

1969

št. **11|12**

NOVEMBER—DECEMBER

TEORIJA in PRAKSA

Revija za družbena vprašanja

●
iz vsebine

- STANE KRANJIC: Zveza komunistov in javna beseda
- BORIS MAJER: Marksizem in slovenski kulturni prostor
- VLADO BENKO: Teze o evropski varnosti
- MITJA RIBIČIČ: Politika — ekonomija in še kaj
- ZVONE DRAGAN: Samoupravna razpوتا
- OKROGLA MIZA: Družbeno usmerjanje delitve dohodka

TEORIJA in PRAKSA

Revija za družbena vprašanja

1969

LETNIK VI

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

GLAVNI UREDNIK

ODGOVORNI UREDNIK
SEKRETARIAT UREDNIŠTVA

OBLIKOVALEC

LEKTORJA

UREDNIŠTVO

UPRAVA

NAROČNINA

TEKOČI RAČUN

ROKOPISE

TISKA

IZDAJA VISOKA ŠOLA
ZA SOCIOLOGIJO, POLITIČNE
VEDE IN NOVINARSTVO

Vlado Benko, Vlado Beznik, Adolf Bibič, France Hočevar, Dragana Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter, Rino Simoneti, Lojze Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir Tanko, Ivo Tavčar, Boris Ziherl

STANE KRANJC

ZDENKO ROTER

Vlado Benko, Adolf Bibič, Albin Mahkovec, Zdenko Roter, Ruža Tekavec, Vinko Trinkaus

Jure Cihlač

Mojca Močnik in Jože Snoj

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-039
in 311-377

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-377
int. 232

Letna naročnina za *posameznike* 30 din, polletna 15 din, posamezen izvod 3 din, za *organizacije* letna naročnina 40 din, posamezen izvod 4 din. Cena dvojne številke za nenaročnike je 6 din. Celoletna naročnina za *tujino* je 80 din, za posamezen izvod 8 din.

501-3-386/2, Visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo — za revijo »Teorija in praksa«; devizni račun VSSPVN: 501-620-7-3204-10-646 — za revijo »Teorija in praksa«.

sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke, razprave, eseje do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prispevke v rubriki »Brez ovin-kov« do 5 strani; rokopisov ne vračamo.

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

vsebina

št. 11/12

STANE KRANJC: Zveza komunistov in javna beseda	1603
BORIS MAJER: Marksizem in slovenski kulturni prostor	1610
VLADO BENKO: Teze o evropski var- nosti	1625
FRANC ŠETINC: Nekaj dilem o naši informaciji	1632

AKTUALNI INTERVJU:

MITJA RIBIČIČ: Politika — ekonomija in še kaj	1644
--	------

OKROGLA MIZA:

Družbeno usmerjanje delitve dohodka	1661
-------------------------------------	------

POGLEDI, KOMENTARJI:

LJUBOMIR JAKIMOVSKI: Pospešeni razvoj manj razvitih republik	1680
JOŽE ZAKONJSEK: Nezadostno razvita območja	1688

ODMEVI:

ZDENKO Roter: »Zapisek na rob« Iva Tavčarja	1699
ZVONIMIR TANKO: Odgovor F. Li- povcu	1712

VPRAŠANJA SAMOUPRAVLJANJA:

MITJA GORJUP: Mladi in samouprav- ljanje	1729
ZVONE DRAGAN: Samoupravna raz- potja	1735

BREZ OVINKOV:

I. J. K.: Strokovni nasvet kmetu	1748
I. KREFT: Kmetijstvo v šoli	1749
SERGIJ PELHAN: Ali nastaja nova mla- dinska organizacija?	1750
STJEPAN BUNTA: Ali to ni »pritisek ulice«?	1752
B. S.: Tovariš urednik	1755
D. KRAIGHER: Resolucija in odmevi	1757
VLADO VODOPIVEC: Brakada na ideo- logije	1759

PRIKAZI, RECENZIJ:

IVAN HVALA: Delavski razred v socia- lizmu	1762
Beleške o tujih revijah	1767

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLAN- KOV	1769
-------------------------------------	------

CONTENTS

STANE KRANJC: The League of Communists and Public Words	1603
BORIS MAJER: Marxism and the Slovene Cultural Space	1610
VLADIMIR BENKO: Theses on European Security	1625
FRANC SETINC: Some Dilemmas Concerning our Information	1632

TOPICAL INTERVIEW:

MITJA RIBIČIČ: Politics — Economy and other Things	1644
--	------

ROUND TABLE:

Social Directing the Distribution of Income	1661
---	------

VIEWS, COMMENTS:

LJUBOMIR JAKIMOVSKI: Speeded Development of the Less Developed Republics	1680
JOZE ZAKONJSEK: Insufficiently Developed Areas	1688

ECHOES:

ZDENKO ROTER: "Note in the Margin" of Ivan Tavčar	1699
ZVONIMIR TANKO: Answer to F. Lipovec	1712

PROBLEMS OF SELF-GOVERNMENT:

MITJA GORJUP: Youth and Self-government	1729
ZVONE DRAGAN: Self-governmental Cross-roads	1735

STRAIGHT AWAY:

I. J. K.: Technical Advice for Peasants	1748
I. Kreft: Agriculture in Schools	1749
SERGIJ PELHAN: Is a New Youth Organization Emerging?	1750
STJEPAN BUNTA: Is this not the "Pressure of the Street"?	1752
S. B.: Dear Editor	1755
D. KRAIGHER: Resolution and Echoes	1757
V. VODOPIVEC: Chase of Ideologies	1759

REVIEWS, NOTES:

The Working Class in Socialism (I. Hvala)	1762
Notes on Foreign Reviews	1767

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

1769

СОДЕРЖАНИЕ

СТАНЕ КРАНЈЦ: Союз коммунистов и публичное выступление	1603
БОРИС МАЈЕР: Марксизм и область словенской культуры	1610
ВЛАДО БЕНКО: Тезисы о безопасности в Европе	1625
ФРАНЦ ШЕТИНЦ: Некоторые дилеммы оповещения в нашей стране	1632

АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ:

МИТЈА РИБИЧИЧ: Политика — экономика и ещё кое-что	1644
---	------

ЗА КРУГЛЫМ СТОЛОМ:

Распределение дохода направляется обществом	1661
---	------

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:

ЛЮБОМИР ЯКИМОВСКИ: Ускоренное развитие менее развитых республик	1680
ИОЖЕ ЗАКОНШЕК: Недостаточно развитые области	1688

ОТЗЫВЫ:

ЗДЕНКО РОТЕР: «Заметка на полях» Ива Тавчара	1699
ЗВОНИМИР ТАНКО: Ответ Ф. Липовцу	1712

ВОПРОСЫ САМОУПРАВЛЕНИЯ:

МИТЈА ГОРЮП: Молодёжь и самоуправление	1729
ЗВОНЕ ДРАГАН: Распутья самоуправления	1735

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

И. И. К.: Совет специалиста крестьянину	1748
И. КРЕФТ: Агрικультура в учебном заведении	1749
С. ПЕЛЬХАН: Не возникает ли новая организация молодёжи?	1750
С. БУНТА: Разве это не является «давлением улицы»?	1752
С. Б.: Товарищ редактор	1755
Д. КРАЙГЕР: Резолюция и отзывы	1757
В. ВОДОПИВЕЦ: Облава на идеологии	1759

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

Рабочий класс в социализме (И. Хвала)	1762
По страницам иностранных журналов	1767

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ

1769

ZVEZA KOMUNISTOV IN JAVNA BESEDA

Vedno znova je aktualno pisati in govoriti o vlogi javne besede, o njeni funkciji, razsežnostih kot tudi o nesporazumih, ki ob tem nastajajo. V sedanjem trenutku sta predvsem dva razloga, ki nas spodbujata, da o tem spet napišemo nekaj besed.

Govoriti o vlogi javne besede pomeni govoriti tudi o boju za družbeni napredek, za demokracijo, za svobodo, za humanizacijo družbe, kajti pisana beseda, umetniška, novinarska ali znanstvena komunikacija je in bo vedno važen dejavnik boja za navedene cilje, hkrati pa je mesto pisane besede tudi eno izmed meril demokratičnosti družbe, njenega razvoja, gibanja in njenih protislovij. Če tako razumemo vlogo pisane besede in miselne ustvarjalnosti sploh, potem je razumljivo, da ima in mora imeti Zveza komunistov do nje aktiven in ustvarjalen odnos. Idejno-politična vodilna vloga Zveze komunistov danes, kakor je opredeljena v programu Zveze komunistov in tudi v kasnejših dokumentih, posebno še v dokumentih IX. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije, vključuje pisano besedo, javno komunikacijo kot važno dimenzijo njene idejno-politične vodilne vloge. Spričo hitre demokratizacije družbenega življenja in demokratizacije Zveze komunistov funkcija javne besede ni le odgovornost in obveznost vodstev Zveze komunistov, ampak postaja to naloga in tudi možnost vsega članstva, vse organizacije.

Tudi aktualno-politični pogovori zadnjih mesecev, analiza idejno-politične situacije v Sloveniji je občasno zadevala na vprašanje pisane besede, njene pretekle vloge, uspehov in neuspehov, stvarnih kot tudi nestvarnih dilem, ki se sprožajo v javnem življenju. Posebej je bilo v tej zvezi aktualizirano vprašanje politične publicistike. V teh pogovorih na raznih ravneh so bile izrečene različne ocene, ki ne zadevajo le novinarjev, publicistov in urednikov, ampak bolj ali manj vse, ki družbeno delujejo in ki žele družbeno delovati. Tudi to znova potrjuje, da je pogovor o vlogi publicistike, javne besede vedno znova aktualen. Le s pomočjo dialoga, odkritega, argumentiranega in kritičnega pogovora in na njem temelječih spoznanjih in naših skupnih izkušnjah lahko odpravljamo nesporazume, ki nastajajo, in s tem lahko zboljšujemo kvaliteto javne besede.

Na straneh »Teorije in prakse« smo v zadnjih šestih letih večkrat pisali o vlogi javne besede, posebej še o uredniškem konceptu revije, njenih možnostih, željah in vprašanjih, ki iz realizacije takega koncepta izhajajo. Zato naj nam bo danes dovoljeno, da zapišemo le nekaj besed, izogibajoč se nevarnosti, da bi ponavljali že izrečena stališča.

Z opredelitvijo, da so člani Zveze komunistov vselej in povsod družbenopolitični delavci, ki na temelju programa Zveze komunistov Jugoslavije in drugih dokumentov Zveze komunistov v okolju, kjer žive in delajo, samostojno oblikujejo svoj odnos in naloge, se je Zveza komunistov načelno že opredelila do javnosti in javnega mnenja. Z družbenoekonomskim razvojem in reorganizacijo Zveze komunistov so se sočasno ustvarjale možnosti, da se komunisti uveljavijo kot revolucionarna in idejnopolitična vodilna sila, ne od zunaj, ampak znotraj vsakega javnega mnenja, sleherne družbene sredine. Javno delovanje, javna beseda je pomemben način in sredstvo, da se to doseže, moč argumentov, moralno-politični vpliv pa njihovo najmočnejše orodje.

V politični praksi je poenostavljanje javnosti, javnega mnenja, javne besede pogost pojav. O javnosti, javnem mnenju se mnogokrat govori kot o nečem, kar je homogeno, vedno o vsem enotno, vedno le napredno. Pogosto se nanj sklicujejo, pišejo v njegovem imenu, imenujejo ga globalno tudi tedaj, ko je očitno, da je različno in diferencirano. Zato je vprašanje oblikovanja javnega mnenja, njegovih posameznih okolij za Zvezo komunistov izredno pomembno. Če Zveza komunistov in komunisti postanejo pomemben ali celo odločujoč dejavnik oblikovanja javnega mnenja, postajajo s tem tudi pomembna sila akcije. To izhaja predvsem iz spoznanja in potrebe, da bi napredno postalo last — mišljenje in zavest — čedalje večjega dela javnosti in čedalje bolj prevladujoča zavest tako v splošnih kot tudi posebnih vprašanjih, ki pritegujejo pozornost javnosti in vzbude njeno akcijo. Odgovornost Zveze komunistov za uresničevanje zgodovinskega in aktualnega interesa delavskega razreda in delovnih ljudi sploh ji nalaga, da deluje tako, da bo znotraj vsake javnosti pripomogla spoznati tisto, kar zavira napredek in vleče nazaj kot tudi, in to celo predvsem, katere so glavne sile napredka, kaj je v razvoju bistveno, kaj je resnično in trajno napredno, katere vrednote in kakšni odnosi so resnično socialistični. To pa zahteva, da se morajo komunisti mnogokrat postaviti po robu nenačelnemu in konservativnemu javnemu mnenju, pa čeprav se to kaže v določeni situaciji in okolju kot prevladujoče. Seveda, to terja poleg znanja tudi določeno mero odločnosti, tveganja in visoko stopnjo angažiranosti. Z moralno-političnim zgledom, trdim delom, javnim delovanjem in prepričevanjem lahko pomembno vplivajo na okolje, v katerem žive in delajo. To pomeni, da znotraj sleherne javnosti, družbene sredine delujejo tako, da bodo prispevali k obliko-

vanju naprednega javnega mnenja, da se bodo stališča takšnega mnenja pretakala in preoblikovala v družbeno politiko in družbeno akcijo, s katero se spreminja obstoječe.

Javna beseda je v tem procesu poleg moralno-političnega zgleda dejavnik in sredstvo sodobnega vplivanja ter oblikovanja stališč ter s tem tudi politične akcije. Kot oblika in način komunikacije idej, pojmovanj, spoznanj, stališč, pogledov in mnenj o pojavih, ki so praviloma širšega pomena, dobiva čedalje večji vpliv, vlogo in tudi moč. Čedalje bolj postaja orodje naprednih sil, napredne akcije, skratka, vseh tistih dejavnikov, ki z močjo dokazov in ustvarjalne obdelave živih tokov stvarnosti žele hitrejši razvoj, ter orodje tistih, ki družbenoekonomski napredek povezujejo s čedalje večjo humanizacijo družbe. Javna beseda ne more biti monopol nobenih ožjih družbenih sil, poosebljenih bodisi v novinarjih in publicistih, bodisi v političnih vodstvih. Je zajamčena pravica slehernega občana, da po sredstvih javnega obveščanja objavlja svoja mnenja in izraža svoja stališča. Oblikovana stališča kot rezultanta tako širokega kot osebnega interesa ter spoznanj znanosti so važen dejavnik v ravnanju ljudi, oblikovanju medsebojnih odnosov in vrednot ter družbene akcije.

Sodobna družba razširja okvire javnega, čedalje gostejši splet medsebojnih zvez in medsebojnih odvisnosti današnjega človeka. Stvarnost odkriva nenehno prežemanje različnih interesov, pogledov in želja. V samoupravnih družbi smo razvili posebne oblike razreševanja in preseganja teh nasprotij. Bili bi seveda v veliki zmoti, če bi sodili, da gre to avtomatično, kot golo seštevanje ali odštevanje interesov. Zato je pravilno obveščanje, spoznavanje o rezultatih znanstvenih spoznanj, odkrivanje medsebojnih vzročno posledičnih vezi med posameznimi pojavi važen pogoj naprednega ravnanja. Moč javne besede je v tem, da odkriva resničnost, v sposobnosti, da sname kopreno privida z zapletenih družbenih odnosov, da prodira v bistvo družbene stvarnosti, da razkriva in odkriva prave in trajne interese, ki pogojujejo akcijo človeka in družbenih skupin.

Svoboda javne besede pa bi ne bila svoboda v pravem pomenu, če ne bi upoštevala različnosti nasprotnih in drugačnih stališč in gledišč, če ne bi bila orodje v boju mnenj ter hkrati kritika nazadnjaškega in preživelega. In prav tu se pojavljajo najtežje preizkušnje novinarske, uredniške in politične dileme. Možno je, da se beseda loči od svoje osnove, stvarnosti, od konkretnih življenjskih tokov, da postane izrazito subjektivna in enostranska. Svoboda javne besede, novinarskega zapisa ali političnega referata — je povezana z visoko stopnjo družbene odgovornosti. To ne more biti barantanje z raznimi stališči ali uporablanje nepreverjenih podatkov in polovičnih resnic. Napredek in svoboda na tem področju zahtevata od vseh, da so občutljivi za vse, kar je netočno, polovična resnica, ki pa se prikazuje kot življenjska ali politična resnica. To velja enako za komuniciranje po sredstvih javnega obveščanja, za tisk, radio in

televizijo, publicistiko kot tudi za javne besede, izrečene na sejah in sestankih.

Objektivno je možno, in tega ne bi smeli omalovaževati, da se javna beseda lahko izrabi v demagoške in politikantske namene. To se lahko zgodi predvsem tam in takrat, kjer prevladuje skupinski interes in če okolje ni pripravljeno ali ni sposobno, da se takim ravnanjem postavi po robu. Javno postavljanje drugo drugemu nasproti in soočanje različnih stališč je najboljši način za idejno združevanje vsega, kar je resnično napredno, in za jasno ločevanje od vsega, kar je demagoško in družbeno nazadnjaško.

Svoboda in moč javne besede v samoupravni družbi zahtevata odgovoren odnos avtorja javne besede kot tudi vseh odgovornih nosilcev politike pri sredstvih obveščanja. Kolikor bolj se uveljavljata in razširjata samoupravna socialistična demokracija in samoupravna zavest, toliko bolj izostren posluš imajo ljudje za vse tisto, kar se z javno besedo predlaga, pa naj bo v obliki novinarskega članka ali referata. Izkušnje jasno kažejo, da dobro odmerjeno javno nastopanje o važnih aktualnih vprašanjih prinaša avtorjem veliko točk k njihovemu osebnemu ugledu. Pa tudi nasprotno — nikoli niso avtoritete lažje izgubljale naklonjenosti javnosti kot tedaj, kadar je javnost začutila, da se oddaljujejo od živih tokov stvarnosti. Razlika med besedami in dejanji, verbalizem, frazerstvo, akademizem, pristajanje na obstoječe ali pa popolna destrukcija in nihilizem, vse je enako tuje in enostransko, vse enako deformirajoče vpliva na funkcijo javne besede in avtoriteto njihovih nosilcev. V razmerah zaostrenih protislovij, kritičnih ocen, iskanja vzrokov in krivcev za takšno stanje se — in to postaja že zakonitost — polarizirajo tudi ocene o vlogi tiska in javne besede.

V takšnih situacijah sta ponavadi prisotni dve skrajnosti: na eni strani predimenzionirana kritika pisane besede, ko pozabljajo na uspehe in težave, ko iščejo vir določenega nerazpoloženja predvsem v funkciji oziroma disfunkciji javnih sredstev obveščanja, na drugi strani pa se hkrati nekritično brani znotraj teh sredstev vse, vsakršno stanje, sleherna izrečena ali napisana misel, sleherni koncept uredniške politike. Da takšne ocene, takšno ravnanje, takšna polarizacija ne prispevajo k progresivnemu razreševanju napetosti, ni potrebno posebej poudarjati. In prav, da vsakdo izmed nas, naj dela kjerkoli, razmisli o svojem deležu, o svoji nalogi, da se takšna poenostavljena podoba preseže. Preseganje takšnih ocen pa pomeni odločno zavračati tiste opredelitve in ocene, ki so napačne, ki so plod enostranske ali nepopolne informacije ali plod vzvišene pozicije kritike posameznika.

Spoznanje, da ni harmoničnega »razvoja« in da Zveza komunistov v nekem smislu vsebuje in izraža tako družbeno heterogenost kot tudi težnjo po združevanju vsega naprednega, ni novo. Hkrati s tem se izgublja tudi iluzija o brezkonfliktni in popolni enotnosti,

tudi o takšni enotnosti znotraj Zveze komunistov. Normalno je, da je potrebno ideološko in akcijsko enotnost v konkretnem političnem boju, dialogu zmeraj znova vzpostavljati. Ustvarjalen dialog, soočanje pogledov in idej je važno merilo, ki pove, ali je proces demokratičnega oblikovanja stališč razvit ali ne. Od prakse do ideje in od ideje do prakse je zmeraj tudi pot idejnega boja. Normalno je, da je ta proces javen. Seveda tudi tega načela ne bi smeli fetišizirati. Če ta dialog, boj mnenj, proces idejne diferenciacije, ni javen in če se enostransko prelomi, tedaj takšni odnosi omogočajo posameznikom ali skupinam, da dosežejo določene cilje tudi s takšno metodo »idejnega boja«.

Pred javnostjo nastopajo osebnosti predvsem z osebnimi vrednotami, odločitvami in stališči. Opredeljevanje do različnih vprašanj je pogojeno in obarvano z osebnimi izkušnjami, pogledi in interpretacijami. To v dobršni meri velja tudi za nosilce javnih funkcij. Zato vidimo in zaznavamo bolj kakor prej različnost tudi v osebnih vrednostih in idejno-političnih pogledih in odločitvah. Hkrati je zaznavna tudi pasivnost ali pomanjkanje stališč pri drugih. Ne razlikujemo se namreč samo po tem, kakšna stališča imamo o posameznih vrašanjih, ki so predmet razprave, temveč tudi po tem, ali stališča sploh imamo. Progresivnost gibanja, organizacije ali posameznika se ne meri le po tem, kako sodeluje v dialogu, ampak tudi in predvsem po tem, ali ima stališča in kako dosledno in učinkovito jih izvaja. Javna beseda ne more biti le sredstvo v fazi izmenjave mnenj, oblikovanja stališč, temveč tudi aktiven dejavnik v procesu njihovega uresničevanja.

Za družbeni napredek je važno, ali se in kako se uporablja v praksi produkt izmenjave mnenj, produkt procesa spoznavanja. Nesprejemljivi so tisti pogledi in težnje, ki se pogostokrat v imenu demokracije »bore« le za izmenjavo mnenj, ki jim je dialog cilj, ne pa predvsem pripomoček za progresivno akcijo. Zato marsikdaj ostajajo na ravni »izmenjave mnenj« tudi potem, ko so stališča in sklepi sprejeti, ne iščejo možnosti in načina, da bi jih izvedli. Takšno stanje nevtralizira družbeno učinkovitost politične organizacije in njene akcije. Ljudje ne vrednotijo družbene vloge organizacije po številu resolucij in referatov, ampak predvsem po ciljih, za katere se zavzema, in po družbenih rezultatih, ki jih dosega. Zavzemanje za večjo učinkovitost delovanja, učinkovitost in odzivnost javne besede, dokumentov pa je za to prvi pogoj. Seveda to v ničemer ne nasprotuje potrebi stalnega, tako rekoč brezmejnega procesa idejnega raziskovanja sedanjega oziroma anticipiranju prihodnjega in je tudi ne zanikuje. Zveza komunistov pravzaprav nepretrgoma gradi svoja programska načela in preizkuša in preverja svojo prakso. Vendar tega preverjanja ni mogoče razumeti tako, da nevtralizira njeno akcijo.

Proces idejnega in akcijskega diferenciranja je nepretrgan. Javna beseda je važen, a ne edini pripomoček tega procesa. Pomembno je ob tem poudariti, da se mora ta proces odvijati na način, ki ne slabi politične in akcijske enotnosti in učinkovitosti gibanja, pač pa jo mora nenehno krepiti. Kultura političnega dela in javne besede ima pri tem pomembno vlogo. Ostra po obliki, argumentirana, demokratična in javna kritika, z možnostjo za nasprotno argumente, brez elementov diskvalifikacij, je koristna in hkrati pomemben dejavnik napredka. Nesprejemljive so tiste težnje in pogledi, ki se v imenu popolne tolerance izogibajo kritiki in soočanju. Pluralizem interesov, pogledov, idej ni cilj, je danost samoupravnne demokracije, dialog pa okvir in način za doseganje sinteze in enotne akcije. Vsakdo, ki uporablja javno besedo, mora biti zato pripravljen na kritiko in soočanje. V procesu izmenjave mnenj, soočanja stališč, diferenciacije na določenih idejnih pozicijah ne moremo govoriti o konfliktnih navzkrižjih. Razlike, ki nastajajo, lahko povzročajo težave v medsebojnih odnosih, zlasti če ni tradicije v demokratičnem razpravljanju. Zato ne bi smeli zanemariti in podcenjevati kulture polemike in velikokrat poudarjenega pomena tovarštva in humanizma v medsebojnih odnosih.

Kriterij, po katerem je mogoče identificirati in kvalificirati razlike, je brez dvoma najbolj zapleteno vprašanje, ki ga srečujemo v javni polemiki, v izrekanju sodb o takšni ali drugačni vlogi konkretne javne besede ali uredniške politike. Kot tak kriterij ponavadi poudarjajo, v Marxovem smislu, zgodovinski in konkretni interes delavskega razreda. Ta interes je seveda treba odkrivati v konkretnem trenutku. Identificiramo in presojava ga lahko predvsem z metodo demokratične razprave in z znanstvenim odkrivanjem zakonitosti družbenega razvoja. K temu kriteriju velja dodati še tole. Važno je, katere družbene sile neko stališče angažira in spodbudi k akciji, ali so to resnično sile dela in znanja ali pa so druge sile. In tudi, katero stališče je bolj povezano, bolj odraža družbeno stvarnost, ne mehanično, ampak v smislu preseganja današnjega in osmisljanja jutrišnjega.

In na kraju našega razmišljanja o vlogi javne besede še nekaj obrobni misli o vlogi »Teorije in prakse« ter o nekaterih nerešenih vprašanjih in poenostavljenjih, ki obstajajo ali se občasno pojavljajo. V uredniških zapisih smo na straneh revije že večkrat opredelili temeljne premise naše uredniške politike, ki smo jih formulirali že ob nastanku revije in jih kasneje razvijali in dopolnjevali. Zato ni potrebno teh stališč ponavljati. »Teorija in praksa« je bila in je kot revija za družbena vprašanja odprta za vsa mnenja, ki, izhajajoč iz teoretičnih in programskih temeljev Zveze komunistov, obravnavajo nerešena vprašanja in dileme tako teorije kot prakse socialistične graditve pri nas in v svetu nasploh. Kot v družbi nasploh tako tudi v Zvezi komunistov sami prihaja do različnih mnenj glede številnih

vprašanj, pa naj gre za nove probleme, ko se stališča o njih šele oblikujejo, ali pa za realizacijo načelno že sprejetih rešitev. Ko na straneh revije obravnavamo takšna vprašanja, ko jih dajemo v javno razpravo, s tem le pomagamo razčiščevati nazore, bogatiti našo družbeno misel in prakso. Pri tem seveda izraženega mnenja ni treba presojudati le po imenu avtorja in njegovi funkciji, temveč predvsem po teži in argumentiranosti njegovih stališč. Uredništvo nikogar ne cenzurira, čeprav se z avtorji pogosto posvetuje in jim včasih predlaga popravke, da bi bila njihova izvajanja bolj jasna in natančna. Avtorji pa so sami odgovorni za stališča, ki jih zastopajo, zlasti ker se lahko v javni polemiki v reviji sami pojavijo tudi nasprotna stališča. Prispevki so mnenja podpisanih avtorjev. Normalno je, da bralci sami presojujejo, kaj lahko v takšnem članku izkoristijo kot dragoceno misel in izkušnjo za svoje lastno delo in način gledanja na družbena dogajanja. Tudi člani uredniškega odbora podpisujejo svoje prispevke. Redakcija ne govori v imenu kakšnega foruma, temveč prevzema nase vso odgovornost za uredniško politiko. Vsako objavljeno stališče je mogoče potemtakem, če so za to razlogi, tudi kritizirati ali popraviti z novimi argumenti. Normalno je, da lahko vsak publicist, vsak zainteresirani član Zveze komunistov objavlja svoja mnenja tudi o vprašanjih, ki jih obravnavajo partijski forumi. Vsakdo ima pravico ob teh stališčih polemizirati in objaviti svoje mnenje in predloge. Razume se, da v okviru načel, programa in statuta Zveze komunistov.

Ko tako poudarjamo neuradnost stališč, ki jih objavljamo, ter odgovornost posameznih avtorjev za vsebino prispevka kot odgovornost uredniškega odbora za koncept revije, pa to ne pomeni, da naši bralci v listu ne morejo najti tudi veliko tega, kar lahko zanesljivo sprejmejo kot usmeritev za svoje družbenopolitično delovanje. Politično življenje postaja vse bolj zapleteno in terja čedalje več samostojnega delovanja vsake organizacije in vsakega posameznika. Zato je toliko bolj potrebno, da komunisti, ko spremljajo politična dogajanja, sami odkrivajo, kaj je aktualno v danem trenutku in danem okolju. Zato je potrebno tudi več samostojnosti, političnega zanimanja, morda pa tudi več truda in smisla za uporabo političnega tiska, literature, to pa so pglavitne lastnosti, ki jih od komunista terjamo, danes, v novih razmerah delovanja. Revija ni in ne more biti »uradni list«, kjer bi zapisana beseda imela moč zakona, niti ne more biti le priročnik za praktično vsakdanjo rabo. Naloge in zakoni publicistike in miselnega ustvarjanja so zahtevnejši in širši. Marsikaj, kar se danes zdi še nerealno, kar je še vizija, možnost, bo jutri že stvarnost. In k hitrejšemu oblikovanju in ustvarjanju te stvarnosti smo težili in težimo s pisano besedo.

Marksizem in slovenski kulturni prostor

Vprašanje, kakšno mesto naj ima marksizem v sodobnem slovenskem kulturnem prostoru, postaja zadnja leta vse bolj aktualno. Globoke strukturne spremembe, ki so zajele celotno slovensko družbo, so ustvarile tudi na področju kulture bistveno novo situacijo. Skoraj popolnoma je izginil državni ideološki nadzor, ki je bil značilen za obdobje administrativnega socializma, z njim vred pa se je razpršil tudi videz vsesplošne ideološke enotnosti in brezkonfliktnosti na področju kulturne ustvarjalnosti. To je ustvarilo možnosti za uveljavljanje in konfrontacijo različnih umetniških in drugih smeri, stilov in konceptov, omogočilo in pospešilo je iskanje novih izraznih možnosti in novih teoretičnih pristopov ter ustvarilo ugodnejše pogoje ne le za avtonomnejši razvoj različnih področij in smeri umetniškega ustvarjanja, temveč tudi za ustvarjalnejše razvijanje marksistične teoretične misli same. Nič ni razvoju in *dejanskemu* uveljavljanju marksistične teoretične misli znotraj ožjega kulturnega prostora bolj škodovalo kot položaj uradne politično-filozofske doktrine, kot status državne ideologije, ki jo ščiti in za katero jamči država. Ko govorimo o vlogi marksizma v obdobju revolucionarnega etatizma prva leta po osvoboditvi, je treba imeti pred očmi dejstvo, da univerzalnost marksistične ideologije v *tem obdobju* ni bila rezultat državnega prisiljevanja kot npr. za časa stalinizma v Sovjetski zvezi, temveč naravna posledica velikanskega ugleda, ki si ga je pridobil marksizem v času narodnoosvobodilnega boja kot vodilna idejna sila, ki je združila vse progresivne sile jugoslovanskih narodov v enotni protifašistični fronti, medtem ko se je znaten del meščanske ideologije v tolikšni meri diskreditiral zaradi sodelovanja njegovih nosilcev z okupatorjem, da je moral že samo iz tega razloga izginiti iz slovenskega družbenega, pa tudi ožjega kulturnega prostora. Obeležja državne ideologije je začel dobivati marksizem šele pozneje, z utrjevanjem tistih birokratičnih struktur, ki so se upirale avtonomnemu razvoju jugoslovanskega modela socializma, in ki so doživele svoj dokončni politični poraz šele na brionskem plenumu. Prav zaradi vpliva teh struktur je marksizem dobival posamezna obeležja državne ideologije z vsemi tistimi negativnimi posledicami, ki so najbolj

prizadele ugled in ustvarjalnost marksizma prav v ožjem kulturnem prostoru. Ko se je Zveza komunistov Jugoslavije odpovedala državno-administrativnim oblikam vodenja, da bi postala avtentična idejna avantgarda in usmerjevalka družbenih procesov v svoji deželi, je tudi marksizem kot ideologija ZK izgubil nekdanji privilegirani status državne ideologije. S tem, da je Zveza komunistov Jugoslavije zavestno odpravila svoj lastni ideološki monopol (v smislu *državne ideologije*), je napravila po mojem mnenju največji korak k ozdravljenju krize, v kateri se nahaja marksizem od nastopa stalinizma dalje. To pa je hkrati tudi temeljna determinanta nove situacije na ožjem področju kulture, ki neodločljivo zahteva od komunistov, da ponovno prouče svoj odnos do marksistične teoretične misli, njen položaj, mesto in naloge v slovenskem kulturnem prostoru in končno nekatere temeljne postavke marksizma samega. To je potrebno toliko bolj, ker je umik marksizma s pozicij državne ideologije hkrati ustvaril idejni vakuum, v katerega so začeli vdirati različni nemarksistični idejni in filozofski tokovi, ne da bi jim komunisti dovolj hitro in učinkovito postavljali nasproti svoje lastne nazore in teoretične rešitve. To ne pomeni, da so fundamentalne postavke marksizma postale sporne — prav nasprotno, ves sodobni družbeni in znanstveni razvoj potrjuje pravilnost osnovnih postavk Marxove misli — pač pa to, da se bodisi vulgarizirajo, enostransko interpretirajo ali pa kratkomalo ignorirajo — in to ne morda samo v kaki abstraktni teoretični razpravi, temveč v vsakdanji družbeni praksi. Hkrati pa je treba prav temeljne postavke Marxove misli znova postaviti na dnevni red tudi zato, ker je umik marksizma s pozicij *državne ideologije* ustvaril vtis, kakor da je marksizem na umiku tudi kot ideologija sploh in da je zdaj prišel čas, da se marksizem izrine iz slovenskega kulturnega, v daljši perspektivi pa tudi splošnega družbenega prostora. Komunisti smo o tem obratnega mnenja; menimo namreč, da prav ta nova situacija ustvarja najboljše možnosti za to, da se marksistična teoretična misel ponovno uveljavi tudi na ožjem kulturnem področju kot avtonomna idejna sila s svojo lastno teoretično močjo in intelektualno privlačnostjo. Seveda pa možnost še ni resničnost. Ali se bo ta možnost tudi uresničila, je odvisno od zavesti, sposobnosti in volje komunistov, da to store. Žal nekatera dejstva kažejo, da se del komunistov tudi na vodilnih političnih in gospodarskih položajih ne zaveda dovolj te naloge, kar se kaže v njihovem podcenjevanju teorije in teoretičnega mišljenja sploh, ne nazadnje pa tudi v pomanjkanju volje, da se sami teoretično izpopolnjujejo in ustrezno znanstveno habilitirajo. Prav iz takih krogov velikokrat izhajajo težnje reševati vsakokratno konfliktno situacijo v kulturi, ki je največkrat posledica odsotnosti ustvarjalne in avtonomne marksistične teoretične misli na določenem področju, z državno-administrativnimi ukrepi in oživljanjem ideološkega univerzalizma stalinističnega tipa.

Resna ovira za ponovno uveljavljanje marksistične teoretične misli v ožjem kulturnem prostoru so tudi različna zastarela in enostranska pojmovanja marksizma, ki izvirajo iz nepoznavanja avtentične vsebine izvirne Marxove in Engelsove misli ali pa — kakor bomo skušali pokazati pozneje — iz zastarelega in metodološko neprimernega pristopa do marksizma. Tako je v delu naše kulturne javnosti še vedno zakoreninjeno mnenje, ki izenačuje marksizem s politično prakso administrativnega obdobja socializma, teoretično pa s Stalinovim Diamatom in drugimi podobnimi vulgarizacijami marksizma iz tega obdobja. Ker si s takšno »marksistično« teorijo na svojem strokovnem ali znanstvenem področju seveda ne morejo nič pomagati, marksizem kratkomalo ignorirajo ter sprejemajo namesto njega različne sodobne empiristične ali spekulativno-filozofske teorije in konstrukcije, ne da bi se zavedali, da so znanstveno in filozofsko pod ravni izvirne Marxove misli, kar danes priznava tudi že znaten del sodobnih meščanskih marksologov. Komunisti, ki delajo na teh področjih in pogosto v svoji strokovni praksi tako ravnaajo, bi se morali nad tem zamisliti.

Nič manj resna ovira za širšo družbeno afirmacijo in učinkovitost marksistične teoretične misli pa so tudi tista pojmovanja, ki Marxovi misli sicer priznavajo filozofsko in znanstveno pomembnost v sodobnem kulturnem prostoru, ki pa skušajo marksistično teoretično misel, zlasti njen filozofski »del«, odtrgati od družbene prakse ter jo pod vplivom dela sodobne meščanske filozofije konstituirati kot čisto znanost ali celo samo kot »čisto« filozofijo. Pri tem je zanimivo, da dobivajo ta stremjenja neformalno podporo pri tistem delu naše politične strukture, ki je orientirana izrazito pragmatistično in ni zainteresirana za »vmešavanje« teoretične misli v konkretne družbene procese in odločitve.

Vse to kaže, da ni odveč ponovno začeti razpravo o bistvu Marxove teoretično-praktične misli, posebej še zato, ker različna zastarela dogmatična, etatično-ideološka pojmovanja marksizma na eni strani ter različne enostransko-filozofske preinterpretacije Marxove teoretične misli na drugi otežkočajo, da bi se mogel marksizem v novi situaciji uveljaviti kot samostojna, filozofsko in znanstveno ustvarjalna, a hkrati družbeno angažirana idejna sila v našem družbenem, posebej še ožjem kulturnem prostoru, in da bi mogel izkoristiti vse tiste »diferencialne prednosti«, ki jih daje marksizmu v Jugoslaviji neodvisna mednarodna pozicija, stopnja demokratičnosti notranjih odnosov in samoupravni sistem kot celota.

II

Marxova in Engelsova misel je izšla iz duhovnega horizonta nemške klasične filozofije, posebej Hegla in Feuerbacha in nosi v sebi dvatisočetno duhovno dediščino evropske filozofije, kar sta Marx in Engels večkrat izrecno poudarjala. Vendar pa si svojega

nazora nista zamislila kot novo *filozofsko* teorijo, ki naj bi kronala dotedanji razvoj filozofije ter odprla nove možnosti razvoju filozofije *kot* filozofije. Prav nasprotno. Svojo misel sta oblikovala v kritičnem obračunu ne samo s takratno vsebino nemške filozofske zavesti, posebej mladoheglovstva, temveč s filozofijo kot spekulativnim načinom mišljenja sploh. Tozadevne Marxove in Engelsove izjave je treba vzeti resno in ne kot slučajni »antifilozofski« ekskurz. Marx in Engels sta spekulativno filozofijo pojmovala kot odtujeno zavest, ki se ne zaveda svojega stvarnega, dejanskega izvora in zato pojasnjuje svet iz sebe, namesto da bi sebe pojasnila iz sveta (»nekritični idealizem«). Ker si prisvaja svet kot »od človeka odtujene bistvene sile« zgolj v zavesti, v čistem mišljenju, v abstrakciji, ne more odkriti njihovega dejanskega izvora, in zato tudi tam, kjer teoretično spozna in ukine duhovni svet kot samoodtujitev človeka (npr. v Heglovi filozofiji), »isti svet ponovno potrjuje kot svojo samoodtujitev ter ga ima za svoj resnični obstoj« (»nekritični pozitivizem«). Prav nekritični idealizem in iz njega izvirajoči nekritični pozitivizem sta po Marxovem mnenju bistvo spekulativne (ali »čiste«) filozofije.

Vprašanja, ki jih je v svojem dosedanjem razvoju postavljala in reševala filozofija, pa po Marxovem in Engelsovem mnenju kljub spekulativni obliki niso psevdovprašanja, za kakršna jih je proglasil sodobni pozitivizem, da bi potegnil ostro mejo med znanostjo in metafiziko, temveč stvarni problemi (vsaj najvažnejši med njimi), ki pa jih je treba bistveno drugače postaviti in predvsem bistveno drugače reševati, kot je to mogoče v okviru spekulativne filozofije. Filozofija po Marxovem mnenju ni mogla zadovoljivo odgovoriti na ta vprašanja zato, ker jih je postavljala in reševala *izključno* kot nalogo mišljenja. Marx je že zelo zgodaj spoznal, da je »spor o resničnosti ali neresničnosti mišljenja, ki se izolira od prakse, čisto sholastično vprašanje«. »Rešitev teoretičnih nasprotij (v katerih se je gibala dosedanja filozofija — B. M.) ... je stvarna življenjska naloga — je pisal Marx — ki je *filozofija* (podčrtal Marx!) ni mogla rešiti prav zato, ker jo je razumela *izključno* kot teoretično nalogo.«

Poskusi, da bi iz Marxa napravili »čistega« filozofa in ga uvrstili v tok evropske filozofije nekam med Hegla in Heideggerja, so v nasprotju z bistvom Marxove misli. Marx ni bil »čisti« filozof in se nikoli ni štel za takega. Sklicevanje na filozofske »elemente«, ki so vsebovani v njegovih delih in iz katerih naj bi bilo mogoče rekonstruirati Marxov filozofski profil, je zgrešeno, ker Marxova misel — kot bomo skušali pokazati v nadaljevanju — ni agregat različnih sestavnih delov ali »elementov«, temveč enovita struktura, ki ne prenese formalno-analitičnega pristopa. Marxov preobrat v filozofiji ni preobrat *znotraj* filozofskega mišljenja (kakor velja to za Descartesa, Kanta ali Hegla), temveč preobrat v razumevanju *bistva* filozofije, odkritje *stvarnih* izvorov filozofskega mišljenja in

filozofije sploh, s čimer se filozofija *kot spekulativni način mišljenja* končuje. Kakor hitro se namreč filozofsko mišljenje zave svojih resničnih izvorov in se usmeri k njihovemu proučevanju, samo sebe negira *kot* filozofija (se pravi *kot spekulativni način mišljenja*) in postane znanost. To ne velja samo za tisti del filozofske problematike, ki je prešel ali prehaja v pozitivne vede, temveč tudi za mišljenje mišljenja samega. S tem dobi reševanje filozofskih problemov bistveno drugačno smer, v kateri se postopoma destruiira njihov dosedanj metafizični in spekulativni značaj. Tako se npr. vprašanje o obstoju transcendence, boga, duše, posmrtnosti, prvih »početel« itd., pa tudi »biti«, »bivajočega« in njune »razlike« ne pojavljajo več kot naloga spekulativne refleksije, temveč kot vprašanje zgodovinskega izvora in razvoja teh predstav, ki ju je mogoče znanstveno proučevati in kontrolirati. To nam seveda ne da neposrednega odgovora na zastavljena vprašanja, ker so na metafizična vprašanja mogoči samo metafizični odgovori, pač pa nam pojasni družbeni in spoznavni izvor takega vpraševanja samega, njegove stvarne vzroke in motive, s čimer se spoznavni interes premakne na raven, na kateri postane vprašanje sploh in šele dostopno znanstvenemu proučevanju. Isto velja tudi za vse druge metafizične probleme, pa tudi za vprašanje odnosa med mišljenjem in stvarnostjo. Menim, da je s tem hkrati podan mnogo učinkovitejši kriterij za razlikovanje med metafizičnimi in nemetafizičnimi elementi v procesih spoznavanja, kakor pa je npr. novopozitivistični kriterij stroge empirične preverljivosti in drugi podobni kriteriji, na podlagi katerih je sodobni logični pozitivizem proglasil vsa metafizična vprašanja enostavno za psevdo-probleme ali za vprašanja brez smisla in jih kot taka izločil iz okvira znanstvenega interesa (s čimer proti svoji volji podaljšuje življenje prav tistemu spekulativnemu filozofiranju, ki ga je hotel v imenu znanosti spraviti s sveta). Tu se utegne takoj pojaviti ugovor, češ da s tem filozofija izginja v pozitivnih vedah in da bi bila tako izgubljena prav tista dimenzija te problematike, ki jo lahko rešuje edino filozofija (in ki je obstoječa sociologija, psihologija in druge sorodne vede dejansko ne obravnavajo). Ta ugovor velja le, če sprejmemo pozitivistično pojmovanje znanosti in spekulativno pojmovanje filozofije. Napor Marxove misli je bil usmerjen prav v to, da se obe enostranosti prevladata.

III

V zvezi s tem je treba ponovno premisliti Marxovo in Engelsovo pojmovanje znanosti. Marx in Engels nista znanosti nikoli pojmovala v empiristično-pozitivističnem smislu. Bilo bi nerazumljivo, da bi Marx, ki je odkril pozitivizem kot »klico, potenco, skrivnost« v najbolj nepozitivističnem filozofskem delu vseh časov, v Heglovi Fenomenologiji duha, ostal slep za empiristično-pozitivistično usmerjenost znatnega dela sodobne znanosti. To dokazujejo številna mesta

tako v Marxovih kot v Engelsovih delih, v katerih sta oba odločno kritizirala empiristično omejenost takratne znanosti, posebej še prirodozlovja. Ta mesta so tako splošno znana, da jih ni treba posebej navajati. Marx in Engels znanosti nista nikoli vezala na kriterij stroge empirične preverljivosti ali na uporabo določene metodologije (npr. matematične kvantifikacije ipd.), temveč jima je pomenila vsako proučevanje, ki pojasnjuje pojave *iz njih samih*, odkrivajoč njihovo *objektivno* strukturo, zveze in odnose, v nasprotju s spekulativno metodo, ki je skušala pojave vedno razložiti iz kakršnega koli pojavom transcendentnega ali znanstvenemu mišljenju transcendentalnega (apriornega) principa ali miselne kategorije, ne da bi poprej raziskala *stvarni* spoznavni in družbeni izvor teh principov in kategorij samih. Pri tem je treba poudariti, da Marx in Engels kritike spekulativne metode nista omejevala samo na filozofijo, temveč sta prav tako odločno kritizirala ostanke spekulativnega načina mišljenja tudi v takratnih pozitivnih vedah ter opozarjala na njihov metafizični značaj. V empiricizmu pozitivnih znanosti sta videla nekritično sprejemanje miselnega obzorja ene izmed *filozofskih* smeri, in sicer tiste, ki je bila v razvoju filozofije same (tudi kot spekulativne zavesti) že presežena. Opozarjala sta, da so »rezultati, v katerih se združujejo izkušnje pozitivnih znanosti, *pojmi*, da pa umetnost operirati s pojmi ni prirojena in tudi ne dana z običajno vsakdanjo zavestjo, temveč da zahteva resnično mišljenje, ki pa ima prav tako kot empirično prirodozlovje svojo dolgo empirično zgodovino, podano v rezultatih dve tisočletji in pol trajajočega filozofskega razvoja«. Šele kolikor in kadar si bo pozitivna znanost prilastila te »rezultate«, se bo otesla »ne samo vsake posebne izven nje in nad njo stoječe narurne filozofije, temveč tudi svoje lastne, iz angleškega empirizma podedovane omejene metode mišljenja«. Marx in Engels sta bila prepričana, da bo razvoj pozitivnih znanosti po svoji lastni notranji logiki moral priversti do takega rezultata (do dialektične sinteze znanstvenega izkustva), opozarjala pa sta, da bi ta proces potekal hitreje in da bi pozitivne znanosti na svojem lastnem področju hitreje napredovale, »če bi se približevale dialektičnemu značaju znanstvenih dejstev z zavestno uporabo dialektičnih zakonov mišljenja«.

Druga bistvena karakteristika znanosti je po Marxovem in Engelsovem mnenju v tem, da je znanost — v nasprotju s spekulativno filozofijo, ki ostaja zaprta v krogu »čistega« mišljenja — *predmetna čutna dejavnost*, praksis, ki kot taka v »stvarnem prisvajanju sveta« neprenehoma transcendiraja subjekt (»naturalizira« človeka) in hkrati transformira objekt (»humanizira« naravo). Marx je glavno pomanjkljivost starega materializma (s Feuerbachovim vred) videl prav v tem, da je dojemal predmet, stvarnost samo v obliki objekta ali nazora (»odraza«), ne pa kot človeško čutno dejavnost, kot praksis.

Objektivne strukture pojavov, njihovih objektivnih zvez in odnosov človek ne more odkriti *samo* s čistim mišljenjem, samo z raziskovanjem pojmov, s čisto pojmovno manipulacijo (pa četudi bi bila dialektična, kot npr. pri Heglu), ker so pojmi sami, vključno z zakoni mišljenja, posplošen rezultat človekove generične predmetne čutne dejavnosti in zato vsebujejo samo tisto, do česar se je človek v svoji dosednji generični praksi že dokopal. Pomen raziskovanja pojmov je v tem, da skrivajo v sebi več, kot vsebuje običajno vsakdanje izkustvo, večkrat pa tudi celotna aktualna zavest kake zgodovinske epohe. V tem pogledu bi jih lahko primerjali z nerazvitimi analitičnimi sodbami. Na drugi strani pa že obstoječa (generična) vsebina pojmov omogoča in dopušča ustvarjanje skoraj neomejenega števila novih pojmovnih modelov in kombinacij, med katerimi mnogi v znatni meri razširjajo obseg aktualnega znanja, odpirajo nove, dotlej nepoznane možnosti mišljenju, anticipirajo nova znanstvena odkritja ali pa so kot matematično-logični modeli sploh eden temeljnih pogojev za razvoj teoretičnih znanosti. *Hkrati* pa so prav te neizčrpne možnosti pojmovnega manipuliranja eden izmed spoznavnih virov metafizike (pa tudi sofistike) in spekulativne filozofije sploh, če se izmaknejo kontroli predmetne čutne dejavnosti človeka, če izgube produktivni stik s stvarnostjo in se začno razvijati izključno po svoji lastni, od predmetne prakse neodvisni notranji logiki. Vendar ima manipulacija s čistimi pojmi kljub neizčrpnosti matematično možnih kombinacij svoje meje. Tako npr. ni bilo mogoče z nobeno analizo ali kombinacijo pojmov, s katerimi je razpolagal antični človek, anticipirati učinkov radioaktivnega sevanja in iz njega izvirajočih teoretičnih in praktičnih problemov, ker je bila takrat radioaktivnost še *docela* izven obzorja tedanjega človekovega predmetnega izkustva in zato tudi v pojmihi o tem ni moglo biti še nobenega sledu ali celo samo slutnje. Potrebni sta bili dve tisočletji *predmetne dejavnosti* človeštva, preden se je mogla radioaktivnost sploh pojaviti v človekovem miselnem obzorju in se konstituirati kot *pojem*.

Na vsaki točki predmetne čutne dejavnosti človeka je mogoč, na mnogih točkah pa celo neogibno potreben *odvod* v konstruiranje pojmovnih modelov, ki se lahko konstituirajo v spekulativne metafizične sisteme ali pa v produktivne znanstvene hipoteze, možno pa je tudi, da obtiče nekje v sredi med njimi. Zato meja med njimi ni vedno lahko določljiva in so možne napačne ocene v eni ali drugi smeri. Bistveni kriterij za razlikovanje med njimi — problem tako imenovane demarkacije med znanostjo in metafiziko — bi bil po Marxovem pojmovanju v tem, koliko se kaka teorija zaveda svojega izvora v predmetni čutni dejavnosti človeka, *in se k njej spet vrača*, koliko pa mistificira svoj izvor in skuša *samo* predmetno dejavnost človeka razložiti iz sebe kot »nasprotje med abstraktnim mišljenjem

in čutno stvarnostjo, med ‚po sebi‘ in ‚za sebe‘, med zavestjo in samozavedanjem, med objektom in subjektom *znotraj same misli*«, kot njeno odtujitev in povnanjenje, ki ga je kot tako mogoče premagati spet samo znotraj mišljenja samega.

Iz tega pa tudi izhaja zaključek, da med konstruiranjem pojmovnih modelov in predmetno čutno dejavnostjo človeka ni neke absolutne meje, ki bi jo bilo mogoče enkrat za vselej določiti, in zato tudi ne absolutnega kriterija, ki bi enkrat za vselej ločil »metafiziko« (in filozofijo sploh) od znanosti, kot so skušali to logični pozitivisti, na drug način pa tudi eksistencialisti (zlasti Heidegger). Ta meja je *relativna* in jo je treba odkrivati *vedno znova* — ne samo v sodobnih znanstvenih in filozofskih teorijah, temveč tudi v vsem dosedanjem razvoju filozofije in znanosti. Zahteva po dokončni, absolutni razmejitvi med filozofijo in znanostjo, ki naj bi enkrat za vselej postavila vsako na svoje mesto (ali vsako v svoj predal), je predsodek analitičnega uma, ki je bil presežen že v Heglovi dialektiki, in je bila Marxu in Engelsu, ki sta izšla iz Hegla, popolnoma tuja.

V

Zato Marxova misel ni *ali samo* filozofija *ali samo* znanost, ali samo teorija ali samo revolucionarna akcija, pa tudi ne vse to skupaj *drugo poleg drugega*. Marxova misel ni agregat »treh sestavnih delov«, filozofije, politične ekonomije in znanstvenega socializma, temveč enotna struktura, v kateri so nasprotja med filozofijo in znanostjo, revolucionarno teorijo in revolucionarno prakso dialektično presežena (in ne eklektično zvarjena med seboj) kot *anticipacija* bodočega mišljenja-delovanja, ko človek ne bo več podvržen razredni delitvi dela ter iz nje izhajajočemu razcepu in enostranski redukciji človeške narave na filozofa, znanstvenika, jurista, delavca, ekonomista, profesionalnega politika itd. Zato so tudi spori okrog vprašanja, ali je »Kapital« filozofsko ali znanstveno delo, ali je marksizem filozofska ali znanstvena ali politična »teorija« v horizontu izvirne Marxove misli brez smisla. Marx »Kapitala« ni pisal kot znanstveno ali filozofsko delo, ki naj bi postalo fundament nove znanstvene ali filozofske discipline, temveč kot *kritiko* obstoječe stopnje politične ekonomije in *hkrati* kot kritiko obstoječega meščanskega sveta sploh, njegovih (tudi filozofskih) iluzij in njegove lažne zavesti, da bi z razkritjem *objektivne* strukture kapitalističnega sveta in njegovih objektivnih razvojnih tendenc omogočil *subjektivno* politično akcijo delavskega razreda in mednarodnega delavskega gibanja za revolucionarno preobrazbo obstoječe družbene stvarnosti in za postopno formiranje tistega »družbenega stanja«, v katerem bi bile odpravljene odtujevalne posledice razredne delitve dela kot »rešitev uganke zgodovine«.

Kot razkrivanje *objektivne* strukture (družbene) stvarnosti, njenih *objektivnih* zakonitosti in razvojnih tendenc ima Marxova

misel vsa obeležja *znanstvene teorije*, zaradi svojega *zavestno* dialektičnega značaja in visoke teoretične kulture, ki ju je Marx prevzel kot dediščino dvatisočletnega razvoja *pojmovnega* mišljenja, pa bistveno presega empiristično-pozitivistično omejenost takratnih, v precejšnji meri pa tudi še današnjih pozitivnih znanosti v tistih točkah in na tistih področjih, ki jih je diskurzivno obravnavala kot svoj spoznavni predmet. Nesmiselno in dogmatično pa je iskati v Marxovi teoretični misli odgovor na vsa vprašanja, posebej še na tista, ki so ostajala izven horizonta Marxove misli in ki se jih je ta samo implicitno ali zgolj mimogrede dotikala. Kot znanstvena teorija je Marxova misel podvržena splošnemu zakonu znanstvenega mišljenja, ki zahteva od vsake znanosti, da stalno korigira svoja dosedanja dognanja v skladu z novo odkritimi dejstvi in zakonitostmi, ne glede na posledice, ki izvirajo iz tega za teorijo v celoti. Ni treba posebej poudarjati, da z uporabo ali kršenjem tega načela marksistična teorija stoji ali pade kot *znanost*.

Vendar pa Marxova misel ni *samo* znanost, temveč hoče biti *kot* znanost hkrati *misel* (»ideologija«) revolucionarne družbene akcije delavskega razreda, mednarodnega delavskega gibanja in vseh tistih progresivnih družbenih sil, ki so po svojem objektivnem mestu v procesu družbene reprodukcije ali po svoji subjektivni zavesti zainteresirani za spremembo obstoječih družbenih odnosov v smeri socializma in komunizma. Ta usmerjenost Marxove (družbene) misli je dosledna izpolnitev Marxovega pojmovanja bistva znanosti kot predmetne čutne dejavnosti, ki je na področju družbenih odnosov kot svojem »predmetu« istovetna z revolucionarno družbeno prakso, s permanentnim revolucioniranjem »vsega obstoječega«.

Kot anticipacija »bodočega mišljenja« in brezrazredne komunistične družbe pa je Marxova misel obenem »odvod« na določeni točki generične predmetne dejavnosti človeštva (industrijska kapitalistična družba 19. stoletja), ki ima v horizontu Marxove misli še izrazit značaj znanstvene in revolucionarno praktične delovne hipoteze, nikakor pa ne izdelanega modela družbe prihodnosti, ki naj bi bil teoretično že tu in bi ga bilo treba samo še »praktično« uresničiti. Kot vsak miselnj »odvod« nosi tudi Marxova misel v sebi možnosti razvoja v obeh smereh, regresivnega v smeri postopne degeneracije v statičen sistem nespremenljivih dogem in progresivnega v smeri poglobljanja njenega znanstvenega obeležja in znanstvene ekspanzije na področja, ki jih Marxova misel še ni zaobjela in diskurzivno obravnavala. V dosedanem razvoju marksizma sta se obe ti dve smeri — kakor v razvoju sodobne filozofije in znanosti sploh — med seboj prepletali, tako da je težko docela ločiti eno od druge.

VI

Ne glede na to, da Marxova misel — kot vsak pojmovni odvod — nosi v sebi možnosti razvoja v obeh smereh, pa *dejanski* razvoj v eno ali drugo smer ni več odvisen od Marxove misli *same*. Na

tej točki se v določenem smislu zaključuje proučevanje bistva *Marxove misli* kot historičnega dejstva in začenja proučevanje *marksizma* kot miselne in družbene prakse, ki je sicer izšla iz nje, a se je lahko — in se v mnogih primerih tudi je — tako zelo oddaljila od dejanske vsebine in usmerjenosti *Marxove misli*, da jo dostikrat združuje z njo samo še ime. Vendar pa tudi to na svoj način izpričuje, da je marksizem miselni horizont sedanje zgodovinske epohe in da je kot tak nepresegljiv vse dotlej, dokler ne bo presežena zgodovinska epoha, katere miselni izraz je.

V tem pogledu je treba prav tako razločevati med izvirno *Marxovo mislijo* in marksizmom, kot razlikujemo med (izvirno) *Aristotelovo mislijo* in poznejšim aristotelizmom (spomnimo se samo na sholastiko), med *Platonovo mislijo* in platonizmom itd. Nadaljnji razvoj in usoda filozofskih in znanstvenih teorij (posebej še družbenih) nista odvisna *samo* od njihove stvarne vsebine in dejanskih razvojnih možnosti, temveč tudi od okolja, ki določeno teorijo sprejme kot svoj nazor in družbeno prakso. Vsako družbeno gibanje, vsaka doba in vsako okolje si ustvari o sebi, pa tudi o svojih idejnih vzornikih in protagonistih predstavo, ki ustreza njenim potrebam, njenim interesom ter stopnji zavesti, ki jo je dosegla. Ta predstava dostikrat izkrivlja ne samo njeno lastno bit, temveč falsificira in demontira tudi idejne vire, na katere se sklicuje, prilagajajoč jih svoji stopnji zavesti, svoji kulturni tradiciji in intelektualnemu nivoju. Tako je bilo z *Aristotelom* v dobi sholastike, tako je danes z *Marxom*.

Marxova misel je izšla iz analize visoko razvite industrijske družbe, v kateri so se temeljna socialna protislovja že bližala svoji kritični točki, ko pa še ni bilo mogoče predvidevati vseh posledic znanstveno-tehnične revolucije 20. stoletja, ki je v industrijsko najbolj razvitih deželah omogočila začasno stabilizacijo kapitalističnih družbenih odnosov in prehod v fazo poznega kapitalizma, še manj pa je bilo mogoče predvidevati možnost socialističnih revolucij v ekonomsko in politično zaostalih deželah, ki so šele prehajale od fevdalizma h kapitalističnemu načinu proizvodnje in v katerih se čisti kapitalistični odnosi sploh še niso razvili. *Marx* in *Engels* take možnosti nista predvidevala in šele *Lenin* je (v nasprotju z zahodno-evropsko socialno demokracijo in ruskimi menjševiki) v začetku 20. stoletja izdelal teorijo o možnosti preboja kapitalistične verige v njenem najšibkejšem členu, kjer in kadar to dopušča konfliktna situacija znotraj same imperialistične »fronte«.

Spor o pravilnosti te *Leninove* teorije še danes razmejuje socialno demokracijo od sodobnega komunističnega svetovnega gibanja.

VII

Ne more biti dvoma, da je zmaga Oktobrske revolucije v Rusiji, avtohtona zmaga socialistične revolucije v Jugoslaviji, uvedba socialističnega družbenega reda (čeprav šele v svoji prvi administrativno-

etatistični obliki) v celi vrsti drugih držav *onemogočila* stabilizacijo poznega kapitalizma kot svetovnega sistema ter močno pospešila strukturne spremembe v okviru samega kapitalističnega sveta v industrijsko visoko razvitih deželah, še prav posebej pa v deželah, ki so se pravkar osvobodile kolonialističnega varuštva ali se ga osvobajajo. Današnji kapitalizem tudi v industrijsko visoko razvitih deželah ni več tisto, kar je bil v Marxovih časih. Ta razvoj dokazuje, da je bila Leninova teorija o preboju kapitalistične fronte na njenem najšibkejšem členu v celoti vzeto pravilna. Vendar pa se je proletariat kmalu po politični zmagi nad buržoazijo in po nacionalizaciji produkcijskih sredstev znašel v izredno zapleteni situaciji zaradi industrijske in kulturne zaostalosti teh dežel — se pravi prav iz tistega vzroka, ki je Marxa verjetno odvrčal od tega, da bi videl v teh deželah epicenter svetovne komunistične revolucije.

Bistvo teh težav je v tem, da mora proletariat in njegova politična avantgarda, komunistična partija, organizirati socialistične produkcijske odnose prej, preden so se v celoti razvili kapitalistični, preskočiti posamezne razvojne faze kapitalizma (in ponekod celo predkapitalističnih družbenih odnosov) ter od njih neposredno preiti h graditvi socialistične družbe na vseh ravneh. Izkušnje zadnjih petdeset let so pokazale, da tega »skoka« ni mogoče napraviti s takojšnjo ukinitvijo blagovnotržnih odnosov in na njih slonečega »meščanskega prava«, temveč z razvijanjem blagovnotržne proizvodnje v okvirih socialističnih družbenih odnosov in socialističnega pravnega sistema, slonečega na dogovarjanju socialistično asociiranih blagovnih proizvajalcev. Tu se je še enkrat pokazala pravilnost Marxove misli, da nobena družbena formacija ne propade prej, preden tako ali drugače ne razvije vseh svojih potencialnih možnosti. Poskusi, da bi administrativno ukinili zakonitosti blagovnotržne proizvodnje ter jih nadomestili s strogo centraliziranim državnoplanskim gospodarstvom, niso privedli do pričakovanih rezultatov. Nasprotno: politično so do pošastnih dimenzij povečali moč države in državno-partijskega aparata nad neposrednimi proizvajalci, inteligenco in nad delavskim razredom samim, ekonomsko pa so vrnili deželo na nivo predkapitalističnih odnosov s predimenzioniranim razvojem politično in vojaško favoriziranih industrijskih struktur (predvsem na škodo potreb široke potrošnje in kmetijstva). To je seveda porajalo nove politične in ekonomske težave, ki jih je bilo mogoče reševati spet le s stopnjevanjem državnega pritiska in administrativne prisile. Ko pa je nastalo večje število socialističnih držav, ki so startale iz različnih nivojev ekonomskega, političnega in kulturnega razvoja — ti so dopuščali in celo zahtevali različne načine in poti prehoda k socialističnim družbenim odnosom — so se med vladajočo sovjetsko državno-partijsko strukturo, ki je videla v novo nastalih socialističnih deželah predvsem razširitev svojega manevrskega prostora, in med temi deželami samimi, ki so želele graditi socializem izhajajoč

iz svojih lastnih razmer, potreb in gospodarsko-kulturno-politične tradicije, začela pojavljati nasprotja, ki so dobila in vse bolj dobivajo obliko meddržavnih konfliktov znotraj socialističnega sveta samega. Kakšne dimenzije zavzemajo ti konflikti prav v zadnjem času, je znano.

VIII

Jugoslovanski komunisti so že pred drugo svetovno vojno podarjali, (ko so se kljub nasprotovanju Kominterne odločili, naj deluje politično vodstvo znotraj dežele), da je treba strategijo in taktiko političnega boja prilagoditi vsakokratni situaciji ter izhajati pri tem iz specifičnih pogojev in razmer vsake posamezne dežele. Ta usmeritev je komunistični partiji Jugoslavije tudi omogočila, da je po zlomu stare Jugoslavije uspešno organizirala in vodila osvobodilni boj jugoslovanskih narodov proti okupatorjem in mu dala poleg narodno-osvobodilne tudi socialistično vsebino. Začetek specifično jugoslovanske poti v socializem je treba iskati že tukaj. Čeprav se je Jugoslavija prva leta po osvoboditvi še v znatni meri zgledovala po sovjetskem modelu izgradnje socializma, jugoslovanski komunisti že od vsega začetka niso mehanično in v celoti sprejeli sovjetskega modela, temveč so ga skušali kolikor mogoče prilagoditi specifičnim pogojem in razmeram jugoslovanske družbene stvarnosti. Še posebej pa niso hoteli pristati na to, da bi postala Jugoslavija zgolj podaljšek maneverskega prostora sovjetske državno-partijske strukture in objekt dogovarjanja med velikimi silami, kar je — kakor znano — privedlo do odprtega konflikta z Informbirojem in nato s stalinizmom sploh. Po konfliktu s Kominformom, iz katerega je Jugoslavija zmagovito izšla, je postajal sovjetski model socializma za jugoslovanske komuniste vse manj obvezujoč, posebej še, ker tudi praktična adaptacija tega modela v Jugoslaviji ni dala pričakovanih rezultatov. Pač pa se je tedaj z vso ostrino postavila pred jugoslovanske komuniste naloga izdelati osnovno smer samostojne jugoslovanske poti v socializem, izhajajoč iz konkretne situacije, v kakršni je bila Jugoslavija okrog 1948. leta. Kakor znano, so se jugoslovanski komunisti odločili za postopno uvajanje blagovnotržne proizvodnje ob kontroliranem delovanju blagovno tržnih zakonitosti v okvirih socialistične lastnine produkcijskih sredstev in socialističnega pravnega sistema.

Rezultat teh naporov je bilo odkritje in uvedba samoupravnega modela socializma, ki ga sedaj uresničujemo. Jugoslovanski komunisti se zavedajo, da s tem niso našli vseodrešujoče ali edino zveličavne formule, ki bi na mah in brez zapletov rešila vse težave prehodnega obdobja, ali ki bi avtomatično garantirala uspešen izid te bitke, vsekakor pa sistem družbenih odnosov, ki ustreza zgodovinskim pogojem in možnostim jugoslovanskih narodov, ki omogoča demokratično in humano razreševanje izredno zapletenih protislovij

prehodnega obdobja in ki je tudi že praktično dokazal pomembne prednosti nasproti etatistično-administrativnemu modelu socializma (tako na področju kvalitete proizvodnje in produktivnosti dela kot na področju splošnega življenjskega standarda in posebej še demokratičnosti notranjih odnosov), čeprav seveda ni brez senčnih strani in tudi ne brez nevarnosti. Uresničevanje samoupravnega modela socializma je jugoslovansko teoretično misel postavilo in postavlja pred številne nove, teoretično še neobdelane probleme, ki izvirajo iz specifičnosti naše poti v socializem in katerih reševanje nedvomno pomeni tehten prispevek k ustvarjalnemu razvijanju in bogatenju marksistične teorije in marksizma sploh. Če izhajamo iz dejstva, da danes enotnega ali enega samega marksizma ni več — čeprav še vedno obstoji enoten teoretični fundament marksizma — avtentična Marxova, Engelsova in pozneje tudi Leninova misel kot historično dejstvo — in da je marksizem v sodobnem družbenem dogajanju prisoten in delujoč le skozi mediacije zelo različnih, često celo nasprotujočih si družbenih struktur, ki prilagajajo klasično marksistično misel svojim zgodovinskim pogojem in možnostim, svojemu produkcijskemu, kulturnemu in intelektualnemu nivoju, tedaj ni neupravičeno ali neskromno govoriti tudi o *jugoslovanskem marksizmu*, ne da bi s tem pretendirali na vseobvezujočo občeveljavnost. Ni neupravičeno zato, ker jugoslovanska varianta marksizma obstoji, in to ne samo teoretično kot projekcija bodočnosti, temveč tudi praktično, kot naša vsakodnevna stvarnost.

IX

Jugoslovanski marksizem ima tako nasproti marksizmu v deželah socialističnega bloka kot v kapitalističnem svetu nekatere nikakor ne brezpomembne »diferencialne prednosti«. Zdi se mi pa, da teh prednosti ne znamo dovolj poudarjati in izkoristiti — tako v širšem družbenem kot v ožjem kulturnem prostoru. Prva in najpomembnejša prednost, ki jo imajo jugoslovanski marksisti v primerjavi z marksisti v deželah socialističnega bloka, je brez dvoma neodvisni položaj Jugoslavije v mednarodnih odnosih, njena samostojna mednarodna pozicija kot neuvrščene *socialistične* države. Druga, nič manjša prednost je nezraščenost državnih in partijskih struktur, izvirna in poglobljajoča se demokratičnost notranjih odnosov v okviru samoupravnega družbenega sistema, ki je zamenjal togi administrativno-etatistični model socializma in ne nazadnje — zagotavljanje vodilne idejne in družbene vloge delavskega razreda in Zveze komunistov kot njegove avantgarde brez administrativnega prisiljevanja in intervencije države. Obe ti dve prednosti omogočata Zvezi komunistov, da razvija marksizem kot svojo teorijo povsem samostojno, neodvisno od kakršnegakoli obvezujočega modela, ki bi ji bil vsiljevan od zunaj, v skladu s specifičnimi pogoji in možnostmi svoje dežele, obenem pa tudi brez odločujočega pritiska

lastnih birokratičnih struktur, ki so bile politično poražene, čeprav še ne docela premagane v zavesti dela naše družbe. Obe ti dve prednosti sta izrednega pomena za afirmacijo marksizma kot ideologije Zveze komunistov tudi na ožjem kulturnem področju, ker se z njima nedvomno identificira ogromna večina slovenske kulturne javnosti — ne glede na idejne in svetovnonazorske razlike. Tretja diferencialna prednost jugoslovanskega marksizma — v odnosu do situacije v deželah socialističnega bloka — je odprtost mejá, ki je hkrati odprtost za vse progresivne idejne, filozofske in znanstvene tokove sodobnega evropskega kulturnega prostora in ki marksistični teoretični misli omogoča in celo zahteva od nje neposredno avtentično konfrontacijo z njimi in s tem dialog na najsubtilnejših področjih in točkah evropske kulturne zavesti. Če pa prodira hkrati z njimi v naš kulturni prostor tudi marsikaj preživelega, nekvalitetnega, neprogresivnega, nezdružljivega s progresivnimi tendencami našega družbenega razvoja in naše družbene stvarnosti, ni treba zaradi tega tako bítí plat zvona in klicati na pomoč administrativne ukrepe, pač pa se z vsem tem odločno, jasno in teoretično argumentirano spopasti ter pokazati v odprti polemiki njegovo pravo vrednost in domet. Samo kdor se čuti idejno in teoretično šibkega, se boji odprtega in enakovrednega dialoga ter se zateka k administrativnim ukrepom in prepovedim. Menim, da je jugoslovanska marksistična misel dovolj močna, da se lahko teoretično spoprime z vsem tem, in slovenska kulturna javnost dovolj zrela in razgledana, da lahko sledi argumentirani razpravi ter ločuje zrno od pleva (pa tudi napredno od nazadnjaškega). Če pa komunisti tu in tam tudi dožive trenutne poraze, je to samo priložnost, da se zavedo svojih šibkih točk in se temu ustrezno teoretično oborožijo, bolje utemeljijo svoja stališča ter se — če tako pokaže stvarna razprava — tudi korigirajo. In nazadnje: ali ni prisotnost tujih idejnih tokov v našem kulturnem prostoru hkrati najodličnejša priložnost, da jugoslovanska in slovenska marksistična misel vpliva *nanje*, jih korigira in modificira, kakor že marsikje v svetu? Nisem prepričan, da so nemarksistični idejni tokovi v sodobnem svetu nedovzetni za vplive marksistične teoretične misli, če jim ima ta argumentirano in na sodobnem teoretičnem nivoju kaj povedati. In mislim, da Jugoslovani in Slovenci imamo kaj povedati. To je izkustvo samoniklega in avtonomnega uresničevanja našega samoupravnega modela socializma, z vsemi njegovimi zapleti in razpleti, protislovji in prepadi, ki so protislovja in prepadi sodobnega sveta sploh, ki pa jih mi rešujemo v neposredni množični družbeni praksi na povsem nov, izviren način, ki dopušča, zahteva in izziva nove teoretične analize, konceptualizacije in posplošitve. Da obstoji za to živ interes med najvidnejšimi mislečimi predstavniki sodobne evropske in svetovne kulturne zavesti, dokazuje vrsta uspešnih simpozijev, ne nazadnje tudi tisti, ki ga je letos organizirala »Teorija in praksa«. Zato se mi zdi naravnost absurdno, da del

jugoslovanske filozofije beži od naše družbene stvarnosti ter se poganja za popularnost v mednarodnem filozofskem svetu s tem, da koketira z različnimi modnimi izmi in radikalizmi, dasiravno prav s tem zapravlja svoj vpliv in privlačnost, ali pa se zateka — prav tako mimo naše družbene stvarnosti — v svetišče »čiste« filozofije, da bi iz horizonta Heideggerjevega »mišljenja biti« znova »premisllala« temelje filozofičnosti Marxove misli.

Prav tako pa ima jugoslovanski marksizem določene diferencialne prednosti tudi nasproti marksizmu v deželah kapitalističnega sveta. Njegova poglobitna prednost je v tem, da svoj globalni družbeni model, svoje teoretične zamisli in konkretne rešitve neprehoma in neposredno preverja in mora preverjati v množičnem socialnem eksperimentu pod neposredno kontrolo delavskega razreda in neposrednih proizvajalcev v razmerah, ki so zelo podobne pogojem razvite industrijske družbe in ki je zato zanimiv kot anticipacija situacije, ki čaka delavski razred v kapitalističnih deželah po osvojitvi politične oblasti. Nič manj zanimiv pa je jugoslovanski »eksperiment« tudi za tiste dežele »tretjega sveta«, ki so se odločile za socialistični razvoj, a želijo hkrati ostati izven blokovske razdelitve sveta.

Menim, da slovenski marksisti premalo izkoriščajo te prednosti jugoslovanskega marksizma, da po stari slovenski navadi precenjujejo pomen, vpliv in vsebino tujih idejnih tokov ter podcenjujejo svoje lastne ustvarjalne sposobnosti, možnosti in diferencialne prednosti. To potiska slovensko marksistično misel na ožjem kulturnem prostoru dostikrat v defenzivo tudi tam in takrat, kjer to sploh ni potrebno in še manj objektivno upravičeno. Prepričan sem, da ima prav slovenska marksistična misel vse objektivne možnosti, da prodre in se uveljavi tudi v širših mednarodnih okvirih, če bi ji uspelo premagati pretirano slovensko skromnost in zaprtost, to pa bi vzvratno vplivalo tudi na mesto marksizma v slovenskem kulturnem prostoru ter pomagalo premagati marsikateri predsodek o marksizmu, o njegovih možnostih, pomenu in dometu znotraj slovenske in jugoslovanske, pa tudi širše evropske kulturne in politične zavesti.

Teze o evropski varnosti*

1. Kako ustvariti vseobsežen sistem evropske varnosti in zagotoviti njegovo funkcioniranje, vsekakor ni skrb, ki bi bila značilna samo za sedanji trenutek v mednarodnih in medevropskih odnosih in ki nima svoje zgodovine, izkušenj in zlasti negativnih rezultatov. O tem so že razpravljali pred drugo svetovno vojno, ko je imel koncept kolektivne varnosti, utelešen v paktu Društva narodov — predvsem evropsko obeležje in evropsko funkcijo, in o tem razpravljajo najbolj kvalificirane evropske politične sile tudi danes. Bistvena razlika med političnima kontekstoma, v katerih so se porajali načrti in predlogi pred drugo svetovno vojno in poslej, pa je verjetno v tem, da so se vprašanja evropske varnosti lotevali z vidika posebnega in osrednjega položaja, kakršnega so imele tradicionalne evropske velike sile v svetu, medtem ko je danes vsak predlog o sistemu evropske varnosti nerealen in neuresničljiv, če ga obravnavamo izolirano od ravnotežja sil na splošni ravni. Ali z drugimi besedami: sistema evropske varnosti ni mogoče konstituirati mimo ZDA in Sovjetske zveze — torej dveh sil-velikank s svetovnimi interesi in svetovnimi cilji — ali celo proti njima. Za zgled: znana je usoda nekaterih predlogov za rešitev nemškega vprašanja — to je v tesni zvezi z realizacijo sistema evropske varnosti — ki bi po svojih implikacijah političnega in strateškega značaja to ravnotežje rušili, pa so zavoljo tega tudi zavrženi. Še posebej velja ta ugotovitev za Sovjetsko zvezo; njena občutljivost za varnost njenih zahodnih meja je splošno znana in glede na njene zgodovinske izkušnje tudi razumljiva.

2. Če je pač to razsežnost neizogibno treba upoštevati, če se kdo želi realistično lotiti vprašanja evropske varnosti, pa to vsekakor ne bi smelo pomeniti zoževanja ali celo eliminiranja avtonomnih funkcij in iniciativ evropskih držav za konstituiranje takšnega sistema. Evropska varnost je stvar vseh evropskih držav, tako majhnih kot srednjih, tako tistih, ki so v blokih, kot onih, ki so zunaj njih. Še več: uveljavljanje avtonomnih funkcij in iniciativ evropskih držav za konstituiranje sistema evropske varnosti bo oteženo in manj učinkovito vse dotlej, dokler bodo obstajale vojnopolitične struk-

* Članek je povzetek referata za 19. pugvaško konferenco o znanosti in svetovni politiki, ki je bila od 22.—27. oktobra v Sočiju v Sovjetski zvezi.

ture, v katere je danes razdeljena Evropa. Odprava teh struktur, to je severnoatlantskega pakta in varšavske zveze, je nadaljnji pogoj za konstituiranje sistema evropske varnosti, in to predvsem takrat, ko ne bo rušilo ravnotežja med obema svetovnima supersilama.

3. V strukturi sodobne mednarodne skupnosti prihaja do postopne dekoncentracije sile na politični ravni, obstaja pa še koncentracija in ravnotežje na vojnostrateški ravni. Protislovja znotraj blokov naraščajo in danes obe supersili v svojih medsebojnih odnosih in pogajanjih ne moreta več nastopati kot predstavnik interesov vseh članic v svojem bloku. Množijo se manifestacije notranje in zunanje mobilnosti blokovsko opredeljenih držav. Mimo tega se zdi, da bo čedalje večja dinamika znotraj trikota Sovjetska zveza—ZDA—Kitajska odprla evropskim državam širši manevrski prostor v mednarodni politiki, kar bi nikakor ne smelo biti nujno v nasprotju s težnjami dveh supersil po stabilnem ravnotežju, zlasti še, ker bi bilo s tem lažje kontrolirati žarišča kriz na regionalni ravni. Da takšna žarišča na evropskem kontinentu so, je očitno, kot je očitno tudi, da je ZDA in Sovjetski zvezi do tega, da jih obvladata. Če bodo evropske države izkoriščale ta širši manevrski prostor s pobudami, da bi se zmanjšala mednarodna napetost, z zavzemanjem, da bi se mednarodni problemi urejali na podlagi enakopravnosti, in z distanciranjem od politike sile in moči, bi mogla postati Evropa dejavnik stabilizacije v mednarodnih odnosih.

4. Povečini se lotevajo konstituiranja sistema evropske varnosti z dveh ravni, neposredne in posredne, in med njima obstaja tesna medsebojna odvisnost.

Da je sedanja blokovska delitev Evrope ovira ne samo za to, da bi se mogli sprostiti normalnejši in tesnejši politični, ekonomski, kulturni in drugi stiki med evropskimi državami z različnimi družbenimi sistemi, marveč tudi in predvsem za konstituiranje sistema evropske varnosti, bi ne bilo težko dokazati. To navsezadnje izpričujejo nekateri predlogi, na katere se je moč sklicevati.¹ Da bi dosegli zaželeno cilje — od zmanjšanja napetosti in vseevropskega sodelovanja na vseh ravneh do sistema evropske varnosti — se zdi, da je ta pot najbolj neposredna in učinkovita. Nemogoče si je namreč zamisliti stabilizacijo medevropskih odnosov, ki bi se opirala zgolj na jedrsko ravnotežje obeh vojnopolitičnih struktur ali pa na dialog obeh supersil na podlagi njune zastraševalne moči. Zagotavljanje statusa quo na teh temeljih vsebuje številne elemente nevarnosti, ki jih je treba iskati v ohranjanju in reprodukciji tistih odnosov, ki so nastali v obdobju hladne vojne, danes pa so

¹ Tako je zunanji minister Sovjetske zveze V. M. Molotov na berlinski konferenci zunanjih ministrov štirih velikih sil 1954. leta predlagal tekst o »vseevropskem sporazumu o kolektivni varnosti«. Na konferenci šefov štirih velikih sil v Zenevi 1955. leta je Sovjetska zveza med drugim predlagala, naj bi se konstituiral sistem evropske varnosti, tako, da bi hkrati razpustili severnoatlantski in varšavski pakt.

— glede na obstoječa razmerja v Evropi, v svetu in znotraj blokov še posebej — neustrezni. Kot taki ovirajo reševanje vseh tistih problemov, ki so se nakopičili v obdobju od 1945. leta naprej. Predvsem pa obstoj vojnopolitičnih struktur, če že ne onemogoča pa vsaj ovira možnosti, da bi se vsestransko uveljavili nacionalni dejavniki, možnosti za njihovo avtonomijo ter praktično prepušča razprave in sporazumevanje o evropski varnosti, razorožitvi in združitvi Nemčije blokovskim interesom in v skrajni posledici tako imenovanemu dialogu obeh svetovnih supersil. Tako npr. so potekali razgovori med ZDA in Sovjetsko zvezo o omejitvi strateške oborožitve brez sodelovanja evropskih držav, čeprav je pač moč domnevati, da jim je zelo veliko do tega vprašanja. Ni sicer moč dvomiti o tem, da je ta dialog pomemben, ker je vsekakor eno od jamstev za mir, kot tudi, da ima svojo funkcijo v omejenem popuščanju napetosti med ZDA in Sovjetsko zvezo, toda za evropske države vsebuje prav tako tudi latentno nevarnost nova Jalte.

Toda ko govorimo o odpravi blokov kot prvem pogoju, da bi se konstituiral učinkovit in vseobsežen sistem evropske varnosti, se je treba soočiti še z neko realnostjo. Najprej; težko je predpostavljati, da je možno odpraviti blokovsko delitev namah, z deklaracijo ali pogodbo. In dalje: tudi če odpravo blokov razumemo kot dolgotrajnejši *proces* z vsemi vmesnimi fazami, kot bi to mogli biti različni delni ukrepi in aranžmaji vojnega in vojno-političnega značaja,² katerih namen bi bil urediti odnose med vojnimi grupacijami v smislu lažjega obvladovanja kriz in rizikov in pa ustvarjanja potrebnega ozračja za večje medsebojno zaupanje — s tem, da bi bili upoštevani vsi tisti elementi, ki so povezani z ohranitvijo in stabilizacijo ravnotežja med obema supersilama, neposredna pot ne bi

² Tako načrt poljskega zunanjega ministra Rapackega o neatomski coni v osrčju Evrope, ki bi zajela ZR Nemčijo, Nemško demokratično republiko, ČSSR in Poljsko, kasneje dopolnjen z načrtom o delni razorožitvi. Predlog Sovjetske zveze, da se tuje čete umaknejo 800 km od določene demarkacijske črte. Apel držav varšavskega pakta (Bukarešta 1966. leta) vsebuje predloge za odpravo tujih baz, umik tujih čet, zmanjšanje oboroženih sil obeh nemških držav in v ta namen sklenitev ustreznega sporazuma, s katerim bi se določil potek izvajanja, ukrepi, s katerimi naj bi se zmanjšala nevarnost jedrskega spopada, ustanovitev neatomskih con, jamstva jedrskih držav, da ne bodo uporabljale jedrskega orožja v teh conah, prenehanje patrolnih letov letal z jedrskimi bombami. Gre torej za postopnost v procesu odpravljanja blokov.

Temeljno misel, kako kontrolirati konflikte in odpravljati rizike zanje med obema vojnopolitičnima grupacijama, vsebuje tudi študija Harmelovega komiteja iz leta 1968. Le-ta obravnava predvsem vprašanja, ki zadevajo možnosti za zmanjšanje lokalnih napetosti, odprave nevarnosti eskalacije in izbruha konfliktov, ki bi nastali po naključju, splošno kontrolo orožja, inšpekcijo za preprečevanje nenadnih napadov in zmanjšanje oboroženih sil. O teh vprašanjih so razpravljali v svetu severnoatlantskega pakta junija meseca 1968 v Rejkjaviku in v končnem sporočilu je med drugim rečeno, »da naj bi se pričel proces, ki bi pripeljal do obojestranskega zmanjšanja oboroženih sil«. V ta namen se je svet strinjal s tem, da bi bilo treba pripraviti vse potrebno za razprave s Sovjetsko zvezo in drugimi državami v Vzhodni Evropi o teh vprašanjih, in jih poziva, naj se pridružijo iskanju poti za mir.

mogla dati zaželenih rezultatov, če ne bi bili izpolnjeni še drugi pogoji, ki pa jih je moč doseči posredno.

5. Ko govorimo o konstituiranju sistema evropske varnosti na temelju posredne poti, ponavadi razumemo s tem vse tiste ukrepe, akcije in aranžmaje, ki naj bi vštric s postopno demontažo vojno-političnih blokovskih struktur ustvarili intelektualno in operativno pripravljenost za soglasje med evropskimi državami, da se razrešijo obstoječi nerešeni problemi, in s tem tudi lažjo realizacijo zastavljenega cilja. Tudi tu kaže opozoriti na dve realnosti, ki jih neizogibno treba upoštevati: nedotakljivost sedanjih evropskih meja in obstoj dveh nemških držav.³ Pospševanje in krepitev dvostranskih stikov na tehnični, kulturni in znanstveni ravni, spodbujanje ekonomskih zvez na načelih medsebojnih koncesij, nižjih carin, nadalje, skupna prizadevanja na industrijskem področju, kooperacija itn., vse to naj bi odpiralo pota političnemu sodelovanju.⁴ V tej zvezi bi ne bilo odveč opozoriti, kako škodljive so razredne, antikomunistične in antisocialistične pozicije, ki so prisotne v snovanju in v samem delovanju integracijskih skupin v Zahodni Evropi, kot tudi zastarelост tega, čemur pravi M. Duverger »mistika nadnacionalne Evrope«. S tem in pa s krepitvijo mnogostranskih odnosov v Evropi prek Evropske ekonomske komisije OZN, z uveljavljanjem resolucije OZN o dobrih sosedskih odnosih, z dejavnostjo »desetorice«, sodelovanjem evropskih parlamentov itd. bi se, po našem mnenju, prebili tisti dinamični faktorji, ki so bili doslej pod pritiskom blokovske statičnosti in ekskluzivnosti.

6. Samo po sebi bi bila odprava blokov na evropskih tleh — kot neposredna pot — vsekakor veliko dejanje. Menimo pa, da bi obvisela v zraku, če je ne bi podprle akcije po posredni poti. Pri tem se zdi, da bi bilo važno poudariti še nekaj. Ko govorimo o

³ Ko je bilo na 19. konferenci Pugwasha obravnavano vprašanje odnosa med status quo in varnostjo v Evropi, je bilo s strani posameznih udeležencev pravilno poudarjeno, da je potrebno razlikovati med teritorialnim in političnim status quo. Težnje in pa poskusi spremeniti meje, ki so bile določene na podlagi izida druge svetovne vojne, bi mogle nedvomno povzročiti novo vojno. Zavoljo tega je torej potrebno vztrajati na spoštovanju teritorialnega status quo. Soglasno pa je bilo ugotovljeno, da je treba težiti k spremembam v političnih odnosih, dasi je bil akcent predvsem na medblokovskih relacijah, medtem ko o stanju znotraj blokov niso govorili. Ne nazadnje bi spremembe v političnih odnosih mogle vplivati na drugačno funkcijo meja.

⁴ Apel iz Bukarešte se zavzema za vsestransko znanstveno, kulturno in tehnološko sodelovanje v Evropi, ki naj bi ustvarilo »materialne pogoje za evropsko varnost«.

V »Apelu vsem evropskim državam«, ki ga je sprejel posvetovalni svet varšavskega pakta marca 1969 v Budimpešti, so nekateri predlogi, ki zadevajo ekonomsko in tehnološko sodelovanje med evropskimi državami že bolj konkretni. V njem se namreč zavzemajo za uresničevanje velikih načrtov na področju energetike, prometa, vodnega gospodarstva itd., ki imajo neposredno zvezo s standardom in blaginjo prebivalstva vsega kontinenta. Ti načrti naj bi bili uresničeni s skupnimi naporii evropskih držav.

spremembah, do katerih naj bi prišlo v odnosih med zahodnoevropskimi in vzhodnoevropskimi državami, ki so blokovsko opredeljene, ne bi smeli zanemarjati pomena sprememb v odnosih med državami znotraj blokov. Avtonomnih funkcij evropskih držav, ki ne bi bile naperjene niti proti ZDA niti proti Sovjetski zvezi, ne bi bilo moč razvijati, če bi se ohranili sedanji odnosi znotraj blokov, čeprav bi bile institucionalne blokovske vezi odpravljene, ostalo pa bi de facto gospostvo vodilne blokovske sile. Zato menimo, da je treba tudi v odnosih med državami, ki pripadajo posameznim blokovskim vojno političnim grupacijam, zagotoviti dosledno spoštovanje suverenosti, nacionalne neodvisnosti, enakopravnosti, nevmešavanja v notranje zadeve in teritorialne integritete.⁵ V tej luči je intervencija petih držav varšavskega pakta v ČSSR v lanskem poletju nadvse škodljivo dejanje, ne samo glede na odnose med socialističnimi državami, ker so bila z njo zavržena tista načela meddržavnih odnosov, ki jih same pogostokrat razglašajo, marveč tudi glede na same perspektive in uresničitev sistema evropske varnosti. Post festum ideološko-»pravna« racionalizacija te intervencije pomeni v svojem bistvu — kot to ugotavlja G. Amendola — manifestacijo koncepcije bipolarnega sporazumevanja med ZDA in Sovjetsko zvezo — ki ni in ne more biti miroljubna koeksistenca med narodi, marveč zgolj zamrznjenje obstoječega stanja.

7. Z izkušnjami je moč dokazati pozitivno vlogo, ki jo imajo nevtralne in neuvrščene, povečini majhne in srednje države, v premagovanju razlik med blokji in mediacijah med vodilnimi silami v njih, pa tudi v stabilizaciji ravnotežja in odpravljanju ali zmanjševanju točk, kjer prihaja do trenja med blokovskimi strukturami. V prehodnem obdobju, preden bi se konstituiral sistem evropske varnosti, bi širjenje prostora za nevtralno in neuvrščeno politiko — s pogojem, da bi se dosledno prevajala v stvarnost zgoraj navedena načela — podprlo in pospešilo procese tako na neposredni kot na posredni ravni.⁶

8. Na tej — kot smo dejali — posredni poti ima pomembno mesto odpiranje komunikacijskih kanalov, in to predvsem med posamezniki in nedržavnimi grupami. Prav odnosi, ki se sproščajo po teh kanalih, ustvarjajo tisto, o čemer govori francoski pisec P. Reuter, namreč, »da neposredni odnosi preprečujejo državam, da bi oblikovale zaprte družbe«. Intenzivnost komunikacij med posa-

⁵ Izjava držav varšavskega pakta iz Bukarešte 1966. leta vsebuje med drugim tudi tale odstavek: »... da bi ustvarili temelje za mir in varnost v Evropi, so potrebni takšni meddržavni odnosi, v katerih ni groženj s silo in uporabe sile in ki izhajajo iz potrebe, da se mednarodni spori razrešujejo na miroljuben način. Odnosi med državami morajo temeljiti na načelih suverenosti in nacionalne neodvisnosti, enakopravnosti in nevmešavanja v notranje zadeve in pa na spoštovanju teritorialne integritete«.

⁶ Ta apel tudi spodbuja nevtralne države Evrope, naj bi prevzele pozitivno vlogo v prid sklicu konference o evropski varnosti.

mezniki in nedržavnimi skupami lahko posredno in neposredno odpira možnosti za ustvarjanje političnega konsenza glede tistih vprašanj, ki so danes temeljna za Evropo in ves svet. Tudi tu imajo svoje mesto zlasti majhni narodi in majhne države v Evropi — še posebej kulturno in gospodarsko razvite, ki niso obremenjene s kompleksom moči. Politika dobrih sosedskih odnosov in »odprtih meja«, ki jo izvaja Jugoslavija, je dala dragocene pozitivne izkušnje ne samo glede tega, da je možno plodno sodelovanje in miroljubno sožitje med državami z različnimi družbenimi sistemi, marveč tudi glede odpiranja in širjenja komunikacijskih kanalov v neposrednih odnosih med posamezniki in nedržavnimi družbenimi skupami.⁷

Neovirano komuniciranje prek odprtih meja more — mimo drugega — pripomoči k temu, da se zmanjšujejo in paralizirajo tisti predsodki, poenostavitve in stereotipije, ki so med vzroki za nerazumevanje med narodi. Ne nazadnje je tudi po tej poti moč doseči preobrazbo tistih elementov v ideologijah vodilnih sil v današnjem svetu, ki so v nasprotju z načelom miroljubne koeksistence.⁸ Prav tu še posebej veljajo Einsteinove besede, »da je potreben drugačen način mišljenja, če hoče človeštvo preživeti«.

9. Konstituiranje sistema evropske varnosti po neposredni in posredni poti je zapleten in kompleksen proces, ki zahteva veliko potrpežljivost in odgovornost vseh evropskih političnih sil, še posebej pa velikih sil. Predlagana konferenca o evropski varnosti bi nedvomno bila koristna predvsem tedaj, ko bi se soočila z vsemi realnostmi, ki so napoti, da bi bila ta ideja uresničena. Glede na to, da je potrebna postopnost, parcialnost in simetričnost ukrepov po neposredni in posredni poti, najbrž ne bi bilo odveč razmišljati o

⁷ Vprašanje sproščanja komuniciranja med Vzhodom in Zahodom na različnih področjih je bilo v sklepnem poročilu komisije obravnavano takole: »Eden od aspektov teh kontaktov je gibanje ljudi, blaga in informacij. Nekateri udeleženci so močno poudarjali, da bi mogla popolna ukinitve cenzure znatno vplivati na zmanjšanje napetosti v Evropi in pomagati k razvijanju medsebojnega razumevanja. Se posebej bi morale vse države tedaj, ko gre za mednarodni konflikt, seznanjati svoje državljane s sredstvi množičnih komunikacij o stališčih drugih držav. Drugi udeleženci so se sicer v celoti strinjali s principom razširjanja izmenjave tistih informacij, ki bi prispevale k medsebojnemu razumevanju med narodi Evrope, vendar pa se niso strinjali s tem, da bi se ta princip uveljavil za propagando za vojno, rasizem, fašizem in druge koncepte, ki bi rušili temelje miru, mednarodne varnosti in sodelovanja med narodi.

Gruppa je nadalje poudarila potrebo, da bi bile ukinjene diskriminacije v trgovini, ki jih uporabljajo nekatere države v odnosu do drugih.

Ce naj bi kontakti med Vzhodom in Zahodom prispevali k miru in sodelovanju, morajo upoštevati obstoječe družbene, politične in ideološke realnosti v državah, ki pripadajo različnim sistemom, sicer bi mogle nastati dodatne napetosti in povzročiti naraščanje nezaupanja.«

⁸ Tako prof. M. Marković v predavanju »Ideološke vojne in miroljubna koeksistenc« na mednarodni poletni šoli o razorožitvi, ki je bila 1966. leta v Frascatiju pri Rimu v organizaciji italijanske pugwaške grupé. Predavanje je bilo objavljeno v Enciklopedia moderna, Zagreb 1967, št. 3—4.

ustanovitvi stalnega organa ali komisije za vseevropsko varnost, ki bi morala delovati v tesni povezavi z OZN.⁹

10. Razreševanje evropskih problemov in ustvarjanje sistema evropske varnosti bi bilo velikega pomena za ves svet. To ne samo zavoljo tega, ker so evropski konflikti pogostoma preraščali v svetovne konflikte, marveč tudi, ker bi bil to zgled tudi za druga področja v svetu. Ne nazadnje bi takšna stabilizacija in konsolidacija na evropskem kontinentu sprostila evropske energije za pozitivne posege v »tretjem svetu«, kjer se kopičijo problemi in sprožajo konflikti, ki so nevarni za ves svet in v končni posledici ogrožajo tudi evropsko varnost.¹⁰

⁹ Razprava v grupi za evropsko varnost je potekala v znamenju iskanja »novih idej«. V tem smislu so nekateri udeleženci s simpatijo pozdravili misel, da naj bi evropsko konferenco za varnost razvili v stalno telo, neke vrste regionalno komisijo za evropsko varnost, ki bi morda delovala v povezavi z OZN. Prav tako je grupa tudi podprla idejo, da bi evropsko varnost in sodelovanje obravnavali na konferencah nevladnega značaja.

¹⁰ V ospredju razprav o konstituiranju kolektivnega sistema evropske varnosti so predvsem vprašanja, kako preseči sedanjo blokovsko razdeljenost Evrope in eliminirati nevarnosti za mir, ki so blokovski konfrontaciji imanentne. V tem smislu so tudi potekale diskusije v grupi za evropsko varnost na 19. konferenci Pugwasha v Sočiju. Toda tako kot vsak sistem kolektivne varnosti, se mora tudi evropski soočiti z nekaterimi temeljnimi predpostavkami, če naj bi bil učinkovit.

Prva predpostavka je definicija agresije in v zvezi s tem potrebno soglasje držav, ki so članice takšnega sistema, o tem, kdo je agresor. Da v tem oziru obstajajo velike težave govori dejstvo, da tudi v univerzalnem kolektivnem sistemu OZN ne obstaja definicija agresije. Zgodovina mednarodnih odnosov nadalje priča, da je silno težko, če že ne nemogoče, doseči soglasje vseh držav o tem, kdo je izvršil agresijo (konkreten primer za to je korejska vojna). Vse države nimajo enakih interesov in identičnih pogledov glede na zavrnitev ali preprečitev agresije.

Druga temeljna predpostavka je sposobnost držav, da se zoperstavijo agresiji na učinkovit način. V kolikor obstaja jasna situacija v tem oziru, to pravzaprav tudi že pomeni preprečitev agresije v njenem samem zametku. Če gre za to, da se prepreči agresija majhnih ali srednjih držav, sistem kolektivne varnosti učinkuje, s pogojem, da le-te niso povezane z neko od velikih sil. Toda bistveni problemi nastanejo takrat, ko je nosilec agresije neka velika sila. Tudi kombinirane sile držav, članic nekega kolektivnega sistema, se v takšnem primeru ne morejo zoperstaviti agresiji, če nimajo pomoči druge velike sile. Z drugimi besedami: kolektivni sistem evropske varnosti bi mogel biti učinkovit samo v tistih primerih, ko naj bi preprečil ali zavrnil agresije s strani majhnih ali srednjih držav s pogojem, da ena ali obe veliki sili v konfliktu ne bi bili neposredno ali posredno angažirani.

Ta vprašanja so bila na 19. konferenci le bežno nakazana, v sklepnem poročilu grupe pa sploh niso bila omenjena.

Nekaj dilem o naši informaciji

Strinjam se s tistimi, ki trdijo, da je sistem informiranja v Jugoslaviji v nekakšni krizi. Najbrž jih ni veliko, ki bi to zanikali. Mišljenja bodo različna šele takrat, ko se bomo vprašali, kaj kdo s tem misli. Eni bodo dejali, da je naša informacija še vedno premalo svobodna, drugi, da je preveč svobodna, ker lahko počne, kar se ji zljubi. Dokaj razširjeno je tudi mnenje, da politika še zmerom postavlja množičnim občilom pregrade, ki jih le počasi premagujejo. Nekateri so milejši v graji politike in trdijo, da se »brez pritiska obstoječih političnih struktur še naprej zdržujejo pregrade, ki so tradicionalne«.¹

Sam ne iščem vzrokov za krizo v pregradah, ki jih postavlja *samo* politika, niti v pregradah, ki jih zdržujejo brez pritiska politike, so pa bile nekoč njen proizvod. Pregrade po mojem nastajajo v zelo zapletenih družbenih razmerah, so zgodovinsko pogojene in so proizvod obstoječih družbenih protislovij. Politične strukture ne porajajo samo pregrade, temveč so tudi pomemben spodbujevalec demokrati-zacije sistema informiranja. Če tega ne priznamo, potem se moramo vprašati, ali bi bil možen napredek v razvoju množičnega komuni-ci-ranja brez zavestne usmeritve in akcije političnih struktur.

Zavedam se, da bom tudi sam iskal odgovore na vprašanja o vzrokih za krizo sistema informiranja skozi prenekatero zmoto. Tudi vem, da še zdaleč ne bom zastavil vseh vprašanj, ki bi jih bilo treba zastaviti, in ne našel vseh odgovorov. Okvir razmišljanja je približno takle:²

Vzroki za krizo sistema informiranja se ne zaustavljajo pri časnika-rstvu, temveč gredo še naprej — v nerazvitost javnosti dela, v pre-majhno odgovornost virov informacij, torej tistih, ki z informacijo razpolagajo. Po zgledu zahodnega sistema informiranja preveč pou-

¹ Demokratizacija družbe in javno mnenje, povzetek razprave na sociološkem posvetovanju, Teorija in praksa 8/9-1969, Ljubljana. V svoji razpravi trdi Niko Toš, da se v sredstvih množičnega komuniciranja »brez pritiska obstoječih političnih struktur še naprej vzdržujejo pregrade, ki so tradicionalne«. Tako, kot se je izrazil, se zdi, kakor da tudi on vidi izvor teh pregrad v pritiskih političnih struktur, le da v preteklosti, a so se ohranili do dandanašnjih dni.

² O tem sem govoril na osmi seji CK ZKS 13. oktobra 1969. Ker sem probleme samo skiciral, je to sedaj priložnost, da nekatere svoje skope trditve bolje pojasnim in, če mi bo uspelo, tudi utemeljim.

darjamo le eno stran informacij, samo kvantiteto, zanemarjamo pa njeno kvaliteto. Sistem informiranja je premalo prilagojen družbenopolitičnemu in družbeno-ekonomskemu bistvu naše države; ko gre za komuniciranje na ravni globalne družbe, premalo upošteva njeno večnacionalno sestavo. Družbeni vpliv na sredstva množičnega komuniciranja razumemo preveč kot omejevanje, premalo kot oporo časnikarjem pred nevarnostmi monopolizacije in privatizacije. V praksi časnikarstva je zlasti med mlajšimi novinarji zapažen pojav glorifikacije, mistifikacije ali vsaj poenostavljanja javnega mnenja. K temu precej pripomorejo tudi nekateri pogledi v teoriji komuniciranja, ki jih skorajda več ne konfrontiramo s pozicij ustvarjalnega marksizma. So pa še mnogi drugi vzroki za nerazvitost oziroma neustreznost sistema informiranja v naši družbi, med njimi pravna neurejenost gotovo ni najmanj pomembna. Mnogo problemov in zadreg izvira tudi iz dejstva, da smo prenašali logiko tržišča v tisk zelo poenostavljeno in mehanično.

Kvantiteta in kvaliteta informacije

Ni naključje, da začenjam podrobnejše razmišljanje prav s tem poglavjem. Zdi se mi, da se tudi začenja problem: v kvaliteti informacije, ki nikakor ne ustreza samoupravnemu položaju našega delovnega človeka. Pri nas imamo pravo pravcato poplavo informacij, vendar bolj količinsko kot po kvaliteti. Če bi skrbno analizirali vse časnike, od dnevnih do mesečnih, od resnih do bulvarskih, od političnih do verskih, bi nedvomno ugotovili, da nas preplavljajo tudi z informacijami, ki nam kot samoupravljalcem niti najmanj ne pomagajo za učinkovito samoupravno in politično akcijo, odločanje. S tem kajpak ne mislim, da so te informacije povsem odveč, zastavlja se le vprašanje, ali so v pravem razmerju s tistimi, ki jih naš delovni človek potrebuje, da bi lahko uresničeval svoje samoupravne pravice in prevzemal tudi odgovornosti.

Ko sem tako zastavil problem, bo kdo pomislil, da podcenjujem kvantitativno stran informacije ali celo mislim, da v njej ni več nobene vrzeli. Pa ni tako. Prav dobro se zavedam izredne pomembnosti kvantitete informacije, če jo, seveda, dialektično povezujemo s kvaliteto, če sta si v medsebojni odvisnosti. Skušnje v nekaterih drugih socialističnih državah pričajo, kako hudo je narobe, če deklarativno poudarjajo pomen kvalitete, pri tem pa zanemarijo kvantiteto. Potem ni čudno, če mora bralec v kaki izmed teh dežel segati po zahodni informaciji, da bi zvedel tisto, kar mu doma zamolčijo.³

³ Konkretna okoliščina in dejstva, ki so opredelile vojaško intervencijo na češkoslovaškem, so v svetu različno interpretirali. To je spodbudilo Emilia Serenija, da se je lotil globlje teoretične raziskave o odnosih med obveščanjem, socializmom in demokracijo v sodobnih razmerah (»Critica Marxistica«, teoretično glasilo KP Italije, št. 4-5, 1969).

Nazadnje se vpraša, kaj ima od tolikanj poudarjene kvalitete, če ga domači časniki ne iformirajo o bistvenem dogajanju doma in v svetu, če mu ponujajo samo enostranske, nekompletne informacije. Ako bi bil dobro, vsestransko obveščen o vsem dogajanju, o vzrokih in posledicah, bi bilo tudi manj potrebe po takšnem strogem režimu pri uvozu tuje žurnalistike in publicistike.⁴

Kvaliteto dobimo tudi z izbiro informacij, ali bolje, z izbiranjem med bistvenim in nebistvenim, med tistim, kar je družbeno pomembno, in tistim, kar je nepomembno. Takšne izbire je sedaj odločno premalo. Informacija je pogosto površna, le fotografija pojava. Premalo ima pred očmi samoupravni položaj človeka, njegovo potrebo, da dobi z njo bistvene elemente, argumentacijo za družbeno akcijo. Pomagati mu mora odkrivati vzročne zveze, pokaže mu naj na smeri gibanja. To seveda ne pomeni, da mora biti splošna ali celo abstraktna, kar bi bila druga skrajnost. Tudi ne mislim, da je mogoče dati kompletno informacijo naenkrat, denimo v eni številki časnika, poglavitno je, ali časnikar in časnik težita k temu, čeprav nastajajo takšne informacije skozi daljše obdobje. Resnične podobe položaja in razvoja Slovenije v Jugoslaviji, na primer, ni mogoče predstaviti bralcu v enem samem sestavku, pa čeprav je še tako poglobljen in argumentiran. In narobe; tudi klišeji, po katerih mnogi enostavno sklepajo o tem, da Slovenija samo daje Jugoslaviji, da jo izkoriščajo itd., niso nastali samo z enim in samo enkratnim, enostranskim, zmotnim, tendenčnim ali kakšnim še podatkom.

Večji ali manjši poudarek na kvaliteti informacije je odvisen od takšne ali drugačne usmerjenosti časnika in časnikarja, torej od koncepta. Če uredništvo ve, kaj hoče, ako ima dobro opredeljene cilje in smotre, ki jih časnik izraža in poskuša uresničevati, interese, ki jih zagovarja in se zanje zavzema, če so mu jasna družbena izhodišča, potem je temu primerna tudi informacija.⁵ Nekakšen časnikarski pozitivizem, ki samo niza informacije o pojavih, ne poskuša pa odkrivati vzročnih zvez med njimi, ki se zadovolji z vlogo kronista, ne poskuša pa iskati poti naprej, izvira pogosto iz nejasne usmeritve ali je posledica pomanjkanja kakršnegakoli koncepta. V takem ured-

⁴ Roger Garaudy, član politbiroja centralnega komiteja komunistične partije Francije, je v intervjuju za Komunisto, glasilo ZKJ, št. 36 z dne 5. septembra 1969, med drugim dejal tole: »Ko danes v nekaterih socialističnih državah govorimo o ideološki subverziji, se vprašujem, na kakšnih teoretičnih temeljih lahko sloni tak pojem. To preprosto pomeni, da smo v defenzivi. Spominjam se tistega čudovitega intervjuja, ki ga je dal Lenin amerškemu novinarju 1919. leta. Če želite, lahko sklenemo pogodbo. Dovolili bomo, da se v Sovjetsko zvezo prinaša vsa propaganda kapitalističnih držav s pogojem, da imamo reciprociteto,« je tedaj dejal Lenin. V času, ko stvari niso bile preproste, je bil Lenin v polni ofenzivi, kapitalistični svet pa se je prestrašil take menjave. Sedaj pa komaj razumem, kako je mogoče biti 50 let po oktobrski revoluciji tako zelo prestrašen in nadzorovati kovčke, da ne bi bila prinesena kaka kitaška brošura ali ne vem kakšen element ideološke diverzije.«

⁵ Franc Šetinc: O vsebinskih konceptih sredstev obveščanja — tiska, Uvod v novinarstvo, gradivo s seminarja društva novinarjev Slovenije, maja—junija 1967.

ništvu nastaja časnik rutinsko, mehanično, kakor pač prihajajo informacije. Zatorej so tudi informacije brez jasne težnje, da morajo omogočiti zvezo med predmetom odločanja in samoupravljalcem in zato niso same sebi namen. Ne gre jim torej le za to, da bi omogočile človeku samo golo poznavanje kake stvari, kakega problema ali pojava, temveč ga morajo »vplesti« v odnose, omogočiti mu morajo vpliv na njihovo urejanje, na spremembe. Informacija ne bo zato nič manj objektivna, od pozitivistične se bo razločevala po tem, da bo kompletnejša, da bo šla globlje h koreninam pojavov in problemov in da bo imela jasno družbeno težnjo. Takšna informacija tudi ne bo propagandistična, razen kadar ji bo šlo za to, da odpira ljudem poti do novih spoznanj, da jih čustveno angažira za zavestno urejanje družbenih problemov.⁶

Pogosto je informacija družbeno irelevantna, včasih celo škodljiva, ker v kritiki ali iskanju rešitev ne upošteva materialnih, kulturnih in družbenih determinant. Takšna informacija večkrat zavaja, ker z iztrganimi elementi kakega problema, s polovičnimi resnicami, predvsem pa z navideznim poznavanjem stvari, torej s šarlatanstvom ustvarja pri bralcih vtis o možnostih za rešitve, ki jih v resnici ni ali pa so dosti bolj omejene, kakor jim jih prikazujejo.

Ko govorim o kvaliteti informacije, s tem nikakor nisem proti gibkemu prijemu, proti privlačni, zanimivi obliki. Kvaliteta informacije nima nič skupnega s kabinetskimi formulacijami, z abstraktnim, suhoparnim, aktivističnim stilom pisanja. Narobe: marsikatero sicer pomembno, kompletno informacijo bralec v svoji selektivni percepciji izloči, a bi jo sprejel, če bi bila privlačnejše, zanimiveje napisana.⁷

Časnik se ne more izogniti delitvi informacij na splošnejše in konkretnjše. Če med njimi ni dialektične povezanosti, nastaja prepad, ki daje časniku svojevrstno fiziognomijo. Včasih zadošča, da površno preletimo nekaj številčk kakega časnika in že odkrijemo razloček med splošnejšimi uvodniki, komentarji in članki na eni strani ter vestmi, poročili, dopisi na lokalnih straneh na drugi strani. V prvih se pisci zavzemajo, na primer za reformo, v drugih so pogosto prav nasprotne težnje. Seveda ta razloček ne kaže samo na hibe v časnikarstvu, na neenotnost časniškega koncepta, temveč nemalokrat samo odseva objektivna protislovja. Tudi v kaki delovni organizaciji bodo za reformo, dokler bomo ostali pri splošnem. Če pa jih bomo spraševali, kako premagati težave nelikvidnosti, izgube in podobno, bodo neredko merili na rešitve v nasprotju z reformo. Toda časnik, ki ima jasno idejno-politično pozicijo, bo izpričeval to protislovnost življenja tako, da v svoji usmeritvi ne bo podlegel empirizmu.

⁶ Bogdan Osolnik, Gradivo za predmet javno mnenje, VSPV, Ljubljana, 1963.

⁷ Franc Šetinc: Hipoteze za istraživanje o tome kako se neke društvene protivrečnosti reflektuju u sredstvima masovnih komunikacija, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1966.

Elementi krize našega sistema informiranja so po mojem tudi v zmotnem razumevanju svobode časnikarjeve ustvarjalnosti. Ko smo v preteklosti ukinjali agitatorsko-propagandne metode vplivanja na tisk, smo težišče prenesli na drugo stran svobode — na odgovornost. Res pa je, da agitatorsko-propagandne metode niso bile nikoli takšne, kakor jih prikazujejo nekateri; tudi v prvem obdobju po vojni je bil okvir časnikarjeve svobode ustvarjalnosti kar precej širok. Tisto, kar sedaj pripisujemo starim metodam vplivanja ali discipliniranja časnikarjev, je bilo v marsičem posledica kadrovskih težav, saj je povojno časnikarstvo začelo tako rekoč od začetka.

Ko poudarjamo nevarnost monopolizacije in privatizacije, nekateri brž pomislijo na omejevanje časnikarjeve ustvarjalnosti, njegove svobode. V resnici naj bi bil družbeni vpliv predvsem opora novinarjem, da bi se lažje upirali raznim monopolizacijskim pritiskom. Vrhu tega je treba jemati svobodo predvsem kot sposobnost, da si soudeležen pri družbenem napredku, pomagaš človeku, da se bo zavedal svojega družbenega položaja, svojih možnosti, vplivaš na tok družbenega dogajanja. Odgovornost je le druga stran svobode. Hočem biti odgovoren, da bi bil lahko svoboden.⁸ Časnikar, ki se sprijazni s tem, da je le pasivni kronist dogajanja, ali dovoli, da je le slepo orodje drugih, v resnici ni svoboden, pa tudi ne družbeno odgovoren.

Časnikar brez odgovornosti je kot prostitutka brez morale.⁹ To je na videz nevzdržna analogija, je pa primerna, ko imamo v mislih pojave skrajnega senzacionalizma ali skrajne neodgovornosti v časnikarstvu. Tudi na Slovenskem niso redki časnikarji, ki ne spoštujejo določila kodeksa jugoslovanskega časnikarstva. Po njem naj novinar raje opusti objavo informacije, kakor bi jo objavil nepreverjeno ali celo neresnično. In spet je malo primerov, da bi sami časnikarji zahtevali poseg častnega razsodišča v takšno prakso posameznikov. Ni tako redko pisanje, ob katerem bi si človek želel, da bi njegovi avtorji raje izdelovali klobuke, ker bi bilo to bolj v prid družbi in njim. Preveč je hlastanja za cenenim, napetim, dramatičnim, preveč je brskanja po človekovih intimnostih, preveč je atentatov na člo-

⁸ Milentije Popović: Iz govora na razširjenem plenumu Zveze novinarjev Jugoslavije 17. aprila 1962, Sodobni problemi družbenega obveščanja, VSPV, Ljubljana, 1963.

⁹ Angleški državnik Baldwin je v času naraščajočega monopola časopisnega magnata obtožil časnike, da težijo k oblasti, in to oblasti brez odgovornosti, kakor so prostitutke brez morale. Odgovor časopisnih izdajateljev, da je prva dolžnost »dame« z ulice, da ugaja svojim strankam in da sta njena dejavnost in aktivnost odvisni od tega dejstva, je samo potrdil znano resnico, da je funkcija tiska na Zahodu predvsem pridobivanje profita. Zakaj, če mora »dama« ugajati, da bi bila lahko aktivna, se mora prilagoditi vsakršnemu, četudi najbolj zaostalemu okusu. In nekateri bulvarski časniki so res kakor prostitucija — brez morale. Ničesar se ne sramujejo: ne brskanja po intimnostih človeka ne vohunstva za človekom ali česa podobnega.

vekovno osebnost in dostojanstvo. Ker smo tako zelo pridni pri nekritičnem posnemanju, ker je toliko plagiata s tujega, so nekateri časniki ali revije strnili na enem mestu več slabega, kakor ga imajo tisti, po katerih se zgledujejo. Svojevrsten paradoks je tudi to, da se kot gobe po dežju porajajo novi časniki bulvarskega žanra, medtem ko se resni časniki spoprijemajo z mnogimi težko rešljivimi težavami ali jim naklade polagoma, a konstantno drsijo navzdol. Vzroki so seveda globlji, nekateri koreninijo v družbi, zunaj novinarskih hiš, a marsikaj je odvisno tudi od napačnega pojmovanja mesta, vloge in nalog časnikarstva v naši družbi, najsi gre za informativno, edukativno, propagandno ali rekreativno funkcijo.

Svobodo časnikarjeve ustvarjalnosti sicer res omejujejo razni vplivi, vendar to nikakor niso samo pregraje, ki jih postavljajo obstoječe politične strukture. Iz izkušenj vem, da je pregraj več in da pritiski prihajajo tudi od drugod, celo iz struktur, ki pravijo zase, da niso politične. Morda je teh pritiskov celo še več, denimo v športu, v ožji sferi kulture, iz strokovnih krogov itd. Rohneti samo proti političnim strukturam, kakor da so te edine, ki še reproducirajo nekatere preživele oblike vplivanja na časnikarstvo, pomeni zamegljevati resnično stanje stvari. Znano je, da se monopol ne omejuje samo na oblast, ekonomiko in podobno, marveč se zavoljo neenakomerno razvitih družbenoekonomskih odnosov kaže tudi kot monopol znanja. Že samo to, da manj izobražen ali celo nepismen človek, ki sploh ne bere časnika, nima možnosti sodelovati v časniku kot demokratični tribuni s svojimi mnenji, stališči in kritiko, daje privilegij tistim, ki to možnost imajo. To postavlja časnikarja pred veliko odgovornost. Toliko bolj si mora prizadevati, da njegovo pisanje približa širši javnosti tudi probleme, težnje in interese teh plasti. Predvsem seveda objektivne interese, ki so v njihovem osvobajanju, torej tudi v postopnem ukinjanju monopola ali privilegija znanja.

Ko govorim o nujnosti družbenega vpliva, mislim na družbene organe, kot so izdajateljski, založniški in podobni sveti, ki morajo delovati javno, ker bodo le tako tudi odgovorni tistim, katerih interese zastopajo. Ko govorim o družbenem vplivu kot opori časnikarjem, mislim tudi na oporo proti poskusom, da bi se časnikarji in časnikarstvo spreminjali v transmisijo posameznih forumov, v apologete samo uradnih stališč, v sredstva, ki morajo biti obrnjena s pozornostjo samo k enemu centru. Prav tako pa morajo biti družbeni organi v oporo uredništvom pri oblikovanju koncepta, ki ne bo dopuščal, da bi se časniki spreminjali v tribune stihije, ki bi zbrisala meje med bistvenim in nebistvenim, med preverjenim in nepreverjenim, med zakonitostmi in naključji, itd. Biti morajo opora tudi pri oblikovanju profila idejno opredeljenega časnikarja, oboroženega z znanjem, pogumnega in odkritega, z izostrenim poslušom za družbene probleme, zmožnega, da odkriva njihovo težo. Ne

smemo nasediti lažnim dilemam, ali režimski novinar ali ne, ker so režimski v resnici časnikarji, ki pravijo zase, da ne sprejemajo indoktrinacije in da so pri časniku samo v službi.

Glorifikacija javnosti

Zadnja leta prihaja v uredništvo čedalje več mladih časnikarjev. Po prejšnjem zastoju v prilivu naraščaja je to precejšnja osvežitev. Precej se popravlja tudi izobrazbena sestava časnikarjev, čeprav je res, da je med naraščajem še vedno dosti študentov, ki niso dokončali študija, s tem pa se v nekem smislu nadaljuje tradicija. Vendar to ni tisto, kar zaposluje moje razmišljanje. Spregovoriti želim o nečem drugem, namreč o vprašanju, kakšna je usmeritev naraščaja, kakšne so možnosti njegovega strokovnega izpopolnjevanja in idejno-politične vzgoje.

Žal izkušnje nekaterih uredništev — nekolikanj bolje je, se mi zdi, pri RTV Ljubljana — kažejo, da je naraščaj precej prepuščen sam sebi, je torej brez sistematičnega izobraževanja in usmerjanja. Tudi v širši kadrovski politiki storimo bore malo za boljšo zasedbo posameznih uredništev. Dosti več storimo, na primer, za politične profesionalce, čeprav je res, da je vsak časnikar na enako pomembnem področju idejno-političnega boja, le še bolj izpostavljenem, na še bolj »vroči« fronti. Posledice tega so očitne tudi v kvaliteti informacije, saj imamo na Slovenskem malo komentatorjev, ki bi se dvignili nad svoje ožje okolje. To prav gotovo ni samo zaradi jezikovnih pregraj, ozkega območja slovenščine.

V tem kontekstu me zanima precej zapažen pojav, to je gloriifikacija javnosti. Ko bom razpravljal o tem, ne bom mislil na razločke v teoriji javnega mnenja, temveč se bom pomudil le pri praksi, pri praktičnih konsekvencah napačnega pojmovanja javnosti in javnega mnenja. Gre za miselnost, češ da je časnikar edini avtentični predstavnik javnega mnenja. Po taki miselnosti je potem vsak pogovor na ulici že javno mnenje. Toda posledice so lahko še hujše: po takšni miselnosti je pomembna predvsem oblika, poglobitno je večinsko mnenje, čeprav še tako zaostalo ali nekvalificirano. Pri takšnem pojmovanju javnosti se povsem izgubi sled za kakršnimkoli razrednim odnosom do teženj v družbenem razvoju. Vsako mnenje je enako pomembno; naključen pojav ima enako težo kot zakonit, posamičen interes enako vrednost kot družben.

Čeprav tega pojava ne želim posploševati, ima le takšne razsežnosti, da je vreden naše pozornosti. Dovoljujem tudi, da ostane moja trditev na hipotetični ravni, čeprav sem prepričan, da bi jo že površna analiza konkretnega stanja potrdila. Ob tem se zastavlja tudi vprašanje, kdo je sploh tisti, ki je sposoben presoje, kaj je bistveno in kaj ni, kaj je zakonito in kaj naključno, kaj je socialistično in kaj ni. Katera so merila za presojo? Osebnostno menim, da je

presoja jasna socialistična orientacija na podlagi izkušenj delovnih ljudi in znanstvenih dognanj, poznavanja zakonitosti družbenega razvoja. Seveda, absolutnih meril ni, vseskozi je potrebna verifikacija v družbeni praksi. Resničnost, objektivnost in načelnost niso nikakršna gesla, to so življenjska načela, nastala v konkretni družbeni praksi.¹⁰

Zdi se nam, da tudi model komuniciranja v teoriji, če naj bo postavljen v naše razmere, ne more biti zunaj razrednega bistva naše revolucije. Samoupravljanje ni samo demokratična tehnika, temveč je predvsem družbeni odnos, boj za socialistične odnose, za odpravo razrednega izkoriščanja v vsakršni obliki, s tem pa tudi boj za osvobajanje človeka. Tudi informiranje ne more in ne sme imeti le tehničnega obeležja in tudi medij ni le tehnika. Informacija je izvirna pravica človeka, ki je subjekt socialistične politike. Politika se resda podružblja, toda v procesu, zato ni mogoče soglašati s tistimi, ki vidijo v politiki samo pregraje za razvoj humanih, socialističnih odnosov. V marsičem je naloga političnih struktur, da preprečijo monopolizacijo politike in da ustvarijo razmere, v katerih bo več možnosti za njeno podružbljanje.

Medij potemtakem ni le tehnika, nekakšna nevtralna točka, ki samo posreduje in tehnično omogoča komuniciranje avtonomnih samoupravnih subjektov. Vrh tega se zastavlja tudi vprašanje, kdo je samoupravni subjekt, ali je izoliran samoupravljavalec, ali je samoupravljavalec v totaliteti družbenega dogajanja. Ako je medij tudi eden izmed avtonomnih samoupravnih subjektov, ne moremo mimo vprašanja, kako zagotoviti, da on sam ali kdo zunaj njega ne bo izrabil svojih npr. tehničnih možnosti za monopolizacijo ali privatizacijo. Družba pač ni idealna, brez protislovij in celo sredobežnih sil, zato tudi model samoupravljanja ne sme biti le stvar prihodnosti, temveč mora upoštevati tudi objektivno danost. Seveda, upoštevati mora tako danost, ki je objektivno ne moremo presegati hitreje kot jo, kot tisto, ki jo prepočasi presegamo.

V miselnosti časnikarjev je posebej nesprejemljiv nekakšen relativizem, ki ne verjame v nobene postulate, v nobena družbena izhodišča, marveč hoče ob vsaki dilemi, ob vsakem problemu od začetka, tako rekoč novo revolucijo. Tu in tam je prisoten celo vpliv eksistencializma, ki ne vidi nobenega vnaprej določenega cilja, ker mu je prihodnost neznanka, medtem ko se od zgodovine nima kaj naučiti. V resnici se temeljne značilnosti družbenega razvoja izražajo s programom Zveze komunistov Jugoslavije in z ustavo, v njej so temeljne postavke, ki kažejo na proces, na težnje družbenega razvoja. Tako tudi časnikar ne sme videti v bralcu le izoliranega posameznika, ki skupaj z drugimi lahko izraža nekakšno javnost samo s posredovanjem časnikov. Narobe: bralec je družbeni človek, samo-

¹⁰ Franc Šetinc: Nekaj dilem o tisku, Teorija in praksa št. 11 — 1964.

upravljaavec z resničnimi interesi in hotenji, problemi in težavami, uspehi in napakami. Ker je družben, ni izoliran, marveč je vključen v združeno delo, v svoje samoupravne, družbeno-politične, strokovne in druge organizacije in skupnosti, pa tudi v številne primerne skupine. Zaradi tega javnost ne pomenijo le posamezniki kot statistične enote, temveč ljudje v spletu medsebojnih odnosov, z vzajemno odvisnimi posamičnimi, posebnimi in splošnimi interesi, torej kot družbeni ljudje.

Ravni informacije

Poznamo različne ravni informacije.¹¹ Naštevajo pet ravni komuniciranja: raven neposrednega komuniciranja, komuniciranje na ravni delovne skupnosti, komuniciranje na ravni lokalnih skupnosti, komuniciranje na ravni regionalnih (nacionalnih) skupnosti in komuniciranje na ravni globalne družbe. Vse ravni skupaj tvorijo model komuniciranja v razmerah samoupravljanja. Čeprav so kritične točke na vseh ravneh, želimo spregovoriti le o eni, ki je najbolj občutljiva, to je o komuniciranju na ravni globalne družbe.

V Jugoslaviji skoraj ni medija, ki bi se obračal k celotni jugoslovanski javnosti. Nekateri so to poskušali, vendar se jim ni posrečilo, ker so imeli v sebi preveč primesi centralizma, premalo pa so bili medij pripadnikov vseh narodov in narodnosti. Najbrž v preteklosti tudi ni bilo pravih možnosti za to, saj je tudi federacija imela močne primesi centralistično urejene države. Drugače je seveda sedaj, ko tudi v praksi razvijamo federacijo na sodobnih, samoupravnih temeljih. Zaradi tega je vredna posebne pozornosti koncepcija nadaljnjega razvoja Komunista, glasila Zveze komunistov Jugoslavije, ki se vse bolj razvija kot svojevrstna simbioza glasil Zveze komunistov v republiki in Zveze komunistov Jugoslavije. Po tej koncepciji ne bo več nikakršnega osrednjega glasila v smislu podrejenosti, temveč bodo vsa republiška in regionalna glasila enakopravna in vsa enako odgovorna. Tako bodo hkrati glasila Zveze komunistov v republiki in Zveze komunistov Jugoslavije. Med njimi bo ustvarjal en odnos medsebojnega sodelovanja in usklajanja. Vsaka izdaja si bo prizadevala, da bo rabila tako posebnim potrebam Zveze komunistov v svoji republiki kakor potrebam Zveze komunistov Jugoslavije kot celote. Slovenska izdaja Komunista, na primer, si bo prizadevala, da odpira svoje strani za aktivnost, stališča, probleme Zveze komunistov Slovenije, Zveze komunistov Jugoslavije in organizacij ZK v drugih republikah. Obenem si bo vsaka izdaja prizadevala, da bo posredovala članke in informacije o aktivnosti komunistov v svoji republiki prek drugih izdaj širšemu članstvu po vsej

¹¹ Dr. Firdus Džinić: Kritičke tačke modela komuniciranja u uslovima samoupravljanja, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1966.

Jugoslaviji. Tako bo vsaka izdaja nastajala samostojno in hkrati kot rezultat ustvarjalne sinteze vseh izdaj. To je obenem tudi prvi začetek časnika, za katerega lahko rečemo, da poskuša biti medij za vso Jugoslavijo. Pri njem potemtakem ne gre le za premoščevanje jezikovnih pregraj, za uveljavljanje enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije, temveč gre za fiziognomijo in koncepcijo, ki ustreza federativni ureditvi naše države.

Seveda ne mislim, da bi se moral vsak časnik razvijati v tej smeri. Gotovo pa je, da se bo moral vsak resnejši dnevnik, ki želi ponuditi bralcu kompletno informacijo, organizirati tudi za to, da bo lahko rabil komunikacijam na ravni globalne, v našem primeru večnacionalne skupnosti. Doslej je bilo premalo sistematičnih prizadevanj, neredko pa tudi materialnih možnosti za takšno koncepcijo časnika. A res je tudi, da je bilo celo tisto, za kar smo mislili, da je komuniciranje na ravni globalne družbe, največkrat omejeno na administrativne zveze; podobno tudi v republikah. Redno poročati o razpravah in odločitvah zvezne skupščine ter o ukrepih drugih zveznih organov, to še ne izčrpa vsega, kar naj bo komuniciranje na ravni globalne družbe. Predvsem je zelo nerazvit sistem informiranja med republikami, torej komuniciranja neposredno, mimo zvezne administracije, mimo administrativnih zvez. Tu je vakuum, ki ga bo treba zapolniti. Od tega, kako in kdaj se nam bo to posrečilo, je v marsičem odvisna stopnja socialne integracije v Jugoslaviji. Praktično torej, vsakodnevno obnavljanje, potrjevanje in nadaljnje razvijanje pridobitve revolucije — bratstva in enotnosti med jugoslovanskimi narodi.

Res smo Slovenci in Makedonci na boljšem, ker zavoljo znanja srbohrvaškega jezika lažje posegamo po časnikih drugih republik in nam to omogoča boljše obveščenost o problemih, tokovih, uspehih in napakah drugih narodov. Krog ljudi, ki si lahko privoščijo več časnikov, je seveda omejen, a se bo v prihodnosti širil. Nikakor ne kaže zavreči stališča, po katerem bi bilo dobro ustvariti v vseh republikah večje možnosti za učenje jezikov drugih narodov, zakaj tudi to bi nedvomno prispevalo k boljšim komunikacijam na ravni globalne družbe. Brez tega si je težko zamisliti uspešen boj proti zaostali tradiciji, navadam, klišejem in podobnemu, kar sedaj pogosto otežuje vzajemno razumevanje problemov, posebnosti razmer, potreb, interesov itd.

Še nekaj dilem

Da je bil v zadnjih nekaj letih prevelik poudarek na kvantiteti in da se je razvijala informacija preveč ekstenzivno, je bil vzrok tudi v tem, da smo prenašali logiko tržišča v tisk preveč togo, mehanično. Premalo smo upoštevali, da časnik ni niti samo blago niti samo dejavnik kulturnega poslanstva. Če bi bil samo eno ali samo

drugo, bi bil odgovor precej enostavnejši, kot pa je tako. Nema-lokrat smo soočeni z dilemo, ali naj zvišamo ceno na račun občut-nega padca naklade. Ker nismo našli boljše rešitve, smo se že nekaj-krat odločili za podražitev. Zato se niti malo nismo premaknili z dna evropske lestvice, ki kaže na razprostranjenost dnevnikov. Po drugi strani govorimo o informaciji kot izvirni, neodtujljivi pravici samoupravljavca. Res je, da so materialne možnosti naše družbe precej omejene, vendarle ne tako, da ne bi mogli za kvaliteto infor-macije storiti več.

Nekateri zastavljajo vprašanje, ali ne bi kazalo premagovati finančne težave tako, da bi z obdavčenjem plaže dobili denar za dobro, kvalitetno informacijo. Takšno prelivanje dohodka bi bilo možno opraviti tudi po samoupravni poti, saj izdajajo nekatera časo-pisna podjetja poleg resnih časnikov tudi plažo. Ob tem pa se takoj nekaterim zastavlja moralno vprašanje, ali je prav, da naložimo davek ljudem z nižjimi dohodki, ki po večini segajo po plaži, zato, da bi lahko prišli do boljše informacije ljudje, ki imajo večje osebne dohodke. Je nekulturno poslanstvo v imenu kulturnega sploh kakšno opravičilo?

Z zakonom o informiranju, ki ga pripravljajo, bo treba zago-toviti integriteto informacije, se pravi, jo pravno zavarovati proti zlorabam. To torej ne bo več zakon o tisku, temveč bo širše urejal celoten kompleks informiranja. V ospredju bo informacija kot ne-odtujljiva, izvirna pravica delovnega človeka, samoupravljavca. Ven-dar bo izzvenela preveč kot fraza, če zakon ne bo natančneje definiral informacije.

Problematika novega zakona je obsežna, zato se je tu le bežno dotikam. Prav tako preveč zanemarjam tudi vire, ki so prav tako bistven pogoj za kvaliteto informacije. Zdi se, da na tem področju nismo prišli kaj prida naprej. Odgovornost tistih, ki razpolagajo z informacijo, je kar precej ohlapna, nedefinirana. To so pogosto posamezniki, ki nastopajo v imenu delovnih organizacij ali skupnosti, ne da bi bili kaj bolj omejeni pri filtriranju informacij. Zato ni nič čudnega, če največ dezinformacij pravzaprav ne nastane šele na straneh časnikov ali kasneje pri interpretacijah med bralci, temveč že pri virih informacij. Tu nastajajo največje deformacije.¹² Pogosto dobi časnika v delovni organizaciji, v organu itd. podatke, ki so pre-delani, kanalizirani, filtrirani, seveda z določenim namenom, s po-anto, ki ne prikriva vedno kakšnih pomembnih poslovnih skriv-nosti, pač pa neredko le spretno prekriva monopolne težnje proti interesom samoupravljavcev.

¹² Pri tem kajpak ne zanikam tega, da zelo problematične deformacije nastajajo tudi pri časnikařjih. Svojevrsen vir deformacij so tudi sami bralci, ki v svojih inter-personalnih kontaktih kakšno povsem objektivno vest popačijo. Sam sem opravil površno raziskavo, ki je potrdila mojo hipotezo, vendar mi prostor ne dopuřča, da bi obširneje pisal o tem.

Posebno vprašanje, ki zasluži našo pozornost, je časnik kot demokratična tribuna. Zdi se, da preveč le deklarativno govorimo o tribuni, kot da jo je mogoče omejiti le na geslo, namesto da bi razmišljali o vzajemnih odnosih, zaupanju in odgovornosti med uredništvi in bralci, da bi izdelali cel sistem postopkov in metod, ki bi omogočale konkretno uresničevanje deklaracije o časniku kot demokratični tribuni.

Tako bi lahko še naprej naštevali dileme, od katerih uspešnega razreševanja je bolj ali manj odvisna kvaliteta informacije v samoupravnih družbi.

Mitja Ribičič

Politika — ekonomija in še kaj

ROTHER: Za razgovor smo vas, tovariš predsednik, zaprosili še pred »vročim poletjem«, še pred dogodki, povezanimi s tako imenovano »cestno afero«. Zato se v tem našem razgovoru najbrž ne bomo mogli izogniti vsemu tistemu, kar so ti dogodki prinesli. K dogovorjeni temi razgovora »politika in ekonomija« bi dodal »in še kaj«. Želel bi namreč zastaviti nekaj vprašanj, povezanih z vašim uredniškim in publicističnim delom pri reviji.

RIBIČIČ: Soglašam, lahko preidemo na vprašanja.

ROTHER: Znova se poudarja, da je edina pot našega napredka večja vloga neposrednih proizvajalcev v razširjeni reprodukciji. To seveda pomeni, da bi bila potrebna tudi takšna delitev dohodka, v kateri bi delovne organizacije imele večji delež (stališča sindikatov so, na primer, 70 : 30 v korist gospodarstva). Če pa to sprejmemo za izhodišče, se takoj znajdemo pred nekaterimi praktičnimi vprašanji (nerazviti — razviti, deficit federacije itd.).

RIBIČIČ: Za uvod bi lahko dejal, da je naš največji napredek prav v večji vlogi proizvajalcev na vseh področjih, ne samo v tovarni in razširjeni reprodukciji, ampak v vsem družbenem življenju. To je edina pot, ki je proklamirana v strategiji naše revolucije, in je zato tudi dobila potrditev v vseh pomembnih dokumentih. V tem je kontinuiteta, odkar se je začel proces samoupravljanja v naši družbi: najprej z delavskimi sveti z omejenimi kompetencami v notranjem upravljanju, na delovnem mestu in v delitvi. Nato se je razširjalo na poslovno politiko tovarne, na vpliv delavca na vse sklade v tovarni, tudi na sklade za razširjeno reprodukcijo. Zdaj gre za to, da se zagotovi vpliv proizvajalca na razširjeno reprodukcijo v celotni družbi; na vpliv v novih naložbah ne samo za nove tovarne in v gospodarskih vejah, pač pa za vpliv proizvajalca na celotno družbenoekonomsko politiko dežele.

Zato je v nekem smislu že zastarelo vprašanje razmerja v delitvi 70 : 30. Še vedno se statično postavlja problem, kot da gre

za dve sferi družbenega vpliva — prvo: za področje ekonomije, in drugo: za področje, za katero se sredstva odtujujejo. Gre za proces, ki naj zagotovi, da bo tudi »v sferi 30 %« čutiti neposredni vpliv tistega, ki ustvarja. To je nova faza, v kateri govorimo o spremembi v delavskem samoupravljanju, o spremembah v delavskem razredu. Gradijo se direktne komunikacije ustvarjalcev, neposredni vpliv sil znanstvenega razvoja na proizvodnjo in delitev in ustvarjajo se nove oblike združevanja. Organizacija samoupravljanja, ki se zapira za plot tovarne ali raziskovalno enoto je očitno postala preozka.

ROTER: Pa vendarle mora nova porazdelitev dobiti svoj praktični izraz tudi v tem, da bo v delovni organizaciji ostalo več dohodka, kot ga ostaja danes. To je materialna osnova samoupravljanja v podjetju.

RIBIČIČ: To je prav gotovo konkretna in realna naloga in ne le geslo. K temu zavezujejo vsi programski dokumenti političnih organizacij in predstavniških teles. V tej smeri je bilo že nekaj narejenega. Večjo novo razdelitev dohodka smo ustvarili zlasti v letu 1966, po startu v reformo, ki je bila izvedena v korist gospodarstva. Vendar se ta naša obveznost ne izpolnjuje v takem tempu in s takim zamahom, kot smo predvideli v srednjeročnem planu in si jo zastavili kot cilj gospodarske reforme. Na tem področju torej reforma v nekaterih svojih predpostavkah ni izvedena. Razlika med srednjeročnim planiranjem in realnimi možnostmi gospodarstva v letu 1969 je tolikšna, da lahko rečemo, da gradimo ekonomsko politiko za leto 1970 s hipoteko neizvedene nove razdelitve dohodka. Vzroki tega so objektivne in subjektivne narave.

Prvi vzrok je v recidivih starega sistema. V materialni bazi se to kaže v odnosih razdelitve, ki so ustrezali staremu sistemu, in močno poudarjeni funkciji države v novih naložbah.

Drugi vzrok je v miselnosti. Pri nas še vedno žive v gospodarstvu stari etatistični pogledi na upravljanje, vodenje, na tržno gospodarstvo itd., v »nadaljbi« pa se trdovratno ohranjajo proračunski odnosi. Težko se osvobajamo teh starih pogledov.

Tretji dejavnik so nerazvita območja Jugoslavije, za katera nismo našli sodobnejših oblik za hitrejši napredek; zaradi tega vidijo mnogi edino možnost za svoj nadaljnji razvoj v etatističnem združevanju sredstev. Sicer pa to ni pomanjkljivost samo nerazvitih, ampak tudi razvitih.

In četrto: sprejeli smo zakonske obveznosti na ravni federacije, ki vežejo velika sredstva in ki po tej logiki sama po sebi povzročajo koncentracijo sredstev na etatistični način. Osrednji investicijski sklad smo odpravili in postavili bančni

mehanizem; ta pa je bolj podaljšana roka države in etatističnega načina upravljanja kot pa samoupravne družbe in njenih gospodarskih dejavnikov.

Še nekaj je, česar dovolj ne upoštevamo: da Jugoslavija ni sama, ampak živi v širšem ekonomskem prostoru. V Evropi je nekak most med bolj razvitim zahodnim ekonomskim svetom in šele razvijajočim se Vzhodom. Gospodarimo in delamo na nekaki tromeji različnih gospodarskih sistemov — med zahodnim kapitalističnim trgom s konvertibilnim načinom, klirinškim sistemom menjave v socialističnih deželah in »tretjim« svetom, pretežno nerazvitim, z nekakim mešanim sistemom menjave. Šele zdaj prehajamo, z mnogimi težavami, na enoten konvertibilen način plačevanja in menjave — z vsemi.

Seveda nas to ne more opravičevati, da ne gremo hitreje v novo razdelitev dohodka v korist delovnih organizacij, čeprav bi morali poudariti, da gesla »vrniti sredstva gospodarstvu« ne bi smeli formalno uresničevati. Kajti ni vseeno, komu »se vrača«, slabemu ali dobremu gospodarju. Gospodarska organizacija, ki razpolaga z večjimi sredstvi, mora imeti širši manevrski prostor ne samo na svojem gospodarskem področju, ampak tudi v znanosti, vzgoji, kulturi. V kapitalističnem sistemu je gospodarska organizacija, ki je na »konic« gospodarskega napredka, hkrati tudi nosilec napredka na širšem področju. Tudi naša samoupravna delovna organizacija bi morala skrbeti za to, da svojega presežka »ne poje«, ampak da ga vlaga v kadre, znanost, kulturo, socialne ustanove, zdravstvo, fizikulturo in druga področja.

ROTHER: Govorili ste o miselnosti, ki je proizvod starega sistema in kot taka zavora za razvoj. Kje je več take miselnosti: »zgoraj« ali »spodaj«?

RIBIČIČ: Vse, karkoli je prisotno »zgoraj«, je odsev »spodnjega«. Napačno gledajo tudi na federacijo, kot da je to struktura, ki je zrasla zunaj vseh naših gospodarskih, kulturnih, socialnih, družbenih, političnih tokov. Zato se v federaciji čutijo vsi tokovi, ki so prisotni v naši družbi. Federacija nima svojega lastnega toka, ampak je »kot Donava in Sava na sotočju« — čista in umazana. Te vode prihajajo iz vseh izvirov naše družbe in zato je odgovornost federacije za napredek predvsem v tem, da na podlagi najbolj naprednih stališč vseh svojih članic ustvarja v sistemu pogoje za hitrejši družbeni razvoj. Smisel njene organizacije in njenega konstituiranja je v tem, da v njej delujejo in vplivajo vsi družbeni dejavniki Jugoslavije, predvsem socialistične republike. Niti enega pojava v federaciji ni, ki ne bi imel svojih nosilcev v bazi; niti enega problema in ukrepa

ni, za katerega ne bi bili v republikah ali delovnih organizacijah **za ali proti**.

Na primer — državni kapital se kaže kot čisto federalni problem, toda če pogledamo globlje, bomo videli, da se v odnosu do njega republike različno opredeljujejo. Opredeljujejo se v svojem interesu in svoji gospodarski strukturi primerno. Skratka, »zgoraj« ni nobene stvari, ki ne bi imela svojih odmevov in odjekov ter nosilcev in protagonistov »spodaj«. To pa seveda ne pomeni, da federacija ni v središču frontalnih konfliktov v določenih vprašanjih. Ponavadi se nam ta posreči razrešiti demokratično s sporazumevanjem in sproti; včasih pa se problemi nakopičijo ali pa prerastejo celo v nacionalni ali splošno družbeni problem. Naloga socialistične skupnosti je, da ne dovoljuje, da pride do frontalnih spopadov, ampak da razčiščuje pravočasno družbene probleme in nasprotja na tistem področju, kjer se pojavljajo. Zelo pomembna je družbenoekonomska identifikacija določenega problema, zlasti še, da ga postavimo v naš prostor in čas, v realne možnosti in pogoje za njegovo rešitev.

ROTER: Kako in kdaj bo mogoče pokriti deficit federacije, ki je iz leta v leto večji?

RIBIČIČ: Deficit federacije je rezultat neskladnosti potrošnje z dotokom sredstev. V federalno blagajno ne priteka toliko denarja, da bi lahko pokrili in uresničili vse programe porabe, ki izhajajo iz zakonskih obveznosti, sprejetih v zvezni skupščini. Poglavitni vzrok deficita je torej prevelika potrošnja, institucionalizirana s t. i. zveznimi investicijskimi projekti in drugimi predpisi, s katerimi so bile natančno in jasno ugotovljene obveznosti federacije. To so zelo konkretne stvari: to so zakoni o zgraditvi Đerdapa, proge Beograd—Bar, kanala Donava—Tisa—Donava, zgraditve termoelektrarn, beograjskega prometnega vozla itd. Dalje, v srednjeročnem planu dogovorjena politika dotacij nerazvitim republikam, kakor tudi še druge oblike proračunskih obveznosti. Preko proračuna se izloča okoli 6 % nacionalnega dohodka za JLA, kajti mednarodni položaj je danes tak, da moramo izvajati obrambno politiko, tako da si nihče na ozemlju Jugoslavije ne bo mogel »privoščiti« lokalne vojne.

Skratka, to so naloge, ki smo si jih sami naložili, in vse to ima svoj delež v t. i. deficitu federacije.

Mnogo je tudi pripomb glede zveznih investicijskih objektov. Smo med dvema mlinskima kamnoma — eden je interes vse družbe, da se dogradijo ti veliki gospodarski objekti, da bodo čimprej proizvajali, ne le porabljali. Drugi kamen, ki visi na vratu, pa je v tem, da dotok sredstev ne zagotavlja dogovorjenega izvajanja del. Federacija s tem tudi sama prispeva

k nelikvidnosti. Gospodarska podjetja so zainteresirana pri teh delih — tudi v Sloveniji. Skupaj z republikami iščemo izhod v taki smeri, da bi znotraj kroga teh investicijskih objektov določili tiste, ki jih je treba neizogibno zgraditi v roku (na primer Đerdap). Zato tudi uporabljamo državni kapital kot posojilo gospodarskim organizacijam, ki niso same sposobne investirati, te pa ga bodo kasneje vrnile. Toda vse bolj bo moralo veljati, da se bomo stegnili toliko, kolikor smo dolgi.

ROTTER: Ali to, da se bomo stegnili le toliko, kolikor smo dolgi, pomeni, da bo prišlo tudi do tega, da bomo ustavili, prekinili nekatere gradnje, ker so bila programirana sredstva prekoračena.

RIBIČIČ: Ne gre za prekoračitve (te plača vsakdo sam), ampak za to, da sredstev ni zadosti. Dela se zavlačujejo, ker ni dotoka sredstev. Poglavitni problem je v tem, da je preveč napeta delitev nacionalnega dohodka, in da tisto, kar smo pred reformo trdili in kar smo s posebnimi predpisi in srednjeročnim planom uzakonili, težko izpolnjujemo. Vse to bo najbolje urejeno šele takrat, ko bo federacija povsem osvobojena funkcije investitorja.

ROTTER: Ali obstaja konkretno in jasno zasnovan načrt najvišjih federalnih organov, da se to stanje presega in odpravi?

RIBIČIČ: Skušali bomo nekoliko že v letošnjem, dosledno pa v prihodnjem letu jasno določiti potrošnjo federacije, primerno njeni funkciji in vlogi, v interesu Jugoslavije, vseh njenih narodov, narodnosti in republik. Danes so, na primer, sredstva za obrambo zajeta v zveznem proračunu, toda bilo bi bolje posebej opredeliti vse funkcije federacije na področju narodne obrambe in zagotoviti sredstva za obrambno politiko v naši deželi ter na to predlagati poseben zakon o finančnih virih skupščini. Tam je treba jasno in odločno povedati, za kaj smo, kakšno obrambno politiko hočemo, katera sredstva je treba združevati v interesu obrambe, za vsako leto posebej, pa tudi dolgoročno.

Prav tako bi lahko posebej ugotovili funkcije zvezne uprave ter zagotovili sredstva zanj. Tak prijem bi pospešil modernizacijo zvezne uprave. Modernizacija uprave sicer zahteva velika sredstva, vendar po drugi strani daje tudi večje rezultate in višjo kvaliteto.

V skupščini ne bi sprejemali le proračunskih postavk, ampak tudi konkretne programe za posamezna področja. To velja tudi za pristojnost federacije v zunanji politiki. Ta zahteva poleg določenih dinarskih sredstev tudi devize.

Poleg tega moramo oblikovati politiko federacije do razvoja nerazvitih in organizirati ekonomski in finančni instrumentarij

za realizacijo te politike z združevanjem sredstev in sil v samoupravnih dogovorih, z večjim deležem nerazvitih območij itd. O vsem tem bo morala odločiti skupščina ter določiti vire in načine financiranja, vračanja in porabe sredstev.

Razvijati moramo interes gospodarstva, da se samo organizira za nastope na konvertibilnih trgih, tako da ne bo le država tista, ki daje premije, ustanavlja razne sklade itd. Za vse to moramo usposobiti gospodarstvo samo. Skratka, težiti moramo za tem, da bo vsak federalni sklad imel svoje mesto v sistemu družbenega samoupravljanja, kajti le tako bomo lahko razvijali demokratične odnose. Torej, če hočemo iti po tej poti, potem se mora federacija osvoboditi neposrednega investiranja, vendar ne tako, da se ta funkcija kratko malo prenese na republike, v republiške države, ker s tem praktično ne bi ničesar dosegli; to funkcijo države je treba postopoma odpraviti na vseh ravneh in investicijsko politiko samoupravno organizirati. Izhod ni v državnih investicijskih blagajnah, nasprotno, če bomo ustvarili šest republiških blagajn, bomo napravili še korak nazaj.

ROTER: In kako je z zagotavljanjem razvoja nerazvitih območij?

RIBIČIČ: O razvoju nerazvitih je predsedstvo ZKJ zavzelo stališče, da se alimentira sklad za razvoj nerazvitih s sredstvi obveznih kreditov gospodarstva samega, z obveznicami gospodarstva, ki bi se vračale. To bo velik korak naprej v metodi pospeševanja razvoja nerazvitih, čeprav je treba poudariti, da so tudi zdaj nerazviti dobivali iz skladov le kredite. Vendar je bil sklad doslej hkrati tudi oblika državnega kapitala, to pa odslej ne bo več.

Vzbuditi pa je treba tudi večje zanimanje gospodarskih organizacij samih za to področje. Mislim, da je tu še več nerazčiščenih vprašanj. Napak mislimo, da je vse mogoče rešiti samo preko tega sklada. Ta je zgolj oblika, ki omogoča, da se položaj popravlja, je nekakšen regulator, da se vsaj kolikor toliko ustvarjajo boljši pogoji za nadaljnji napredek nerazvitih območij. Seveda pa je treba, kot sem že dejal, iskati tudi druge oblike sodelovanja v nadaljnjem razvoju teh območij. Federacija daje tudi preko svojega proračuna pomoč tem republikam in pokrajinam, tako da subvencionira proračunsko in splošno porabo, beneficira dinarske in devizne naložbe; dalje, nerazviti uživajo nekatere prednosti pri mednarodni banki za razvoj itd. Treba pa bi bilo polemizirati s tezo, ki je škodljiva za razvoj nerazvitih in Jugoslavije sploh, namreč, da je treba zgraditi poseben gospodarski sistem za nerazvite, da bi bilo treba v sistemu predvideti določene avtomatske beneficije in olajšave.

Na videz je to pametno. V resnici pa bi pomenilo zacementiranje obstoječe strukture in kopičenje problemov, ki so že tako veliki. V interesu vseh je enoten gospodarski

sistem, enoten trg, enotni in boljši pogoji za gospodarjenje, težnja za nadaljnji progresivni razvoj in razvoj vsega, kar spodbuja celotno naše gospodarstvo. Ustvarjati posebne pogoje in zaprte trge v nerazvitih regijah bi pomenilo ustvarjati dva obtoka kapitala ter izolacijo nerazvitih območij od splošnih gospodarskih tokov. To je najhujša nevarnost. Nekaj te miselnosti je prisotne, spodbuja pa jo dejstvo, da se tudi razvitejša območja obnašajo tako, kot da so nerazvita območja nekaj posebnega v našem sistemu.

V debati v predsedstvu ZKJ je bilo poudarjeno, da se morajo v družbeno reprodukcijo nerazvitih območij vključiti tudi drugi dejavniki: banke, zavodi, zbornice itd.; skratka, vsi, ki se lahko neposredno zavzemajo za hitrejši razvoj nerazvitih. Federacija torej ni edini dejavnik, ki deluje na tem področju, gre za horizontalno povezavo pri skupnih akcijah.

Na nerazvitih območjih se, razumljivo, bojijo prehoda na nov sistem. Ta prehod moramo zato dobro pripraviti. Naj povem primer: prebivalci v mestu ne bi dovolili, da bi jim kdo zaprl stari vodovod, dokler ne bi mogli uporabljati novega. Podobno razporeženje obstaja pri nerazvitih. Ne bojijo se novih oblik pomoči, če te ne bodo pomenile nenadnega padca v obsegu sredstev. Spričo pritiska hudih problemov je njihov strah opravičen (podobno je, ko gremo s klirinškega na konvertibilno področje in se zaradi tega praviloma zmanjšuje obseg blaga in menjave).

Zato moramo pri prehodu paziti, da ne bodo nove oblike modernejšega poslovanja porušile sedanjih odnosov.

Moje osebno mnenje je v tem nekoliko različno od mnenja nekaterih drugih. Mislim namreč, da je upravljanje teh sredstev stvar nerazvitih ter da ni potrebno, da bi se federacija preveč vmešavala v to. V sistemu bo treba dati možnosti za čim hitrejši obtok, sicer pa naj sami gospodarijo, ker se bodo tako tudi njihovi kadri hitreje razvijali. Moram pa reči, da so že veliko ustvarili in bodo še, če bodo znali sami gospodariti in če bodo čimmanj pričakovali rešitev od drugod in videli edini izhod le v dodatnih sredstvih.

Hitrejši razvoj nerazvitih mora biti interes celotne Jugoslavije; mora biti sestavni del stabilnosti našega sistema sploh. Vedeti moramo, da pomeni nerazvitost ali pa nezadosten in neusklajen tempo v razvijanju naše jugoslovanske skupnosti nenehen pritisk, da bi se ohranile stare politične strukture, in stalni izvir dogmatskih pogledov na politiko. Čim več pa je takšnih pogledov, tem več je pritiska; in vse oblike takih pritiskov so resne in nevarne. Iz tega razloga je razvoj nerazvitih v interesu stabilnosti demokratičnih procesov v Jugoslaviji. Hitrejši razvoj celotne družbe stabilizira tudi demokratične samoupravne oblike.

Kadarkoli se v Jugoslaviji postavlja fronta razviti—nerazviti kot frontalen spopad, nastane neugodna politična situacija.

ROTER: Kje so izviri in žarišča konfliktov med federacijo in republikami oziroma med republikami?

RIBIČIČ: Federacija kot zveza republik je v nekakšni prehodni fazi. Njena funkcija — kakršna je bila v času, ko so se sredstva koncentrirala v zveznem središču in se je od tam organiziral gospodarski razvoj, ko je bila federacija temeljni dejavnik za ustvarjanje materialne baze — se je izčrpala. Postala je ozko grlo za nadaljnji gospodarski razvoj in še bolj za razvoj demokratičnih samoupravnih odnosov.

Seveda pa je ne moremo preobraziti čez noč, ker poteka ta proces zelo protislovno. Še vedno je veliko ostankov starega sistema v odnosih med federacijo in republikami, zlasti na področju odnosov delitve, na gospodarskem področju. Če bi analizirali dosedanje konfliktne situacije, bi videli, da ni bilo niti enega »prepira« v centru, ki ne bi imel v ozadju družbeno-ekonomskega interesa katere izmed republik, kake regije ali panoge. Preživela se je torej vloga federacije kot središča, ki deli sredstva in potem vpliva na politiko novih naložb.

Po VIII. kongresu smo deklarativno, po IX. pa dejansko začeli preobrazati federacijo iz državnega vlagalca v ustvarjalca pogojev za razvoj. V tem je bistvo napadov na državni kapital in zahtev, da se odpravi. No, vsakomur je jasno, da bo treba obdržati in razviti naprej nekatere funkcije federacije kot ustvarjalca pogojev za razvoj s skladi: za nerazvite, za znanstveno delo, stimulacije za prodore na svetovni trg itd., se pravi, le funkcijo spodbujanja razvoja.

Predvsem na teh področjih so naše dosedanje metode že zastarele, administrativne, preozke. Še vedno je država tista, ki vse to upravlja. Nismo še zadosti razširili vpliva samoupravnih iniciativ. Ta vloga federacije je še vse preveč pod vplivom zvezne uprave. Konkretno: mednarodno posojilo je odvisno od odločitve zvezne vlade, to se pravi, da vlada ni samo regulator, ampak je tista, ki mora odločati. Seveda mora potem »nekomu vzeti« in »drugemu dati«, in je zato vedno izpostavljena kritiki, ker nikoli ne more zadovoljiti vseh interesov. Situacija pa je takšna, da mora za sedaj to vlogo opravljati. Prav zdaj imamo zopet tak primer: v nekaj dneh smo morali dati mednarodni banki program za dva turistična objekta, treba pa bi se bilo odločiti za dva izmed petih. Odločili smo, kot vedno, da se predstavniki republik dogovorijo, Seveda pa je možno, da se ne sporazumejo, ker so interesi različni. V tem primeru lahko zamudimo rok in moramo banki povedati, da se nismo sporazumeli. Katera pa bi bila pravilna pot? Družba bi morala graditi koncepcijo razvoja turizma

v vsaki republiki in republike skupaj v federaciji, tako da bi iz tega nastala skupna gospodarska in družbena koncepcija dolgoročnega razvoja turizma. Če bi bila jasno določena glavna načela za razvoj turizma, bi lahko imeli izdelane kriterije, po katerih bi mogli najsmotrneje (na temelju samoupravnih dogovorov) usmerjati naša sredstva in sodelovanje tujega kapitala na jugoslovanskem prostoru.

Lahko bi se, na primer, odločili, da je za pospeševanje turizma v Jugoslaviji poglavitno, da družba s koncentracijo sredstev zagotovi infrastrukturne objekte ter da se na teh temeljih potem avtohtono organizira turistična graditev. Če bi vsa sredstva, tudi mednarodna, koncentrirali samo za to, bi bil učinek večji. To bi pospešilo našo lastno iniciativo in možnosti za najemanje kreditov, ki bi jih bili potem sposobni odplačevati. Pri nas marsikdaj gradimo hotele, kjer ni vode, ali hotele, ki niso dostopni. Zato bi bil koristen dogovor republik, da se sredstva gospodarstva in mednarodna sredstva usmerijo v to sfero. Tako bi bilo sredstev precej več, učinek bi bil večji in izvajala bi se lahko skupna politika glede turizma ob sodelovanju in angažiranju gospodarstva in republik.

Povsod je čutiti pomanjkanje koncepcij in perspektiv, vezanih na dolgoročni načrt. Kaže, da smo v krizi programiranja. Stari planski sistem se je izčrpal, ni pa še sodobnega planiranja, dogovarjanja med panogami, med republikami. V taki situaciji pa nujno prihaja do pritiskov. Lahko bi navedel podobne primere tudi iz drugih panog.

ROTER: Ali bi morda rekli, da so trenutno najmočnejši pritiski na izvode delitve?

RIBIČIČ: Obstoje pritiski posameznih panog, kajti gospodarske panoge si hočejo zagotoviti takšne pogoje gospodarjenja v sistemu, ki bodo omogočali boljše poslovanje na notranjem in zunanjem trgu. Znotraj s carinsko zaščito, zunaj s premijami.

Poleg tega so prisotni pritiski republik, ki izhajajo iz njihove strukture. Te so po republikah različne in enotni ekonomski sistem in enotni pogoji gospodarjenja dejansko nikomur v celoti ne ustrezajo. To se pravi, da si vsakdo prizadeva prilagoditi sistem svoji strukturi. Ko se tako reši en problem, nastane drugi. Najti bo treba pravo mero. Slovenija mora, na primer, računati z jugoslovanskim trgom (40 % njenega plasmaja gre na jugoslovanski trg). In računati mora tudi z interesi in možnostmi gospodarjenja drugih republik.

Tretji vir je pritisk nerazvitih, ki je sicer normalna in pozitivna želja po napredovanju (ta želja je tudi v Sloveniji in ne le na Kosovu), kajti nikogar ni, ki bi hotel životariti v revščini.

In četrto — pritiski na splošno porabo. Ti se manifestirajo različno, predvsem še v cenah. Vsa surovinska baza jugoslovanskega gospodarstva pritiska na zvišanje cen. Meni namreč, da bi z zvišanjem cen rešila svoje probleme. Delno je to razumljivo, verjetno bi postala začasno likvidna v poslovanju: ustvarila bi večje sklade za nadaljnji razvoj. Komunalno gospodarstvo pa misli, da bi z zvišanjem cen povečalo sklad za stanovanjsko graditev. Vsakdo ima po svoje prav.

Toda če bomo to dopustili, bomo odprli celotno fronto, ki se bo, seveda, takoj odrazila v linearnem zvišanju osebnih dohodkov. Če želimo liberalizirane cene, potem moramo imeti pod družbeno kontrolo dohodek, če pa imamo samostojno gospodarstvo, ki določa dohodek po samoupravni poti, potem je treba pod kontrolo imeti cene. Enega in drugega ne moremo. Če bomo dovolili zvišanje najemnin, bodo gospodarske organizacije nujno povečale osebni dohodek; ta denar bo prišel na trg ter povzročil nižjo vrednost dinarja. Čeprav bi se tako povečal sklad za stanovanjsko graditev, bi komunalno gospodarstvo v kratkem času prišlo v prvotno situacijo in spet izvajalo pritisk, da bi se cene še zvišale. Zato se mora federacija in uprava v njenem imenu lotiti določenih ukrepov za stabilizacijo, čeprav to ni popularno.

ROTER: Eno izmed žarišč konfliktov je tudi devizni in izvozni sistem.

RIBIČIČ: Da, glavna bitka je na deviznem in zunanjetrgovinskem področju. Tu se pojavljata dve skrajnosti, ki se spopadata in otežujeta rešitev. Ena skrajnost je »liberalizem«, ki meni, da bi morala biti deviza blago, tako kot vsako drugo, in da bi morali dovoliti promet z njo kot z vsakim drugim blagom — deviza naj bi svobodno krožila kot dinar, brez kontrole in administrativnih omejitev.

Druga skrajnost pa je, da nekateri menijo, da je deviza državna lastnina in da samo država lahko razpolaga z njo, ker je deviza plačilno sredstvo za državne dolgove, ki jih je napravila ali jih še dela. Skratka, eni jo precenjujejo, drugi podcenjujejo. Seveda se tisti, ki imajo dovolj deviz, borijo za to, da bi bilo moč z njimi svobodno razpolagati, ker mislijo, da jih bodo lahko prodajali ter pri tem zaslužili zaradi razlik med nominalnim in stvarnim deviznim tečajem.

Pri devizah smo sicer že dosegli določeno stabilizacijo, vendar pa se nam še ni posrečilo, da bi pri nas dolar ostal dejansko vreden 12,50 dinarjev. Jasno je, da tu obstoje nihanja, in ne samo pri nas (monetarna evropska kriza). Mislim, da je treba graditi nov zunanjedevizni režim kot ustrezen instrumentarij notranjega gospodarskega sistema in ne kot nekaj zunaj njega, kot njegovo podaljšano roko. Naše gospodarstvo mora računati

z dinarjem na notranjem in zunanjem trgu. Izvajati je treba devizno politiko, ne pa iskati ekstra profitov. Doslej na tem področju še nimamo enotnih političnih stališč. Tudi na predsedstvu ZKJ smo poudarili, da je to vprašanje, kjer ni enotnih idejnih izhodišč. In ker ni enotnosti, naj se o stvari še razpravlja, treba jo je pretehtati, narediti račune in šele potem zakonsko normirati. Zaradi tega zvezni izvršni svet sedanjega sistema ne brani po vsi sili. Morda prepočasi gradimo temelje novega. Za zdaj sproti, parcialno ugotavljamo, kaj je tisto, kar je nevzdržno, in odpravljamo pomanjkljivosti. Krpamo staro obleko, ker si ne moremo napraviti nove.

ROTER: Odpravili smo ali pa še odpravljamo stare metode družbenega vodenja in upravljanja. Kako pa naj družba vendar usmerja svoja gibanja?

RIBIČIČ: Iz avtohtonih in drugih pogojev, ki morajo rezultirati v oblikah združevanj. Razvijati je treba širok instrumentarij, pa tudi možnosti za realizacijo ciljev s samoupravnimi dogovori. Do kraja moramo izdelati instrumentarij blagovne proizvodnje in tržnega gospodarstva. Utrjevanje materialne baze samoupravljanja mora biti pogoj za uvajanje predlaganih ukrepov, sicer bomo doživeli reprizo izkušenj z bančnim sistemom, ki smo ga razvijali v prepričanju, da bo postal instrument samoupravnega gospodarstva, pa se je vendar spremenil v podaljšano roko države.

ROTER: Problem združevanja sredstev za večje naložbe obstaja kljub temu.

RIBIČIČ: Iskati moramo nove oblike združevanja sredstev in razvijati trg kapitala. Trg blaga ni dovolj, trgi bodo nastajali na drugih osnovah, ne samo s tem, da bomo, na primer, izvažali jabolka in uvažali kavo. Nastajal bo na skupnih konceptih, na kooperaciji, na skupni graditvi določenih objektov, na skupnih naložbah sredstev v velike sisteme itd. To je orientacija sodobnega sveta. In dokler socializem ne bo ubral te poti, bo kapitalizem hitrejši v tehnološkem razvoju. Naša jeza se vedno obrača le na kapitalizem, ne ustvarjamo pa možnosti, da bi se uveljavil širši interes združenega dela, neposrednega proizvajalca in intelektualca v socialističnem gospodarskem sistemu. Po mojem mnenju smo že v fazi, ko moramo širše razviti mehanizem tržnega gospodarstva in plačilnega instrumentarija. Ta razprava je sicer nastala zaradi nelikvidnosti in poudarja bolj dograditev sistema premoženjske odgovornosti in krepitve finančne discipline, z večjim vplivom upnikov na dolžnike, z rigoroznejšim postopkom sanacije in likvidacije, kot pa uvajanje sodobnih instrumentov

plačilnega prometa. Vendar je dosti pomembnejše, da širimo trg kapitala in denarja, kar imperativno zahteva moderna proizvodnja in družbena reprodukcija. Tu se, na primer, postavlja vprašanje prostih carinskih con, uvoza kapitala in raznih oblik kooperacije. To se pravi, da imamo premalo odprt družbenogospodarski sistem.

ROTER: Ali je ena od ovir tudi tradicionalno pojmovanje? socializma?

RIBIČIČ: Vsekakor. Vzemimo, na primer, delavca, ki dela v tujini in se bo vrnil nazaj čez nekaj let. Ima nekaj denarja, ki bi ga lahko naložil v gostinstvo, turizem, stanovanja, obrtne delavnice, druge obrate ali pa v obveznice gospodarskih organizacij. Če bo vedel, da se mu to izplača, bo to vsekakor storil. Če bi teh nekaj sto tisoč delavcev v tujini imelo dovolj zaupanja v sistem in varnost naložb, potem bi svoj prisluženi denar radi nalagali. Dotok deviz s tega naslova bi se potrojil. Ne gre pa samo za devize: to, kar sem dejal, je po mojem mnenju tudi edino socialistično in napredno. Tako pa ti delavci živijo iz rok v usta, kupujejo avtomobile, nalagajo v tuje banke, se povezujejo s sumljivimi advokati in špekulanti itd. Skratka, vrsta vprašanj je, ki terjajo odgovor in, seveda, pogum.

Razmisliti moramo, kakšen bo svet jutri. Še pred desetimi leti smo govorili, kaj bi bilo, če bi kako naše podjetje prevzelo delo v tujini, in se spraševali, ali bo to socialistično ali ne. Tako se nam je dogajalo tudi, ko smo govorili, ali bomo dali del deviz v prosti promet. Danes pa je treba razmisliti naprej, kajti razvoj se ni ustavil v letu 1969.

ROTER: Omenili ste, da je treba računati s tem, kakšen bo svet jutri. Že današnji, še bolj pa jutrišnji svet je v znamenju znanosti. V svojem nastopu v inštitutu »Borisa Kidriča« 11. aprila 1969 ste postavili tezo o znanosti kot proizvodjalni sili. Kako gledate sedaj, po izkušnjah na sedanjem mestu, na možnost, da bi se to hitreje uresničevalo tudi pri nas? Še zlasti me zanima, kako gledate na vlogo družbenih znanosti: sociologijo, filozofijo, politične vede itd.

RIBIČIČ: Nobenega družbenega področja v politiki in družbi ni več, kjer ne bi mogli računati z znanostjo kot dejavnikom, ki ima oziroma mora imeti pomemben vpliv. Se pravi, da ni več čistih »političnih« odločitev. To se sicer v federaciji sliši bolj kot geslo, želja, govorjenje kakor pa kot stvarno vsakdanje prizadevanje, da se tudi uresniči. Tisti, ki bi to hoteli uresničevati, so, žal, v veliki manjšini, imajo težave v svojem krogu. Seveda so za to stanje vzroki v obstoječi kadrovski strukturi v federalnih

organih. Še vedno je v zvezni upravi na delovnih mestih, ki zahtevajo visoko izobrazbo, le 71 % visoko izobraženih delavcev, delavcev z nižjo šolsko izobrazbo pa je skoraj šestkrat več, kot to predvideva in zahteva sistematizacija. Ne rečem, da gre le za slabe uradnike; marsikdo se je tudi priučil, pridobil nekaj izkušenj, posebno še ljudje, inteligentni po naravi, toda tako je. Tri četrtine kadrovske sestave po dejanski šolski izobrazbi ne ustreza nalogam, ki so predpisane za delo v zvezni upravi. Način in metoda dela sta še vedno v bistvu pisarniška, vojska z veliko papirja, kjer se izgublja ogromno časa s kopičenjem elaboratov in delovnega gradiva. V zvezni upravi nimamo kompjutorske obdelave, statistikov in drugih strokovnjakov, ki bi bili dovolj vključeni v delo. Administracija, ki deluje ekstenzivno, obdeluje podatke, o katerih ni moč reči, da so najbolj aktualni, da ustrezajo situaciji. Ko bereš ekonomske analize v vladi, predsedstvu ZKJ, SZDL, povsod srečuješ iste avtorje, ki pišejo elaborate za različne naročnike. To pomeni, da je potencial sposobnih ljudi majhen tudi v službah teh institucij. Zato so si podatki in predlagane rešitve podobni in se ponavljajo v enolični sivini. To pomeni, da Jugoslavija, ki je napravila velik korak v razvoju gospodarstva, kulture in znanosti, v središču samem nima prave povezave z znanostjo.

V središču, in tudi v republiških središčih, pa so tudi strokovnjaki, ki so obrnjeni bolj h kritiki obstoječega sistema kot pa h graditvi novega, deloma zaradi tega, ker sami niso vključeni v to delo, deloma pa so, ker se vdajajo političnim vplivom, bolj utemeljevalci pritiskov kot graditelji sistema. Seveda ni potrebno, da bi sposobne strokovnjake zdaj preselili v Beograd, kjer bi pisali referate, vendar bi jih bilo treba na druge načine pritegovati h graditvi družbenoekonomskega sistema.

Danes je na vseh področjih čutiti pomanjkanje znanstvenega proučevanja in pripomočkov, ki si jih je znanost zgradila, to je metod, načinov preizkušanja v praksi. Mislim, da nam v teh vprašanjih še vedno veliko manjka. Čutiti je frontalen vdor praktikizma. Kidrič in Kraigher sta, na primer, instrumente in druge ukrepe preizkušala v nekaj velikih delovnih organizacijah, da bi ugotovila, kakšne bodo posledice. Tudi tega ne delamo več.

Včeraj je bilo, na primer, na seji vlade ugotovljeno, da nimamo več variant predlogov in alternativ. Izvršni svet mora vedno zavzeti stališče o enem samem mnenju oziroma predlogu; uprava ne izdela po več predlogov, ima »svoj prav«. Njeno izhodišče je uniformno. Okrog uprave ne povezujemo znanstvenikov in strokovnjakov, ki bi kritično pregledovali njena stališča. Svojih stališč in ukrepov v inštitutih ne preizkušamo, češ da za to ni časa, nimamo pa tega tudi zagotovljenega v sistemu. Na tem področju smo torej zaostali; veliko dajemo za osebne izdatke, manj pa za razne oblike takega proučevanja.

Na nekaterih področjih pa so že narejeni določeni koraki, saj ni vlada edino središče, tu so še ZK, SZDL, sindikati, zbornice. Vsak s svojimi sredstvi utemeljuje svoj pogled na stvari in bogati možnosti za razmišljanja ter različna mnenja o istih problemih.

Toda povsod manjka raziskovalnih zmogljivosti. Dalje, gre tudi za to, da bi morale znanstvene institucije same računati s tem, da so postale neposredna proizvodna sila. To ni samo stvar gospodarstva in politike. Kadar se, na primer, pogovarjam s katerim koli uglednim znanstvenikom iz Anglije, Francije, ZSSR, Amerike itd., vsak govori o znanosti, rekel bi, praktično gospodarsko. Vsi so mnogo bolj kot pri nas povezani z neposrednimi gospodarskimi problemi in izredno vključeni v politiko, tudi v politiko vlad.

ROTER: Strokovni in znanstveni delavci pa vedo povedati, da njihovo sodelovanje pri političnih odločitvah ni odvisno le od njih. Pretekle izkušnje, tako pravijo, so tudi grenke. Marsikdaj so kaj predlagali, a ni nihče upošteval njihovih predlogov. Poleg tega pri nas računamo večidel le z ekonomsko znanostjo. Povsod v svetu pa delajo v skupini: sociolog, ekonomist, antropolog, psiholog, politolog itd. Kaj pravite k temu?

RIBIČIČ: Da, to se govori. Toda kot se ne moremo mi v vladi le izgovarjati, da nimamo možnosti za svoje delo, tako se tudi znanstvenikom ne bi bilo treba. Treba se je povezovati. Sodelovanje med strokami je slabo, ne dela se teamsko, vsakdo živi v svojem svetu. Poleg tega je tu še element boja za sredstva, vsak se boji, da bi postal negotov, če bi šel na novo področje. Po mojem mnenju je dejansko krivda obojestranska in je treba na obeh straneh napraviti spremembe, da bi stvari napredovale. Na primer: zvezni zavod za planiranje bi moral postati znanstveni center in organizacija, okrog katere bi se zbirala vsa naša družbena znanost. Isto velja za JLA, kjer bo treba stvari hitreje modernizirati, da bi JLA postala izredno privlačna za mlade ljudi, odpreti bi jim morala perspektivo, če hočemo, da bo odziv na razpisane vojaške štipendije zadosten. V tem pogledu bi morali marsikaj spremeniti.

Sem pa proti temu, da bi se pretiravalo v tem smislu, kot da je treba v znanost samo vložiti dinar in že dobimo zaželene rezultate. Znanstveni pokazatelji so objektivne narave, govoriti morajo s svojo težo. Toda človek je človek, in narod je narod. Če bi dali, na primer, znanstvenemu inštitutu proučiti, kdaj je ekonomsko in znanstveno najbolj upravičena investicija npr. v cesto, bi najbrž našli drugo rešitev in ne rešitve, ki smo jo predlagali; rešitev mora poleg ekonomskih upoštevati tudi kulturne, nacionalne in druge razloge. Skratka, upoštevati je

treba vse komponente in ne samo enostranski ekonomski račun. Ljudje so tisti, ki nazadnje odločajo.

ROTER: Kako je torej z državnim kapitalom; v razgovoru je bil že večkrat omenjen?

RIBIČIČ: Pot za reševanje problema državnega kapitala je določena s sklepi predstavniških teles, skupščine in predsedstva ZKJ. Reči pa moram, da so se vse naše dosedanje razprave vrtele le okrog nekdanjega osrednjega investicijskega sklada (OIF) ter okoli tistih sredstev, ki jih je vlagala federacija v gospodarstvo v obliki naših ali tujih kreditov. Toda drugih oblik državnega kapitala še vedno nismo niti identificirali, čeprav gre tudi za precejšnja sredstva. Gre za posebne oblike državne intervencije, na primer, za sredstva za razvoj nerazvitih in obresti, ki tu nastajajo, dalje za sredstva za izvoz opreme. Pregledati moramo postopke federacije v t. i. državnih rezervah, deloma celo v skladu za znanstveno delo itd. Tudi na to področje mora prodreti samoupravljanje, če nočemo, da bomo jutri spet imeli konflikte v federaciji. Zvezna vlada bo prav v tem zelo odločna in dosledna.

ROTER: Že nekaj let ste član uredniškega odbora revije »Teorija in praksa«. Kaj bi lahko rekli o vlogi revije v slovenski družbenopolitični publicistiki? Želimo kritično mnenje!

RIBIČIČ: Težko bi rekel, da svoje vloge ni potrdila. Postala je ena izmed revij, ki ima svoje mesto in vlogo ne samo v slovenski publicistiki, ker raziskuje družbene, socialne in druge politične probleme in zaradi družbene kritike, ampak tudi v jugoslovanskem in mednarodnem delavskem gibanju. Številka, posvečena kolokviju »Socializem in demokracija«, dokazuje, da se je uveljavila ne samo s pisanjem, ampak tudi s posveti in seminarji. Postala je ugledna revija, ki jo mora vsakdo upoštevati — ne le napredne sile; z njo morajo računati tudi tisti, ki se v slovenskem družbenem življenju upirajo nadaljnjemu razvoju in socializmu. Drži, da je v teh letih napravila velik razvoj, zlasti če vemo, da ustvarjati novo revijo ni preprosta stvar, da je to proces, ki se uveljavlja s precejšnjimi krči in dolgo časa.

Njen drugi namen je tudi v tem, da resnično posega v širša vprašanja v Jugoslaviji in na mednarodnem področju. Bila je prisotna v vseh pomembnih dogodkih v zadnjem času, pretresih, krizah socializma v svetu in prispevala — če govorim o krizi zavesti socialističnega gibanja — k osveščanju v najširših okvirih.

Njen tretji pomen je v tem, da so se ob tej reviji oblikovali nekateri družbeni delavci, dovolj razgledani in usposobljeni za javne polemike o vseh splošnih družbenopolitičnih problemih.

Pozitivno je, da je bila ustvarjalna, družbenokritična, dosti pogumna, da je načenjala veliko vprašanj, ni poznala strahu in tabujev, ampak se je vseh problemov lotevala z vidika družbenega napredka.

Razmišljam pri tem — s tem prehajam na kritično mnenje — da smo bili na tistih področjih, ki so manj raziskana in spodrsljiva, kjer lahko padeš v neznano globino, preveč popustljivi; pod vplivom trenutne politične mode smo se zapletali v nebitvena družbena vprašanja, zašli na stranska pota, izgubljač magistralo družbenega napredka in kontinuitete revolucionarnega procesa s krepitvijo vodilne vloge delavskega razreda — združenega dela in znanja.

V reviji je bilo včasih premalo čutiti, kar smo na zadnjih plenurnih kritizirali, to je povezanost teoretičnih stališč z dejanskimi družbenoekonomskimi premiki in spremembami v političnem prostoru Slovenije. Včasih se je zapletala v razprave, ki so se vrtele okoli sebe, okoli nepomembnih problemov, in je izgubljala zvezo z družbenopolitičnim tokom. To je bilo čutiti v posamičnih stvareh.

Sam sem premalo sodeloval s pisano besedo v reviji. Vsako leto sem prispeval po en članek, ki je skušal zajeti trenutek in čas. Več sem sodeloval v dnevnem tisku, ker za revijo moraš imeti dosti časa, stvari se teže lotiš, kot to velja za dnevni tisk.

Skratka, mislim, da je »Teorija in praksa« postala ugledna revija, ker si je priborila svoje mesto in dosti širok krog v Sloveniji in na slovenskem trgu, dosti širok krog sodelavcev in bralcev. Za naprej bi želel, da bi hodila v korak s časom, kajti premalo se zavedamo, da smo sredi usodne bitke za socializem v svetovnem merilu in da vsa kriza v ČSSR avgusta lanskega leta ni bila naključje, ampak odsev težkih notranjih družbenoekonomskih spopadov. In v tem spopadu je družbeno mesto malega naroda, njegova politična orientacija doma in potrditev širokih naprednih socialističnih silnic v sodobnem svetu eno osrednjih vprašanj bitke za socializem in mir, za resnični demokratični razvoj in proti stagnaciji, nasilju in vojni. Dozorelost našega slovenskega naroda je tolikšna, da nam res ni potrebno privoljevati »kot naivno dekletce v sumljivo moško družbo«. Kot narod, ki je dosegel odločilni zgodovinski korak na poti svoje preobrazbe iz naroda — proletarca v narod svobodnega združenega dela, bi se morali krepkeje upirati boleznim kompleksom ogroženosti in majhnosti. To vodi v osamelost in izolacijo.

Verjetno smo vsi v uredniškem odboru enotnega mnenja, da je ena pomembnih nalog naše revije utrditi idejno-politična izhodišča za nadaljnji socialistični razvoj slovenskega naroda znotraj Jugoslavije in v sedanjem dovolj nemirnem, blokovski in idejno

razklanem svetu prispevati k iskanju novih poti, oblik in metod za krepitev socialistične demokracije ter nadaljnjega gospodarskega in kulturnega napredka.

V dobrih petih letih, kar revija izhaja, je bilo toliko ustvarjenega, da lahko z novim »srednjeročnim planom« v program »Teorije in prakse« postavimo tudi mnogo zahtevnejše naloge in perspektive.

Beograd, 23. X. 1969

Družbeno usmerjanje delitve dohodka

Z dovoljenjem predsednika ekonomskega sveta IS skupščine SR Slovenije in s pristankom vseh udeležencev seje tega sveta dne 8. oktobra 1969 objavljamo razpravo o drugi točki dnevnega reda, ki je obravnavala »Družbeno dogovarjanje in usmerjanje delitve dohodka v delovnih organizacijah«.

V razpravi so sodelovali:

Dr. Mara Bešter, izredni profesor Ekonomske fakultete v Ljubljani,

Franc Braniselj, direktor Loške tovarne hladilnikov,

dr. Rudi Crnkovič, izredni profesor na Višji ekonomsko-komercialni šoli v Mariboru,

dr. France Černe, izredni profesor Ekonomske fakultete v Ljubljani,

Miran Goslar, predsednik republiškega zbora Skupščine SR Slovenije,

Lado Rupnik, diplomirani pravnik,

Zvonimir Tanko, direktor tovarne »ROG«,

dr. Ivan Turk, izredni profesor Ekonomske fakultete v Ljubljani,

Franc Urevc, direktor Gorenjske predilnice, Škofja Loka in

Bogdan Zeilhofer, pomočnik direktorja Zavoda za gospodarsko planiranje SR Slovenije.

M. BEŠTER: Ta tema seveda ni nova, niti za ta forum ne. Vsi se spominjamo, da smo preteklo leto o tem govorili v zvezi z zakonom o dohodku, da so bile takrat tehtne in hude pripombe na rešitve, ki so bile potem sprejete v zakonu, in ker je vprašanje razdelitve, kot je bilo rečeno, eno temeljnih vprašanj vsakega sistema, in seveda tudi našega, bo ta tema gotovo še in še prihajala na dnevne rede. O konkretnem gradivu, ki je danes predmet naše razprave, razprava že teče tako v skupščini kot v Socialistični zvezi, v zbornici itd. Za uvodno besedo sem prosila profesorja Turka in pa tovariša Rupnika. Tovariša Rupnika zaradi tega, ker je zbornica, kot vemo po informacijah v časopisih, nezadovoljna s predlagano rešitvijo v načelu in imajo izdelan bolj ali manj svoj predlog. Ker tega drugega predloga nismo mogli dobiti za današnjo sejo, kar,

mislim, da bi bilo normalno, sodim, da je prav, da za profesorjem Turkom pove svoje misli tovariš Rupnik, ki na tem dela v zbornici. Dajem besedo profesorju Turku.

I. TURK: Ko razpravljamo o predlogu za izdajo zakona o progresivnem davku na presežne osebne dohodke, se moramo najprej vprašati, v čem je jedro problema, ki ga želimo rešiti. Ali je jedro problema v tem, da je protreben sklad za intervencije v gospodarstvu in da je treba poiskati vire za ta sklad, ali je, nasprotno, jedro problema v tem, da notranja delitev dohodka včasih ni racionalna in iščemo poti, po katerih bi jo izboljšali. Res je mogoče povezovati potrebo po povečanju sklada za intervencije v gospodarstvu z urejanjem notranje delitve dohodka, vendar ni rečeno, da nas oba vidika pripeljeta nujno do enakih sklepov. Urejanje notranje delitve dohodka je možno tudi brez odtujevanja dela dohodka, medtem ko je za oblikovanje sklada za intervencije v gospodarstvu takšno odtujevanje ravno pogoj.

Menim, da je jedro problema, ki ga želimo rešiti, najprej in predvsem v tem, da ni mogoče tolerirati pojavov take delitve dohodka, ki niso primerni niti z družbenoekonomskega niti s socialno-političnega vidika. Za razreševanje tega problema pozna temeljni zakon o ugotavljanju in delitvi dohodka v delovnih organizacijah več možnosti: samoupravne dogovore, družbene dogovore, priporočila pristojnega zbora skupščine in zakon, ki med drugim uvaja progresivno obdavčenje osebnih dohodkov preko tiste višine, ki je določena s sporazumom ali z zakonom. Res je v prvih treh primerih v glavnem odprto vprašanje sankcij, zato pa v četrtem primeru, ki brez dvoma ubira najlažjo pot, ni nujno vedno doseženo tisto, kar želimo doseči pri notranji delitvi dohodka. Preden razvijem svojo misel, menim, da je koristno, če se dotaknem še vprašanja, kaj je razumeti z dohodkom, kadar obravnavamo njegovo delitev na osebne dohodke in sklade. To ni več dohodek v smislu sedanjih predpisov, temveč tisti dohodek, ki ostane potem, ko je delovna organizacija že pokrila pogodbenne in zakonske obveznosti iz dohodka. S pogodbenimi obveznostmi pri tem razumemo obresti od kreditov, provizijo in druga povračila za bančne storitve, zavarovalne premije, prispevke in članarine ipd. Z zakonskimi obveznostmi pa razumemo obresti od poslovnega sklada, prispevek za uporabo mestnega zemljišča, vodni prispevek, dopolnilni prispevek za socialno zavarovanje, prispevek za obnovo in gradnjo Skopja in podobne druge obveznosti. Tudi prometni davek spada mednje, le prometni davek od prodaje na drobno seveda ne.

Vprašanje, s katerim se srečujemo, torej ni, kako deliti dohodek kot celoto, temveč kako deliti dohodek, ki ostane po odbitku pogodbenih in zakonskih obveznosti. To je dohodek, o katerem smo bili vajeni govoriti pred uveljavitvijo novega zakona. Zanimiva je ugotovitev analize takšnega dohodka na podlagi podatkov iz preteklih let. Podatki namreč kažejo, da je tem večje poprečne osebne dohodke in tem večje povečanje skladov najti tam, kjer je tudi večji dohodek na zaposlenega. Po drugi strani pa je delež osebnih dohodkov pri delitvi dohodka tem večji tam, kjer je tudi manjši dohodek zaposlenega. Takšna zakonitost se kaže pri posameznih podskupinah v gospodarstvu, medtem ko ni nujna pri vsakem podjetju. Prav tako pa podatki kažejo, da je rast osebnih do-

hodkov na zaposlenega hitrejša kot rast tistega dela dohodka, ki je namenjen za sklade, v primerjavi z angažiranimi poslovnimi sredstvi.

Pri nas smo nekako navajeni, da skušamo presoati uspešnost gospodarjenja najprej s tem, da primerjamo doseženi dohodek s številom zaposlenih. Vendar menim, da ima enak dohodek na zaposlenega v različnih okoliščinah lahko kot posledico različno upravičeno višino poprečnih osebnih dohodkov. Enak dohodek na zaposlenega še ne more biti kriterij za to, kakšni so lahko poprečni osebni dohodki. Če primerjamo le doseženi dohodek s številom zaposlenih, namreč popolnoma zanemarjamo vprašanje, s kakšnimi sredstvi delovna organizacija dosega dohodek. Zato menim, da bi bilo treba pri vsaki presoji delitve dohodka upoštevati tako osebne dohodke na zaposlenega kot tudi razmerje med tistim delom dohodka, ki je namenjen za povečanje skladov, in angažiranimi poslovnimi sredstvi. Šele v takem primeru bi prišli do jasnejše podobe o tem, ali je delitev dohodka racionalna ali ni. Če želimo biti še jasnejši, pa moramo najprej odločiti o tem, ali oblikovanje sklada skupne porabe spada med oblikovanje osebnih dohodkov ali med oblikovanje skladov v poslovnem smislu. Najbrž bi kazalo velik del zneskov, ki povečujejo sklad skupne porabe, obravnavati kar med osebnimi dohodki. Mislim namreč na regrese za letni dopust, financiranje izletov ipd.

Pri delitvi dohodka na osebne dohodke in sklade pa delovne organizacije vse prerade pozabijo na rentabilnost, tj. na razmerje med dobičkom za sklade in angažiranimi poslovnimi sredstvi. Šele to razmerje bi pokazalo intenzivnost rasti materialne osnove delovne organizacije. Rentabilnost v tem smislu je v praksi odvisna od višine osebnih dohodkov, namesto da bi, nasprotno, tudi sama vplivala nanje.

S širšega družbenega vidika moramo pri izračunu rentabilnosti upoštevati seveda precej več kot samo tisti del dobička, ki je namenjen za povečanje skladov. Tudi obresti od kreditov in od poslovnega sklada so pomembna kategorija v tej zvezi. Po drugi strani pa je pri osebnih dohodkih vedno mogoče ločiti del, ki je kot družbeno normalen vkalkuliran, in del, ki pomeni delež v dobičku. Ali potemtakem ne bi bilo mogoče povezovati odstotka povečanja osebnih dohodkov nad vkalkulirano višino z odstotkom povečevanja skladov nad višino kalkuliranih obresti? Možnosti je vsekakor več, nikakor pa ne bi smeli pozabiti, da enaki poprečni osebni dohodki utegnejo skrivati prav različno skrb za krepitev materialne podlage za nadaljnje poslovanje.

Družbeni vpliv na delitev dohodka naj bi šel v nakazani smeri. Nasprotno utegne preprosta obdavčitev presežnih osebnih dohodkov, ne da bi upoštevali doseženo rentabilnost, ravno to smer zgrešiti. Tista delovna organizacija, ki bo hotela tudi v prihodnje obdržati visoke poprečne osebne dohodke, čeprav je že doslej oblikovala sorazmerno prav nizke sklade, ne bo bolj skrbela za oblikovanje skladov, temveč zanje skrbela celo manj, saj bo iz razpoložljivega dohodka poravnala davek in s tem zmanjšala možnost za oblikovanje skladov. Čeprav naj bi progresivni davek na presežne osebne dohodke ne imel fiskalnega značaja, bi vendar kot instrument gospodarske politike, brž ko ne bi upošteval obrazloženega, lahko udaril ravno mimo.

Predlog za izdajo zakona o progresivnem davku na presežne osebne dohodke navaja tudi razne tehnične podrobnosti, kako se davek izračuna. Te podrobnosti navajajo k novemu razmišljanju. Kako, na primer,

pri izračunu družbeno priznanih osebnih dohodkov upoštevati nadurno in nočno delo, ki ga je treba više obračunati, kako delo v pogojih 48-urnega delovnega tedna in kako delo v pogojih 42-urnega delovnega tedna, kjer se ob prehodu osebni dohodki ne bi smeli zmanjšati? Kako upoštevati strokovno usposobljenost: po delovnih mestih, priznani kvalifikaciji ali po dejanskih šolskih spričevalih? In če se odločimo za dejansko kvalifikacijo, kako upoštevati fakultetno izobrazbo, ki delajo na mestih, kjer je potrebna nižja izobrazba od njihove? Ali ne pomeni obračun davka od izplačanih osebnih dohodkov v nekem letu tudi, da se bo njegov del pri proizvodnih podjetjih nanašal na zalogo proizvodov in nedokončano proizvodnjo, kajti z dohodkom se pokrivajo samo tisti osebni dohodki, ki se nanašajo na fakturirano realizacijo, ne pa osebni dohodki, ki so izplačani v posameznem letu? Brez dvoma podrobno, ki bi jo bilo treba bolj natančno rešiti v samem zakonu.

Kot vidimo, se nam poraja vrsta vprašanj, ki bi jih kazalo še razčistiti v nadaljnji razpravi, da bi ne bilo treba sprejetega zakona prehitro popravljati.

L. RUPNIK: Tovarišica predsednica me je naprosila za krajši uvodni koreferat v razpravo; v začetku želim poudariti, da se

— v svoji kritiki predloga progresivne obdavčitve ne bom skliceval na argumentum autoritatis, čeprav je gospodarska zbornica kot predstavnik interesov gospodarstva že takoj v začetku teh razprav sprejela popolnoma odklonilna stališča do predloga in čeprav so družbeni strokovni organi zbornice sprejeli kot izhodišče za razpravo usmerjevalni model, ki se precej razlikuje od predloga, vendar pa danes ni na dnevnem redu ekonomskega sveta.

Raje bom skušal razpravljati v smislu autoritatis argumenti in kot ekonomist — član sveta opozoriti na to, zakaj predlog ni sprejemljiv. Pomembna se mi namreč zde tale izhodišča:

1. družbeno usmerjanje delitve je absolutno nujno, koristno in zaradi tega tudi v interesu gospodarstva;

2. problem delitve pomeni tako resen sistemski problem našega gospodarstva, anticiklične politike in hkrati tudi vir socialnih napetosti v družbi, da se mi zdi nedopustno zdaj, ko smo na tem področju dosegli bolj ali manj enotno prepričanje v naši družbi, da je družbena akcija potrebna, reševati z neučinkovitimi ukrepi in s tem odlagati, zavlačevati trajnejše in učinkovitejše rešitve;

3. katerekoli akcije se bomo lotili na tem področju, nikoli ne smemo pozabiti, da mora biti njen rezultat delitev, v kateri bo dosežen znosen kompromis med obema skrajnostma: stimulativnostjo in socialnostjo, saj bo sicer sistem usmerjanja v praksi doživel katastrofalen polom in pripeljal bodisi do uravnilovke, bodisi do enako nesmiselne in škodljive anarhije kot doslej pri vrednotenju rezultatov posameznikov, skupin, kolektivov ali panog.

Upoštevajoč ta izhodišča, moram predlog progresivne obdavčitve pozdraviti kot pogumno pobudo za konkretizacijo razprav o družbenem usmerjanju, a ga hkrati označiti kot popolnoma nesprejemljivo in neučinkovito rešitev za praktično in tehnično izvedbo usmerjanja. To trditev bom skušal utemeljiti s temile ugotovitvami:

a) avtorji predloga utemeljujejo obdavčitev s trditvijo, da bo predlog predvsem omejil neracionalno delitev v tako imenovanih ekscesnih dejavnostih. S tem se sicer ne strinjam, ker menim, da moramo ukrepati v smeri nadaljnje izpopolnitve sistema in ne samo preganjati ekscese, vendar pa bom začasno sprejel argument avtorjev in ga skušal nekoliko podrobneje razčleniti. Če argument avtorjev predloga pravilno razumem, je kriterij za uvrstitev kakega podjetja med »ekscesnike« ne toliko višina dohodka, ki ga dosega, ampak predvsem nepravilna delitev tega dohodka, torej izplačevanje previsokih osebnih dohodkov na račun zmanjševanja akumulacije podjetja. Če je tako, potem ta pojav ni nujno omejen samo na podjetja, ki uživajo družbeni privilegij ali izkoriščajo monopol oziroma konjunkturo, ampak je možen v prav vsakem podjetju, celo v podjetju, ki posluje z izgubo. »Ekscesnik« je torej tisti, ki v delitvi daje prednost osebnim dohodkom pred akumulacijo, ne pa a priori tisti, ki je v monopolnem položaju. Vpliv monopolnega položaja na neracionalno delitev je sicer možen, pri površnem obravnavanju problemov tudi najbrž dokaj verjeten, vendar pa izenačevanje monopola in neracionalne delitve pomeni v bistvu dokaj nekorektno argumentacijo;

b) pa tudi če sprejmemo stališče, da so predvsem monopolisti tisti, ki neracionalno delijo, se argument obrne sam proti sebi in obdavčitev pokaže kot zelo neprimerno sredstvo za zagotovitev racionalne delitve. Monopolisti naj bi imeli po splošnem prepričanju dovolj dohodka, zlasti dovolj dohodka na zaposlenega. Če je tako, potem jim ne bo težko obdržati dosedanjih visokih osebnih dohodkov in plačati davka v breme dosedanje akumulacije. Gre za zelo znano in raziskano obliko davčne prevalitve. Če bi nekoliko banalno označil ta proces, bi lahko navedel, da gre za čisto preprosto trgovanje, dam akumulacijo, ki mi je manj pomembna, da obdržim osebne dohodke, ki so mi bolj pomembni. Če ne bi take politike izvajal že v preteklosti, potem ne bi bil »ekscesnik«. Če mi dohodek dopušča, torej ni posebno verjetno, da bom spremenil dosedanje prakso in se zaradi davka začel obnašati v delitvi nenadoma racionalno;

c) pogledjmo, kolikšna je v praksi verjetnost, da se bo tako zgodilo, in kakšne so posledice, če se bo v resnici tako zgodilo. Študija, ki smo jo konec preteklega leta izdelali v zbornici, je zelo jasno pokazala zakonitost, da so v organizacijah, kjer so osebni dohodki višji od osebnih dohodkov, ki bi ustrezali kvalifikacijski strukturi, z redkimi izjemami tudi sredstva akumulacije podjetja precej višja. To pomeni, da imajo dejavnosti, ki naj bi bile po predlogu ekscesne, dovolj možnosti, da davek plačajo iz svoje akumulacije, oziroma če so monopolne, da ga vkalkulirajo v ceno, osebne dohodke pa obdrže take kot doslej, če jih še celo ne povišajo. S kvantificiranjem teh ugotovitev ne bi obremenjeval razprave; študija, v kateri je to ugotovljeno, je bila tako in tako objavljena in so z njo seznanjeni tudi avtorji sedanjega predloga;

č) glede na to lahko popolnoma zanesljivo trdim, da bo velika večina »ekscesnikov« davek plačala na račun zmanjšanja akumulacije, osebne dohodke pa obdržala na dosednji ravni ali jih celo zvišala. Pri predlogu torej ne gre predvsem za obdavčitev preseženih osebnih dohodkov, ampak predvsem za obdavčitev akumulacije. Čeprav je že precej časa jasno, da gospodarstvu ne kaže nalogati novih bremen, tokrat ne bom uporabil tovrstnih argumentov, ampak bom skušal analizirati le posledice, ki

bi nastale po morebitni uveljavitvi predloga na samem področju delitve. Če bodo pri »ekscesnikih« ostali nesorazmerno visoki osebni dohodki, bo tudi po uveljavitvi predloga ostal njihov demonstracijski vpliv na druge dejavnosti. To pa pomeni, da bodo previsoki dohodki stalna vaba tudi za druge dejavnosti, da bi jim sledile, pa čeprav nimajo tolikšnega dohodka oziroma poslovnih rezultatov, da bi si tako delitev lahko privoščile. Tega dejstva avtorji predloga sploh niso upoštevali. Imeli bomo paradoksen položaj, da bodo z ene strani »ekscesniki« držali visoke plače, na račun tega plačali davek in s tem dobili za svojo delitev še neke vrste družbeno opravičilo, saj so dali »cesarju, kar je cesarjevega«, ker tudi imajo dovolj dohodka, z druge strani pa bodo nenehno spodbujali s svojimi plačami k zviševanju osebnih dohodkov v vseh drugih dejavnostih, čeprav so tam rezultati precej skromnejši. Proces zviševanja osebnih dohodkov ne glede na rezultat se bo torej tudi po uveljavitvi predloga nadaljeval skoraj neprizadeto. Plačnik tega procesa bo akumulacija podjetja, ki se bo znižala dvakrat, in sicer prvič zaradi plačila davka pri »ekscesnikih« in drugič zato, ker bodo plače pri »ekscesnikih« spodbujale previsoko izplačevanje tudi v vseh drugih dejavnostih, seveda na račun akumulacije;

d) družbeno usmerjanje z obdavčitvijo torej nikakor ni učinkovito. Tudi argument, da je treba ukrepati samo zoper ekscesnike, je dvakrat zmoten. Prvič, ekscesnikov, kot smo videli, z davkom niti ne bomo bistveno prizadeli v njihovi delitvi, drugič pa taka rešitev še naprej spodbuja tudi vse druge, da izplačujejo dohodke na račun svoje akumulacije, saj ni nobene v sistem vgrajene zavore, ki bi preprečevala tako ravnanje in čvrsteje kot doslej povezovala plače s poslovnimi rezultati. Naj mimogrede dodam še to, da avtorji niti pomislili niso, da bi kljub uvedbi davka lahko kaka organizacija izplačevala visoke dohodke celo, če bi imela izgube, plačevala celo davek in tako zaradi davka in previsokih plač poviševala izgubo. Predlagani sistem usmerjanja nima nobenih zavor, ki bi tak absurd preprečile;

e) čeprav bi lahko navedel še več izredno hudih in nelogičnih posledic predlaganega mehanizma, kot npr. to, da tovrstno usmerjanje sploh ni stimulatивно, saj obdavčuje enako tiste, ki izplačujejo visoke plače, pa nič ne vlagajo v akumulacijo, kot one, ki imajo visoke plače, pa zraven tega tudi nadpovprečno akumulacijo, bom to svoje utemeljevanje odklonilnega stališča do predloga končal, saj je že iz doslej povedanega dovolj jasno videti, zakaj že skoraj dve leti tako odločno nasprotujem usmerjevalnemu mehanizmu, ki bi temeljil na obdavčitvi tako imenovanih presežnih osebnih dohodkov.

Če resnično želimo doseči zastavljeni cilj, tj. vnesti v našo delitev več reda, zavarovati akumulacijo podjetja kot podlago razvoja podjetja in s tem tudi družbenega razvoja in ne nazadnje utrditi stimulativnost v sistemu delitve — saj bi brez nje najbrž zelo kmalu začeli obžalovati kakršnikoli poseg na področje delitve — ne smemo zlorabiti sedanjega ugodnega družbenega ozračja, ki spoznava, kako nujno je družbeno usmerjanje delitve, in ukrepati polovično, da ne rečem v določeni meri celo demagoško. Napraviti moramo popoln korak in uveljaviti tak mehanizem družbenega usmerjanja, ki bo učinkovit, a hkrati dovolj realističen, da ne bo že takoj spočetka naletel na tolikšno nasprotovanje, ki bi spet za precej časa razvrednotilo sicer pozitivno idejo družbenega usmerjanja.

Dovoljujem si samo v nekaj stavkih opozoriti na svoja lastna razmišljanja v tej smeri, na mehanizem usmerjanja, s katerim se strinjajo družbeni strokovni organi zbornice, ki pa danes ni na dnevnem redu ekonomskega sveta, kar mi seveda ne dovoljuje daljše razlage. Predmet družbenega usmerjanja oziroma družbenega dogovora za vse organizacije v republiki bi bila dva elementa tega mehanizma. Prvič, dogovoriti bi se bilo treba o tako imenovanih startnih kalkulacijskih osebnih dohodkih kot družbeno normalnem plačilu za opravljeno delo na delovnem mestu. Te startne plače bi temeljile na kvalifikacijah in bi pomenile samo obračunske postavke za podjetje kot celoto, notranja delitev te obračunske mase pa bi bila popolnoma stvar samih organizacij. Drugič, preostanek poslovnega rezultata, potem ko so ti startni dohodki kriti, je dobiček, o katerega delitvi se je prav tako treba dogovoriti. Del dobička bi šel za dodatne osebne dohodke, preostanek v sklade. Delež plač v dobičku bi po mojem moral biti določen progresivno, tako da bi šel za osebne dohodke pri visokih dobičkih le minimalen del, pri zelo visokih pa najbrž sploh nič. Delež v dobičku bi tako bil v določeni meri stimulatívna nagrada za uspešno gospodarjenje, medtem ko je prvi del — startna plača — plačilo za delo na delovnem mestu.

Opisani mehanizem torej zagotavlja določeno stimulatívno, hkrati pa preprečuje, da bi kjerkoli osebni dohodki naraščali, če niso doseženi ustrezni poslovni rezultati, merjeni z dobičkom. Ker ni mogoče, da bi se osebni dohodki večali, če bi ne bilo ustreznih rezultatov, tudi ni možnosti, da bi se plačevale plače na račun zmanjševanja akumulacije podjetja. Torej sistem tudi učinkovito varuje akumulacijo podjetja in ne dovoljuje trgovanja, do katerega bi prišlo pri obdavčitvi: dam akumulacijo, da obdržim visoke plače. Seveda v tako kratki razlagi ni mogoče opisati vseh značilnosti našega predloga; različnih pozitivnih, pa tudi senčnih strani, ki so navedene v gradivu, ki obsega nad 30 drobno tiskanih strani. Morda bo to gradivo vendarle predmet obravnave na eni prihodnjih sej ekonomskega sveta in bo tedaj priložnost za bolj vsestransko razlago in tudi kritiko. Tokrat sem ga omenil le zato, da bi se izognil očitkom o pavšalni destruktívni kritiki, ki sama ničesar ustreznega ne predlaga. Hvala lepa.

M. BEŠTER: Kdo želi besedo?

F. ČERNE: Dovolite, da še enkrat izkoristim vaše potrpljenje. Pravzaprav sem dolžan, da spregovorim o tem vprašanju, ker me je pred dobrim letom Tanjug napadel, da je moj model delitve, ki sem ga predlagal v Opatiji, proti samoupravljanju. Zdi se mi, da so nekateri predlogi, ki sem jih danes slišal oziroma so pred mano, bolj »proti samoupravljanju« kot pa moj model in da bi moral biti potemtakem osebno rehabilitiran ... Sicer pa naj preidem k stvari.

Bom zelo kratek, ker sem mnenja, da nekatere točke kritike, ki sta jo podala profesor Turk in tovariš Rupnik, ustrezajo tudi mojemu stališču. Namreč v »*Ekonomistu*« in v »*Ekonomski reviji*« ter v še nekaterih drugih člankih sem teoretsko razložil pojem vrednosti, ustvarjanje vrednosti itd. Po mojem prepričanju tiči vsa zmeda naše delitve prav v tem, ker naši sestavljalci predpisov, naši knjigovodje, oprostite, ne mislim na naše profesorje knjigovodstva, sploh niso razumeli Marxove teorije o

vrednosti. Da pa bi se na neki način prikupili temu socializmu, so hoteli skonstruirati model, ki dokazuje, da sploh ne razumejo Marxove teorije vrednosti iz prve knjige »Kapitala«, kjer Marx trdi, da le delo ustvarja vrednost.

V svojih delih sem skušal teoretsko dokazati, kaj pomeni prispevek živega dela, v kakšnem smislu je treba upoštevati tehnično produktivnost oziroma prispevek mrtvega dela; da gre za različne položaje; da torej ni, kot je tovariš Albreht v nekem svojem članku trdil, vsak dohodek, pridobljen ali prigospodarjen, že realizirano delo kolektiva, pa naj bi bil zaradi tega kot novo ustvarjena vrednost v njegovi popolni pravici razpolaganja, v katero se nima nihče vmešavati. To so poenostavljene aproksimacije iz modela enostavne blagovne proizvodnje, ki nimajo nobene neposredne zveze z našo stvarnostjo. Toliko razmišljanja za uvod.

Drugo vprašanje, ki ga je treba po mojem mnenju poudariti, ker je pomembno, je vprašanje same ideje usmerjanja delitve. Čemu usmerjati? Ne bi rad poudarjal, pa moram, da je že državni kapitalizem jasno pokazal, da se delavec z delovno silo spreminja kot neko klasično blago vse bolj v razprto osebnost z določenim družbenim statusom, da pa njegova delovna sila kot sposobnost, kot produkcijski faktor, o čemer je Marx večkrat govoril, ostane produkcijski faktor. Vsak faktor, tudi delovna sila — pa mora imeti v blagovni proizvodnji svojo cenitev (valorizacijo), valorizacijo po mejnem prispevku, ki ga daje, in mora biti nekako izračunan z vidika produkta storitve, ki jo proizvaja, nasproti produkta storitve, ki ga daje drugi faktor, to je delovno sredstvo, in seveda z vidika povpraševanja in ponudbe po delovni sili. Povpraševanje pa mora biti poslovno formirano na temelju mejne produktivnosti zaposlenega. Zaradi tega je torej državni kapitalizem že zdavnaj razglasil delovno silo kot specifičen produkcijski faktor, pa zato tudi regulira ceno delovne sile. Pa ne samo ceno, ampak celotni zaslužek (jaz ločim ceno delovne sile od osebnega dohodka kot osebnega standarda prebivalstva, družine kot osnovne družbene celice). K temu ga sili seveda tudi monopolni odnos, to je, da so se sindikati organizirali kot ponudniki delovne sile, na drugi strani pa delodajalci kot povpraševalci. Takšna situacija sili obe strani k tako imenovanim kolektivnim pogodbam, ki ustvarjajo nekak relativen mir za nekaj let in ki zagotavljajo tudi samemu delavcu stabilnejši vir dohodka. Posebno ne vidim razloga, da bi posebej argumentiral, zakaj ta državna intervencija usmerjanja v kapitalizmu.

Pri nas so seveda za usmerjanje dodatni razlogi. Med drugim to, da smo proklamirali načelo delitve po delu, za enako delo ali delovni prispevek enako plačilo itd. Vendar se mi zdi, da se povsod kaže, tudi v tem predlogu, kot je rekel tovariš Rupnik, ekscesni odnos kot razlog za reguliranje. Menim, da ekscesi ne morejo biti pglavitni razlog za usmerjanje delitve, ampak da je treba reševati ta problem kot graditev sistema.

To je po mojem mnenju drugo vprašanje.

Tretje vprašanje je seveda vprašanje predloga za rešitev. Koliko in kako naj družba intervenira? Menim, da obdavčenje presežnega dohodka samo po sebi mora obstajati v vsaki družbi, kar pa je lahko samo eden izmed ukrepov, ki lahko ne deluje niti ekonomsko niti socialno spodbudno.

Zdaj je stvar, po mojem mnenju, gospodarskih organizacij, da si na temelju svojih projekcij, programov in planov napravijo finančni plan in v tej zvezi seveda izračunajo čisti dohodek, to je dobiček, na temelju kalkulativnega sklada osebne potrošnje.

Bistvo problema je torej v objektivizaciji kalkulativnega sklada potrošnje, kot pravi Marx — oziroma višine ali strukture osebnih dohodkov. Le-te pa bi izračunali iz proizvodnega programa podjetja, iz poznavanja tehnike in tehnologije ter z izračunom tako imenovane kalkulativne cene, če hočete, dela ali delovne sile ali nekega cenika normiranih delovnih sposobnosti delavcev.

Jasno je, da bi moral biti ta »cenik« sestavljen za daljši čas, podobno kot kolektivna pogodba. Ta cenik dela ne bi upošteval le minimalnih osebnih dohodkov, nekih dogovorjenih postavk, ampak tudi tržne elemente ponudbe in povpraševanja. Kjer bo npr. pomanjkanje delovne sile, bo treba priznati rento za določen čas.

Prav gotovo naj bi v tej kalkulaciji sodelovali tako predstavniki poklicev oziroma strok, to so sindikati in zastopniki združenj, recimo, tudi zveze ekonomistov — za ekonomiste, zveze inženirjev — za inženirje, in seveda organi družbe ali skupščine oziroma izvršnega sveta ali posebne komisije ali organi, ki bi za to skrbeli. Tako bi se rodila neka tri- ali štiripartitna organizacija, ki bi imela tudi institucije arbitriranja, kolikor ne bi prišlo do soglasja. Le s takšno kompleksno ureditvijo delitve osebnih dohodkov bi prišli tudi do tako imenovanih programiranih stroškov, do standardnih stroškov, do programiranih stabilnih cen itd.

Končno, takšna rešitev pomeni tudi, da priznamo osebne dohodke tudi kot stroške in čisti dohodek podjetja. Kot dobiček, kar ne bi pomenilo vračanje mezdnih odnosov. Šele tako bi prišli do izplačevanja dela osebnih dohodkov iz dobička, ki bi ga lahko progresivno obdavčevali. Tega pa ni nujno obdavčevati v delovni organizaciji, ampak kot skupni dohodek občana.

To vprašanje pa je bolj vprašanje, ali ni naš davčni sistem neizdelan ali, rekel bi, protisocialen. Toda ta tema že ne spada na to sejo.

Eden izmed predlogov je, naj ne napravimo ničesar, da bo že trg rešil in izoblikoval pravično delitev na temelju samoupravne zavesti. Mislim, da o tej tezi ni treba dalje govoriti.

Drugi predlog, ki je vsebovan v zakonu, sprejetem lansko leto, je, naj bi to rešili samoupravni dogovori. Čeprav je v tem del resnice, pa so se samoupravni dogovori pokazali kot zelo težka procedura, hkrati pa ustvarili osnove za monopolno formiranje osebnih dohodkov. Pokazalo se je, da je samoupravni dogovor lahko samo ena od faz družbenega dogovarjanja, ne pa edina in dokončna oblika.

Tretji predlog je, da bi določali akumulacijo, in sicer ali neko minimalno ali neko normalno ali celo v celoti. Ta predlog diši po Kidričevih stopnjah akumulacije in skladov, ki pa so se pokazale kot težavno in nepotrebno administriranje.

Za mene je akumulacija pravzaprav v pogojih družbene lastnine residuum, ko so izplačani vsi lastniki produkcijskih faktorjev.

Torej se pravi, da družbi ni treba, da je navzoča z nekimi obrestmi na poslovni sklad, predpisanimi, da jih odvzame — to je ena možnost, niti da jih predpisuje in da ostanejo v podjetju, ampak da se predvsem najdejo ekonomski kriteriji oblikovanja osebnih dohodkov kot kalku-

lativne cene delovne sile plus vsa izplačila, zajamčena po pravilniku, kot so npr. premije za nadpovprečno produktivno delo, za znižanje lastne cene, za racionalizatorstvo itd. Potem menim, da bi bil dobiček ves preostali dohodek, ki bi šel avtomatsko za akumulacijo. Pri tem naj bi poudaril, da sem osebno za zmanjšanje vloge sklada skupne porabe, če naj bi ga sploh ne odpravili.

Temeljno vprašanje je, kako izdelati ekonomske kriterije vrednotenja osebnega in združenega dela.

Samo na kratko. Družba naj bi dala okvirne objektivne normative za oblikovanje sklada potrošnje vsakega sektorja grupacije. To je za mene planska odločitev, najprej z razdelitvijo narodnega dohodka na akumulacijo in potrošnjo, potem pa še znotraj grupacij.

S tem menim, da bi morala družba vsekakor napraviti posamezne projekcije za razvoj panog. Če nima takšnih projekcij, tudi politike delitve dohodka ne more izvajati. S tem pa se tudi družbena intervencija nekako konča.

F. BRANISELJ: Mogoče bo zvenelo preveč poslovno, če trdim, da se morajo osebni dohodki prav tako splačati kot poslovni stroški. Previsoki osebni dohodki imajo za tržnost izdelkov praktično iste posledice, kot če proizvodnja stoji. Kakšna je optimalna višina osebnih dohodkov, pa je odvisno od številnih okoliščin, ki se neprestano spreminjajo. Zato ta optimum lahko poiščemo le sama podjetja in tu ne pomagajo nobene formule, vsiljene od zunaj.

Glede na osnutek zakona o progresivnem davku na osebne dohodke pa tole:

Teorija iger je kot matematični logaritem bolj malo uporabna, pomaga pa nam oblikovati način mišljenja. Teorija pravi, da je koristno med možnimi igrami izbrati tisto, ki bo dala ob najboljši igri nasprotnika najugodnejši rezultat.

Hazarderji pa se pogosto oprimejo take igre, ki bo lahko dala maksimalni rezultat — če nasprotnik ne bo izbral prave igre.

Tudi zakonodajalec ima na voljo več možnih variant, s katerimi želi doseči zastavljene cilje. V našem primeru bi želeli usmeriti podjetja k racionalnemu gospodarjenju s sredstvi za osebne dohodke. Vendar pa imajo tudi podjetja na razpolago več »nasprotnih iger«, ki jim obetajo najugodnejši rezultat. Mislim, da se zakonodajalci premalo poglobijo v možne »igre« subjektov, na katere žele z zakonom vplivati, in preveč idealizirajo pričakovane rezultate.

Kakšna bo verjetna »igra« gospodarskih organizacij, če bo predlagani osnutek sprejet:

1. Zaključni računi bodo prikazovali višji dohodek, kot bi ga sicer. Z višjim vrednotenjem zalog je to vedno mogoče doseči, vsaj dve ali tri leta zapored. Več pa tako in tako ne bo potrebno, ker se bo zakon medtem spremenil.

2. Zaposlovali bomo ljudi z visokimi formalnimi kvalifikacijami, ki pa so sicer manj sposobni in se zato zadovoljujejo s slabše plačanimi delovnimi mesti. Za tako politiko že imamo bogate izkušnje iz nedavne preteklosti.

3. Forsirali bomo manufakturno tehnologijo.

4. Nabijali bomo delovne ure (npr. čas, prebit na službenih poto-
vanjih), široki bomo pri kilometrinah, dnevnicah itd.

Vse to bodo podjetja dimenzionirala ravno toliko, da bodo uskladila
zaželeno izplačila osebnih dohodkov s formalno priznano višino.

Navedel sem taka ukrepanja, ki družbeno vsekakor niso koristna,
ki pa bi utegnili krajši čas koristiti podjetjem samim. Žal ima tako
ravnanje dolgoročne posledice, ki jih je zelo težko odpraviti tudi takrat,
ko tudi z vidika podjetij to ni več potrebno.

Tako imamo še danes celo vrsto delovnih mest, ki so prevrednotena
še iz časov, ko je kvalifikacijska struktura delovnih mest odločala o
višini plač (npr. predice, vknjiževalke v knjigovodstvih itd.).

Da preidem k predlogom:

Gospodarska zbornica naj periodično objavlja »normalne plače«
za značilna delovna mesta. To bi bila dobra orientacija podjetjem tudi
za vsa druga specifična delovna mesta.

Obresti na poslovni sklad naj bi se povečale s tem, da bi povečani
del ne dobila družba, temveč bi ga morale gospodarske organizacije
obvezno vložiti v svoj poslovni sklad.

Namesto formalne inšpekcije poslovanja podjetij bi se morala
uveljaviti ekonomska kontrola poslovanja. Že obstoječi zakoni zavezujejo
podjetja, da se morajo vesti kot dobri gospodarji. »Ekscesniki« očitno
ne gospodarijo dobro z ustvarjenimi sredstvi in ne vidim razloga, zakaj
jih že zdaj ne pokličemo na odgovor. Če pa podjetje lahko dokaže, da
visoki osebni dohodki omogočajo tudi visoke poslovne rezultate — potem
pa ni potrebe po družbeni intervenciji.

F. UREVC: Glede predloga, ki ga je izdelal sekretariat za delo, se pri-
družujem stališču tovariša Rupnika. Zanesljivo lahko pričakujemo, da
progresivni davek na osebne dohodke svojega namena, to je usmerjanja
osebnih dohodkov, ne bo dosegel. Tistega, kar ekonomsko, še bolj pa
socialno in politično najbolj bode v oči, progresivni davek ne bo odpravil.
Tisti, ki najbolj neracionalno delijo osebne dohodke, bodo davek pre-
prosto plačali in delali po starem. Dejstvo je, da so pri nas osebni
dohodki že zdaj zelo obremenjeni z družbenimi dajatvami, pa vendar
vidimo, da te obremenitve niso pozitiven regulator gibanja osebnih
dohodkov. Mislim, da mora že to vzbujati skepso, da bi s progresivnimi
davki lahko kaj bistvenega naredili pri usmerjanju gibanja osebnih
dohodkov.

Sem pa tudi privrženec tega, da je nekaj vendarle treba narediti,
kajti na tem področju smo res zelo počasni. Če sem torej mnenja, da
davki ne bi dosegli svojega namena, da ne bi zavarovali akumulacije ter
tudi ne preprečevali ekscesov, potem sem tudi za to, da je treba poiskati
kako rešitev. Predvsem nam ostane to, kar predlaga zbornica in kar že
vrsto let zagovarjajo nekateri družbeni in strokovni delavci. Moram pa
reči, da tudi nisem preveč prepričan, da se da stvar urediti na tak način,
da določimo neke startne kalkulativne osebne dohodke, ostanek pa ob-
ravnavamo in delimo kot dobiček. Če pa se že odločimo za ta model,
potem sem trdno prepričan, da zadeva ni tako preprosta, kot je prika-
zana. Nekih normalnih osebnih dohodkov za vse kvalifikacije in pogoje
dela se po mojem ne da urediti samo z nekakšnim multiplikativnim
faktorjem. Če gremo v to smer, potem stvari ne bomo mogli improvizi-

rati, temveč se bo takoj pokazalo, da je treba izdelati tarifne pravilnike, kakršne smo že imeli in kakršne imajo drugod po svetu. Ali je to konsistentno s celotnim našim sistemom ali ne, pa je vsaj veliko vprašanje. Dosedanji predlogi v tej smeri upoštevajo samo kvalifikacijo, popolnoma pa zanemarjajo vse pogoje dela. Vedeti moramo, da ni isto, ali dela polkvalificiran delavec lahko delo, denimo, v tekstilni industriji, ali pa v metalurgiji, rudarstvu, težki kemiji itd. Dejanska plačila za taka dela so običajno lahko tudi v razmerju 1 : 2. Tovariš Braniselj je na konkretnih primerih opozoril, kako bi praksa na take rešitve reagirala in kakšne negativne posledice bi lahko nastale, če bi se vrnili k nekakšnemu neizdelanemu tarifnemu sistemu.

To so sicer vprašanja, ki se zde na prvi pogled malenkostna, toda če niso rešitve do kraja domišljene in izdelane, lahko vsak sistem, pa četudi se zdi na splošno sprejemljiv, odpove. Zato si ne smemo privoščiti nobenih improvizacij in natančno moramo vedeti, kam bo kaka pot pripeljala, če bi jo začeli konkretno izvajati.

Mi smo že imeli sistem normalnih plač in pa delitev dobička, toda tisti, ki so imeli možnost, so delili 13., 14., 15. in kdove katero še plačo ter so se v bistvu vedli tako, kot se vedejo danes, ko neracionalno delijo visoke osebne dohodke.

Moje stališče je, da bi morali že zdavnaj — če pa tega nismo storili, pa vsaj sedaj — urediti ta področja, ki stalno prednjačijo v delitvi, ki je ekonomsko in socialno neupravičena ter nam povzroča tudi politične ekscese. Menim, da bi morali ločiti delovne organizacije v organizacije, ki resnično ustvarjajo dohodek na trgu, in na preostali del »gospodarstva«, ki dohodka ne pridobiva v konkurenčnem boju. Mislim, da je treba upravne službe, zavarovalnice, loterijo, stanovanjska podjetja, elektrogospodarstvo itd. drugače obravnavati kot, denimo, kovinsko-predelovalno industrijo in rudarstvo. Nekateri so pozdravili katalog, ki ga je izdelal sindikat za tiste delavce v družbenih službah, ki imajo nižje osebne dohodke. Nisem zasledil ugovora, da bi bil ta katalog proti samoupravljanju; zakaj bi torej ne izdelali še kataloga za bančne uslužbenke, za delavce v elektrogospodarstvu, zunanji trgovini, stanovanjskih podjetjih itd. Če pa že ne moremo narediti »kataloga«, pa bi vsaj morali iti to pot, da omejimo na tak ali drugačen način pravico delitve na omenjenih področjih. Če bi z družbenimi ukrepi dejansko usmerjali osebne dohodke samo za 10 % zaposlenih na privilegiranih področjih, bi s tem rešili najmanj 90 % problemov.

Vse to, kar se predvideva zdaj in kakor se predvideva, pa bo vplivalo destimulativno na gospodarjenje, bistvenih pozitivnih učinkov pa ne bo dalo.

M. GOSLAR: Moram reči, da je bil na zadnjem zasedanju republiške skupščine, ki je v prvi fazi razpravljala o predlogu za izdajo zakona, sklep namenoma formuliram tako, da je poglavitni poudarek na družbenem usmerjanju delitve, ne pa na obdavčenju. Pomembno v sklepu je tudi to, da je izvršni svet zadolžen, da pri pripravi osnutka zakona sodeluje s sindikati in z zbornico. To torej pomeni, da brez uskladitve stališč teh treh institucij, ki so tudi po zakonu o delitvi dohodka pooblaščen, da nastopajo kot akterji, ki se družbeno dogovarjajo, ne bo mogoče ničesar napraviti. Ali z drugimi besedami, naslednja faza

dela v zvezi s tem zakonom mora biti usklajevanje stališč teh treh institucij.

Zaradi tega mislim, da ne more biti najbolj koristno, če se predlog, ki ga je izdelal republiški sekretariat za delo, samo napada, namesto da bi iskali skupne točke med gradivom sekretariata za delo in drugimi gradivi. Pri tem mislim zlasti na predlog zbornice, ki ga je omenjal tovariš Rupnik. Tu gre pravzaprav za konkretizacijo tako imenovanega Tankovega modela, ki je že dolgo znan in je bil že predmet različnih ocen. Mislim, da bi morali v tem trenutku, ko se zelo enotno ugotavlja, da je ozračje, da se sprejmejo ukrepi o družbenem usmerjanju delitve dohodkov, ugodno, pozitivno ocenjevati vsako pobudo, ki lahko pomeni korak naprej v tej smeri. In zaradi tega je ne glede na kritike, ki so zdaj naperjene proti gradivu sekretariata za delo, vendarle koristno, da je to gradivo spodbudilo nove razprave, nove predloge in torej tudi tako prispeva k dokončni ureditvi problema.

Kaže, da smo vsi enotni, da je treba nekaj narediti. Razlike pa že nastajajo, ko gre za prijem. Če sem prav razumel tovariša Urevca, je njegov predlog možno razumeti v tem smislu, da je za zelo kompleksen prijem, ki bi, seveda, zahteval dolgo obdobje priprav in proučevanja. Zdaj je stvar politične ocene, ali je upravičeno, da čakamo, ali pa se sporazumemo o rešitvah, ki morda res ne bodo popolne, saj pri realizaciji raznih modelov vedno nastajajo nepravilnosti, pa se obenem odločimo za kasnejše popravke in dopolnitve. Jaz bi bil bolj za drugo rešitev, predvsem zaradi tega, ker mislim, da je v stališčih in izhodiščih zbornice, ali z drugimi besedami v Tankovem modelu, mnogo stvari, ki so po mojem sprejemljive, o katerih je možno razpravljati in se sporazumeti. Ponavljam torej, da bi moralo nadaljnje delo iti v smeri, da se v gradivu sekretariata za delo in zbornice poiščejo stične točke in iz njih izdela ustrezen predlog.

Pri predlogu, ki ga zastopa tovariš Rupnik, se zame postavlja predvsem vprašanje, ali je predlog do kraja konsekventen. Zavzema se namreč za družbeno dogovarjanje in družbeno usmerjanje delitve, odklanja pa progresivni davek, s čimer po mojem odklanja tudi sankcije za tiste, ki bi okvire družbenega dogovora iz kakršnihkoli razlogov vendarle prekoračili. Zame je takšen predlog, ki ne bi vključeval progresivnega davka, skorajda preveč radikalen, saj bi posameznim delovnim organizacijam ne dovoljeval nikakršnih odstopov iz okvira dogovorjenega. To pa bi utegnilo povzročiti mnoge nepričakovane težave. Ali ni bolje, da vgradimo kot sankcijo davek, ki pravzaprav pomeni za podjetje določeno podražitev, če se odločijo za delitev osebnih dohodkov zunaj okvira dogovorjenih? Končno, zakaj bi varovali podjetniško akumulacijo tistih podjetij, ki do nje sami nimajo pravega odnosa, zakaj ne bi dela takšne akumulacije zajeli za druge družbeno koristne namene, o katerih se sporazumemo? Takšen progresivni davek je možno vgraditi tudi v predlog, ki ga razvija zbornica, in sicer kot razmerje med osebnimi dohodki, izračunanimi kot seštevek kalkulativnih osebnih dohodkov in deleža pri dobičku, in dejansko izplačanimi osebnimi dohodki v podjetju. Verjetno bi dosegli isti namen, kot ga predlaga zbornica, če bi se odločili za zelo prohibitivno lestvico, ki bi komajda še dovoljevala izplačila zunaj okvira družbeno dogovorjenih oziroma bi vsa takšna izplačila izredno podražila. Izogibal pa bi se tega, da bi podjetja popol-

noma zaprli v okvire s formulo izračunanih osebnih dohodkov, saj bi s tem predaleč posegli v odnose notranje delitve. Dvomim namreč, da lahko zajamemo z dokaj splošnim družbenim dogovorom, in takšen mora biti, vse tiste nepričakovane specifičnosti, posebne primere itd., ki v podjetjih vendarle nastopajo. Glede pomislov, ki jih je izrazil tovariš Braniselj, mislim, da so upravičeni, vendar jim ne bi dajal takšnega pomena. Podjetja pač vedno iščejo boljši izhod zase; tudi v drugih sistemih skušajo prikazati čim manjši dobiček, da bi bila manj obdavčena. V tem ne vidim nič tragičnega, pač pa bi bila tragika v tem, če takšne igre, računov, kalkulacij in skrivanja ne bi bili sposobni paralizirati. V družbeno dogovarjanje je prav gotovo treba zajeti tudi sklad skupne porabe, dnevnice, kilometrine, terenske dodatke in vse druge oblike materialnih stroškov, ki imajo značaj osebnih dohodkov, vsaj v tem smislu, da se dosedanja razmerja ne poslabšajo v smeri povečevanja takšnih izdatkov. Gre preprosto za to, ali je država sposobna zajeti oziroma eliminirati čimveč takšnih špekulacij. Špekulacije torej nastajajo in se bodo najbolj bohotile v okoliščinah, ko država ni sposobna, da bi karkoli ukrepala, zajela itd. Dvomim pa, da bo imelo katerikoli podjetje take račune, da bi določene stroške umetno povečevalo, če bomo dosledno uresničevali pogoje tržnega gospodarjenja.

Ena izmed dilem je tudi v tem, ali naj bo sistem družbenega dogovarjanja in sankcioniranja, ki izhaja iz tega, bolj ali manj preprost. Verjetno želimo, da bi bil čimbolj preprost, da ne bi povzročal tehničnih problemov glede preračunavanja; toda čim bolj bo preprost, tem več bo v njem tudi nepravilnosti, ker v enostavnih sistemih ne moreš vsega predvideti, ne moreš upoštevati vseh posebnosti. Čim bolj bo sistem kompliciran, toliko bolj bo, seveda, lahko upošteval tudi posebnosti; seveda je pri tem vprašanje, ali smo v tem primeru sposobni, da v doglednem času do česa pridemo. Osebnost se ne navdušujem nad tem, da bi leto ali dve zavlekli sprejetje kakršnihkoli dogovorov.

To pa seveda ne pomeni, in tako je izzvenela tudi prva debata v skupščini, da ni nobene možnosti več za nove predloge, za nove variante. Nasprotno. Zaželeno je, da prihajajo novi predlogi, in v tem smislu so pobude iz zbornice zelo koristne, pa tudi ta debata v ekonomskem svetu bi morala biti spodbuda za to, da se aktivirajo vsi tisti dejavniki, ki lahko pripomorejo, da bi čimprej prišli do realnega končnega rezultata. V tem vidim pozitivno prizadevanje, ne pa v tem, da se debatira, ali hočemo s pomočjo družbenega usmerjanja delitve dobiti nov vir za obremenitev gospodarstva. Morda je razlog, da sploh pride do takšnih debat, v tem, ker sta predlog za izdajo zakona o intervencijskih sredstvih in predlog za izdajo zakona o družbenem usmerjanju ob istem času v skupščini. Toda to je vseskozi naključje, čeprav je to nesrečna okoliščina, ker pač pogojuje neke predpostavke. Toda bodite prepričani, če se sporazumemo o učinkovitem družbenem usmerjanju delitve brez progresivnega davka, bomo vsi zadovoljni in bomo prepričani, da smo dosegli cilj. Če pa bo progresivni davek eden virov za intervencijo v gospodarstvu, tedaj prav gotovo ne bo takšen, da bi na njem lahko gradili sistem intervencijskih sredstev.

In glede davka še nekaj. To bi postavil kot vprašanje. Če bi se sporazumeli npr. na podlagi izhodišč predlogov zbornice in bi na tej osnovi formirali davek, ki je v bistvu davek na dobiček, ali ne bi uvedba

takšnega davka s predpostavko, da bi hkrati za ustrezno vsoto znižali prispevke iz osebnega dohodka, ki delujejo kot čisti strošek v gospodarjenju v podjetju, ne pa kot element delitve že ustvarjenega dohodka — ali ne bi uvedba takšnega davka pomenila začetek formiranja novega davčnega sistema, ki bi bolj diferencirano deloval kot slednji. Sedanji sistem namreč v bistvu preveč favorizira podjetja z visokim organskim sestavom, ker se večina sredstev za splošno porabo oblikuje s prispevki iz osebnega dohodka.

Z. TANKO: Vprašanje o nujnosti družbenega usmerjanja delitve dohodka sem načel že v prejšnji razpravi.

Kolikor lahko sklepam iz dosedanjih razprav, moram še enkrat poudariti, da pozabljamo na bistveni problem pri delitvi.

Družbeno usmerjanje delitve dohodka je objektivno nujno iz čisto ekonomskih razlogov, vsi drugi, o katerih pa največ razpravljamo, se pravzaprav samo navezujejo na ta temeljni razlog. Če hočemo, da bo delitev postala pospeševalec racionalnosti gospodarjenja z družbenimi sredstvi — in to je njena objektivna družbenoekonomska funkcija — mora biti družbeno usmerjevana.

Vsaka svobodna delitev, kakršna koli že je, ne opravlja namreč te svoje poglavitne funkcije. Preprosto povedano. Kakor moramo v tovarnah normirati delo, če hočemo, da bodo ljudje več naredili in s tem tudi več zaslužili, moramo opraviti v bistvu isto operacijo tudi na ravni gospodarske organizacije.

V sistemu privatne lastnine rešuje ta poglavitni problem sama institucija privatne lastnine. Kapitalist zato racionalno gospodari s sredstvi, ker si jih prisvaja; če bolj racionalno gospodari, več, če manj racionalno gospodari, manj, ker je pač lastnik. V instituciji družbene lastnine pa pogrešamo ta osnovni mehanizem racionalnosti gospodarjenja s sredstvi.

Ker realizira samo delitev oziroma udeležba v delitvi privatno prisvajanje ljudi, saj smo konec koncev s tega vidika vsi privatniki, lahko samo s pomočjo delitve vpeljemo v družbeno lastnino mehanizem racionalnega gospodarjenja s sredstvi. Seveda pa lahko sodelavci v družbenem procesu gospodarjenja bolj ali manj racionalno gospodarimo tudi v odvisnosti od določene stopnje zavesti in karakterja. Toda te stvari so individualno zelo različne, objektivno zakonite pa samo, če si lahko v odvisnosti od gospodarskih rezultatov prisvajamo več ali pa manj. In to je tisto, kar je Marx vedno trdil, namreč da je proizvodnja funkcija delitve takrat, ko je delitev funkcija proizvodnje. Drugače ne more biti, ker je to objektivni mehanizem v bistvu tiste privatnosti, ki v človeškem bitju eksistira.

Zaradi tega je po mojem trdnem prepričanju družbeno usmerjanje delitve dohodka objektivna nujnost, saj tako na določen način normiramo gospodarjenje z družbenimi sredstvi z namenom, da si bomo lahko več prisvajali, če bomo to normo presegli.

Druga stvar so politični in ekonomski problemi v zvezi z ekscesi itn. To so samo pojavne oblike dejstva, da osnovni mehanizem racionalnosti gospodarjenja ni vgrajen v naš sistem družbene lastnine.

Kot lahko sklepam po razpravi, ki je bila tukaj, in po drugih razpravah, zlasti v skupščini, vidim, da se eni strinjajo s tem, drugi pa ne.

In ne samo iz praktičnih razlogov imamo tudi take pripombe na razpravo v skupščini in sploh na iniciativo o družbenem usmerjanju delitve dohodka, da je to v popolnem nasprotju s sistemom samoupravljanja. Da je to rušenje temeljnega kamna našega sistema, po katerem imajo proizvajalci kot upravljalci pravico, da popolnoma svobodno razpolagajo s sredstvi, to se pravi tudi popolnoma svobodno delijo, ne glede na ekscese, ki se tu ali tam pojavljajo. Toda te ekscese naj bi preprečevali na drugačen način, ne pa da odvezujemo proizvajalcem pravico do svobodne delitve dohodka.

K tem argumentom se ne bi več vračal, računajoč s tem, da sem o objektivni nujnosti družbenega usmerjanja delitve dohodka že povedal, kar mislim. Dodal bi samo še to, da samoupravni sistem še ni objektivno prilagojen, tak, kakršen je danes, tej objektivni nujnosti družbenega usmerjanja delitve dohodka. In zaradi tega — če je že kaj narobe, potem je narobe prav tako »liberalistično« pojmovanje samoupravnega sistema, ne pa iniciativa, da bi se po toliko letih praznih razprav vendarle lotili uspešnejšega reševanja vprašanja delitve.

Drugi argumenti, ki sta jih izrazila moja kolega, pa se tičejo predvsem tega, kako praktično družbeno usmerjati delitev dohodka. V tem pogledu nisem tako skeptičen kakor onadva. Menim, da se to da, in po svojih možnostih sem že doslej prispeval k temu, da bi dokazal, da je to mogoče, in če bo potreba, si bom tudi vnaprej prizadeval pomagati, da bi določene konkretne probleme, ki prav gotovo so, premagali in da bi prišli do končnega cilja, ki sem si ga tudi jaz v svoji notranjosti postavil: do pravilne ekonomske in politično ustrezne družbene delitve dohodka.

Ker je tovariš Goslar omenil nekakšen moj model in neko konkretno zbiranje mojega modela, bi to izjavo toliko popravil, da je moj model že sam konkreten, ker je narejen na temelju bilančnih podatkov treh gospodarskih organizacij. Vsi drugi modeli, ki jih poznam, so res samo modeli, ker so narejeni na podlagi domnevnih podatkov. Mislim, da je prav, da to vemo, ker je važno, kar sem prej govoril, da si prizadevamo dokazati na konkretnih primerih in pri obstoječih gospodarskih instrumentih (to se pravi, brez kakršne koli potrebe, da bi se karkoli v obstoječem gospodarskem instrumentariju spremenilo), da se da uspešno družbeno usmerjati delitev dohodka.

Pri tem pa se moramo seveda sprijazniti s tem, če hočemo družbeno usmerjati delitev dohodka, da bomo s takim instrumentom omejili pravico do delitve osebnega dohodka. Le tako je možno delitev urediti. Ne mislim pa s tem reči, da se ne bi morda pojavil kakšen predlog, ki bi lahko tudi kaj nasprotnega dokazal.

Ravno tako je po mojem mnenju popolnoma jasno, in tu se pridružujem mnenju tovariša Rupnika in tudi drugih udeležencev v razpravi, da se da družbeno usmerjati delitev dohodka samo po enem načelu. In sicer tako, da ločimo osnovne plače kot obračunske plače in delež v dobičku. Vsakršna druga pot, kakršna koli bi bila in kdor koli bi jo izbral, je po mojem praktičnem in teoretičnem prepričanju nesmiselna. Tukaj ne bi omenjal predloga, ki je pred nami, saj je, kakor kaže, že zastarel — sodeč po časopisnih poročilih iz skupščine in tudi po izvajanjih tovariša Goslarja, ki je na neki način vendarle predstavnik skupščine. Mislim, zastarel v ideji, kot instrument družbenega usmerjanja delitve dohodka. Popolnoma se pa strinjam s tovarišem Goslarjem glede tega,

da ni mogoče nobenega instrumenta obdavčenja a priori zavreči, moramo pa zavreči instrument obdavčenja kot sredstvo za družbeno usmerjanje delitve dohodka, ker to ne more biti v nobenem pogledu.

Že ko smo na gospodarski zbornici razpravljali o predlogu tovariša Rupnika, sem bil proti obdavčenju predvsem zaradi tega, ker je gospodarstvo že danes preveč obremenjeno. In tega nisem začel ugotavljati jaz, to so ugotavljali drugi, tudi tisti, ki so predlagali dodatno obdavčenje, kar nikakor ni logično. Spričo tega se ne moremo pogovarjati danes o kakršnem koli obdavčenju oziroma o odtujevanju sredstev gospodarstvu, saj je že dosedanje odtujevanje v bistvu velik družbenoekonomski defekt. Stvari so take in jih prav gotovo ne bomo danes ali jutri spremenili. Tako stališče je mogoče tudi preveč ekstremno, vendar ustreza danemu položaju gospodarstva. Če pa govorim načelno, ne glede na trenutno stanje, kakršno je, potem menim, da je popolnoma logičen instrument davek na dobiček, toda ne kot mehanizem usmerjanja družbene delitve dohodka, ampak kot davek na kakršen koli dobiček. Ta instrument je danes bolj ali manj znana stvar po celem svetu, brez kakršnihkoli ambicij, da bi mogel kakršen koli davek na dobiček rešiti problem, ki je danes pred nami: to se pravi konstituirati delitev kot funkcijo proizvodnje oziroma proizvodnjo kot funkcijo delitve, in to je bistvo vprašanja o družbenem usmerjanju delitve dohodka v gospodarskih organizacijah.

R. CRNKOVIČ: Razprava tovariša Branislja je živ dokaz, kako administrativni ukrepi spodbujajo špekulacijo v vodenju podjetja in pri poslovnih odločitvah. Zato tudi mimogrede povem, da mislim, da je administrativni ukrep a priori negativen v tržnem gospodarstvu. Ker pa brez njih ne moremo, je edini izhod, da jih je čimmanj oziroma da jih je relativno manj, to se pravi: kolikor močnejši je tržni mehanizem gospodarjenja, toliko več administrativnega prenese oziroma šibak tržni mehanizem ne prenese oziroma slabše prenaša administrativne ukrepe. Zato sem tudi prej bil mnenja, da se bodo ukrepi v zvezi z nelikvidnostjo negativno odrazili v gospodarstvu, ker je tržni sistem, kar je splošna ocena, pri nas zelo slabo razvit. Zakaj sem privrženec sistema tržnega urejanja osebnih dohodkov oziroma delitve? Prav gotovo ne zaradi slepe privrženosti samoupravnemu sistemu in pa nekakšne načelne privrženosti tržnemu sistemu, pač pa iz praktičnih razlogov, ki se zrcalijo tudi v tem, kar je tovariš Branislj povedal. Seveda so se in se bodo tudi pri tržnem sistemu in v sistemu urejanja osebnih dohodkov in delitve, zasnovanem na čisto samoupravnem temelju, pojavljali ekscesi. Toda ti ekscesi nastajajo na tržnih in na samoupravnih osnovah, nastajajo individualno, se gibljejo v različnih smereh, lahko se tudi med seboj v gospodarskem učinku prebijajo, se paralizirajo in so kratkoročni, hitro se odpravljajo oziroma padajo na pleča tistih, ki jih povzročajo.

Ekscesi, ki nastajajo zaradi administrativnih ukrepov v gospodarstvu, pa so splošni, in zato bi morali razpravo tovariša Branislja zelo resno vzeti.

Ne bi jih mogli oceniti kot takšne, da jih lahko upoštevamo. Če so splošni, potem so seveda toliko težavnejši in opozarjajo na to, da ukrep ni sprejemljiv. Poleg tega so ekscesi, ki nastajajo na takih administrativnih osnovah, enosmerni, vsi bodo bolj ali manj tako ravnali, kot misli tovariš Branislj, ekscesi so tudi dolgoročni in so posledice tudi tako

težavne in dolgoročne, kot jih je tovariš Braniselj tukaj razložil. Dve stvari sta in za eno se je treba odločiti; vsaka ima svoje pomanjkljivosti in odločiti se je treba za tisto, ki jih ima manj. Na podlagi tega, kar sem tukaj rekel, in seveda tudi na podlagi drugih pokazateljev sklepam, da ima manj pomanjkljivosti in negativnih posledic prvi sistem, ki ga omenja profesor Černe, prosti sistem oblikovanja in delitve dohodka in oblikovanja osebnih dohodkov. Seveda to ne pomeni, da sem proti obdavčenju, sem pa za to, kar je dejal tudi tovariš Černe, namreč, naj bo sistem obdavčitve dohodka zaposlenega oziroma državljana, občana, vendarle enoten. To kar resnično pomeni ekscese nagrajevanja v družbi in kar povzroča preseljevanja iz občine v občino, niso razlike v dohodkih zaposlenih v gospodarskih organizacijah, ampak so obrtniški dohodki; zato se obrtniki ne selijo fizično, ampak s svojimi registracijami iz občine v občino — oziroma ljudje se ne selijo iz občine v občino, pač pa se selijo v tujino in iščejo tam zaradi osebnih dohodkov boljše zaposlitev.

Zdi se mi, da se v takih ukrepih skriva stališče, da zunaj podjetja še vedno bolje vedo, kaj je primeren osebni dohodek, kot pa v podjetju samem, oziroma stališče, kot da podjetje deluje zunaj časa in prostora. Če so ekscesi pri osebnih dohodkih, ne vidimo, da so odraz zelo logične in poslovno utemeljene reakcije podjetja na pogoje gospodarjenja. Torej če hočemo odpravljati, in tu se vračamo k istemu sklepu, kot smo ga bolj soglasno sprejeli pri prvi točki, če hočemo odpravljati ekscese, moramo ustvariti ustrezne pogoje gospodarjenja, ne pa se usmeriti samo k odpravljanju teh ekscesov.

B. ZEILHOFER: Menim, da bi bilo iluzorno pričakovati, da bodo ukrepi za usmerjanje delitve dohodka hitro obrodili sad. Nasprotno, nevarno je celo, da bi v praksi prišlo, vsaj v predhodnem obdobju, do močnega pritiska, da bi podpoprečne osebne dohodke uskladili z dohodki po družbenih normah, kar bi imelo večje narodnogospodarske posledice.

Težko je tudi pričakovati uspehov, dokler ne dosežemo stanja, ko bo gospodarstvu samemu do tega, da je delitev racionalna. Utegne se zgoditi prav to, na kar je opozoril tovariš Braniselj v svoji razpravi. Zato menim, da je treba hkrati iskati še nekatere druge, dolgoročne rešitve. Ena takih rešitev bi bila, da bi bolj spodbujali sistem sovlaganja v gospodarstvu, tj. sistem, v katerem bi bila podjetja zainteresirana, da je delitev dohodka racionalna tudi pri njihovih poslovnih partnerjih. Poglavitni pogoj za racionalno delitev dohodka v gospodarskih organizacijah pa je večja stabilnost trga. Nenehno zviševanje življenjskih stroškov močno vpliva na razmerja delitve, spodbuja sprotno in pogosto prekomerno valorizacijo osebnih dohodkov, ki je ni mogoče zaustaviti.

Zagovornik sem prav tako ideje, da bi se velik del obdavčevanja osebnih dohodkov, ki dejansko bremeni stroške poslovanja, izločil iz obračuna v podjetjih ter preoblikoval v sistem neposrednega obdavčevanja občanov. Če bi sistem gradili v navedenih smereh, bi po mojem mnenju ustvarili realnejše osnove za rešitve, ki jih predlaga gospodarska zbornica.

L. RUPNIK: Imam namen govoriti samo pet minut, ker smo že tako in tako zašli predaleč v razpravo. Moral pa bi v tem prispevku reagirati, prvič, na izvajanje tovariša Goslarja, ki me je tako rekoč izzval, in,

drugič, na izvajanje tovariša Crnkovića. Prosim, ne me napačno razumeti, vendar pa je tako v prvi kot v drugi razpravi po moji sodbi premalo realizma.

Tovariš Crnković namreč trdi, da je trg sposoben urediti problem osebnih dohodkov itd. Jaz bi na to vprašanje odgovoril samo to, da se mora celo v kapitalizmu — čeprav so tržni odnosi precej bolj razviti kot pri nas — organizirana kapitalistična država vmešati v te odnose. »Politika dohodka«, ki jo izvajajo razvite kapitalistične države, je izraz tega stanja in to kljub temu, da sta tam v bistvu dva faktorja s popolnoma divergentnimi interesi, mislim na delavce in delodajalce. Kljub tako različnim interesom se je morala država v interesu splošnega socialnega miru in pa gospodarskega napredka vmešati, kajti tržne zakonitosti ne delujejo v celoti. Drugič, kar pa zadeva samo samoupravljanje itd. in njegovo vsebino, bi moral svoja prejšnja izvajanja nekoliko dopolniti, in sicer v tem smislu, da razumem samoupravljanje kot dejansko samoupravljanje in ne kot »samopostrežbo« na področju dohodka.

Mislim, da nas pomanjkanje vsakršnih družbenih meril dejansko sili naravnost v samopostrežbo z vsemi negativnimi posledicami.

Kar pa zadeva razpravo o poti, kako priti do družbenega usmerjanja (mislim tu na razpravo, v kateri je tovariš Goslar plediral za združitev obeh poti obdavčitve in pa družbenega usmerjanja), po mojem mnenju ne smemo — če hočemo, da bo naš sistem družbenega usmerjanja učinkovit — institucionalizirati davčne oblike, ki vnaša v poslovne odločitve trgovanje med osebnimi dohodki in akumulacijo. Če dopustimo, da se lahko gospodarska organizacija odloči tako, da plača nekaj, kar je manj vredno, to je akumulacija, da dobi nekaj, kar je več vredno, to je osebni dohodek, je po mojem tak davek neracionalen, kajti že vnaprej računa z nekimi nepravilnimi odločitvami, ki pa so glede posledic dosti preserne, da bi jih lahko s tako pavšalno metodo omilili.

Glede same hitrosti reševanja tega problema pa se mi zdi, da smo kot po navadi dostikrat neučakaní. Zdaj praktično pri nas deset let velja tako imenovana politika proste delitve dohodka itd. in zdaj naj bi v štirih ali petih mesecih sprejeli neke rešitve, ki niso najboljše; če bi sprejeli neustrezne rešitve zaradi nezadostnih priprav, moram povedati, da sem osebno raje za to, da se sedanje stanje nadaljuje, kot pa da bi sprejeli kako premalo raziskano rešitev, katere posledica bi bila, da bi usmerjanje po treh, štirih mesecih propadlo, potem pa za štiri ali pet let zamrlo dejansko delo na tem področju. Zato temeljite priprave po mojem mnenju niso zapravljen čas, seveda če ga bomo racionalno porabili in če bomo šli po poti učinkovitih rešitev za družbeno usmerjanje.

R. CRNKOVIČ: Nisem trdil, da je trg sposoben urediti to oblikovanje osebnih dohodkov tako, da ne bo ekscesov, ampak da bodo ekscesi po mojem mnenju manjši, manj dolgoročni, manj splošni, če se to ureja na tržni osnovi.

Pospešeni razvoj manj razvitih republik

(Racionalna uporaba razpoložljivih in dodatnih sredstev)

Dva dogodka sta bila letos še posebej pomembna za naše družbeno-politično in ekonomsko življenje; prvi je bil IX. kongres ZKJ, drugi, nič manj pomemben, pa so bile volitve in konstituiranje predstavniških teles.

IX. kongres ZKJ je sprejel zelo določna stališča o družbeno-ekonomskih odnosih med gospodarsko razvitimi in manj razvitimi republikami in pokrajinami ter o politiki pospešenega razvoja manj razvitih. Konkreten prispevek kongresa je v tem, da je določil in začrtal tri ključne smeri za dolgoročno uresničevanje te politike.

1. Zmanjševanje razlik v razvitosti. Pospešeni razvoj manj razvitih republik in pokrajin ekonomsko koristi vsem narodom Jugoslavije in je temeljna podlaga za resnično enakopravnost.

2. Ustvarjanje materialnih in družbenih pogojev za organizirano zbiranje dodatnih sredstev, da bi se manj razvite republike in pokrajine razvijale hitreje, kakor se razvija država v poprečju, je trajna naloga družbene skupnosti. Sklad za kreditiranje manj razvitih republik in pokrajin mora ostati še v naprej trajen in trden vir sredstev. Saj je oblika kompenzacije, element solidarnosti v mednarodnih odnosih ter eden od dejavnikov optimalnega gospodarskega in družbenega razvoja jugoslovanske skupnosti. Za financiranje nekaterih družbenih potreb na teh področjih je treba zagotoviti tudi dodatna sredstva iz proračuna.

3. Politika hitrejšega razvoja manj razvitih republik in pokrajin ne sme škodovati ali otežavati razvoja in perspektiv razvitih.¹

Ekonomska in politična razprava o problemu pospešenega razvoja manj razvitih območij, ki je ena najbolj občutljivih točk v sedanjem in tudi prihodnjem razvoju naše dežele in ima lahko najrazličnejše posledice za temeljne družbene odnose, se je preselila pod kupole zvezne skupščine. Njene poslance čaka zahtevna naloga; poiskati morajo kar najbolj racionalne in učinkovite rešitve in uresničiti proklamirano politiko.

¹ Socialistični razvoj Jugoslavije na samoupravni podlagi in naloge zveze komunistov. Resolucija IX. kongresa.

Uradno veljajo za manj razvita območja, ki prejemajo pomoč iz posebnega sklada, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Makedonija in avtonomna pokrajina Kosovo. Razločki v razvitosti med posameznimi področji niso izključno jugoslovanski pojav, še manj pa naše najtežje breme. Ta problem je močno prisoten v ekonomskih in političnih odnosih med večino držav in narodov na svetu ter »kot vulkan pretresa same temelje moderne družbe«. Metode, ki jih uporabljajo, da bi razrešili ta problem, so različne. Seveda je bilo na splošno sprejeto predvsem načelo pritegovanja dodatne akumulacije, s katero bi strli začarani krog relativne revščine oziroma dane akumulacije, ki ne zadošča za hitrejši gospodarski razvoj.

V kapitalističnih državah pogosto ustanavljajo posebne sklade, s katerimi država finančno intervenira takrat, kadar želi spodbuditi selitev kapitala v nerazvita območja, daje investitorjem najrazličnejše ugodnosti itd. Državni organi v Franciji in Italiji prispevajo v nerazvitih območjih za graditev stanovanj celo 30—60 % sredstev. V kapitalističnih državah imajo vsi ti ukrepi naravo administrativnih akcij oziroma so to ukrepi, ki naj omilijo najhujšo stisko. Zaradi tega se razločki ne zmanjšujejo, ampak se celo povečujejo. Značilen primer za to je Italija, dežela gospodarskega »čudeža«, kjer prihaja zaradi poglobljanja razločkov med razvitim Severom in nerazvitim Jugom do neprestanih socialnih in političnih napetosti.

Ta problem obstaja tudi v večnarodnih socialističnih državah s centralistično družbeno ureditvijo, le da je zaradi diriganega usmerjanja proizvodjalnih sil in dušenja ekonomskih zakonitosti manj opazen. V teh deželah odločajo o celotni porabi materialnih in človeških dejavnikov in o tem, katerim ciljem razvoja je treba dati prednost, le centralni organi — na podlagi unitarističnih izhodišč, nedvoumne suverenosti in a priori priznane nepristranosti. Zato vpliv nerazvitih območij praktično sploh ne pride do veljave.

Glede izvajanja politike pospešenega razvoja gospodarsko manj razvitih območij sodi Jugoslavija zaradi doslednosti in uspehov med najbolj dejavne države. Leta 1965 je prišlo do kvalitativnih sprememb v sistemu in metodah izvajanja te politike. Sistem je bil natančno določen, prav tako tudi institucionalni ukrepi na področjih, kamor je nenehno posegala država: 1. v rast proizvodjalnih sil in 2. v financiranje neproduktivne potrošnje. Ko je bil ustanovljen sklad za kreditiranje manj razvitih republik in pokrajin, so bile v skladu z načeli razrešene tudi nekatere dileme; nastala je posebna institucionalna podlaga za dosledno izvajanje docela jasno deklarirane politike. Skupni obseg sredstev, ki se natekajo v sklad, izraža v kvantitativnem razmerju tudi celotna prizadevanja jugoslovanske skupnosti za izvajanje te politike.

Sredstva sklada se oblikujejo v enakem relativnem razmerju z deležem gospodarstev razvitih področij kot z deležem iz nerazvitih

področij. Izločanje iz akumulacije gospodarstva celotne dežele poteka v razmerah, ko ne obstaja nikakršen sistem ali mehanizem kompenzacije. Odnosi, kakršni nastajajo v primarni in sekundarni delitvi zaradi sistema cen, ukrepov tekoče davčne, kreditne in zunanje-trgovinske politike — v pogledu prelivanja dohodka med vejami in področji — so ugodni za razvita območja zaradi strukture njihovega gospodarstva.² V okoliščinah, ko ni izravnave, spontane ponovne razdelitve in ne regionalnega prelivanja dohodka, je sklad »oblika kompenzacije in element solidarnosti«. To pomeni, da pomoč manj razvitim področjem ne priteka prvenstveno iz naslova solidarnosti; prav zaradi tega moramo pojav solidarnosti zelo realno kvantitetno opredeliti.

Če poznamo te objektivne gospodarske težave in če jih dosledno upoštevamo tudi v gospodarskih analizah, potem se nam zdijo pojmovanja, da je pomoč manj razvitim republikam »žrtvovanje« razvitih,³ skrajnje depasirana. Vse teoretične in empirične raziskave te problematike v mnogo deželah namreč dokazujejo, da bi brez politike za hitrejši razvoj manj razvitih območij nastala globoka regionalna in strukturalna nesorazmerja, ki bi jih — če gre za daljše obdobje — zelo težko odpravljali. Če bi ne bilo te politike, bi v naših razmerah zelo oslabela absorpcijska moč notranjega trga. To bi zavrlo rast in strukturni razvoj celotnega gospodarstva. Notranji trg je zelo pomemben dejavnik. Saj se ne morejo celo mnogo močnejša gospodarstva, kot je naše, opirati pretežno na izvoz. Razlike v gospodarski razvitosti med jugoslovanskimi republikami do osvoboditve so bile posledica zgodovinskih razmer in političnih odnosov. Če socialistična družba ne bi bila pripravljena ali sposobna razreševati mednacionalnih odnosov tudi na ekonomskem področju, potem ne bi bila sposobna razreševati enega od najbolj zapletenih in najbolj pomembnih problemov sodobnega človeka in njegove sodobne zgodovine.

Zelo neprikladne so meditacije in kalkulacije o tem, kdo, kako in koliko se žrtvuje, kaj pridobi in kaj zgubi. Vsaka racionalna družba — in naša sodi sem — ima za generalno izhodišče najbolj racionalno uporabo vseh materialnih in človeških potencialov in njihov optimalni razvoj. Pospešeni napredek nerazvitih območij je bistvena sestavina takega optimalnega razvoja. »Poglabljanje prepada med razvitimi in nerazvitimi bi zavrlo optimalni razvoj celotne skupnosti, pa tudi gospodarski napredek razvitih.«⁴ To bi privedlo k razveljavitvi naših temeljnih družbenih načel, mednacionalni odnosi pa bi izgubili vsakršno socialistično vsebino in se spremenili v odkrito eksploatacijo.

² Dr. Ksente Bogoev: Še enkrat o usodi nerazvitih, NIN, 22. XII. 1968.

³ Prvih deset točk študentovskega programa. — Skupnost študentov v Ljubljani.

⁴ Idejnopolitični temelji nadaljnjega razvoja ZKJ, Resolucija IX. kongresa.

IX. Kongres ZKJ je ocenil dosedanje rezultate politike pospešenega razvoja manj razvitih območij in na podlagi tega določil strateške smernice za bodočnost. Kljub temu pa smo se srečevali in se bomo še srečevali s poenostavljenimi in enostranskimi ocenami. Nekatere ekonomske analize v manj razvitih področjih, ki obravnavajo to materijo, izhajajo zelo pogosto iz enega ali dveh kazalcev — najčesče iz narodnega dohodka na prebivalca — kar pripelje sestavljalce analiz k nepopolnim ali celo k vnaprej določenim sklepom; pri tem zanemarijo velike dosežke pri transformaciji gospodarske, socialne, zdravstvene in kulturne strukture na vseh področjih. Dejstvo, da se nekatere napovedi srednjeročnega načrta za zadnja tri leta niso izpolnile, je povzročilo nervozo, pogosto pa tudi docela skrajnostna stališča. Raven družbenega proizvoda, merjenega na prebivalca, se je v nerazvitih območjih znižala. V letih 1966 in 1967 so v razvitih republikah investicijske naložbe za 4,2 % presegle predvidene, medtem ko so bile v nerazvitih za 5,4 % pod predvidenimi. Že sklenjene obveznosti je sklad izpolnil le s 65 %. Ni bilo tudi napovedanega prelivanja dodatnih sredstev iz razvitih republik, minimalno pa je bilo tudi najemanje tujih kreditov za potrebe nerazvitih. To je bil povod za razširjanje teze o monopolnem položaju razvitih ter o usodnem zaostajanju nerazvitih. Vendar bi morala analiza, ki naj bo realna slika gospodarskih gibanj, upoštevati še nekatere druge ekonomske kriterije. Predvsem bi morala upoštevati, da so v tem obdobju reformski pogoji za gospodarjenje delovali najostreje. Gospodarska struktura nerazvitih območij se je mnogo težje prilagajala pogojem reforme kot pa gospodarstvo razvitih. Zaradi tega so bile gospodarske težave za nerazvite mnogo bolj boleče. Ni dvoma, da bi usmeritev k hitrejšemu razvoju v Jugoslaviji vplivala tudi na hitrejši napredek nerazvitih. Da je tako res, najbolje potrjujejo uspehi, ki so bili doseženi letos, ko je gospodarska dejavnost zaživela.

Na razvitih območjih je čutiti drugo skrajnostno stališče. Dosedanje dosežke obravnavajo kot limit v nudenju pomoči nezadostno razvitim; zmanjšati skušajo vlogo in obveznosti skupnosti. V ta okvir sodi tudi gonja proti mentaliteti oziroma težnji k izravnavanju razvoja jugoslovanskih republik, proti primitivnemu egalitizmu. Težnja k uravnilovki je zaradi relativne nerazvitosti proizvodjalnih sil v naši družbi prisotna tako rekoč v vseh sferah in na vseh ravneh. Subjektivne sile se z njo neprestano spopadajo in le organizirani dejavnosti teh sil je pripisati, da se te težnje pojavljajo le na ravni marginalnih fenomenov. Naš celotni dosednji razvoj dokazuje, da so bila pojmovanja o »nujnosti« izravnavanja stopnje razvitosti republik absolutno nesprejemljiva tako za teorijo kot za prakso. Nerealno bi bilo celo pričakovati, da bo to »niveliranje« možno doseči v daljšem obdobju; to pa predvsem zato, ker naša zamisel pospešenega razvoja manj razvitih republik ne temelji na nazadovanju razvitih in na

napredku nerazvitih, pač pa na optimalnem razvoju celotne družbe. Napihovanje pomena teh tendenc, ki so, ponovimo še enkrat, le obrobni pojavi, lahko razumemo kot opozarjanje na večjo »skromnost« ali pripravljane nekakšnega »obrambnega mehanizma«. Na nerazvitih območjih se v načrtovanju razvoja že dolga leta naslanjajo na lastne zmogljivosti — ob najbolj racionalni porabi dodatnih sredstev. Na sestanku v izvršnem svetu skupščine SR Makedonije s predstavniki občinskih skupščin pred nekaj meseci, je bilo osnovno vodilo v razpravi o nadaljnjem razvoju republike prav ta usmeritev na lastne sile.

III

Pospešeni razvoj manj razvitih območij terja, da oblikujemo kompleksno, dolgoročno in trdno politiko, ki bo temeljila na znanstvenih spoznanjih, ter učinkovite ukrepe za njeno izvajanje. Ta politika se mora v bistvu opirati na pobude in prizadevanja gospodarstev teh območij. Če upoštevamo sedanjo stopnjo razvitosti teh območij, sta usmerjanje in zagotavljanje dodatne akumulacije tudi v prihodnje sine qua non njihovega napredka. Gospodarski subjekti na teh območjih si morajo neprestano prizadevati za povečevanje produktivnosti dela, rentabilnejšo uporabo obstoječih sredstev ter racionalno investicijsko politiko. Razen z zagotavljanjem dodatne akumulacije bi morala družbena skupnost njihov razvoj spodbujati še s kakimi drugimi instrumenti — vendar v mejah enotnega gospodarskega sistema. Dodatna sredstva so potrebna tudi v sferi negospodarske porabe. Zagotoviti bi morali minimum jugoslovanskega standarda v izobraževanju in zdravstvu, pod katerega ne bi smeli zdrkniti.

Najemanje tujih sredstev in njihova naložba v manj razvita območja je bila doslej zelo skromna. Če naj bo priliv tujega kapitala večji, moramo konkretizirati nekatera zakonska določila ter vanje vnesti več stimulativnih elementov za tuje partnerje. Ta sredstva so zlasti pomembna za aktiviranje narodnih bogastev in za infra strukturo. Če upoštevamo, da je lastna akumulacija za aktiviranje naravnih bogastev in zgraditev infra strukturnih objektov nezadostna, bi imelo pritegovanje tujega kapitala velike gospodarske učinke. Glede na to, da se tudi razvite republike spopadajo s problemom graditve infrastrukturnih objektov, bi morali uporabo tujih kreditov reševati z dogovori; pri tem pa bi morali vendarle dajati prednost nerazvitim — seveda ob določenih pogojih.

Sklad za kreditiranje manj razvitih republik in pokrajin se je izkazal v dosedanjem delovanju za zelo zanesljivo institucijo, ki je pomagala razreševati številne probleme. IX. kongres ZKJ je podprl zamisel, po kateri naj bi imel sklad še pomembnejšo vlogo pri uresničevanju politike za pospešitev ekonomskega napredka nerazvitih, pri čemer pa naj bi se vse bolj ravnal po ekonomskih za-

nitostih. Funkcija sklada je spodbujati, prilivati v bančne kanale nerazvitih območij dodatna sredstva, ki jim manjkajo zaradi gospodarske zaostalosti, neaktiviranih narodnih bogastev in premajhne akumulativne sposobnosti.

Kako doseči večjo poslovnost sklada? Brez pretenzije, da bi izčrpno odgovorili na vprašanje o vsebini transformacije sklada, sodimo, da je predvsem potrebno redigirati nekatera zakonska določila, ki odsevajo naša ekonomska mišljenja in zasnove izpred reforme. Zdaj je preveč poudarjen odnos med federacijo in republikami kot politično teritorialnimi skupnostmi — v škodo poslovnosti sklada, njegove mobilnosti in prožnosti. Po sedanjih pristojnostih sme sklad kot kreditor vstopati v kreditne odnose le s tistimi bankami, ki jih določijo ustrezni organi nerazvitih republik.

Če želimo imeti sklad z večjo poslovnostjo, mu moramo zagotoviti širši prostor za samostojno odločanje in večje pristojnosti. Ne gre za to, da bi poslej sklad sam odločal o razporejanju zbranih sredstev, ne glede na republike in njihove razvojne programe. Sklad mora upoštevati uresničevanje teh razvojnih programov, vendar mora obenem upoštevati tudi gospodarski razvoj vse države. Zdaj, ko smo pred sprejemanjem novega srednjeročnega načrta, bi morali dokončno razčistiti z nekaterimi dilemami o zasnovah razvoja jugoslovanskega gospodarstva v celoti in gospodarstev posameznih republik. Smo pred problemom podvajanja nekaterih objektov v industriji aluminija, nafte in v petrokemiji. Kljub načelno zelo jasnim stališčem še vedno nismo razčistili z vprašanjem, kakšno industrijo graditi na manj razvitih področjih: konkurenčno ali komplementarno? Prisotnost teh elementov kliče po nujni revalorizaciji in graditvi enotnosti jugoslovanskega gospodarskega sistema na trdnejši podlagi.

Predlog, naj bi se sklad spremenil v »banko za nerazvite«, je za zdaj še nesprejemljiv, ker bi vnesel v poslovanje bančne elemente, ki ne bi kaj prida prispevali k temu, da bi se sredstva za izvajanje politike za hitrejši razvoj manj razvitih stekala nagleje. Zagovorniki zamisli, naj bi se sklad spremenil v bančno organizacijo, ki bi bila prilagojena takšnim razmeram, pozabljajo na bistveno funkcijo te institucije. Če bi ustanovili banko za nerazvita območja, tj. nekakšno »patron-banko«, bi postavili ta območja v položaj, ko bi bila absolutno odvisna od nje. To bi bilo v navzkrižju z vlogo republik pri uresničevanju zasnov razvoja. Nerazvite republike in pokrajine bi se morale obračati na eno samo »super banko«, medtem ko bi bil bančni sistem v vsej državi depasiran in razkosan.⁵ Te pobude povsem zanemarjajo poslanstvo sklada kot obliko kompenzacije in solidarnosti. To pa mora postati izhodišče za razpravo o spremembi vloge sklada. Tudi če bi prišlo do spremembe statusa sklada v smislu

⁵ Dr. Ksente Bogoev: še enkrat o usodi nerazvitih, NIN, 22. XII. 1968.

njegove večje poslovnosti, bi s tem pridobil značilnosti kreditne institucije, ki dolgoročno kreditira svoje poslovne stranke. Taka institucija pa se seveda bistveno razločuje od sleherne banke po načinu zbiranja sredstev. Ta pritekajo po fiskalni, ne pa po redni poti. Od bank se razlikuje tudi po tem, da je kriterij za razdeljevanje sredstev razvitost oz. nerazvitost, ne pa njen najbolj neposredni ekonomski interes.⁶ Toda vloga sklada ni nezdržljiva z uvedbo nekaterih bančnih opravil. Predvsem bi bilo pomembno pritegovanje prostih akumulacijskih sredstev gospodarstva in bank v državi in v tujini, seveda zunaj okvira obveznega zbiranja. Investicijske banke na nerazvitih območjih teži neprestana nelikvidnost zaradi nerednega dotekanja pogodbenih obrokov, s čimer se podaljšujejo roki dograditve. Vključevanje nekaterih bančnih kriterijev bi precej vplivalo na zmanjšanje teh neugodnih učinkov.

V ta širši sklop sodijo tudi mnenja, da bi bilo bolje, bolj stimulatивно in bolj racionalno, če bi namesto sklada zagotavljala naložbe v nerazvita območja neposredno gospodarstvo in bančni aparat razvitih republik. Institucionalizirano odločanje potemtakem ni potrebno. Dosedanje izkušnje navajajo na povsem drugačno sklepanje, ki taka pojmovanja postavljajo v pravo luč. Doslej namreč ni prišlo do predvidenega prelivanja kapitala iz razvitih v manj razvite republike. Razvite republike že leta ugotavljajo, da jim primanjkuje kapitala. Če ne bi naša družbena skupnost organizirano zbirala in usmerjala dodatno akumulacijo, je vprašanje, v kolikšnem obsegu in s kakšnimi pogoji bi potekale naložbe kapitala.

Omenjene pobude vsebujejo tudi zelo resno nevarnost. Neposredne naložbe gospodarskih organizacij, ki bi šle mimo organiziranih družbenih prizadevanj za zbiranje in usmerjanje dodatne akumulacije, bi spremenile gospodarstva nerazvitih republik v komplementaren privesek razvitih ter deformirale njihov skladen razvoj. Logična posledica bi bil predvsem podrejen položaj manj razvitih območij, uničenje naših temeljnih družbenoekonomskih in političnih načel ter spopadi v razvojnih konceptih republik. Zato morajo potekati naložbe gospodarskih organizacij zunaj neposrednih tokov prelivanja dodatne akumulacije, in sicer na podlagi ugotovljenih interesov. Če naj pride do večjega prelivanja proste akumulacije, moramo nujno okrepiti proces tesnejšega povezovanja in integracije gospodarstev razvitih in nezadostno razvitih republik. Integracijski procesi doslej zelo redko in z velikimi težavami preskakujejo ozke regionalne in republiške meje. Večja stopnja integriranosti in poslovno-tehničnega sodelovanja v jugoslovanskem gospodarstvu bi pospešila bolj svobodno gibanje vseh proizvodnih dejavnikov.

Racionalna investicijska politika je eden od bistvenih pogojev za hitrejši gospodarski napredek manj razvitih. Vzroke za nedo-

⁶ Sklad ali banka za nerazvite, Politika, 6. IV. 1969.

slednost in slabšo učinkovitost pri nekaterih investicijskih naložbah na manj razvitih območjih bi morali iskati v splošnih pomanjkljivostih jugoslovanske investicijske politike. Kljub vsem prizadevanjem, da bi investicije zmanjšali v skladu z našimi materialnimi možnostmi in potrebami, smo spet pred nevarnostjo vzporedne graditve nekaterih objektov. Zdi se, da smo podaljšali »mandat« nekaterim našim starim napakam, ki nam branijo, da bi varneje zaplavali v sodobne gospodarske tokove. V najbolj naprednih gospodarskih skupinah prevladuje danes geslo: investirati, reinvestirati in amortizirati v 5—10 letih. Mi pa nismo sposobni, da bi se popolnoma otresli provincializma ter dojeli revolucionarne spremembe v tehnologiji. Naša investicijska politika bo dajala take sadove, kot jih pričakujemo, le takrat, če bomo v največji možni meri upoštevali komparativne prednosti Jugoslavije. To pa pomeni projektirati in graditi v skladu s svetovnimi standardi, se usmeriti na manj ambiciozne, toda bolj rentabilne objekte. Drugače povedano, obračunati moramo z vsemi pojavi megalomanstva ter investicije uskladiti z možnostmi našega gospodarstva.

IV

Za dokaz, da se preliwa del dohodka iz manj razvitih v razvite republike, zelo pogosto uporabljajo Marxovo analizo zakona vrednosti. To, da se dohodek preliwa, bi stežka znikali. Je posledica nesorazmerij v primarni in sekundarni delitvi, sistema cen in drugih elementov gospodarske politike. Sklad za kreditiranje manj razvitih republik in pokrajin je zaradi takih gospodarskih tokov korektiv in oblika kompenzacije. Toda to preliwanje dela dohodka je skoraj nemogoče kvantificirati; predvsem zato, ker so ekonomski odnosi zelo prepleteni in ker delujejo v pogojih enotnega gospodarskega sistema. Marxova analiza zakona vrednosti pa je analitična kategorija in instrumentarij, ki se ga ne da preprosto presaditi v naše razmere gospodarjenja, kajti naš gospodarski sistem je zelo malo podoben tistemu gospodarskemu modelu, ki ga je analiziral Marx. Če iz te teoretične osnove, ki ima kot ekonomska analitična kategorija in instrumentarij trajno vrednost, sklepajo, da so eni v »kolonialnem« položaju, drugi pa v »monopolnem« in govorijo o »eksploataciji«, je to v osnovi zgrešeno in sodi v arzenal ekstremizmov.

Prav tako še niso zamrle nekatere različice liberalističnih nazorov, iz katerih nastaja celo nekakšen kult. Privrženci teh nazorov sodijo, da je treba zagotavljanje sredstev za manj razvite prepustiti trgu in tržnim zakonitostim. V delovanju trga in v njegovih mehanizmihi vidijo edini dejavnik za racionalno gospodarjenje. Zato pripisujejo tržni stihiji absolutno prednost, podcenjujejo in zmanjšujejo pa vlogo organizirane družbene akcije za urejanje problema nerazvitosti nekaterih območij. Domneva, da je možen družbeni napredek v razmerah ekonomske in politične stihije, je absurda.

V samem bistvu stihije je ne le poglobljanje razločkov, marveč se stihija zoperstavlja najbolj vitalnim aktualnim in zgodovinskim družbenim interesom. Graditev samoupravnih družbenih odnosov, v katerih je delovni človek kreator in nosilec družbene dejavnosti, je povsem nezdržljiva s pojavom kakršnekoli stihije. Ne bo odveč, če opozorimo, da so liberalistične nazore v meščanski ekonomski teoriji opustili že konec 19. stoletja.

Razprave o družbenoekonomskih odnosih med razvitimi in manj razvitimi republikami in pokrajinami zadobe zelo pogosto preveč poudarjen politični prizvok ter se spreminjajo celo v ultimativne zahteve. In to kljub dolgoletnim prizadevanjem, da bi prevladala trezna in argumentirana debata, medsebojno komuniciranje in dogovarjanje. Razkorak med razglašenimi načeli in prakso povzroča različne politične »šoke«. Zdaj, ko smo pred sprejemanjem odločitev o nadaljnjih poteh uresničevanja politike za pospešeni razvoj manj razvitih področij in pred sprejemom novega srednjeročnega načrta, bi morali prepustiti glavno besedo znanosti. Edino tako se bomo izognili mnogim napačnim stališčem in zasnovam. Če hočemo, da bo ta politika (in instrumenti za njeno izvajanje) tudi učinkovita, mora temeljiti na znanosti. Sprejemanje odločitev o življenjskih zadevah družbe na znanstvenih zasnovah in dosežkih pelje vse bolj v snovanje takih družbenoekonomskih odnosov, v katerih bomo sleherno delo vrednotili po pomenu, ki ga ima za družbeni napredek.

Jože Zakonjšek

Nezadostno razvita območja

(Problemi in perspektiva)

Problemi hitrejšega razvoja premalo razvitih območij so bili priučjoči v vsem povojnem obdobju Jugoslavije. Prav gotovo ne bomo našli pomembnejšega političnega ali gospodarskega dokumenta iz tega časa, ki ne bi poudarjal, da je politika za hitrejši razvoj nezadostno razvitih območij v interesu družbenega in ekonomskega napredka Jugoslavije kot celote. Tudi v družbenem načrtu za razvoj Jugoslavije od 1961. do 1970. leta je postavljen družbenoekonomski

cilj, da se s primernimi sredstvi in ukrepi doseže hitrejši razvoj gospodarsko premalo razvitih območij in da se zmanjšajo razlike v gospodarski razvitosti posameznih republik in pokrajin. Sodimo, da moramo v času, ko pospešeno oblikujemo novi srednjeročni načrt, razčistiti vprašanje, ali je Jugoslavija v povojnem obdobju, zlasti pa v zadnjih letih svojega ekonomskega razvoja, uspešno uresničevala politiko za hitrejši razvoj nezadostno razvitih območij; ali je s to politiko omogočala, da se hitreje razvijajo tudi razvitejša področja, ali pa je zadrževala njihov razvoj; na katerih področjih so se v uresničevanju politike hitrejšega razvoja pojavljali problemi; kako zasnovati politiko razvoja in sistem za prihodnje obdobje.

Skupni dohodek nezadostno razvitih republik in pokrajin se je v obdobju 1947—1965 povečal za 3,4-krat,¹ kar velja tudi za Jugoslavijo kot celoto. Tako so gospodarsko nezadostno razvita območja realizirala leta 1965 približno 74 % od skupnega dohodka Jugoslavije v letu 1967. Zboljšala se je tudi struktura proizvodnje. 1947. leta je znašal delež industrije v skupnem narodnem dohodku teh območij le 24 %, v letu 1965 pa se je povzpел že na 52 % (v Jugoslaviji se je v tem obdobju povečal delež industrije od 29 na 50 %).

Podatki dokazujejo, da smo dosegli v obdobju 1947—1965 pomembne uspehe v družbenoekonomskem razvoju gospodarsko nezadostno razvitih republik in pokrajin. Da se niso razlike v gospodarski razvitosti še občutneje zmanjšale, gre pripisati težavnim in zapletenim razvojnim problemom tega območja kot tudi posebnim razmeram, v katerih so jih v preteklem obdobju reševali. Toda ob prehodu v reformo so te razlike pomenile kvalitetno novo stanje; gre namreč za razlike na občutno višji ravni razvitosti gospodarstva kot celote. Leta 1965 so se znašla gospodarsko nezadostno razvita območja na tisti stopnji razvoja, na kateri je bila cela država več kot deset let poprej.

Z izvajanjem družbene in gospodarske reforme so nastopili ugodni pogoji za nadaljnji učinkovitejši razvoj nezadostno razvitih republik in pokrajin, čeprav so se kazali problemi gospodarskega razvoja zaradi težavnejšega prilagajanja gospodarstva novim razmeram na tem območju v mnogo ostrejši obliki. Poudarimo naj, da so v družbenoekonomskem razvoju nezadostno razvitih republik in pokrajin v prvih treh letih reforme prišli do izraza vsi pozitivni kvalitetni procesi, ki so značilni za celotno gospodarstvo, prav tako pa tudi kvantitativni rezultati.

Nezadostno razvita območja so povečini sledila dinamični rasti proizvodnje v Jugoslaviji in povečevala stopnjo izvoza; hitro so razvijala tudi terciarne dejavnosti;boljšal se je življenjski standard

¹ »Uresničevanje politike hitrejšega razvoja nezadostno razvitih območij v prvih dveh letih srednjeročnega načrta«, Zvezni zavod za gospodarsko načrtovanje, Beograd 1968.

prebivalcev v celoti, zlasti pa povečali osebni dohodki zaposlenih delavcev; povečala so se sredstva tamkajšnjih delovnih organizacij; začel se je proces spreminjanja strukture, diferenciacije in ekonomske selekcije; nastali so ugodnejši pogoji za hitrejšo izboljševanje družbenega standarda na vseh območjih itd.² Toda v tem obdobju, tj. od 1966—1970, ne bo uresničena z družbenim načrtom sprejeta naloga, naj bi bilo povečanje proizvodnje oziroma družbenega proizvoda na nezadostno razvitih območjih za 2 % večje od povprečnega povečanja v Jugoslaviji.

Dosedanji rezultati kažejo, da se gospodarstva ekonomsko nezadostno razvitih območij še neprestano srečujejo s težavami, ki izvirajo iz pretečenih obdobj in so pretežno posledica dotedanje razvojne in ekonomske politike. Tu je mišljena predvsem nedograjenost zmogljivosti ključnih in ekstraktivnih vej, nezadostno izrabljanje najbolj pomembnih naravnih bogastev teh območij in premajhna razvitost osnovne prometne mreže. Da bi uredili te probleme, so začeli graditi in rekonstruirati več energetskih, metalurških, prometnih in melioracijskih objektov. Vsi ti objekti so sestavni del razvojne politike v obdobju 1966—1970.

Vendar pa se je graditev teh objektov zakasnila. Veliko investicijskih sredstev, ki so naložena v te objekte, ne more hitro dati učinkov, ker gradnja dolgo traja; s tem je objektivno zožena možnost, da bi na teh območjih posvetili večjo pozornost modernizaciji in rekonstrukciji drugih proizvodnih vej.

V zvezi s tem naj omenimo, da na teh območjih niso dovolj razviti veliki infrastrukturni objekti, da je njihova graditev dražja in daljša ter da so zaradi tega manj racionalno izkoriščene že obstoječe proizvodne zmogljivosti, da so proizvodni stroški višji itd. Na težavnejši položaj nezadostno razvitih območij so vplivale tudi spremembe na trgu primarne energije; gospodarske organizacije so se zaradi tehničnih, organizacijskih in drugih ukrepov preusmerile k virom drugačne energije, kar je povzročilo nazadovanje nekaterih virov energije, zlasti proizvodnje premoga. Poleg tega ne smemo pozabiti, da ta območja nimajo daljše industrijske tradicije in poslovnega renomeja. Oboje pa terjata sodobni trg in tehnološki napredek. Spregledati ne smemo tudi posebne strukture gospodarstva teh območij, ki je pretežno bazična. Zato se problemi, ki so sicer značilni za te veje v celi državi, zlasti kar zadeva plasma, mnogo bolj čutijo v manj razvitih območjih kot pa v drugih predelih, ki imajo bolj diverzificirano gospodarstvo. Pozabiti pa ne smemo tudi na dejstvo, da dosegajo nezadostno razvita območja tudi uspehe, ki niso v celoti zajeti v podatkih o gospodarskih gibanjih.

Napotki za uresničevanje reforme so delovali kot gospodarsko prisiljevanje za racionalno gospodarjenje, modernizacijo proizvodnje,

² Sklepi zvezne skupščine o uresničevanju politike za hitrejši razvoj nezadostno razvitih republik in pokrajin v obdobju 1966—1970, Beograd, 6. januarja 1969.

hitrejšje prilagajanje strukture proizvodnje potrebam trga itd. Zato je v delovnih organizacijah močno čutiti gibanja, ki zagotavljajo, da bodo ta področja postopno spremenila fiziognomijo ter se vse bolj usmerila k racionalnemu poslovanju ter povečevanju produktivnosti dela. Čedalje več je takih gospodarskih organizacij, ki vse resneje iščejo možnosti za specializacijo, kooperacijo proizvodnje in integracijo, da bi kar najbolj izrabile svoje materialne in kadrovske možnosti; zavedajo se, da se iz sedanjih težav ne bodo rešile z gospodarjenjem po starem, z majhno in avtarkično proizvodnjo, pač pa z odločnimi ukrepi za modernizacijo v tehniki, tehnologiji in organizaciji proizvodnje, z dobrimi kadri, s kvaliteto asortimenta ter s poslovno tehničnim sodelovanjem na notranjem in zunanjem trgu.

Če ocenjujemo gospodarsko rast v celoti, lahko sklepamo, da je na počasnejši razvoj nezadostno razvitih območij v prvih treh letih reforme (in verjetno bo tako vse do 1970. leta) predvsem vplivala stagnacija oziroma pojemanje proizvodnje v tistih vejah in dejavnostih, ki so imele tudi v jugoslovanskih okvirih počasnejši trend, medtem ko je bila dinamika rasti na nekaterih področjih (v prometu, trgovini, gostinstvu itd.) celo nad jugoslovanskim povprečjem.

Precej je dejavnikov, ki so v zadnjih letih vplivali na počasnejše večanje proizvodnje. Zlasti moramo opozoriti na dinamiko investicij v celoti, ki je bila počasnejša, kot smo jo planirali; to je odsevalo v investicijski dejavnosti na nezadostno razvitih območjih. Sredstva sklada za kreditiranje nezadostno razvitih območij so bila namreč poravnana v dogovorjenih zneskih z določeno zakasnitvijo, pač pa ni bilo predvidenih naložb iz razvitih v nerazvita območja; in ker so počasi pritekali tuji krediti, je bila občutno manjša tudi lastna akumulacija.

Ker so investicije eden najbolj odločilnih dejavnikov za uresničevanje gospodarskega razvoja v vsaki deželi, še posebej pa v politiki za pospešeni razvoj nezadostno razvitih območij, moramo nekoliko natančneje pojasniti izvajanje investicijske politike na tem področju.

Po sedanjem srednjeročnem načrtu priteka približno 60 % planiranih investicij na nezadostno razvita območja iz virov zunaj teh predelov. V Črni gori, Makedoniji in na Kosovem je ta delež celo 70 %. Sicer pa je glede teh razmerij zelo zgovorno dejstvo, da je intenzivnost investicij (tj. delež investicij v družbenem proizvodu) v nezadostno razvitih republikah in pokrajinah³ 29,5 %, v razvitih 12,1 %, jugoslovansko povprečje pa je 19,6 %. Na nezadostno razvitih območjih je bil delež gospodarskih investicij v družbenem proizvodu največji na Kosovu (61,6 %), za tem v Makedoniji (37,6 %) in nato v Črni gori (31,4 %), delež v Bosni in Hercegovini pa se je približal jugoslovanskemu povprečju. Večja intenzivnost na-

³ Podatki se nanašajo na obdobje 1966—1968, interno gradivo zveznega zavoda za gospodarsko planiranje.

ložb v gospodarsko nezadostno razvita območja je posledica večjega deleža (v skupnih investicijah) federacije, kreditnih skladov specializiranih bank in sklada federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja nezadostno razvitih območij; ta okolnost je seveda različno vplivala v posameznih področjih na intenzivnost naložb.

Glede na obseg in intenzivnost investicijskih naložb je ustvarjeni učinek investiranja na nezadostno razvitih območjih občutno manjši od pričakovanj. S srednjeročnim načrtom je bilo namreč predvideno, da bo marginalni koeficient (merilo za učinkovitost investicij) v družbenem sektorju gospodarstva za približno 30 % nižji od jugoslovanskega poprečja. Toda v obdobju 1966—1968 je bil ta koeficient nižji za 70 %. Vzroke za to moramo poiskati predvsem v počasnejšem tempu večanja proizvodnje v celoti (zlasti pa v letu 1967), v daljši graditvi in poskusnem obratovanju gospodarskih organizacij, v večjih proizvodnih stroških zaradi neurejenih vprašanj velike infrastrukture itd. Na to, da je bila stopnja učinkovitosti investicij v gospodarstvu nižja, je vplivala tudi njihova struktura — kajti naložbe so šle pretežno v energetske, metalurške, prometne in melioracijske objekte. Ker je zmanjkovalo sredstev za dograditev teh objektov, so bili podaljšani roki, ko bi morali začeti obratovati; poleg tega so porabili za dograditev več sredstev (predvsem sredstev sklada za kreditiranje gospodarskega razvoja), kot je bilo predvideno, tako da je to škodovalo splošni modernizaciji gospodarstva.

Kljub vsem tem dejstvom pa so dosežki v razvoju nezadostno razvitih območij — kar ugotavlja tudi resolucija zvezne skupščine o uresničevanju politike za hitrejši razvoj gospodarsko manj razvitih republik in pokrajin v letih 1966—1970 — zelo pomembni. Tako se je npr. v povojnem obdobju na teh območjih povečala materialno-proizvodna baza za približno 5-krat; začel se je hitri proces industrializacije in napredek kmetijstva; v skupni proizvodnji je prevzela prvo mesto industrija (njen delež se je povečal od 24 na 52 %); spremenila se je ekonomskosocialna struktura prebivalstva, tako da so se ta območja, izvemši Kosovo, približala jugoslovanskemu poprečju; število zaposlenih v družbenem sektorju se je povečalo za 2-krat; zelo se je razširilo omrežje prometnih poti itd. Hitrejši gospodarski razvoj pa je spremljal tudi vsestranski družbeni napredek: v teh območjih se je razvilo in razširilo omrežje izobraževalnih institucij na vseh ravneh, tako da sta se spremenili izobrazbena struktura prebivalstva in kvalifikacijska struktura zaposlenih; zvečala se je materialna in družbena podlaga za napredek kulture; lepe uspehe imajo ta območja tudi v zdravstvenem varstvu prebivalstva itd.

Občutno so se zvišali tudi osebni dohodki. V obdobju od leta 1966 do 1968 so se v Jugoslaviji na vsak odstotek zvečanega narodnega dohodka povečali osebni dohodki s stopnjo 1,69 %. V Bosni in Hercegovini je znašala ta stopnja 2,01 %, v Črni gori 1,42 %, v

na Hrvaškem 1,49 %, v Makedoniji 1,75 %, v Sloveniji 1,39 % in v Srbiji 1,79 %. Gibanje poprečnih neto osebnih dohodkov zaposlenih kaže — čeprav je na posameznih območjih različno — tendenco približevanja.

Pomembna je tudi ugotovitev, da so se večale na manj razvitih območjih vse oblike družbene potrošnje oziroma družbenega standarda (izobraževanje, znanost, zdravstvo, kultura) hitreje kot pa družbeni proizvod. Čeprav so na teh sektorjih še vedno težavni problemi glede na raven in razvitost družbenih služb, je vendar res, da so te dejavnosti razvijali precej hitreje, kot se je večal narodni dohodek, kar ne velja tudi za druga območja Jugoslavije. Brez dvoma je k temu prispevala premišljena politika skupnosti, ki je prispevala za razvoj teh dejavnosti sredstva iz zveznega proračuna. Zanimiva je ugotovitev, da je v obdobju 1965—1968 diplomiralo na Kosovu na 10.000 prebivalcev 29 študentov, medtem ko je v Sloveniji diplomiralo na enako število prebivalcev v obdobju 1957—1960 27 študentov. Ali pa na primer: v Makedoniji pride zdaj mnogo manj prebivalcev na en radijski aparat kot v Sloveniji leta 1964. Leta 1960 je znašala poraba električne energije v gospodinjstvu pri nas na prebivalca 69 kWh. Leta 1968 so vsa področja precej presegla to raven, na Kosovu pa je prišlo na vsakega prebivalca 72 kWh. Število prebivalcev na potniški avtomobil se je na manj razvitih območjih zmanjšalo za 12-krat, v drugih predelih Jugoslavije pa se je zmanjšalo za 6-krat.

Ko navajamo te podatke, ne bi radi zmanjševali problemov družbenega in ekonomskega razvoja, ki ta območja še vedno tarejo, pač pa bi radi dokazali, da je Jugoslavija v celotnem povojnem obdobju dosegala v uresničevanju politike za hitrejši razvoj nezadostno razvitih območij pomembne uspehe. Pri tem moramo zlasti upoštevati dejstvo, da je Jugoslavija v povojnem obdobju dosegala zelo visoko stopnjo rasti, ki je v zadnjih 10—15 letih med najvišjimi na svetu; že samo to dokazuje, da je bila politika za hitrejši razvoj premalo razvitih območij (zasnovana s političnimi dokumenti in družbenimi plani) realna in v bistvu uresničena. Ob tem naj še opozorimo, da se proklamirani cilji glede napredka nerazvitega sveta, ki so jih v svoji politiki napovedali Združeni narodi, ne uresničujejo in da se odnosi med razvitimi in nerazvitimi deželami še zaostrujejo. Nobe- nega dvoma ni, da so razmere v svetovnih in medregionalnih odnosih mnogo bolj zapletene in da so problemi hitrejšega razvoja zaostalih regij sveta zelo težavni in zamotani, ker ne gre samo za ekonomske, marveč predvsem tudi za politične probleme. Vendar kljub temu ne smemo pozabiti, da smo v Jugoslaviji zaradi politične enotnosti in doslednosti v oblikovanju politike za hitrejši razvoj nezadostno razvitih območij dosegli zelo pomembne uspehe, ki so lahko tudi v svetovnem merilu drugim za zgled.

Vprašanje je, zakaj prihaja v Jugoslaviji kljub očitnim uspehom v politiki razvoja nezadostno razvitih območij do mnogih nasprotnih stališč, do mnogih navzkrižij ali celo sporov — ko gre za uresničevanje politike in sistema hitrejšega razvoja nezadostno razvitih območij.

Kdaj pa kdaj se skoraj ne moremo znebiti vtisa, da v razvitih območjih države sodijo, da politika za hitrejši razvoj nezadostno razvitih območij zadržuje njihov lastni napredek — ko po drugi strani v nezadostno razvitih območjih nastaja prepričanje, da so prizadevanja družbene skupnosti premajhna, da bi ekonomsko in družbeno hitreje napredovala. Dosedanje izkušnje so pokazale, da ta dilema ni niti politično niti ekonomsko realna. Tako enim kot drugim je do tega, da bi nezadostno razvita območja hitreje napredovala. Ekonomsko je danes skoraj nemogoče spodbijati dejstvo, da je hitrejši razvoj trga, dviganje notranje kupne moči spodbuda za napredovanje vseh in ne le nerazvitih območij. Ni naključje, da npr. Slovenija kljub vsem svojim prizadevanjem, da bi izvozila čimveč blaga na zahodne trge, približno 40 % družbenega proizvoda plasira na sorazmerno zavarovanem jugoslovanskem trgu. Prav tako je res, da se precejšen del sredstev sklada za kreditiranje razvoja nezadostno razvitih območij in drugih oblik intervencije preko poslovnih odnosov preliva v dohodek gospodarskih organizacij na razvitih območjih. Rast gospodarskih potencialov na manj razvitih območjih in večanje kupne moči prebivalstva pomenita tudi obet, da se prodajajo na teh območjih tudi izdelki podjetij iz razvitejših regij, ki poslujejo ob ugodnejših pogojih. K temu prav gotovo prispeva tudi zaščitna politika, ki je, kot vemo, ugodnejša za proizvode višje stopnje obdelave. To pa so pretežno izdelki iz razvitejših območij.

Vključevanje razvoja nezadostno razvitih območij v ključne naloge razvoja Jugoslavije ima potemtakem nekatere posebnosti. Ko na razvitih območjih teže bolj k optimalni modernizaciji in rekonstrukciji obstoječega gospodarstva, je za nerazvita območja značilno to, da morajo reševati strukturne probleme na področju materialne proizvodnje, da morajo skrbeti za graditev prometnih in drugih infrastrukturnih objektov, hkrati pa utrjevati obstoječe gospodarstvo.

Ob tem se zastavlja vprašanje, kako zasnovati politiko za hitrejši razvoj nezadostno razvitih območij za prihodnje obdobje in s kakšnimi sistemskimi ukrepi zagotoviti tudi izvajanje te politike.

Predvsem je tu vprašanje, kako opredeliti razvitost in nerazvitost — ne le v nacionalnih, marveč tudi v mednarodnih odnosih. Ta meja je prav gotovo dinamična. Strokovnjaki Združenih narodov so v svetovnem ekonomskem pregledu za leto 1961 razdelili države v štiri kategorije. Po tej kategorizaciji sodijo vse države, ki imajo več kot osemsto dolarjev narodnega dohodka na prebivalca, med razvite. Klasifikacijo po kriteriju narodnega dohodka so strokov-

njaki Združenih narodov povezovali s strukturo proizvodnje in prebivalstva. Toda zaradi dinamičnosti v razvoju posameznih držav so Združeni narodi leta 1960 razdelili dežele v razvoj v pet kategorij; po tem kriteriju bi sodila tista država, ki doseže tisoč dolarjev narodnega dohodka na prebivalca, med dežele v razvoju. Če bi to mednarodno klasifikacijo uporabili za naše razmere, bi dobili tole podobo:⁴

§

Jugoslavija	635
Bosna in Hercegovina	397
Črna Gora	412
Hrvatska	780
Makedonija	430
Slovenija	1127
Srbija	619
— Vojvodina	733
— Kosovo	231

Toda iščemo tudi ustrezen kazalec za ugotavljanje nerazvitosti. Mnogi avtorji trdijo, da narodni dohodek na prebivalca ni zadosti trdno merilo za določanje ekonomske razvitosti. Druga skupina avtorjev sicer narodnemu dohodku ne odreja verodostojnosti, vendar upošteva širši izbor kazalcev, ki še dodatno pojasnjujejo vzroke za višino narodnega dohodka.⁵

V zvezi z določanjem merila za razvitost moramo opozoriti na nekatere nepopolnosti narodnega dohodka per capita. Na količino narodnega dohodka in s tem tudi na njegovo velikost vpliva predvsem struktura proizvodnje. Ta vpliv je v tem, da je oblikovanje narodnega dohodka po vejah in področjih gospodarstva povezano z organsko sestavo sredstev. Razlike v organski sestavi sredstev so posledica regionalnega vpliva in poteka potemtakem oblikovanje narodnega dohodka v razmerah dane paritete in strukture cen. Znano je, da neskladje v strukturi cen, ki diferencira materialni položaj proizvajalcev različnih vej, povzroča tudi različnost pogojev za doseganje dohodka oziroma oblikovanje narodnega dohodka. Na oblikovanje narodnega dohodka vplivajo, dalje, tudi razlike v izkoriščanju razpoložljivih aktivnih zmogljivosti proizvodnje. Oblikovanje narodnega dohodka je podvrženo vplivu razlik v vejah in med vejami glede izrabe zmogljivosti. Samo po sebi je razumljivo, da ta okolnost zmanjšuje uporabnost narodnega dohodka per capita kot sintetično merilo za regionalna razmerja v ekonomski razvitosti.

⁴ Izračun zveznega zavoda za gospodarsko planiranje po metodi OZN.

⁵ »Teritorialni pregled razvitosti gospodarstva in metode razvoja nerazvitih območij«, Ekonomski inštitut, Beograd, in republiški zavod za družbeno planiranje SR Srbije, Beograd, oktobra 1968.

Narodni dohodek, ki se oblikuje po realni računski metodi na enem delu gospodarskega teritorija, se v celoti ne porabi v istem teritorialnem okviru. S sekundarno delitvijo in s ponovno delitvijo v fazi potrošnje nastajajo med teritoriji prelivanja, ki so lahko zelo pomembna. S tem pa seveda oblikovanje narodnega dohodka na posameznih teritorijih gospodarstva ne odseva kvantitativno realne ravni gospodarske razvitosti. Ta razlog je še toliko bolj vreden, da ga upoštevamo, ker je izračun narodnega dohodka tem manj realen, na kolikor manjšem področju ga ugotavljamo.

Vendar se pri oblikovanju politike za hitrejši razvoj nezadostno razvitih območij kljub temu postavlja še nekaj bistvenih vprašanj.

Vprašanje, na katero je treba že zdaj odgovoriti, je, ali v nadaljnjem razvoju obravnavati kot nezadostno razvita območja tiste republike in pokrajine, ki jim ta status daje dosedanji zakon, ali pa ta teritorij zožiti. Če upoštevamo dosedanji razvoj, je očitno, da bi tega področja ne kazalo širiti, pač pa bi ga morali po možnosti postopno zoževati. Nadaljnje vprašanje, ki se ob tem zastavlja, je: ali kot nerazvita območja obravnavati republike in pokrajine kot celote ali pa samo določene regije; to vprašanje bi morali iz političnih in ekonomskih ozirov reševati tako, da bi sicer kot nezadostno razvita območja obravnavali republike in pokrajine kot celote, pri določanju teh območij ter ugotavljanju stopnje njihove razvitosti pa bi morali upoštevati razvitost posameznih regij. Drugače povedano, to pomeni, da bi morali pri določanju kriterijev za nerazvitost upoštevati razporejenost gospodarskih središč znotraj nerazvitih območij, razvitost infrastrukture, povezanost območja v celoti, disperzijo gospodarske dejavnosti itd.

Glede na to, da je politika do nezadostno razvitih območij stalna naloga družbene skupnosti, bi morali preudariti, ali je treba to politiko koncipirati za neomejeno časovno obdobje ali pa jo vgraditi v določene časovne meje. Zdi se, da je najbolj realno, če politiko za razvoj nezadostno razvitih območij določimo za obdobje srednjeročnega načrta, v tem času pa s študijskim in znanstvenim raziskovanjem določimo osnove dolgoročne politike za razvoj nezadostno razvitih področij.

Dileme so tudi glede ciljev te politike. Po mnenju nekaterih bi moral biti cilj politike za naglejši razvoj hitrejši napredek proizvodnih sil na nezadostno razvitih območjih, vendar naj bi plan ne postavljajal za cilj hitrejšega razvoja proizvodnje in zmanjševanja razlik, merjenih na prebivalca. Kot oporo za tako stališče navajajo ustavo, v kateri je zapisano, da posveča družbena skupnost posebno pozornost hitrejšemu razvoju proizvodnih sil v nezadostno razvitih območjih. Potemtakem obstaja dilema, ali z družbenimi načrti določati stopnjo, ki bo večja od poprečne stopnje rasti gospodarstva Jugoslavije, ali pa z analizami in računi določati pogoje, v katerih bo možna hitrejša rast, ki jo bo zagotavljala družbena skupnost.

V tako politiko uresničevanja hitrejše rasti naj bi bili pritegnjeni vsi dejavniki, ki lahko vplivajo na tak razvoj, od družbenopolitičnih skupnosti in gospodarstva teh območij do skupnosti kot celote. Po našem mnenju bi v skladu z danim sistemom gospodarjenja bolj ustrezalo, če bi v novem načrtu naložili federaciji nalogo, da zagotavlja ustrezne pogoje za hitrejši razvoj nezadostno razvitih območij, tem območjem oziroma njihovim družbenim načrtom pa prepustili, da si samostojno določajo politiko in razvojne programe, poti in metode za uresničevanje tega cilja.

Precej polemik in dilem je tudi glede virov sredstev sklada. Ne more biti seveda več dvoma, da se mora sklad alimentirati iz kreditnih sredstev. Drugo pa je seveda vprašanje, na kakšni podlagi, s kakšno dinamiko in v kolikšnem obsegu. To je torej vprašanje kvantitete in odnosov, ki jih mora določati družbeni načrt. Kreditni odnos, torej posojanje sredstev skupnosti skladu, naj bi bil nova kvaliteta v politiki za hitrejši razvoj nezadostno razvitih območij. Sklad sam se s tako politiko spreminja v kreditno ustanovo sui generis, ki bo prisiljena, da bo mnogo bolj kot doslej upoštevala rentabilnost in učinkovitost svojih sredstev in ki bo zaradi tega prisiljena iskati nove možnosti za neposrednejše in poslovnije odnose med skladom in gospodarstvu nezadostno razvitih območij. Taki odnosi bodo omogočili skladu, da bo tudi intenzivneje pritegoval sredstva gospodarstev drugih območij Jugoslavije in tudi mnogo bolj intenzivno in samostojnejše združevanje sredstev sklada s sredstvi na mednarodnem trgu kapitala. Možnosti za tako dejavnost sklada so dane že v sedanjem sistemu, ker zagotavlja federacija za investicije v nezadostno razvita območja devizno kritje.

V razprave o večji vlogi sklada se vpleta tudi vprašanje samostojnosti posameznih republik in pokrajin pri določanju razvojne politike in sprejemanju ukrepov za izvajanje te politike. Sodijo, da se sklad ne bi smel vmešavati v presojanje, ali so posamezne investicije opravičene, ker to pravico republikam in pokrajinam zagotavlja ustava. Vendar pa bo nujno (do tega je prišlo tudi na ravni federacije pri državnem kapitalu), da se bo bistveno zmanjšal vpliv republik in pokrajin na razdeljevanje sredstev sklada in da bodo pri plasmaju precej bolj upoštevali gospodarsko racionalnost in rentabilnostni račun; da se bodo sredstva sklada razdeljevala prek tistih bank, ki bodo pripravljene sredstva sklada in svoja lastna sredstva ob najbolj ugodnih pogojih vložiti v tiste objekte, o katerih so prepričane, da lahko v prihodnosti največ koristijo gospodarsko in družbeno zaostalim območjem. Merilo za to naj bi bila dogovorjena učinkovitost vloženih sredstev.

Opozorimo naj še na vprašanje oziroma problem, o katerem je bilo vsaj v dosedanjih razpravah precej različnih sodb. Če izhajamo iz načela enotnega trga, enotnega gospodarskega sistema v Jugoslaviji, so mnogi ekonomisti in politiki mnenja, da bi morali

določiti posebne pogoje za gospodarjenje v organizacijah oziroma gospodarstvih v nezadostno razvitih območjih. Nismo proti temu, da bi ob določanju instrumentov gospodarskega sistema, kot so npr. kreditna politika, zunanjetrgovinski in devizni režim, sistem razširjene reprodukcije, davčni sistem itd., analizirali in ugotavljali posledice posameznih ukrepov za posamezne regije. Prepričani pa smo, da bi diferenciacija pogojev gospodarjenja za posamezne delovne organizacije znotraj vej in skupin pomenila neupravičeno ugodnost za en del delovnih ljudi v primerjavi z drugimi v teh dejavnostih in skupinah; končno bi to škodovalo tudi gospodarskim organizacijam iz prve skupine, ker bi v takih razmerah zgubljali realne kriterije za poznejši razvoj v normalnih, izenačenih pogojih gospodarjenja. To seveda ne pomeni, da družbena skupnost ne bi mogla ali da ne bo s posebnimi posrednimi ukrepi spodbujala npr. usmerjanja kapitala k nezadostno razvitim območjem, da ne bo pripravljala ugodnejših pogojev za najemanje tujih kreditov, da teh območij ne bo oproščala nekaterih dajatev za določeno časovno obdobje itd.; vendar pa to tudi pomeni, da se bodo morala gospodarstva oziroma gospodarske organizacije teh območij v celoti vključiti v splošne jugoslovanske pogoje za gospodarjenje, ker je le s tem zagotovljen njihov prihodnji razvoj na enotnem jugoslovanskem trgu.

»Zapisek na rob«

Iva Tavčarja

odmevi

Po pravici moram povedati, da takrat, ko sem za mednarodni kolokvij »Socializem in demokracija« predložil kratek zapis »Dileme komunistične partije, na oblasti«, še zdaleč nisem pričakoval, da bo le-ta imel takšen javni in nejavni odmev, izzval »nejasnosti in nesporazume«, »dvomne razlage«, kakor ugotavlja tudi I. Tavčar v svojem »zapisku na rob«.¹ Zato še posebej cenim Tavčarjevo odločitev, da svoje pomisleke in vprašanja tudi zapiše in objavi.

I. Splošne pripombe

Če sem prav razumel, ima I. Tavčar ob mojem prispevku tele splošne pripombe in pomisleke:

1. Zakaj sem v tako kratkem sestavku nanizal toliko (sedem) tez, tako da sem bil zaradi tega neizogibno enostranski, površinski ter povzročil nejasnosti in nesporazume, za katere sem tudi sam odgovoren;

2. nisem dovolj natančno razmejil, kdaj govorim o mednarodnem prostoru in kdaj o razvoju doma;

3. zakaj nisem tehtno in odgovorno predstavil naših izkušenj, marveč le skromno opozoril nanje;

4. nisem dovolj konkreten, kajti o demokraciji in socializmu nasploh je težko govoriti;

5. vse te pomanjkljivosti so še občutnejše, ker sem odprl vprašanja, ki so za socialistični razvoj nadvse pomembna, »nekatera pa celo taka, da morajo biti stališča o njih — kot temeljnih vprašanjih — v Zvezi komunistov enotna«.

II. Splošno pojasnilo

Med jugoslovanskimi udeleženci na omenjenem kolokviu je obstajala organizirana ali spontana »delitev dela«, pri čemer naj bi »težo« imeli prispevki tovarišev Najdana Pašića (»Izhodišča za razprave o socialistični demokraciji«), Slavka Milosavljevskega

¹ I. Tavčar, Zapisek na rob »Dilemam komunistične partije na oblasti«, »Teorija in praksa«, 10/1969, str. 1516.

(»Zveza komunistov v sistemu samoupravljanja«), Adolfa Bibiča (»Dialektika med 'družbo in državo' v političnem sistemu socializma«), Živojina Rakočevića (»Planiranje kot splošna vez družbenega dela v socializmu«) ter Vlada Benka (»Internacionalizem danes«). S tem seveda ne zmanjšujem niti vrednosti niti odgovornosti avtorjev drugih prispevkov. Sodelavci jugoslovanskih revij smo torej težili k organiziranemu nastopu, v katerem naj ima pač vsakdo svoj delež. Zato seveda ne kaže spregledati tudi povezanosti mojega prispevka z drugimi, in če to storimo, potem vidimo, da smo tujim udeležencem *naše domače izkušnje* predstavili zelo *obsežno in konkretno* tako v pismenih prispevkih kakor tudi v razpravi. V razpravi sem tudi sam nekatera stališča, ki sem jih napisal, konkretno obrazložil in na nekatera vprašanja tudi odgovoril.² To seveda ne pomeni, da se želim znebiti odgovornosti za zapisano ali zanikati možnost različnih razlag. V kratkem zapisu zares ni mogoče vsega doreči, še posebej, ker sem ga zastavil kot kratek pregled nekaterih točk ali vprašanj, o katerih naj bi stekla razprava, pogovor, »kolkvij«. Enostranosti, nejasnosti, površinskost in nesporazumi pa seveda niso odvisni le od vsebine mojega »problematičnega« zapisa, torej samo od mene, marveč tudi od »druge strani«. Tako ni vseeno, ali se »dilem komunistične partije na oblasti« lotimo apriorno, v tem smislu namreč, da ne priznamo kakršnegakoli nerešenega vprašanja. Ne mislim, da je v svoji kritiki I. Tavčar izhajal iz teh predpostavk, — nikakor ne mislim tega. Celó več. Skleпам, da tudi sam dopušča in pozna apriorna lotevanja stvari, saj v zvezi z »dvoumnimi razlagami« mojega prispevka ugotavlja, da se ne spušča »v ugotavljanje pobud oziroma vzrokov zanje«. To pa pomeni, da sem odgovoren za tisti del enostranskih razlag, ki izvirajo *le* iz mojega prispevka, ne pa za del, ki bi izviral iz morebitnega apriornega lotevanja mojih tez.

III. Konkretnе pripombe — konkretni odgovori in pojasnila

1. O vodilni vlogi Zveze komunistov v samoupravni družbi. Vtis imam, da je prav to točka, glede katere naj bi bil moj prispevek najbolj »dvoumen«, glede katere »morajo biti stališča v Zvezi komunistov enotna« in glede katere bi moral biti bolj »dorečen«.

— Tako bi moral biti tudi po mnenju I. Tavčarja »bolj dorečen, da ne bi dal možnosti za dvome, kakšno je (moje) stališče o razmerju institucija—gibanje«. V zvezi z razpravljanjem o razmerju partija—gibanje, institucija—gibanje, namreč »zasledimo zelo skrajnostne razlage, tudi take, ki jim je spontanost vse, organiziranost nič; spontanost nekateri celo razglašajo za vrhovno merilo naprednosti«. (I. Tavčar.)

² Glej moje razprave na str. 1119, 1151, 1176 posebne številke »Teorije in prakse«, (6-7/1969).

— Pri témi partija—oblast po mnenju I. Tavčarja nisem širše razvil svojih misli, »kajti tu je še širok prostor za razmišljanje in razpravljanje o tem, kako namreč uresničevati vodilno vlogo partije v razvoju socialistične družbe«.

— I. Tavčar želi natančneje pojasnilo, kako naj bi partija idejnopolično vplivala na družbeni razvoj, »da ne bi niti formalno niti neformalno ‚obvladovala‘ nikakršnih političnih, kulturnih in drugih družbenih institucij«. To se mu zdi še pomembnejše, ker se »kdaj tudi idejno vplivanje razglša kot težnja po monopolizaciji in manipulaciji«. Zato tudi izrecno zapiše, da se ZK »vse bolj odpoveduje administrativnim sredstvom in pritiskom za uveljavljanje svoje vodilne vloge, ... ne odpoveduje pa se težnje, da bi bila njena ideologija prevladujoča v družbi in se tudi ne odpoveduje idejnemu boju«.

— I. Tavčar meni, da nimam prav, ko sem zapisal, naj se »komunisti zavzemajo za pluralizem pogledov in stališč v družbenem življenju«. Vloga ZK po njegovem mnenju ni v tem, da se predvsem zavzema za pluralizem, ta je tako in tako dejansko stanje, marveč mora kot uresničevalka zgodovinskega interesa delavskega razreda nastopati kot »povezovalna in združevalna sila v družbenem razvoju«.

— Zato po njegovem mnenju dialoga znotraj partije ne bi smeli pojmovati kot cilj, marveč le kot metodo »za doseg takšne in tolikšne enotnosti komunistov, kakršna in kolikršna je nujen pogoj za akcijo«.

Trdim, da sklepa o osporavanju vodilne vloge Zveze komunistov v naši družbi iz zapisanega in povedanega na kolokviju ni mogoče napraviti. To sem jasno in nedvoumno zavrnil že v sami razpravi na kolokviju v polemiki z W. Hauggom, ki je menil, da je lahko razumeti »perspektivo notranje pluralnosti kot protikonceptijo jasnemu vodstvu partije«.³ »Pravi sklep o načelu notranjega pluralizma je tale: notranji pluralizem je pluralizem nazorov ob spoštovanju temeljnih vrednot in temeljnih ciljev gibanja. Takšno razumevanje notranjega pluralizma krepi enotnost, ker ustvarja enotnost v različnosti.«⁴ Temeljni problem mojega prispevka je vprašanje, *kako* uresničevati vodilno vlogo partije in Zveze komunistov v razmerah, ko je ta »na oblasti«. To pa je problem, ki tačas (in že prej) vznemirja ne le posameznike, marveč tudi organizacije. Zato ni naključje, da je tudi v svojem poročilu na zadnjem plenumu predsednik ZKS F. Popit zapisal: »Vse kaže, da je problem družbenega delovanja in vloge Zveze komunistov trajno aktualna tema.«⁵

To, kar me je predvsem zaposlovalo, je bilo, kako preseči »koncept politične organizacije delavskega razreda kot vodilne idejne in

³ Kot v opombi 2, str. 1169 in str. 1177.

⁴ Prav tam, str. 1177.

⁵ »Delo«, 10. oktobra 1969.

politične sile družbe, ki se ... identificira z organizacijo sile.«⁶ Dal sem nekaj predlogov v ta namen in pri tem izhajal prav iz pozitivnih izkušenj naše Zveze komunistov: ohraniti partijo kot revolucionarno silo v gibanju, »ločiti« partijo od oblasti, uveljaviti vodilno idejno-politično vlogo komunistov na podlagi argumentov marksistične teorije in praktične akcije ZK, razvijati partijo kot demokratično organizacijo, ki ne le dopušča, marveč celo spodbuja k borbi mnenj v svojih vrstah. Razumljivo je, da to ni vse, kar bi lahko ob tem povedali.⁷ Vendar sem v razpravi na kolokviju npr. preciziral: »Kaj je značilno za gibanje? Za gibanje sta značilna množična zavzetost in sodelovanje. Gibanje je tudi organizirano, a na demokratičen način. Zame je pri tem odnosu med gibanjem in institucijo bistveno vprašanje, kako preprečiti, da se politično gibanje ne izrodi (zgolj) v politično institucijo (v tehnokratskem pomenu besede), za katero so značilne statičnost, zaprtost, koncentracija moči v manjših skupinah, koncentracija moči v elitah.«⁸ Iz povedanega izhaja, da prav nič ne fetišiziram spontanosti na račun organiziranosti, marveč vidim možnost za eksistenco spontanega v okviru demokratične organizacije. Zastavil sem le vprašanje, zakaj so se »partije institucionalizirale v slabem pomenu besede ... zakaj je prišlo do te negativne institucionalizacije, zakaj ta komunistična gibanja kot gibanja v avtentičnem pomenu besede niso ostala gibanja z množično participacijo, demokracijo, svobodo mišljenja brez hierarhičnega principa kot temeljnega (edinega) organizacijskega principa.«⁹

Razumljivo je, da dialog v partiji, kot element njene demokracije, zatorej ne more biti vrhovni cilj oziroma sam sebi namen, marveč le sredstvo, s pomočjo katerega prihaja vedno znova do enotne družbenopolitične akcije in učinkovitosti delovanja partije. Prav tako ne more biti sam sebi namen tudi dialog v družbi nasploh, marveč le sredstvo, s pomočjo katerega partija nastopa v družbi kot »povezovalna in združevalna sila v družbenem razvoju«. Takšen dialog, ki izhaja iz dejstva, »da je pluralizem pogledov in stališč v družbenem življenju stvarnost, pa naj se komunisti zanj zavzemamo ali ne« (I. Tavčar), je utemeljen. Prvič, spodbuja k temu, da različni pogledi in stališča o graditvi socializma prihajajo tudi do iskrenega javnega izraza, ne ostajajo le skrita, notranja mnenja ljudi, ki jih ne žele javno povedati. Drugič, spodbuja k ustvarjalnemu delu za socializem najširši možni krog delujočih ljudi. Takšna množična participacija svobodnih proizvajalcev (v najširšem pomenu te besede) pa

⁶ Slavko Milosavljevič, »Zveza komunistov v sistemu samoupravljanja«, »Teorija in praksa«, 6-7/1969, str. 1013.

⁷ Ko sem pisal o teh dilemah, sem mislil na vse dežele, kjer je na oblasti komunistična partija, torej tudi na našo deželo. Pri tem sem jasno razlikoval med mednarodnim prostorom (takrat rabim izraz komunistična partija) in domačimi razmerami (takrat rabim izraz Zveza komunistov).

⁸ Kot v opombi 2, str. 1120.

⁹ Prav tam, str. 1152.

je bistvena značilnost samoupravnega socialističnega modela. *Tretjič*, to je edina možna pot v iskanju resnice o dani družbi, o stanju v njej ter o možnostih za njen nadaljnji razvoj. Tu obstaja, toda le navidezno, tista nevarnost, na katero me je v polemiki na kolokviju opozarjal W. Haugg, ko je dejal: »Notranja in vnana pluralnost sta v zvezi s tem, da se resnica kaže tako rekoč raztrgana«. ¹⁰ Toda ni mogoče izhajati iz predpostavke, da je prav vsa, celovita resnica formalno in dejansko prisotna le v partiji in njeni ideologiji. Marksizem nima v lasti popolne resnice o družbi in svetu. Ker je povezan z zgodovinskim interesom delavskega razreda, je vsekakor celoviti resnici v načelu najbližje, a hkrati temeljno zainteresiran, da odkriva resnico tudi zunaj sebe. Pluraliteta pogledov in stališč ter dialog razgrinjata večje možnosti za odkrivanje resnice in za njeno integracijo v marksizem, za nenehno bogatenje in rast marksizma. *Četrtoč*, prav zavzemanje ZK za borbo pogledov in stališč je le en pol dialektične celote, ki ima na svojem drugem polu tisto, kar je opredelil zadnji plenum CK ZKS: »Kot idejno jedro (samoupravnega) sistema je Zveza komunistov dejavnik družbene integracije, v kateri pride do veljave pluralizem interesov delovnih ljudi, ne v obliki različnih pritiskov, ki sistem lomijo in vodijo v grupaški ali strankarski pluralizem, pač pa v obliki dogovarjanja in sporazumevanja.« ¹¹ Ravno tako pravi popolnoma pravilno tudi I. Tavčar, da se Zveza komunistov »kot integrativni faktor zavzema za tisto mero enotnosti pogledov in stališč, ki omogoča družbi, da se kar najučinkoviteje razvija in uspešno premaguje protislovja v svojem razvoju«. Vendar tudi iz mojih pogledov ni mogoče sklepati, naj se ZK odpove težnji, »da bi bila njena ideologija prevladujoča v družbi« in naj se zato tudi odpove »idejnemu boju«, če bi kdo želel delati take sklepe.

V tem okviru tudi moje razmišljanje o razmerju partije do oblasti ne pušča nobenega prostora za misli, naj se ZK odpove svoji odgovornosti za družbeni razvoj. Zavračam le birokratski model tega razmerja ter mu postavljam nasproti model, »ki ga skušamo uresničevati v naši politični praksi.« ¹² »Ločitev« partije od oblasti mi pomeni odpravo tiste prakse, ko se je (ali pa se še vedno) politična organizacija delavskega razreda kot vodilna idejna in politična sila družbe *identificira s strukturo oblasti*. »Bistvena razlika med starim modelom političnega sistema in sedanjim na tej točki ni v stopnji zainteresiranosti ZKJ za praktične odločitve in praktično smer političnega razvoja. Razlika je v načinu uresničevanja te zainteresiranosti. To pa je njen moralno-politični vpliv, ki temelji na argumentih in na vsestranski analizi družbene stvarnosti. Seveda bo manjša pogostnost neposrednega angažiranja Zveze komunistov pri

¹⁰ Prav tam, str. 1170.

¹¹ Kot v opombi 5.

¹² Kot v opombi 2, str. 1152.

praktičnih sklepih samoupravnih organov vedno dokaz, da poteka proces uresničevanja nove vloge ZK pravilno. Drugače povedano: kolikor bolj se bo ZK uveljavljala kot nova oblika organizacije (kot avantgarda), manj bo potrebno poseganje v politične odnose, ki so v območju drugih organov.«¹³

Odgovornost ZK za družbeni razvoj in njena vodilna vloga vsekakor nista istovetni z »obvladovanjem« političnih, kulturnih in drugih družbenih organizacij. »Obvladovanje« namreč pomeni ali neposredno (v starem modelu istovetnosti državnih in partijskih organov) ali posredno *odločanje v imenu drugega*. Predpostavka *sistema obvladovanja* je nesamostojnost in nezrelost omenjenih organizacij ter nezaupanje v možnost, da bi lahko same, brez tutorstva, uresničevale svoje poslanstvo v družbi.¹⁴ Alternativa sistema »obvladovanja« je jasna: ZK kot organizacija mora imeti takšne platforme in koncepte o vseh temeljnih vprašanjih naše družbe, ki bodo najbolj v skladu z zahtevami družbene prakse, ki bodo na najbolj zvesti način odražale zahteve trenutka in bodo zato tudi najbolj sprejemljive za množično družbeno prakso. Komunisti kot skupine in posamezniki pa si bodo zaradi *moči* in argumentov teh platform in konceptov tudi s svojim individualnim ter skupinskim delovanjem prizadevali, da bodo stališča ZK postala temelj politične in družbene prakse v družbenih institucijah in organizacijah.

2. *O političnem pluralizmu.* Pritrjujem I. Tavčarju, da je »pluralizem . . . gotovo beseda, ki je danes v politiki pogosto uporabljena, a tudi večkrat zlorabljena«. Nobena, prav nobena skrivnost ni, da so pojmovanja pluralizma tako v politični teoriji kakor v politični praksi zelo različna, »da o njem obstaja več razlag in da gre pravzaprav tudi za več vrst pluralizma« (I. Tavčar). I. Tavčar me spodbuja, da bi temeljiteje pojasnil, kako ga pojmem jaz. Kakor sem že zapisal, je prav teza o pluralizmu izzvala na kolokviju W. Haugga; iz nje je povzel sklep, da v mednarodnem okviru pomeni opozicijo internacionalizmu, v notranjih razmerah socialistične dežele pa protikonceptijo vodilni vlogi partije. Zato sem svoje pojmovanje pluralizma deloma že pojasnil v polemiki s Hauggom.¹⁵ Da je istovetenje političnega pluralizma z večstrankarskim političnim sistemom

¹³ Slavko Milosavljević, kot v opombi 6.

¹⁴ Prav na to je opozoril tudi F. Popit v referatu na osmi seji CK ZKS: »V zvezi komunistov imamo opraviti s težnjami, naj bi se ZK ponovno uveljavila kot oblastvena sila, češ da je praksa pokazala, da so vsi drugačni poizkusi neuspešni. Stališče, po njihovem mnenju, naj bi se ZK uveljavila predvsem kot idejnopolična sila zato, da bi sprostile ustvarjalne ljudske sile v boju za socializem, je močnejše sprostilo antisocialistične sile, ki jih z razglašeni načeli ni več mogoče brzdati. Odsev take miselnosti so tudi precej pogosta stališča v naših vrstah, da je namreč politično dogovarjanje pomembno le v ZK, izvajanje njene politike v drugih družbenopolitičnih organizacijah ter samoupravnih in oblastvenih organih pa naj zagotovi kadrovska politika, ki naj bi ostala monopol ZK.« (Kot v opombi 5.)

¹⁵ Kot v opombi 2, str. 1176, 1177.

samo ena od razlag celo v meščanski politični teoriji, najbrž ni treba posebej razčlenjevati. In da tako razlago kot veljavno za našo samoupravno socialistično družbo zavračam, jo odklanjam, ugotavlja tudi I. Tavčar in mi zato tega ni treba posebej natančneje obrazložiti.¹⁶

Teza o pluralizmu je v svojem najintimnejšem pomenu te besede antiteza monizmu, totalitarizmu ali monopolizmu.¹⁷ »Glede na to ni dilema socialistične demokracije opredeljevanje med političnim monolitizmom in političnim pluralizmom. Vprašanje, ki se realno postavlja, je — pluralizem, toda kakšen in za koga — ali pluralizem političnih strank in frakcij v boju za oblast ali pluralizem samoupravnih subjektov v neposrednem demokratičnem procesu političnega odločanja?«¹⁸ Očitno je, da so bile vse razprave o političnem pluralizmu v samoupravni družbi (vštevši tudi moj zelo skromen prispevek), ki smo jih imeli na kolokviju ali že poprej na straneh revije »Teorija in praksa«, naravnane v prizadevanju, kar se da odgovorno in kar se da natančno opredeliti značaj in vsebino specifičnega političnega pluralizma v samoupravni socialistični družbi.¹⁹ Predpostavke mojega zavzemanja za specifični politični pluralizem v samoupravni družbi so tele:

a) Socialna struktura naše socialistične družbe ni homogena, marveč heterogena. Zato je treba zavrniti poenostavljeno sociološki razlago, ki hoče dati mitu o politični monolitnosti značaj nekakšne objektivne zakonitosti, ki naj bi izhajala iz same narave socialističnih družbenih odnosov. Po tej razlagi v socialistični družbi ne le da izginejo antagonistična razredna protislovja, marveč s tem tudi vsakršna družbena osnova za politični pluralizem. Homogeni socialni strukturi socialistične družbe pa ustreza tudi monolitizem njene politične organizacije.²⁰

b) Heterogenost te socialne strukture se kaže v velikih razlikah v družbenoekonomskem položaju posameznikov in družbenih skupin. Te razlike so zgodovinskega izvora, povezane s socialističnim načelom delitve po delu, z izobrazbo, s samo družbeno delitvijo dela

¹⁶ Na to je opozoril že P. Jambrek v sestavku »Politični pluralizem v samoupravni družbi«: »Najprej je treba javno povedati, da ves čas razpravljamo o politični organizaciji socialistične in samoupravne družbe. Nobene primerjave torej ne more biti s političnim pluralizmom meščanske družbe, ki je zasnovan na razrednih odnosih. Realna baza meščanske demokracije je privatna lastnina proizvodnih sredstev... vsi ti elementi... dajejo realno vsebino meščanskemu pluralizmu, katerega klasični izraz je parlamentarni sistem z več strankami.« (»Teorija in praksa«, št. 12/1968.)

¹⁷ Mala politična enciklopedija, Beograd, str. 847.

¹⁸ Najdan Pašić, »Savremeni problemi teorije socijalističke demokratije«, »Socijalizam«, št. 3/1969 — članek je redigiran avtorjev prispevek na mednarodnem kolokviju »Socializem in demokracija«.

¹⁹ Glej že cit.: P. Jambrek, »Politični pluralizem v samoupravni družbi«, Okrogla miza »Teorije in prakse«, »Pluralizem in socialistična demokracija« (št. 12/1968); Slavko Milosavljević op. cit., 6; Peter Klinar, »Vodilna vloga ZK v samoupravnem pluralizmu« (»Teorija in praksa«, št. 6/7-1969) itd.

²⁰ Glej N. Pašić, opomba 19, P. Jambrek, op. 20.

in tudi s tem, da človek ni le pripadnik »človeške vrste«, marveč je človek tudi zato, ker se razlikuje po duhovni in fizični konstituciji od sočloveka. Razlik v družbenem položaju ljudi socialistična družba ne more prezreti, tem razlikam mora prilagajati tudi svojo politično organizacijo.²¹

c) Zaradi razlik v družbenem položaju imajo ljudje (posamezniki, skupine, sloji) tudi različne interese. Samoupravna demokracija kot stvarna demokracija zahteva, da se prav ti interesi v procesih odločanja o družbenih zadevah svobodno izražajo, da so ti interesi enakopravni. Politična organizacija (sistem) mora omogočiti, da se ti interesi in na njih temelječi konflikti ne le svobodno izražajo, marveč tudi razrešujejo v demokratičnem procesu dogovarjanja in odločanja.²²

d) Različne družbenopolitične organizacije, strokovna društva, institucije samoupravljanja in drugi subjekti družbene organizacije imajo specifične funkcije v uresničevanju interesov delovnih ljudi, funkcije, ki jih opravljajo tem bolj učinkovito, čim bolj so ti subjekti samostojni v svojem, na ustavi in zakonih temelječem delovanju. Ti in samo ti subjekti so konkretne oblike razvoja samoupravnega pluralizma pri nas.²³

e) V sistemu specifičnega samoupravnega pluralizma prihaja še bolj do veljave zgodovinska vloga Zveze komunistov kot politične organizacije delavskega razreda in delovnih ljudi. Toda ker ni več mehanizma transmisije, kar ji zagotavlja popoln monopol oblasti enega političnega centra, se spreminja način uveljavljanja vodilne vloge ZK.

I. Tavčar ima prav, da je zdaj temeljni problem, kako »medsebojno povezovati vso to množico političnih subjektov«, s kakšnimi mehanizmi usklajevati pobude in stališča vseh teh političnih subjektov, da bi na eni strani ohranili velike prednosti avtonomije in na njej temelječe ustvarjalne pobude, na drugi strani pa družbeno učinkovitost. Prav to pa je glavna naloga Zveze komunistov in komunistov kot posameznikov, če naj se njena vodilna vloga izrazi predvsem v funkcijah družbene integracije interesov in teženj ter posebne odgovornosti za socialistični samoupravni družbeni razvoj. In prav sedaj pri nas razpravljamo o teh stvareh in jih razčiščujemo.²⁴

²¹ Kot v opombi 20.

²² Kot v opombi 20.

²³ Kot v opombi 20.

²⁴ Ni razlogov, da ne bi mogli v celoti sprejeti stališča tov. Edvarda Kardelja: »... navedenih in drugih problemov ne bomo rešili brez skupne akcije skupščine, izvršnega sveta, socialistične zveze, Zveze komunistov, sindikatov, mladinske organizacije in drugih odgovornih dejavnikov v federaciji in po republikah. Samo pri nenehnih prizadevanjih za skupno dogovarjanje in sodelovanje lahko napravimo odločnejše korake naprej. Zato se ne morem strinjati s tistimi, ki avtonomijo posameznih družbenih organov in organizacij razlagajo kot monopol nad odločanjem ljudi v teh organih in organizacijah. Avtonomija pomeni samostojnost, toda tudi odgovornost in medsebojno odvisnost vseh nosilcev socialistične strukture naše družbe. Prav ona

Po mojem mnenju ni tragično ali celo usodno, da prihajajo zadnje čase do izraza različna in včasih popolnoma nasprotujoča si stališča posameznih samoupravnih subjektov na različnih ravneh in med njimi. »Leta in leta (smo si) prizadevali za demokratizacijo socialistične družbe in v tem okviru kritizirali monopol Zveze komunistov pri odločanju, kakor tudi sistem pasivnih izvršnih transmisij med Zvezo komunistov in družbeno bazo. Zato smo se zavzemali tudi za avtonomijo posameznih družbenih organov in organizacij. V tem nam je tudi uspelo.«²⁵ Bilo pa bi zelo dvomljivo in zares usodno, če bi avtonomijo razumeli kot pravico do monopolnega odločanja, če bi vsa ta različna stališča obstajala drugo ob drugem, vsaksebi, in če ne bi po institucionaliziranih mehanizmi svobodnega medsebojnega učinkovanja, ki pa obsega tudi *dogovarjanje*, zagotavljali neprestano integracijo in enotnost, temelječo na najboljši rešitvi.

Seveda s tem še vedno ni vse rešeno. V končni posledici bo na ta vprašanja odgovorila tudi naša politična praksa, in prav zdaj smo v fazi, ko se preizkuša uspešnost različnih mehanizmov, ki naj ob spodbujanju avtonomije hkrati tudi preprečujejo »osamosvojitve posameznih centrov politične moči« in vzpostavitev novih političnih monopolov. Ostaja seveda brez odgovora vprašanje, kako doseči v sistemu dogovarjanja samostojnih političnih subjektov tako stanje, da ne bo šlo *le* za dogovore in koordinacijo »političnih vrhov«, ožjih skupin iz vodstvenih organov posameznih političnih institucij, marveč da bodo osrednja vodstva posameznih organizacij, organov, združenj v resnici izražala tudi voljo svoje »baze«, članstva. Povedano na splošno, lahko to dosežemo tako, če so politični subjekti tudi na znotraj organizirani na demokratičen in učinkovit način. Prav ta »notranja« kontrola je eno izmed uspešnih sredstev, da se prepreči situacije, da se »posamezne skupine ljudi — tudi komunistov — skrivajo za avtonomijo, da bi se osvobodile resnične odgovornosti ... (in) ... poskušajo vsiliti nove oblike monopola in boja za pozicije v oblasti upravljanja, ki bi bile veliko hujša ovira družbenemu napredku, kot je bil monopol Zveze komunistov.«²⁶

Ob vsem tem postaja še bolj jasno, da »sta temeljni načeli vsake demokratično organizirane, zlasti pa socialistične družbe tako pluralizem kot tudi enotnost.«²⁷

3. *Dialog med marksisti in kristjani*. Strinjam se z I. Tavčarjem, da je »dialog med marksisti in kristjani ... na Slovenskem že dolgo

potemtakem ne trpi monopola v nikakršni obliki ... Očitno je, da se moramo odločno upreti takšnim tendencam in zagotoviti neogibno koordinacijo in družbeno integracijo na temelju družbenega dogovarjanja in družbene kritike, ki bo lahko ustvarjalno vplivala na vse družbene tokove na področjih, kjer vlada kakršenkoli monopol.« (»Delo«, posebna priloga, 10. oktobra 1969.)

²⁵ E. Kardelj, kot v opombi 24.

²⁶ E. Kardelj, kot v opombi 24.

²⁷ P. Jambreč, kot v opombi 17.

prisoten in je živ tudi danes«. Vprašanje sem sprožil v svojem sestavku za kolokvij iz dveh razlogov. *Prvič*, ker sem želel sprožiti razpravo o tem na kolokviju, na katerem so sodelovali ljudje iz različnih dežel in gibanj; domneval sem, da imajo o tem določena mnenja in izkušnje. *Drugič* pa zato, ker so tudi na Slovenskem o tej temi zelo različna in celo (vsaj navidezno) popolnoma izključujoča si mnenja. I. Tavčar me posebej opozarja, da bi moral v sestavku izvesti določene razmejitve, »da ne bi bilo dvoumnih razlag. Kajti — odkrito povem — imel sem jih priložnost slišati...«. Zdi se mu, da bi moral »s svojimi nadaljnjimi obrazložitvami prepričati vsakršno dvoumnost, ne glede na to, če (sem) o tem doslej že večkrat bodisi javno, ustno ali pismeno, razmišljal in razpravljal«. (I. Tavčar.)

Odkrito povem, da mi ni popolnoma jasno, kaj so osnove, vzroki za neprestane nesporazume, dvome in očitke, ki sem jih deležen prav v zvezi s tezo o dialogu med marksisti in kristjani. Ali so moja, objavljena stališča tako nejasna, dvoumna, da mi je npr. mogoče naprtiti (žal ne javno) očitek, da se zavzemam za dialog s klerikalci ali klerikalizmom, da skušam objektivno rehabilitirati Cerkev kot politično institucijo, da nekritično »presajam« stališča in prakso npr. italijanskih komunistov v naše, drugačne razmere? Ali pa je vsa ta »napetost« in »sumničavo ozračje« okoli te teme v sami naravi vprašanja, ki ga gotovo ni mogoče zastavljati abstraktno, marveč v zgodovinskem in družbenem kontekstu, v katerem je delovalo in zmagovalo naše komunistično gibanje?

Svoje nazore in stališče glede dialoga med marksisti (komunisti) in kristjani sem večkrat javno in v celoti objavil.²⁸ Zdaj mi ne preostane nič drugega, kot da nekatere stvari ponovim, druge natančneje opredelim, predvsem pa, vsaj tako kaže, naj bi zavrnil nekatere razlage dialoga.

Dialog kot tak razumem predvsem »kot temeljni, bistveni življenjski odnos med vsemi delovnimi ljudmi, ne glede na vero, raso in druge posebnosti med ljudmi kot posamezniki ali med ljudstvi in narodi«...²⁹ Gre torej za bistveno življenjsko težnjo človeštva v preteklosti in sedanjosti, da bi bili odnosi med ljudmi pristni, odnosi enakopravnih individuov, da bi se odpravili odnosi podrejenosti-nadrejenosti, zlorabe in izkoriščanja, vladajočih in vladanih, odvisnosti; torej za tisto plemenito težnjo, ki je neuničljivo vtkana tudi v delavsko in komunistično gibanje ter ideologijo. To pa je zahteva, ki je izražena ne le v deklaraciji o človečanskih pravicah, marveč mnogo popolneje v naši ustavi, in ki se uresničuje v našem samoupravnem sistemu. S tezo o dialogu torej nisem povedal prav nič

²⁸ Tu navajam le: »Dialog med marksisti in kristjani« (»Teorija in praksa«, 5/1966); »Srečanje med marksisti in kristjani« (»Politička misao«, št. 2/1967); »Komunisti — religija in cerkev v Sloveniji« (»Teorija in praksa«, št. 2/1967).

²⁹ »Teorija in praksa«, št. 5/1968, str. 714, 715.

izvirnega ali celo nasprotnega naši socialistični ideologiji, marveč sem se samo opredelil za edini možni način človeškega bivanja v svetu, za način, da je človek človeku človek in ne volk.

Dialog med marksisti in kristjani je *samo del te*, pravkar opredeljene življenjske resnice. Kot edina alternativa monologu izhaja iz preprostega dejstva, da so krščanska verovanja pri nas še vedno množični pojav. Zaradi tega je smiselno govoriti o dialogu kot življenjskem odnosu med verujočimi in neverujočimi oziroma kristjani in marksisti tudi »v našem prostoru in času, za našo Zvezo komunistov — in ne zgolj za partijo, ki je v socialistični deželi na oblasti — upošteva naš zgodovinski razvoj« ... (I. Tavčar). Ta dialog mi v tem primeru pomeni predvsem priznanje in možnost, da verujoči (kristjani) enakopravno kot državljani in občani sodelujejo pri uresničevanju socialističnega samoupravnega družbenega projekta in da jim marksisti (komunisti) zaradi *vernosti* ne postavljamo nobenih političnih ovir ali zadržkov.³⁰ Zmotno je torej omejiti načelo in prakso dialoga zgolj na neko obliko besedništva, obliko izmenjave mnenj in pogovorov med teologi in marksističnimi intelektualci. To je le *oblika dialoga*, ki je popolnoma »v zraku«, če tisto, kar imenujemo dialog v temeljnem pomenu besede, ne obstaja. To seveda ne pomeni, da omalovažujem dialog kot pogovor, opredeljujem le njegov realni pomen in možnosti.

Prav »naš zgodovinski razvoj« nam za tako stališče daje dragoceno izkušnjo in napotilo. V tem smislu sem svoje stališče večkrat jasno in nedvoumno opredelil: »Po mojem mnenju jugoslovanska in še posebej slovenska zgodovinska izkušnja Osvobodilne fronte kar najbolj potrjuje predvsem *enakopraven, ustvarjalen* in obojestransko uspešen odnos tudi med komunisti in katoličani, odnos med *soljudmi*, ki jih je povezoval in jih še povezuje *skupen* interes za preseganje današnjega, za boljše prihodnje. Tega dialoga ni moglo niti pred drugo svetovno vojno niti v revolucionarni vojni 1941—1945 in tudi ne kasneje preprečiti tisto *klerikalno* duhovništvo, ki je (in do neke mere dela to še danes) istovetilo interese vernih ljudi, vere in krščanstva s svojimi *posvetnimi* interesi, s posvetnimi interesi cerkvene organizacije.«³¹ Iz povedanega izhaja, da torej ne more biti dileme dialog (kakor sem ga opredelil na začetku) — da ali ne, na to vprašanje smo odgovorili že pred vojno in med njo, odgovor je v biti samoupravljanja kot družbenega odnosa. Nobeno sprenevedanje ne pomaga, nobeno ogorčenje ne koristi. Dialog je tu, pred nami, v

³⁰ Najbrž ni potrebno, da bi se na tem mestu skliceval na program ZKJ. Dovolj je, da opozorim na mesto v referatu F. Popita na osmi seji CK ZKS: »Nismo komunisti tisti, ki bi iz religioznosti ali nereligioznosti posameznika izvajali politične zaključke ali sklepali o njegovi osebni vrednosti ali celo o njegovih državljanskih in samoupravnih pravicah.« (»Delo«, 10. oktobra 1969.)

³¹ »Teorija in praksa«, št. 5/1966, str. 715.

stvarnosti. Gre le za to, ali to vidimo ali pa si zakrivamo oči pred nespornim dejstvom.

Mislim, da je treba znova poudariti, da obstajajo določene predpostavke, nekatera temeljna izhodišča, za razumevanje smisla, pomena in vsebine dialoga med marksisti in kristjani, in prav tu so po mojem mnenju korenine mnogih nesporazumov in enostranskih razlag:

a) ločevanje in razmejevanje ne le med različnimi pojmi, marveč med različnimi pojavi v realni sferi manifestiranja sodobne krščanske (katoliške) religije: ljudska religija, cerkvena religija in Cerkev. Preprosto povedano, je *ljudska religija* dejanska vsebina verovanj ljudi kot posameznikov ali skupin, je to, kar ljudje v resnici verujejo. V tem smislu je *ljudska religija* primarni pojav. Sekundarni, izvedeni pojav je *cerkvena religija*, ki jo opredeljujemo kot celoten sistem idej in nazorov Cerkve, to so religiozne predstave, ki jih vzdržuje Cerkev. Cerkev pa je predvsem poklicna družbena skupina, organizacija poklicnih delavcev-duhovnikov;³²

b) ni vseeno, kako opredeljujemo marksistično teorijo religije in Cerkve. Ne gre le za Marxova, Engelsova, Leninova stališča. Gre tudi za nadaljnji razvoj te teorije. Trdno sem prepričan, da pomeni zoževanje marksistične teorije o religiji na tezo »Vera je opij (za) ljudstva« bistveno siromašenje in poenostavljanje ter ne odpira humanistične perspektive, ki je samo v skupnem boju vseh delovnih ljudi, verujočih in neverujočih, za boljšo človeško družbo;³³

c) razmejevanje in ločevanje med religioznostjo (vernostjo), religioznimi (vernimi) ljudmi, obredno in versko dejavnostjo Cerkve in duhovnikov na eni strani ter klerikalnostjo, klerikalci in klerikalnimi akcijami duhovnikov in Cerkve na drugi strani. To, da vztrajam na tem razlikovanju, ne pomeni, da *zanikam* klerikalizem in klerikalne strukture v Cerkvi, marveč poudarjam razlike, katerih neupoštevanje ima lahko usodne posledice.³⁴

Potem, ko sem povedal, kaj po mojem dialog med marksisti in kristjani predvsem *je* in katere predpostavke so pomembne za njegovo razumevanje, lahko preidem še k opredelitvi, kaj dialog med marksisti in kristjani predvsem *ni*, ali kakor se navadno popularno pravi, glede česa ne more biti dialoga:

a) Moje zavzemanje za dialog med marksisti in kristjani ne pomeni, da se opredeljujem za dialog med partijo (Zvezo komunistov) in Cerkvijo oziroma med Zvezo komunistov in posebno obliko

³² Te razlike sem podrobno razložil v sestavku »Srečanje med marksisti in kristjani«, »Politiška misao«, št. 2/1967.

³³ Tudi o tem sem javno razpravljal. Glej »Dialog med marksisti in kristjani«, »Teorija in praksa«, št. 5/1966.

³⁴ Tudi o tem sem pisal npr. v »Komunisti — religija in cerkev v Sloveniji«, »Teorija in praksa«, št. 2/1967). Svoj odnos do klerikalizma sem opredelil v referatu »Cerkev in politika« na posvetovanju CK ZK Hrvatske (glej *tiskano* gradivo »Crkva i politika u samoupravnom društvu«, Zagreb 1967).

institucionalizirane katoliške politične ideologije.³⁵ Mesto verujočih ljudi in možnost njihovega enakopravnega družbenega angažiranja je v obstoječih in ustavno določenih družbenopolitičnih organizacijah in društvih. Vsak poskus, da bi se obnovile institucionalne oblike katoliške politične ideologije, je klerikalizem. »Cerkve pri nas ne more biti družbenopolitični predstavnik religioznih ljudi, marveč organizacija za opravljanje njihovih religioznih potreb.«³⁶

b) Opredeljevati se za dialog med marksisti in kristjani ne pomeni, da se zavzemam za to, da bi se krščanska ideologija (cerkvena religija) dvignila na raven javno kompetenčne ideologije, in naj bi zato institucionalno sodelovala v celotnem družbenem življenju v vseh družbenih institucijah. Religiozna prepričanja so zasebna prepričanja, cerkvena religija je nauk zasebnopravne institucije — Cerkve, ki ji je mesto določeno z ustavo in zakoni.

c) Dialog med marksisti in kristjani ne pomeni srečanja med »kristjani kot kompaktno družbeno grupo — večino na eni in komunisti kot vladajočo manjšino na drugi strani«.³⁷ To bi pomenilo sprejeti logiko, po kateri naj bi religiozni predznak pomenil hkrati že tudi politični predznak, kar je bilo (in je še) tipično za »ekskluzivno katoliško politiko, ki hoče na temelju političnih in socialnih (čeprav »podanašnjjenih«) cerkvenih načel *svoje* politične institucije, organizacije in akcije«.³⁸

Dialog med marksisti in kristjani ne pomeni »dialoga« med *cerkvijo in državo* v socialistični družbi v smislu delitve oblasti in delitve vladanja in upravljanja ljudi. Cerkve kot profesionalna družbena skupina je, kot to neprestano ponavljam, zasebnopravna in posebna ustanova, ki ima z ustavo določen status in opravlja določene družbene funkcije. Razgovori med predstavniki Cerkve in predstavniki države imajo sicer določene elemente dialoga, vendar le v smislu enakopravnih možnosti za uveljavljanje pravic, temelječih na zakonu, obeh strani.

Iz vseh pojasnil lahko izvedem še sklep, da ob tezi dialog med marksisti in kristjani ne bi smeli postavljati vprašanja, ali in če so kakšni *posebni* razlogi, kadar to tezo znova postavljam. Ker gre za življenjsko vprašanje, je popolnoma razumljivo, da gre v časovni razsežnosti tudi vedno za nove »okolščine« in tudi »razsežnosti«, sicer to tako imenovano »religiozno vprašanje« ne bi bilo vedno znova predmet razprav tako na partijskih forumih kakor tudi v tisku in publicistiki.

* * *

³⁵ Strinjam se s stališčem F. Popita: »Odklanjamo kakršenkoli dialog o politični dejavnosti, ki bi se povezovala s premaganimi reakcionarnimi silami in jih oživljala.« (»Delo«, 10. oktobra 1969.)

³⁶ Prav tam.

³⁷ To sem izrecno opredelil že leta 1966, opomba 34.

³⁸ Prav tam. Popolnoma isto ugotavlja F. Popit: »Klerikalizem politično ceplj državljane in se pri tem demagoško sklicuje na njihovo religioznost in cerkveno pripadnost« (kot v opombi 36).

Upam, da sem odgovoril na vsa vprašanja in pripombe I. Tavčarja, če že ne izrecno, pa vsaj v posredni obliki, ker pač nisem odgovarjal po sistemu sedmih tez (v mojem prvotnem tekstu), sedmih točk (v »zapisku na rob« I. Tavčarja). Trudil sem se, da to storim tako, da bi tudi sam prispeval k takšnim medosebnim odnosom in ozračju v partiji, ki ji pripadam, ki se vedno znova uveljavlja kot vodilna sila naše družbe, kot sedanji in prihodnji odločujoči družbeni dejavnik na naši poti v socializem. Prepričan sem, da bi bilo koristno, če bi o vprašanjih, ki so predmet dialoga med I. Tavčarjem in menoj, povedali svoja mnenja na straneh naše revije tudi drugi, ki jih ta vprašanja »izzivajo k razmišljanju, dialogu in polemiki«.*

Zvonimir Tanko

Odgovor F. Lipovcu

Ni naključje, da je dr. Lipovec posvetil večji del svojega odgovora na mojo kritiko njegovega članka o »Dohodkovni meri« (TIP, št. 6—7, 1968) razpravljanju o pojmi in o metodi. Prav malo pa je govoril o dejstvih, pa še to neprepričljivo. Ker je tako, mu bom moral tudi sam odgovarjati na ta, za stvar sicer manj pomembna vprašanja.

Dr. Lipovec mi namreč poleg tega, da ne priznavam, da je on avtor pojma »dohodkovni način gospodarjenja« — ki ga v svojem članku nikjer izrecno niti ne omenja, kaj šele, da bi ga opredelil — očita še vrsto drugih nepravilnosti. Da ne upoštevam Marxovih pogledov o socializmu in Smithovih dognanj o gospodarjenju (s sredstvi), da ne poznam razlike med »gospodarskim sistemom« in »načinom gospodarjenja«, da »vse tiste, ki se z menoj ne strinjajo, obdolžujem, da so za administrativni ali celo za naturalni način gospodarjenja« itd... Pri zadnjem med očitki celo navaja stran mojega

* Redakcija meni, da je v soočenju pogledov Roter-Tavčar ostalo odprtih še mnogo vprašanj, ki so pomembna za razvoj naše skupnosti. Zato vabi še druge avtorje, da se vključijo v razpravo.

članka, na kateri naj bi se to zgodilo — TIP št. 5, 1969, str. 794 zgoraj — pa tega pri najboljši volji nisem mogel najti niti tam niti drugje.

Dr. Lipovec mi zameri, ker že vnaprej trdim, da je mera dobička pravilen izraz uspešnosti gospodarjenja s sredstvi, in tako »že vnaprej zavračam kakršen koli drugačen rezultat«. To naj bi bil »pedsodek, neznanstvena metoda in že vnaprej znana dogma«, ki pa je — poslušajmo ga zdaj natančneje — lahko za socializem usodna; in sicer tako, da je tisti, ki govori o meri dobička, pravzaprav »za privatnega lastnika kapitala kot nosilca gospodarjenja«, pa naj se tega zaveda ali ne. To naj bi bil izredno močan argument, nesreča je v tem, da je samo poskus politične diskvalifikacije sogovornika.

Naj začnem z najpomembnejšim ekonomskim dejstvom, z vprašanjem o tem, ali socialistični proizvajalci gospodarijo s sredstvi ali ne. Z odgovorom na to vprašanje namreč ostane ali pade vsa »teorija« o meri dohodka — kar ugotavlja tudi njen avtor sam, (TIP št. 8—9, 1969, str. 1338), ko pravi takole:

»Vendar če bi sprejeli Tankovo zahtevo in še pred raziskavo predpostavili, da je vsako gospodarjenje v resnici gospodarjenje s sredstvi, ali kot smo ga popravili, s kapitalom — potem našega raziskovalnega problema v resnici sploh ne bi bilo. Kajti popolnoma jasno je, da se uspešnost gospodarjenja s kapitalom izraža s profitno mero (ali kot pravi Tanko: z mero dobička). Potem se seveda moramo popolnoma strinjati s Tankom, da je tudi v socializmu edino možno, da uspešnost izražamo s profitno mero. Takšen je tudi Tankov sklep, ki nas na podlagi povedanega tudi prav nič ne preseneča. Če je gospodarjenje vedno samo gospodarjenje s kapitalom (ali kot pravi Tanko: s sredstvi) potem je tudi mera uspešnosti nujno vedno profitna mera, profit izmerjen z vloženim kapitalom. V tem se popolnoma strinjamo s Tankom. Samo da on napravi še en korak naprej in razglasi, da je profitna mera tudi edino objektivno merilo za uspešnost gospodarjenja s sredstvi ne glede na to, kdo je njihov lastnik (str. 794). Torej je sploh nesmiselno razmišljati o tem, da bi uspešnost izražali na kak drugačen način. S to trditvijo že začenja zapuščati zgodovinsko danost.«

Po vsem tem je več kot upravičeno vprašanje, kdo »zapušča zgodovinsko danost« — ali Tanko, ki trdi, da tudi socialistični proizvajalci gospodarijo s sredstvi (pri tem sedaj ni važno, ali gospodarijo dobro ali slabo) — ali zapušča »zgodovinsko danost« dr. Lipovec, ki trdi nasprotno. Dokazovati dejstvo, da se tako jaz kot vsi drugi (pa ne samo v gospodarstvu) vsak dan odločamo o tem, koliko sredstev (denarja, pa tudi kapitala) bomo vložili v tak ali drugačen gospodarski posel — proizvodnjo, nakup, investicije in podobno — je res več kot nesmiselno. Gospodariti s sredstvi moramo ne glede na to, ali hočemo ali ne. In da pri tem tudi po svoje računamo, koliko nam bo tak posel navrgel dobička (ali dohodka), je tudi nesporno, ne glede na to, ali pri tem dobro ali slabo računamo.

Spričo tega se vprašujem, kam meri zastavljeno vprašanje o tem, ali socialistični proizvajalci gospodarijo s sredstvi ali ne, oziroma, ali je vsako gospodarjenje gospodarjenje s sredstvi ali ne. Ali ni že tako zastavljeno vprašanje namenjeno, da potrdi neko — sedaj resnično — dogmo o tem, da se mora uspešnost socialističnega gospodarstva izražati z nekakšnim drugačnim merilom, z mero dohodka?

Dr. Lipovec nam na to res temeljno vprašanje ne odgovarja, tako kot se v svojem članku zavzema — z indukcijo, z ugotovitvijo o tem, ali socialistični proizvajalci gospodarijo s sredstvi ali ne. S takim odgovorom bi namreč padla vsa njegova teorija o »novi meri uspešnosti gospodarjenja v socializmu, ki da ni mera dobička« itd. Ne, skuša nas speljati žejne čez vodo s pomočjo treh zanj, tako kaže, logičnih, zame pa hudo sofističnih ugotovitev.

Prva je njegova, da tako rečem, totalna abstrakcija pojma gospodarjenje. Gospodarjenje je zanj gospodarjenje nasploh, nikakor pa ni vedno gospodarjenje s sredstvi, karkoli že pojmuje s pojmom sredstva. To je ravno tako, kot če bi dejali, da »pitje« ni pitje tekočine, kakršnekoli že, temveč da najbolj splošni pojem »pitja« ne zahteva vselej pitja tekočine. To je besedna igra, ki se jo sicer res da na papirju izvajati po mili volji. V resničnem življenju, ki nikakor ni sestavljeno iz abstraktnih pojmov, temveč iz stvarnih danosti (če ostanemo na gospodarskem področju), pa gospodarjenja (nasploh) ni, če ni to gospodarjenje s sredstvi. Najprej pojmovanimi kot materialna sredstva — in to je najbolj pomembno z zemljo, s surovino, s polizdelkom, z izdelkom, s svojo delovno silo, z orodji itd., in potem tudi s sredstvi, pojmovanimi kot vrednostne danosti, ko se razvije denarno gospodarstvo.

Spričo tega je gospodarjenje vselej gospodarjenje s sredstvi, nikakor pa ne more biti gospodarjenje nekaj, kar bi se lahko dogajalo brez sredstev.

Da bi nas podučil, kakšno je lahko gospodarjenje brez sredstev, nam dr. Lipovec postreže z resnico, da je že »od Adama Smitha in še zlasti Karla Marxa dalje jasno, da ljudje najprej gospodarijo s svojim delom, merjenim s časom trajanja, in šele v nekih posebnih razmerah se to delo obleče v neko materialno preobleko«. Če predpostavimo, da je denarna oblika gospodarjenja s sredstvi samo neka posebna oblika gospodarjenja, ki nam omogoča, da s sredstvi kot z materialnimi (naturalnimi) sestavinami procesa družbene produkcije čimbolj racionalno gospodarimo, potem je logično, da so v prvotnih družbah ljudje najprej gospodarili s sredstvi, ki jih je takrat sestavljala — vzemimo to kot najbolj preprosti način razmišljanja, ki nam ga je vsilil dr. Lipovec s svojo primerjavo — samo njihova delovna sila. Čim več sestavin narave so v svojem razvoju materialno (naturalno) vključevali v proces družbene produkcije, tem bolj se je spreminjala struktura sredstev, s katerimi so morali gospodariti — od dela, zemlje, orodij, surovin itd., do denarnega izraza vseh teh elementov v razvitejši družbi.

Spričo tega primer, ki nam ga je podal dr. Lipovec, nikakor ne pove tega, kar je hotel on, temveč nekaj čisto drugega. Da so namreč ljudje vselej gospodarili s sredstvi (sorazmerno redkimi, seveda, saj z zrakom še danes ne gospodarimo!), ki so bila materialne sestavine njihovega procesa družbene reprodukcije, samo da sta se obseg in struktura le-teh spreminjala od nabiranja sadežev do sodobne industrije.

Primer, ki nam ga je navedel, nikakor ne pomeni tega, kar nam je hotel očitati, tega namreč, da bi ljudje zavestno izključevali del sorazmerno redkih sredstev iz celote sredstev, s katerimi so gospodarili. Gospodarili naj bi tako samo s svojo delovno silo, s surovino, ki jim je je tudi primanjkovalo ali ki so si jo morali celo pridobiti z menjavo, pa naj bi ne gospodarili. To bi bil nesmisel celo za prvotno družbo, in tak nesmisel naj bi nam tu rabil za primer »gospodarjenja nasploh« (ne s sredstvi). Kakšen nesmisel je za sodobno družbo, ki zraven dela uporablja čedalje več denarnih (in zato seveda tudi naturalnih) sredstev, ki so, kot vidimo, kar zelo redka. Bogdaj, da kaj kmalu ne bi bila redka oziroma, da bi jih imeli preveč; sam bi bil prvi za to, saj mi potem ne bi bilo več treba skrbeti, kako bomo bolj pametno uporabili tisto malo, kar imamo.

Spričo tega primitivna družba, ki je bojda gospodarila samo s svojim delom (drugih sredstev pa ni imela), res ne more biti upravičen argument za to, da v socializmu ne bi gospodarili s sredstvi.

Tretji argument, s katerim se dr. Lipovec najbolj ponaša, pa so njegova induktivna spoznanja o tem, kako socialistična družba res ne upošteva sredstev pri gospodarjenju. (TIP, št. 6—7, 1968, str. 982—983):

1. »Naša podjetja ne upoštevajo pri ocenjevanju svoje uspešnosti vloženih sredstev.«

2. »V našem gospodarstvu se uspeh ne meri z vloženim kapitalom.«

3. »Kot uspeh v našem gospodarstvu ne nastopa profit... in se ne meri z vloženim kapitalom.«

4. »To pa spet pomeni, da ni niti akumulacija cilj gospodarjenja niti kapital merilo uspeha.«

5. »Kar pomeni, da na splošno kapital ni merilo uspeha.«

Že v svoji kritiki njegovega članka sem ugotovil, da so trditve o tem, kako pri nas manj racionalno gospodarimo s sredstvi, kot bi objektivno morali, pravilne. Pri tem pa sem tudi opozoril, da dr. Lipovec iz teh pravilnih ugotovitev popolnoma nevzdržno sklepa. Oglejmo si še enkrat, in zdaj v luči njegovega odgovora na mojo kritiko, pri čem vztraja.

Iz zgoraj navedenih ugotovitev bo vsakdo, ki se ukvarja z gospodarstvom, povzel, da je »negospodarjenje« s sredstvi ena največjih pomanjkljivosti našega socialističnega gospodarskega sistema. Te ugotovitve so zato dokaz tega, da manj smotrno gospodarimo s sredstvi, kot bi objektivno morali. Nikakor pa ne morejo biti dokaz za

to, kar razvija dr. Lipovec, namreč, da je to »nova« socialistična oblika racionalnega gospodarjenja, ki pri svojih poslovnih odločitvah ne upošteva sredstev.

Spričo tega bi moral biti vsaj toliko tolerant, da bi dopuščal drugačno tolmačenje sicer v bistvu nespornih ugotovitev. Toliko manj bi bil potem tudi upravičen napadati tistega, ki se z njegovo razlago nekih dejstev ne strinja, za nasprotnika socializma, Marxa, Smitha in ne vem še česa oziroma zagovornika kapitalističnega načina proizvodnje. To niso več argumenti, še manj so seveda to upravičeni argumenti.

Vprašati se namreč moramo, kaj objektivno pomeni dejstvo, da socialistični proizvajalci manj smotrno gospodarijo s sredstvi, ki jih imajo na voljo. In ta sredstva so še tako zelo omejena — danes vsekakor precej bolj kot delovna sila — saj govorimo o brezposelnosti ljudi, ne pa sredstev!? Odgovor na zastavljeno vprašanje pomeni, da socialistični proizvajalci proizvajajo s količino materialnih (naturalnih) dobrin, ki jih imajo (objektivno) na voljo, z manjšo količino novih, dodatnih dobrin. To pa pomeni, da bo njihov razvoj, merjen s količinami naturalnih dobrin, recimo, na glavo prebivalca, počasnejši kot razvoj drugih družb, ki (bolj) upoštevajo pri svojih poslovnih odločitvah sredstva, s katerimi razpolagajo. Ali je spričo tega objektivnega dejstva res tako obsojanja vredno vprašanje: ali si sme socialistična družba objektivno dovoliti že na tej stopnji svojega razvoja razkošje, da neracionalno gospodari s sredstvi? In: ali je zatorej res tako »dogmatično« vprašanje, ki sem si ga zastavil: »Kako naj organiziramo socialistično družbo, da bodo socialistični proizvajalci najbolj racionalno gospodarili s sredstvi?«

Dr. Lipovec nas kar vse po vrsti obsoja, ko si zastavljamo taka vprašanja, da ne razumemo socializma, Marxa, da smo dogmatiki itd. Vprašati se namreč po tem, kako bolj uspešno organizirati socialistično gospodarstvo, se pravi po mnenju dr. Lipovca »obrniti stvarni problem socialističnega gospodarjenja« (TIP št. 8-9, 1969, str. 1340). Pri tem pa je pozabil, da bi ta svoja stališča vsaj poskusil podpreti z bolj upravičenimi argumenti, kot je zgolj namigovanje na protisocialistične težnje (str. 1340) vseh tistih, ki hočejo, da bi socialistični proizvajalci pri svojih poslovnih odločitvah bolj upoštevali tudi družbena sredstva, katera upravljajo. Ali morda lahko razumemo, da ti namigi lete tudi na našo zvezno vlado, ki si zlasti danes zelo prizadeva, da bi z ukrepi ekonomske politike dosegla, da bi socialistični proizvajalci bolj racionalno gospodarili s sredstvi?

Spričo tega je sklepanje o tem, da je dohodkovna mera (nova) mera uspešnosti gospodarjenja socialistične družbe samo zato, ker proizvajalci pri svojih poslovnih odločitvah v obstoječem sistemu ne upoštevajo tako, kot bi bilo treba, sredstev, fetišiziranje neracionalnega gospodarjenja s sredstvi in tudi nepriznavanje, da bi ga bilo možno v socialističnem sistemu spremeniti, ne pa logičen sklep na podlagi »induktivne« analize socialističnega gospodarstva.

Čeprav si je dr. Lipovec najprej prizadeval, da bi nam dokazal, kako je tudi negospodarjenje s sredstvi vendarle gospodarjenje, je nazadnje priznal, da dohodkovna mera na neki način vendarle upošteva tudi sredstva. S tem je sodil, da je zavrnil moj očitek glede tega vprašanja. Tudi to njegovo stališče je izredno »logično«. Najprej nam hoče dokazati, kako prav je, da socialistični proizvajalci ne gospodarijo s sredstvi, sedaj pa spoznamo, da upoštevajo pri svojih poslovnih odločitvah tudi sredstva. V meri dohodka so namreč že po osnovni opredelitvi upoštevane obresti na sredstva in zato po njem — mu nihče ne more očitati, da ne upošteva sredstev.

Tudi s to svojo ugotovitvijo nas je poskusil dr. Lipovec pripejlati žeje čez vodo. Dohodkovna mera ne upošteva sredstev v takem pomenu, v kakršnem se v tržnem gospodarstvu sicer upoštevajo. Upošteva namreč samo enega njihovih elementov — stroške sredstev (kot obresti) v števcu matematične enačbe, ki jo za dohodkovno mero (ali za mero dobička) lahko nastavimo. To pa ni tisto, po čemer bi se njegova dohodkovna mera razločevala od mere dobička, saj so v števcu pri obeh sredstva. Dohodkovna mera ne upošteva sredstev v imenovalcu, se pravi, da ne meri danega gospodarskega rezultata s količino sredstev, s katerimi smo ga dosegli. Merjenje s količino uporabljenih sredstev pa se v matematičnih izrazih vselej izraža tako, da se zadevna količina postavi v imenovalec. Upam, da me dr. Lipovec tudi za to ne bo razglasil za dogmatika.

Trditi, da upoštevam sredstva, če dam obresti na sredstva (kot stroške) v števec dohodkovne enačbe, je seveda čisto nekaj drugega, kot storiti isto in pri tem upoštevati sredstva še tako, da jih postavimo v ustrezno enačbo v imenovalcu. Zdaj namreč to ne pomeni samo tega, da upoštevamo stroške sredstev (v števcu), temveč da upoštevamo ustvarjeni rezultat (v števcu) na enoto sredstev, ki so v imenovalcu! Sicer pa obresti na sredstva upoštevajo tudi kapitalisti, pa se začuda dr. Lipovec za to ni prav nič ustrašil, da bi, s tem ko je to storil pri svoji meri dohodka, izražal kapitalistične tendence v socializmu(!?), kot to meni očita.

Oglejmo si v številkah primere »upoštevanja« sredstev po »metodi« dr. Lipovca in »drugačnega upoštevanja« sredstev v meri dobička:

(CD) celotni dohodek	2000 enot
(SM) stroški materiala	1000 enot
(SS) stroški sredstev	5 % od sredstev
(SD) stroški dela	100 enot
(Sr) Sredstva	1. varianta 500 enot 2. varianta 1000 enot
(ZO) Zaposlene osebe	50 enot

1. Varianta: Mera dohodka (sredstva 500)

$$\frac{CD - SM - SS}{ZO} = \frac{2000 - 1000 - 25}{50} = \frac{957}{50} = 19,5$$

2. Varianta: Mera dohodka (sredstva 1000)

$$\frac{2000 - 1000 - 50}{50} = \frac{950}{50} = 19,0$$

1. Varianta: Mera dobička (sredstva 500)

$$\frac{2000 - 1000 - 25 - 100}{500} = \frac{875}{500} = 1,75$$

2. Varianta: Mera dobička (sredstva 1000)

$$\frac{2000 - 1000 - 50 - 100}{1000} = \frac{850}{1000} = 0,850$$

(Podatki so izbrani po naključju!)

Kaj nam povedo ti štirje primeri? Najprej to, da v tako imenovani meri dohodka dr. Lipovca uporabljena sredstva res skorajda nič ne pomenijo, pa čeravno se trka na prsi, kako sam vendarle upošteva družbena sredstva, s katerimi gospodarijo socialistični proizvajalci. S tem je seveda tudi prepričan, kako je popolnoma zavrnil mojo kritiko o tem, da v meri dohodka niso upoštevana družbena sredstva.

Na prvih dveh primerih je stvarno in objektivno najbolje videti, kolikšna je teža »upoštevanja« družbenih sredstev pri dohodkovni meri, če se vsi drugi elementi ne spremenijo, pri tem ko se uporabljena družbena sredstva povečajo za 100 %. Uspešnost gospodarjenja — merjena z mero dohodka — zdrkne od 19,5 na 19 točk ali za 2 %. To pomeni, da sta pri tako izbranem merilu za uspešnost gospodarjenja (meri dohodka) gospodarski rezultat in povečanje sredstev v razmerju 1 : 50. Če se za 50 % povečajo sredstva, se to pokaže z 1 % poslabšanja gospodarskega rezultata. Pri tem pa moramo še upoštevati, da sem zaradi preprostejšega računanja vzel, da so obresti na sredstva 5 % — vtem ko so pri nas v resnici le dobre 3 %. To pa pomeni, da je v resnici rezultat za mero dohodka še slabši.

Spričo tega se upravičeno lahko vprašamo, kako more biti (objektivno) neki ekonomski pokazatelj razglašen za merilo uspešnosti gospodarjenja z družbenimi sredstvi, če je le z dobrima 2 % odvisen od ekonomsko najpomembnejšega faktorja gospodarjenja — sredstev, ki jih vlagamo takrat, ko organiziramo proces družbene reprodukcije?!

Potemtakem nas je dr. Lipovec vnovič opeharil za užitek, ki bi ga imeli, če bi resnično ugotovili, da so v meri dohodka zadosti

upoštevana družbena sredstva, s katerimi naj gospodarijo socialistični proizvajalci.

Kaj pa nam pokaže mera dobička v nasprotju z mero dohodka? Da se pri 100 % povečanju uporabljenih družbenih sredstev pri sicer enakih drugih elementih gospodarjenja zniža ekonomski rezultat poslovanja (merjen z mero dobička) na 49 %. Se pravi, približno za toliko, za kolikor se povečajo sredstva, se zniža uspešnost gospodarjenja. To je sicer razumljivo, saj se tako števec (za večje stroške povečanih sredstev — obresti) kot tudi imenoalec (za večjo količino sredstev) v enačbi za mero dobička spremenita.

Potemtakem je popolnoma v redu, če je mera dobička merilo za uspešnost gospodarjenja z družbenimi sredstvi, saj edino ta na ustrezen način izraža spremembe v uspešnosti gospodarjenja.

Dr. Lipovcu seveda taki argumenti nič ne pomenijo. Zanj tudi ni važno vprašanje, zakaj naše gospodarstvo ne prenese večje obrestne mere na družbena sredstva (ne glede na to, ali je to hkrati tudi prispevek družbi) kot dobre 3 %, ko po vsem svetu velja, da mora biti minimalna stopnja racionalnosti gospodarjenja s sredstvi vsaj tolikšna, kolikršna je navadna obrestna mera za hranilne vloge? Če pri tem še upoštevamo splošno znano dejstvo, da je večina osnovnih sredstev v gospodarstvu premalo ocenjena, je dejanska obrestna mera še nižja. Spričo tega nastaja ob vsaki revalvaciji osnovnih sredstev v določenih gospodarskih panogah vedno problem, kako prenesti to novo obremenitev, ko ni zadosti dohodka, ker je pač akumulativnost prenizka. Cele panoge so oproščene plačevanja obresti na sredstva, ker tega niso sposobne, itd.

Dr. Lipovcu seveda pri vsem tem ne pride na misel, da bi se vprašal, ali je morda vse to v zvezi z njegovimi dognanji o »stvarni meri uspešnosti gospodarjenja v naši družbi, ki da je mera dohodka«. Če bi se namreč vprašal po tem, potem bi njegov odgovor — kolikor seveda lahko po vsem tem še domnevamo, da bi bil ekonomsko logičen — ne mogel biti tak, kakršen je: da je namreč prav, da je pri nas mera dohodka merilo za uspešnost gospodarjenja s sredstvi. Ugotovil bi, da je do tako nizke akumulativnosti našega gospodarstva pripeljalo prav dejstvo, da v naš gospodarski sistem in s tem seveda v gospodarjenje socialističnih proizvajalcev doslej sploh še nismo vnesli objektivno ustreznega merila za uspešnost gospodarjenja z družbenimi sredstvi. Tako merilo pa seveda, kot smo videli iz primera, ne bi moglo biti nič drugega kot mera dobička prav zato, ker v ekonomsko logični zvezi ustrezno povezuje vse elemente racionalnega gospodarjenja, kar sem pojasnil že v prvem članku. Za dr. Lipovca so vsi taki argumenti nepomembni.

Ko smo že pri trditvi dr. Lipovca, da v meri dohodka vendarle upošteva tudi sredstva — v nasprotju s tem, kar mu očitam — in videli smo že, koliko jih upošteva, velja omeniti še neko pripombo v zvezi s tem. Dr. Lipovec mi namreč očita, da ne vem, kaj je gospodarski sistem in kaj je »način gospodarjenja«. Le-ta je namreč

»neodvisen od volje ljudi, medtem ko je gospodarski sistem rezultat zavestne akcije«. (TIP, št. 8-9, 1969, str. 1336.) Ne bom se spuščal v vprašanje, koliko gospodarski sistem objektivno vpliva na »način gospodarjenja«, kar je docela nesporno, sicer ne bi nobena družba izvajala določenih ukrepov ekonomske politike, pač pa se bom dotaknil samo njegove trditve o tem, da je mera dohodka (kakor jo je sam opredelil) »družbeno naravni rezultat načina gospodarjenja« socialističnih proizvajalcev.

Vprašam se zdaj, ali so tudi obresti na družbena sredstva, ki jih tako zmagoslavno vleče na dan, ko se hoče braniti pred očitkom, da ne upošteva sredstev, rezultat »načina gospodarjenja proizvajalcev« ali pa so instrument, ki ga je predpisala država in ki ga morajo proizvajalci ne glede na to, kaj menijo o meri dohodka dr. Lipovca, upoštevati in se tudi pri svojem gospodarjenju v določeni meri po njem ravnati? Ali sploh moremo pričakovati, da bi si proizvajalci sami predpisali obresti ali pa take obresti na sredstva, ki bi jim oteževale gospodarjenje???

Odgovor na to vprašanje je jasen. Prav tako je jasen podoben odgovor na vprašanje o tem, ali si bodo proizvajalci sami predpisali tako merilo za uspešnost gospodarjenja s sredstvi, ki bi jim objektivno samó povečalo njihovo družbenogospodarsko nalogo? Prav gotovo si ga ne bodo. Zato pa je naloga zavestnih družbenih sil, odgovornih za uspeh družbe kot celote, da po ustreznem gospodarskem sistemu predpišejo in seveda ekonomsko vgradijo taka merila za uspešnost gospodarjenja socialistične družbe, ki bodo objektivno omogočala tej družbi, da bo najbolj racionalno gospodarila s sredstvi. Pri tem je treba seveda vselej računati tudi na to, da je konkretno gospodarjenje socialističnih proizvajalcev vselej objektivna — in tudi, kot je zapisal dr. Lipovec — »družbeno naravna« reakcija proizvajalcev na pogoje, ki jim jih postavlja gospodarski sistem.

Da pa bi socialistična družba lahko uvedla tak objektivno ustrezen gospodarski sistem, mora seveda najprej po svojem najbolj odgovornem delu za to družbeno področje **s p o z n a t i** objektivne pogoje in vzvode racionalnega gospodarjenja z družbenimi sredstvi. In to je smisel mojih trditev o vlogi zavestnih sil v naši družbi, ne pa to, kar je napredel dr. Lipovec, češ da »delimo družbo na tiste, ki so subjektivno sposobni spoznati načela racionalnega gospodarjenja s sredstvi, in na tiste, ki tega niso sposobni«. (TIP, št. 8-9, 1969, str. 1339.) Da se naša družba oziroma njen najbolj odgovorni del res še ni dokopal do vseh tistih spoznanj, ki bi pri veljavnih oblikah samoupravnega načina gospodarjenja objektivno omogočala bolj racionalno gospodarjenje s sredstvi v asociacijah socialističnih proizvajalcev, ne dokazuje samo razpravljanje z dr. Lipovcem (objektivno celo najbolj tisti njegovi izsledki o tem, da naša družba manj racionalno gospodari s sredstvi kot kapitalistična družba), temveč tudi vse sedanje diskusije v zvezi z ukrepi ekonomske politike, ki naj jih država podvzame, da bi odpravila nelikvidnost, manj racionalno

gospodarjenje s sredstvi itd. Če bi namreč v naš gospodarski sistem pravočasno vnesli vse tiste vzvode, ki bi objektivno silili socialistične proizvajalce k bolj racionalnemu gospodarjenju z družbenimi sredstvi, dr. Lipovec sploh ne bi mogel ugotavljati dohodkovne mere v našem gospodarstvu.

Naslednja moja pripomba, s katero je dr. Lipovec prav na kratko opravil, je ta, da mera dohodka ne upošteva delitve dohodka v sredstva za osebno potrošnjo in akumulacijo. Dr. Lipovec mi odgovarja: To ni res, saj ravno to, ker »upoštevam sredstva« (obresti na sredstva v števcu formule!), dokazuje, da upoštevam delitev. Žal mi je, da moram tudi o tej njegovi trditvi izreči nekaj grenkih besed.

Od kdaj se v ekonomski teoriji računa v delitev dohodka izločevanje obresti na sredstva? Obresti na sredstva spadajo v delitev dobička med podjetnika in lastnika sredstev, kolikor jih le-ta onemu posoja. Če pa so vsa sredstva last podjetnika, so obresti na kapital obračunska stroškovna kategorija, ki jo uporablja lastnik sredstev zato, da bi v obračunu dobička prikazal minimalno akumulacijo kot stroške kapitala.

»Ostareli in zaletavi sanjač« Karl Marx je to vparšanje precej široko obdelal in delitev kot osnovni družbenoekonomski problem kapitalistične družbe (ki ga je pravzaprav on razrešil) vselej pojmuje kot delitev dohodka na sredstva za porabo in akumulacijo oziroma na plače in na dobiček. Ker je po vsem tem, kar sem v svoji kritiki članka dr. Lipovca zapisal, tudi popolnoma jasno, da govorim samo o tej delitvi, je argument, ki ga navaja dr. Lipovec proti temu, več kot samo zunaj normalnega občevanja med ljudmi v razpravi. To pa hkrati kaže tudi na to, da dejstev, ki govore nasproti temu, kar hoče razvijati, sploh noče razumeti.

Pri tem pa se ne zadovolji samo s tem, da se »pogumno« vede, ko pravi, da v meri dohodka vendarle upošteva delitev dohodka v porabo in akumulacijo — kar sploh ni res, temveč mi še očitujoče oponaša, kako z mero dohodka upošteva več kot jaz s tega področja — porabo, četrto fazo družbene reprodukcije, ki da je jaz sploh ne omenjam. S tem, se mu zdi, je dokončno ovrgel moj argument, da mera dohodka ne upošteva delitve. Kako more z mero dohodka upoštevati tudi še porabo, ko dohodek sploh še ni razdeljen niti na svoja osnovna sestavna dela, na plače in na akumulacijo, je res uganka, ki je doslej ni še nihče razrešil?

Zdaj pa si oglejmo še njegovo trditev o tem, da upoštevam jaz samo tri faze družbene reprodukcije, on pa še četrto — porabo. Na videz je vse lepo in prav, toda samo na videz. Treh faz družbene reprodukcije si nisem izmislil sam, o njih — in samo o njih — je govoril tudi Marx. Potemtakem bi lahko to očitati njemu — seveda, če bi bilo to res upravičeno. Poraba kot družbenogospodarska faza je namreč pri Marxu menjava, to je faza, v kateri nosilci dohodka — potem ko so si ga razdelili — nastopijo na trgu in si z denarjem nakupijo določeno blago, (če naj ga porabijo ali rabijo!) bodi za

osebno rabo ali za investicijsko. Sama poraba kot materialni proces pa je spet dvojna, ali uničevanje dobrin (hrana, obleka, itd.) ali pa proizvodna poraba — ustvarjanje novih dobrin. Zato je Marx nemalokrat zapisal, da je proizvodnja poraba in poraba je proizvodnja. Pa tudi osebna poraba je na neki način proizvodnja — proizvodnja delovne sile. Spričo tega pomeni to, da mi oponaša četrto fazo družbene produkcije, samo to, da ne ve, da je s proizvodnjo, menjavo in delitvijo — seveda potem, ko je ta že opravljena, upoštevana tudi poraba, predpostavljajoč seveda pri tem, da proces družbene reprodukcije nepretrgano teče.

Docela drugo vprašanje pa je — Marx ga sploh ni obravnaval — če iz menjave izločimo en del in ga samostojno proučujemo, to je, če samostojno proučujemo osebno in investicijsko porabo, seveda vselej kot nakup in prodajo blaga (torej kot menjavo), in ga pod naslovom struktura porabe (potrošnje) posebej proučujemo. Toda to nikakor ne pomeni, da s tem, ko rečemo, da proučujemo proces družbene reprodukcije samo v treh fazah — v proizvodnji, menjavi in delitvi — izpuščamo četrto fazo, porabo. To je le drugačen način izražanja ene in iste stvari.

Kot smo videli, dr. Lipovec ne upošteva pri svoji dohodkovni meri niti družbenih sredstev niti delitve — čeprav trdi »na znanstven način«, kot sam pravi, prav nasprotno.

Oglejmo si zdaj še, kakšne posledice ima za njegovo mero uspešnosti gospodarjenja dejstvo, da ne upošteva delitve dohodka v sredstva za osebno porabo in akumulacijo. Če naj bo namreč mera dohodka merilo za uspešnost gospodarjenja posamezne gospodarske organizacije, potem iz tega izhaja, da dva gospodarska subjekta enako dobro gospodarita, ne glede na to, kako delita ustvarjeni dohodek. Tisti, ki npr. razdeli celoten dohodek na osebne dohodke zaposlenih, je ravno tako dober gospodar kot tisti, ki ga razdeli manj in s tem ustvarja določeno družbeno akumulacijo; oba imata namreč enak dohodek in zato enak gospodarski uspeh, s predpostavko, da je število zaposlenih proizvajalcev pri obeh enako.

To pa ne pomeni samo tega, kar smo že doslej dokazovali, namreč, da v meri dohodka ni upoštevana tretja faza družbene reprodukcije — delitev, temveč pomeni še nekaj več: za prav tako dobrega gospodarja velja tisti, ki manj akumulira in več deli na osebne dohodke.

Kako naj po vsem tem socialistični proizvajalci drugače razumejo tako ekonomsko »logiko«, kot da je osnovni interes naše družbe v tem, da celoten dohodek razdelijo na osebne dohodke? Oziroma, kako naj tako »teorijo« razumejo drugače, kot da se tretja faza družbene produkcije sploh ne podreja načelu o racionalnosti gospodarjenja oziroma da pri delitvi dohodka ne gre za racionalno gospodarjenje z družbenimi sredstvi? Da je tako pojmovanje izrazito kratkoročno pojmovanje družbenega gospodarjenja je očitno. Manj pa je očitno, da so posledica takega pojmovanja vsi

tisti pojavi, ki jih je dr. Lipovec v svoji prvi razpravi ugotovil — manj racionalno gospodarjenje z družbenimi sredstvi, kot je objektivno potrebno in možno.

Pri tem je seveda avtor te nove »teorije« o racionalnem družbenem gospodarjenju »pozabil« še na neko izredno pomembno dognanje ekonomske teorije, ki ga je Marx vselej posebej poudarjal. To namreč, da je racionalnost gospodarjenja s sredstvi vselej funkcija delitve dohodka. Da lahko le objektivno ustrezna delitev dohodka omogoča racionalno gospodarjenje s sredstvi. To spoznanje je toliko bolj pomembno za našo družbo, ki organizira družbeno gospodarjenje na novih lastninskih temeljih — s sredstvi, ki so družbena lastnina. V sistemu gospodarjenja, kjer so sredstva zasebna lastnina, je namreč v institut zasebne lastnine že avtomatično vgrajen mehanizem delitve, ki vzbuja nosilce gospodarjenja (objektivno seveda) k bolj racionalnemu gospodarjenju s sredstvi. Naš sistem družbene lastnine pa tega avtomatičnega mehanizma, ki bi nosilce gospodarjenja še bolj spodbujal k racionalnejšemu gospodarjenju s sredstvi, nima. Spričo tega je še toliko bolj pomembno, da to objektivno zakonitost družbenega gospodarjenja spoznamo in jo po ustreznem sistemu delitve dohodka vgradimo v naš gospodarski sistem.

Ne bo odveč, če k že navedenim teoretičnim argumentom glede vloge delitve pri vsakršnem merilu za uspešno gospodarjenje s sredstvi in seveda pri racionalnem gospodarjenju samem po sebi dodamo še nekaj besed iz praktičnega vsakdanjega življenja.

Kakor je dr. Lipovcu pravzaprav vseeno, ko objektivno ugotavlja, da naša družba manj smotrno gospodari s sredstvi kot druge družbe, ki so organizirane na tržni osnovi, tako mu je prav vseeno, če je naš sistem delitve dohodka že dobrih petnajst let v stalni krizi. Ta kriza se vsakih štiri do pet let kaže v ponavljajočih se »ekscsilih«, ki le na ekstremen način kažejo, da s tem vprašanjem nekaj že v osnovi ni v redu. In ko se potem naša družba po svojem najpomembnejšem političnem forumu (IX. kongresu ZKJ) odloča, da je njen družbeni vpliv spričo političnih in ekonomskih problemov na delitev dohodka v gospodarskih organizacijah nujen, so kljub vsemu vsi taki in podobni stvarni argumenti tudi bob ob steno.

Tako imamo izredno zanimiv pojav — na eni strani so tudi politični dejavniki prepričani, kako izredno pomembno je, da naša družba zagotovi čimbolj racionalno gospodarjenje z družbenimi sredstvi (npr. pri nas stališča sindikatov, 9. plenum CK ZKS) in da je tudi glede delitve dohodka treba upoštevati določene ekonomske in socialne elemente, kar je vse rezultat gospodarskih in političnih izkušenj, ki si jih je naša samoupravna družba nabrala v preteklih letih. Na drugi strani pa imamo »teorije«, ki se za stvarne argumente, bodisi iz teorije ali pa iz prakse, sploh ne zmenijo. Splendid isolation! pred stvarnimi in izredno pomembnimi problemi socialistične družbe, ki si ga seveda lahko privoščijo le izbranci.

Na koncu še nekaj misli o Marxu, kapitalističnih tendencah in samoupravljanju, kar nam je vse očital dr. Lipovec. Moram poudariti, da sem se v svoji prvi kritiki dohodkovne mere namerno omejil samo na razpravljanje o konkretnih, rečem lahko, računskih elementih zastavljenega vprašanja. Pri tem sem opustil vsakršno vmešavanje »velikih besed« o marksizmu, socializmu in kapitalizmu, čeravno bi bil že v prvem članku dr. Lipovca lahko našel dokaj razlogov, da bi se spustil tudi na to področje, kakor nam je pokazal odgovor dr. Lipovca. Spričo tega bo razumljivo, da mu ne morem več ostati dolžan odgovora tudi na te njegove politično diskvalifikatorske namige.

Najprej o Marxu in njegovih nazorih o socializmu, ki je bil zanj takrat »prihodnja družba«, kot je sam zapisal. Spričo tega seveda ne moremo Marxu prav nič zameriti, če je o socializmu zapisal kakšno tako, ki se nam danes (po sto letih!) dozdeva kaj nenavadna, kar je sicer obojestransko razumljivo. Zameriti pa vsekakor moramo tistemu, ki se danes sklicuje na popačene Marxove misli in nas skuša prepričati, kot da Marx zares tako misli, kot si sam prizadeva prikazati. Bodimo konkretni: dr. Lipovec pravi namreč takole (TIP, št. 8-9, 1969, str. 1340): Tanka je pripeljala do sklepa, da problema mere uspešnosti v socializmu sploh ni, da velja namreč še nadalje profitna mera. Karl Marx, ki je prišel do drugačnega sklepa, je bil pač samo ostarel in zaletel sanjač.«

Iz napisanega je mogoče sklepati, da je bil sicer Marx res izrecno proti temu, da bi lahko bila mera dobička mera uspešnosti v socializmu, da pa ni imel ničesar proti temu, da bi to bila mera dohodka — ker je pač mera dohodka nekaj drugega kot mera dobička.

Tako poceni se pa že ne dam preprodati, pa tudi Marxa ne.

Čas bi namreč že bil, da bi vsaj tisti profesorji na ekonomskih fakultetah, ki z Marxom zagovarjajo svoje nazore, poznali resnično Marxovo misel o socializmu. Marx je namreč sodil — in to sploh ni sporno za tistega, ki je sposoben Marxa pošteno in brez predsodkov brati — da v socializmu (že od najzgodnejše faze naprej) sploh ne bo več tržnega gospodarstva, denarja, blaga, bank, trgovine itd. Zanj je bilo vsakršno govorjenje o tem, da bi bil socializem sistem tržnega gospodarstva, popoln nesmisel ali reakcionarno politikantstvo v vrstah kakšnega takratnega socialnega gibanja. To je tako jasno, da o tem res ne bi bilo treba več razpravljati — vsaj s profesorji politične ekonomije ne.

No, pa da ne bom tako ekskluziven v pogledu Marxa in z njim vred seveda tudi dr. Lipovca, bom vseeno navedel misli dveh profesorjev, kolegov dr. Lipovca na ekonomski fakulteti v Ljubljani, s katerima lahko pretese to vprašanje, če seveda to želi.

Dr. F. Černe (»Ekonomska revija«, št. 3, 1969, str. 278.):

»Kot nam je znano, klasiki marksizma in njihovi prvi učenci niso predpostavljali tržne oblike socialističnega gospodarstva. Razen tega so menili, da bo socialistična družba centralistično urejena.«

Dr. F. Lavrač (TIP, št. 8-9, 1968, str. 1142):

»Predvsem bi bilo treba opustiti splošno razširjeni predsodek in napačno predstavo, češ da načelo delitve po delu izhaja iz delovne teorije vrednosti. Marx je delovno teorijo vrednosti razvil za *blagovno* produkcijo, načelo delitve po delu pa za *neblagovno*, naturalno produkcijo prve faze socializma, kot jo je predvideval.«

Za Marxa so bile vse ekonomske teorije tržnega gospodarstva kapitalistične kategorije, nič manj dohodek kot dobiček, nič manj dohodkovna mera kot mera dobička in nič manj obresti na sredstva v gospodarstvu kot obresti na hranilne vloge, itd., itd. Za Marxa je bil celo sam denar kapitalistična kategorija — gledano seveda z vidika socializma — zato si je predstavljal, da bo socialistična družba centralno organizirana na planski način in brez denarne menjave med podjetji, ki jih kot samoupravnih teles v taki družbi sploh ni.

Kako naj razumemo dejstvo, da dr. Lipovec napada mero dobička z Marxovimi nazori o socializmu, ko je tudi njegova dohodkovna mera na enak način in pod istim udarom? Ali lahko razumemo tako, da je mera dobička kapitalistična kategorija — na kar se tudi namiguje, da pa je mera dohodka prava socialistična kategorija?! Če tako res misli, potem je to samo dokaz več, ne samo da ne ve, kaj je Marx pisal, temveč tudi tega, da nima ekonomskih argumentov za svoje trditve.

Ob tem se velja spomniti, kakšno razvojno pot smo opravili pri nas, preden smo odkrito priznali tržnost našega družbenega gospodarstva. Sprva nismo priznavali niti tega, da je denar blago, pa čeprav je prav Marx pojasnil, da je bistvo denarja v tem, da je blago, kaj šele, da bi se kdo upal govoriti o socialističnem blagovnem gospodarstvu. Blagovnost je bila »ostanek starega v novem«, ki bi ga bilo treba čimprej izriniti iz socialističnega gospodarstva. Potem pa smo le začeli počasi priznavati blagovni značaj družbene proizvodnje kot objektivni pogoj in končno celo kot osnovo samoupravljanju. Tako smo postopoma priznavali vse kategorije socialističnega blagovnega gospodarstva, od trgovine do bank, trga kapitala in trga delovne sile, tega danes celo z inozemsko intervencijo. Edini tabu, ki je še ostal za prihodnje priznanje, je pravzaprav samo še mera dobička, saj smo dobiček priznali že v zakonu o dohodku.

S tem smo sicer dejansko — čeravno postopoma — priznali tudi vsa Marxova splošna teoretična dognanja o razvitem blagovnem gospodarstvu. Da so namreč vse ekonomske kategorije razvitega blagovnega gospodarstva (brez izjeme) le različni vidiki enega samega družbenogospodarskega pojava — in zato vse v popolnoma določeni objektivno zasnovani medsebojni odvisnosti. In da je razvito blagovno gospodarstvo možno le tedaj, če je najprej delovna sila blago, saj postanejo vse druge dobrine blago prav zaradi tega in iz istega globljega vzroka, zaradi katerega ima vsak človek za blago najprej svojo najbolj intimno dobrino — ki je edina zares njegova neodtujljiva last — svojo delovno sposobnost. Priznali smo tudi tisto najbolj splošno Marxovo spoznanje o vlogi človeka v družbi, ki pravi, da je

lahko svobodna samo tista družba, ki priznava človeku, da je svoboden lastnik svoje delovne sile. Ni močnejšega dokaza za to, kot je državno-birokratično obdobje našega družbenega razvoja, za katero lahko rečemo ne samo to, da so bile vse materialne dobrine v lasti (upravljanju) državno-birokratičnega aparata, temveč celo delovna sila vseh ljudi.

Kaj nas potemtakem danes še ovira, da ne bi — kar je sicer logično — priznali še zadnje ekonomske kategorije razvite oblike blagovne produkcije — mere dobička, potem ko smo že priznali dobiček, delitev osebnega dohodka socialističnih proizvajalcev na plačo in na delež iz dobička, pa tudi izredno pomembnost sredstev in neizogibnost racionalnega gospodarjenja z njimi? Nič, samo predsodek še! Kakor vemo iz lastnih izkušenj, se tudi na tem področju »vse razvija«, in zato lahko upam, da bo ta predsodek tudi izginil. S tem bi naša družba uspešnejše kot doslej vplivala na bolj racionalno obnašanje proizvajalcev pri upravljanju družbenih sredstev.

Ko smo tako priznali vse ekonomske kategorije razvite oblike blagovne produkcije, smo že zreli za vprašanje — ki naj nam hkrati tudi omogoči odgovor na politična namigovanja dr. Lipovca — v čem pa se potemtakem razločuje kapitalizem od socializma? Odgovor na to vprašanje je sila preprost, vsekakor bolj preprost, kot je razmišljanje marsikaterega tistih, ki ga tako visoko doneče zastavlja — seveda ne brez čisto določenega razloga!

Socializem kot gospodarski sistem se od kapitalizma razločuje po tem, kdo upravlja proizvodnjo, kdo upravlja trgovino, banke, itd., kdo si prisvaja presežno vrednost ustvarjalnega dela — ali so to združeni socialistični proizvajalci ali pa so to od proizvajalcev ločeni lastniki produkcijskih sredstev. Samo v tem, če govorimo z vidika tržnega gospodarskega sistema, je razlika med kapitalizmom in socializmom. In ta razlika je zadosti temeljna, da lahko govorimo o novem družbenem redu. Ta razlika je tolikšna, da ne potrebujemo nikakršnih dodatnih razlik v ekonomskih kategorijah, kot bi si kdo mislil in kot si predstavlja dr. Lipovec. Z objektivnega družbeno-gospodarskega vidika pa teh razlik sploh ne smemo uvajati, če hočemo, da bodo socialistični proizvajalci v svoje dobro kar najbolj racionalno gospodarili z družbenimi sredstvi. Zavedati se moramo namreč, da so vse ekonomske kategorije razvite oblike produkcije v bistvu samo ekonomska orodja, ki so vsakemu lastniku proizvodnih sredstev (v tem primeru socialističnim proizvajalcem) neogibno potrebna, če hoče racionalno organizirati proces družbene produkcije.

Dr. Lipovec mi v zvezi s tem tudi očita, da ne upoštevam dejstva, da je »mera dobička odsev nekih produkcijskih razmerij med ljudmi, kot je na primer učil Karl Marx in kar priznavajo celo sodobni meščanski ekonomisti«. Res je to, toda z mero dobička se izražajo samo tržna produkcijska razmerja in nič več. Ta pa smo že vgradili v naš samoupravni gospodarski sistem. Zato je odveč vsako namigovanje na Marxa, pa tudi na meščanske ekonomiste. Tako kot

se niso pri nas bistveno spremenila »produkcijska razmerja med ljudmi«, ko smo vpeljali obresti na družbeni kapital — saj jih včasih nismo imeli — se tudi ne bodo bistveno spremenila, če bi obresti odpravili (o čemer zdaj tudi že razpravljamo). (Obresti so po logiki dr. Lipovca vsekakor kapitalistična kategorija, pa tudi po Marxu, da, celo, po stalinskih in maoističnih ekonomistih!) Naj mi dovoli vprašanje, kako bi se »produkcijska razmerja med ljudmi spremenila«, če bi po določenem družbenem instrumentu vpeljali v naš gospodarski sistem mero dobička? Ali še bolj konkretno, kaj se je spremenilo v naših »produkcijskih razmerjih med ljudmi«, ko smo z novim zakonom o dohodku vpeljali dobiček?!

V tržnem gospodarstvu, kakršno je naše, lahko bistveno spremene »produkcijska razmerja med ljudmi« samo taki instrumenti, ki bi odtuževali sredstva socialističnim proizvajalcem in s tem vplivali na oblike prisvajanja in upravljanja. To nam je doslej že jasno. Vsi tisti instrumenti ekonomske politike, ki bi povečevali racionalnost gospodarjenja z družbenimi sredstvi pri veljavnih (temeljnih) oblikah upravljanja in prisvajanja presežne vrednosti, bi samo omogočali proizvajalcem, da bi se še bolj utrdili kot nosilci gospodarjenja. Hkrati s tem bi jim tudi objektivno omogočili, da bi si še več sredstev prisvajali, bodi osebno ali družbeno, in si tako še bolj okrepili svoj družbeni položaj in s tem tudi položaj družbe socialističnih proizvajalcev kot celote.

Sicer pa so načelne razprave o kapitalistični smeri razvoja jugoslovanske samoupravne družbe znane — pa tudi danes se še vedno ponavljajo — odkar smo se lotili spreminjanja naše socialistične stvarnosti iz državnobirokratične oblike produkcijskih odnosov v samoupravno — to je blagovno — obliko produkcijskih odnosov. Čeprav smo morali pri tem tudi sami preboleti določene idejne otroške bolezni, smo se danes vendarle dokopali do pojmovanja objektivnega značaja blagovne oblike produkcije pri organizaciji socialistične družbe. Pri tem so kategorije razvite blagovne produkcije kot danes najbolj razvite oblike družbene produkcije samo tehnična pomagala za čimbolj racionalno gospodarjenje s sredstvi. O tem nam na primer danes najbolj nazorno priča spoznanje, ki se je že prelilo v konkretno družbeno akcijo, da je delitev dohodka na družbeno usmerjevani način kot obračunska plača in kot delež iz dobička za osebno porabo socialističnih proizvajalcev objektivna potreba, če hočemo racionalno organizirati tako proizvodnjo (kalkulacijske osnove za strošek dela!) kot delitev v naši samoupravni in blagovni socialistični družbi.

Spričo tega seveda nikakor ni upravičena pripomba dr. Lipovca o tem, da zaradi tega, ker trdim, da je samoupravljanje »predvsem oblika razvite blagovne produkcije, zanemarjam vprašanje lastništva proizvodnih sredstev in delavsko vsebino samoupravljanja... Brž ko pa je tako, je vse skupaj seveda popolnoma v skladu z njegovim prej omenjenim razumevanjem samoupravljanja. Tako samouprav-

ljanje pa imajo tudi v kapitalističnih podjetjih in ni nobena jugoslovanska in socialistična posebnost«. (TIP, št. 8-9, 1969, str. 1340/41.)

Kot lahko vidi vsakdo, ki je prebral moj članek, sploh nisem govoril o samoupravljanju, temveč o nujnosti, da pri nas kot kriterij in merilo za racionalnost gospodarjenja z družbenimi sredstvi uvedemo mero dobička, in sicer pri veljavnih oblikah samoupravljanja. Kako je mogel pri tej ugotovitvi dr. Lipovec napraviti tako daljnosežne sklepe, kakršne opazimo v navedenem odlomku? Razumljivo je, da to niso moji sklepi, temveč njegovi. Taki, kakršni pač so, vnovič dokazujejo samo to, da je moral, ker bolj stvarnih argumentov ni imel, uporabiti metodo političnega podtikanja svojih misli drugim, z edinim namenom, da bi svojega sogovornika politično diskvalificiral. Izenačevati konkretne predloge o tem, kako bi v naši družbi organizirali bolj racionalno gospodarjenje z družbenimi sredstvi, ne da bi pri tem kakorkoli spremenili način obstoječega upravljanja, z uvajanjem kapitalističnega upravljanja v naš družbeni sistem, je precej več od tega, kar bi si lahko dovolil pošten sogovornik v razpravi, pa čeprav se pri tem ponaša s še tako »znanstveno metodo«.

Da pa pri tem, ko trdim, da je socialistična blagovna produkcija razvita oblika produkcije, upoštevam tudi lastništvo, je popolnoma logično, sicer ne bi mogli govoriti o socialistični blagovni proizvodnji v nasprotju s kapitalistično. Lastništvo se namreč izraža, kar nam je menda večini že znano, s pravico razpolaganja z dobrinami v proizvodnji, menjavi in delitvi, se pravi, s pravico upravljanja in prisvajanja. Da imajo v obstoječem sistemu samoupravljanja socialistični proizvajalci pravico upravljati družbena sredstva in pravico prisvajati si presežno vrednost, je več kot na dlani. Z uvajanjem določenih družbenih instrumentov se proizvajalcem te pravice ne odvzamejo, dokler se jim ne odvzame pravica upravljanja in prisvajanja presežne vrednosti, prav tako kot se klasičnemu kapitalistu (kot lastniku) ne odvzame pravica, da razpolaga z dobrinami, če ga država obdavči ali če se predstavniki družbenih slojev in države dogovore o delitvi dohodka kapitalističnega podjetja na plače (delavcev) in dobiček (lastnikov).

Na koncu bo le obveljalo spoznanje, da je za socialistično družbo več naredil ta, ki si je morda včasih tudi »pogumno« pri-
zadeval, da bi v obstoječem samoupravnem sistemu socialistični proizvajalci bolj racionalno gospodarili z družbenimi sredstvi, kot pa tisti, ki skuša zagovarjati obstoječe stanje manjše racionalnosti in ga hkrati še razglashati za posebno odliko socialistične družbe.

Tudi v polemiki Tanko—Lipovec je ostalo odprtih še mnogo vprašanj, ki so pomembna za obravnavano snov; zato vabi redakcija še druge avtorje, da se vključijo v razpravo.

Mladi in samoupravljanje

»Upravljaajo naj le tisti, ki so zmožni in odgovorni. Zmožni predvsem izobraženi kadri, torej vodilni, naj upravljajo oni. Nobene potrebe ni, da bi imeli delavce v samoupravnih organih.

Nam je v bistvu vseeno, kdo sedi v samoupravnih organih, važno je, kako je podjetje vodeno. Pomembno je, da imamo dobre dohodke, ne pa, kdo odloča in upravlja.

V sedanji situaciji je res najbolje, da so v samoupravnih organih šefi, ker so delavci nesposobni in neusposobljeni za samoupravljanje.

Ker neposredni proizvajalci nimajo nobenega znanja in se zato, tudi če so v samoupravnih organih, ne odločajo, je bolje, da so v teh organih le vodstveni kadri, ker ti vsaj razumejo, za kaj gre.

Ob sedanji strukturi delavcev, ki imajo največkrat le šest in sedem razredov osnovne šole, samoupravljanje ni mogoče. V samoupravnih organih naj bodo zato zmožni ljudje, pa čeprav samo vodilni.

Samoupravljanje pomeni sedaj isto kot neodgovornost. Zato je problem samoupravljanja problem odgovornosti. Če lahko dosežemo odgovornost s tem, da bodo upravljali vodilni kadri, potem naj oni upravljajo. To je bolj pomembno kot pa samoupravljanje.

Samoupravljanje naj bo metoda nadzora. Odločajo naj tisti, ki znajo, s samoupravljanjem jih bomo nadzorovali.«

Takšna oziroma, bolje, tudi takšna mnenja sem poslušal, ko sem se v delovnih organizacijah in v organizacijah zveze mladine pogovarjal z mladimi. Bili so to mladi vseh izobražbenih stopenj, od nekvalificiranih delavcev do visoko izobraženih strokovnjakov. In, da ne bo nesporazumov, nisem se pogovarjal le v majhnih, slabo razvitih delovnih organizacijah. Številna mnenja in ocene, ki so me vzpodbudile k razmišljanju, so izražali mladi v materialno sorazmerno dobro razvitih delovnih kolektivih.

Ni moj namen strokovno, še manj pa znanstveno poglobljeno analizirati vsa ta mnenja. Prav tako moje razmišljanje ne bo zajelo vsega spleta samoupravnih odnosov. Lotil se bom le enega od pojavov, ki se v družbenih odnosih in samoupravljanju sedaj poraja, ki pa dobiva, po moji oceni, že skrb vzbujajoče razsežnosti.

Pojav ni specifičen za mlade. Pričujejočen je v vsej družbi, v vseh starostnih strukturah in zelo plastično ilustrira neke vrste idejno

zagato, v kateri smo se znašli. Gre za nedvoumno prisotnost dveh, ali vsaj dveh, konceptov družbenoekonomskih odnosov: birokratsko državnega oziroma menežersko elitnega, ki vidi v imenu učinkovitosti, racionalnosti, znanja, sposobnosti itd. pa tudi v interesu utrjevanja ali ohranjanja oblasti in moči ozkih, zaprtih skupin edino perspektivo razvoja v natančno dodelani delitvi funkcij upravljanja, vodenja in izvrševanja, ter na drugi strani samoupravnega koncepta, ki gradi perspektivo družbenega razvoja prav na združitvi teh funkcij v neločljivo celoto. Iz tega temeljnega nasprotja seveda izhajajo še številna druga, nič manj težka in daljnosežna. Skoraj vsa imajo skupno korenino v realno obstoječih poskusih potisniti samoupravljanje na politično raven, češ da gre v bistvu le za politično abstraktno konstrukcijo, ki z uspešnim gospodarjenjem nima nobene zveze ali ga celo ovira.

Dileme so v družbi odprte, pa naj jih mi kot dileme priznavamo ali ne. Odprte so tudi ne glede na to, če se njihovi nosilci resnične vsebine in posledic lastnih tez zavedajo.

Konflikt med konceptoma bo neogiben. Doslej je prisoten največkrat le na ravni teorije in abstraktne politike. V mnogih delovnih organizacijah konflikta praktično še ni. Ves problem je namreč zavrt v meglo, saj se vsi verbalno izjasnjujejo za samoupravljanje, hkrati, ko nekatere vodstvene strukture ponujajo ob načrtih za realizacijo 15. amandmaja zvezne ustave takšne rešitve, ki v zadnji posledici tako zreducirajo samoupravljanje, da od njegovega bistva ne ostane skoraj nič. Ostane pravzaprav le kanček samoupravljalvske tehnike, ki naj bi pod firmo samoupravljanja zadostila potrebam tako imenovane politike.

O vsem tem bodo nedvomno potrebne poglobljene študije. V tem trenutku me zanima nekaj drugega. Zakaj številni delavci vseh kvalifikacijskih struktur mnogokrat podpirajo usmeritev, ki je, čeprav prikrita, v bistvu nesamoupravna? Zakaj je med njimi mnogo mladih, o katerih v časopisih tako pogosto beremo, da so generacija, ki drugače kot samoupravno sploh misliti ne zna, češ da drugačnih družbenih odnosov ne pozna, ker je v samoupravnih že rojena? Kaj to pomeni? Kaj store družbenopolitične organizacije in kaj sploh lahko naredi? Kaj lahko naredi zveza mladine?

Zame ne more biti nobenega dvoma, da izvirajo mnoga razmišljanja, ki jih nujno označujem kot v bistvu nesamoupravna in zato nesprijemljiva, iz nizko razvitih proizvodjalnih sil. Vendar ta objektivna pogojenost ni edini razlog. Številni razlogi so še v sferi zavesti, ki — pogojena z objektivnim — lahko ustvarja nesamoupravno mentaliteto in odnose.

V predstavi številnih slovenskih neposrednih proizvajalcev z znano nizko kvalifikacijsko strukturo je gospodarjenje strahotno zapletena reč, o kateri so skoraj prepričani, da se nanjo ne spoznajo. Če k temu prepričanju dodamo objektivni položaj, v katerem se

nahajajo, potem je jasno, da največkrat nimajo niti pogojev niti volje, da bi se s problemi gospodarjenja in upravljanja spoznavali tako, da bi o njih lahko odločali.

Vodstveni kader neposrednemu proizvajalcu tega dela malone z ničemer ne olajša. Prikazovanje položaja, načrtovanje rešitev, predlaganje in utemeljevanje odločitev je zastavljeno tako, da je težko pristopno vsakomur, ki se s tem neposredno ne ukvarja. Prikazana in poudarjena je največkrat le ena možnost, ali pa morda dve s tem, da sta si zelo antitetični in je ena že na prvi pogled nesprejemljiva.

Odločanje v samoupravnih organih je zato v mnogih primerih tehnika, formalnost, kjer se dejansko potrjujejo že povsem dodelane in v bistvu že sprejete odločitve.

Zaradi miselnosti, ki sta jo ustvarjali ter omogočali tudi naša politična propaganda in praksa družbenopolitičnega dela, neposredni proizvajalci samoupravljanje mnogokrat razumejo kot splet pravic (pravica neomejene kritike, odklanjanja očitno nujnih odločitev, ki niso »simpatične«), brez odgovornosti, kar mnogokje poraja anarhoidne pojave.

Navedeno v bistvu naravnost vzpodbuja birokratske težnje v imenu reda in učinkovitosti, vzporedno pa omogoča vodstvenim kadrom, da se skrivajo za samoupravljanje vedno takrat, ko očitno niso uspešni. Sinonim za vse to so občutek in pojavi popolne neodgovornosti, ki naj bi jo povzročalo samoupravljanje.

Ti in še mnogi drugi razlogi vzpodbujajo približno k takšnemu načinu razmišljanja: vodenje in upravljanje sta dvoje ločenih procesov in ker sta oba procesa zapletena ter zahtevata znanje in strokovnost — to pa imajo vodstveni kadri — in ker je samoupravljanje v bistvu formalnost ter sinonim za neodgovornost, je torej za vse najboljše, da vodijo in odločajo tisti, ki so zato plačani.

Iz velikega neznanja, resnih anomalij v samoupravnih odnosih, pomanjkanja skoraj vsake družbene in politične vzgoje, kar nima svojih korenin le v delovnih organizacijah, tako podzavestno in zavestno prihaja do mentalitete in odnosov, ki postavljajo neposrednega proizvajalca v položaj, da lahko misli in čuti mezdno in je s tem svojim položajem, če ima ustrezen materialni ekvivalent v dobri plači, tudi zadovoljen. Dialektična povezanost s pojavi birokratizma v družbi je več kot očitna in tudi nujna.

Odnos mladih do teh vprašanj ni bistveno drugačen, saj tudi ne bi mogel biti, ker niti položaj, niti vzgoja, niti interesi mladih niso bistveno različni od položaja, vzgoje in interesov drugih starostnih struktur. In vendar so nekatere posebnosti, ki pa slike zavesti mladih ljudi ne delajo bolj ohrabrujoče, kot je sicer. To je seveda moje mnenje, ki empirično ni dokazano, nastaja predvsem iz mojih spoznanj, razlogov in razmišljanj.

V nekem smislu so mladi — še bolj kot drugi — nagnjeni k poudarjenemu funkcionalizmu in racionalnosti. To ima nesporno

tudi svoje dobre plati, je pa v našem primeru največkrat v simbiozi z mišljenji, da je samoupravljanje neke vrste socialistična romantika. To mlade čustveno celo ogreje, vendar mnoge izmed njih redkokdaj tudi racionalno prizadeva. Občutek imam torej, da je odnos mnogih mladih do samoupravljanja v prvi vrsti čustven. Čustveno ga sprejemajo, zagovarjajo in branijo, največkrat ne da bi vedeli o njem kaj več, kot da je samoupravljanje »dobra« stvar, ker bi moralo biti v njem vse lepo in pošteno.

Ves sistem vzgoje pri nas v ubrani harmoniji z realnostjo sedanjih družbenoekonomskih odnosov soustvarja takšno mišljenje mladih. Na eni strani, posebno v osnovni šoli, ustvarja med mladimi idealizirano podobo družbe popolne enakosti, svobode in blaginje, kar poraja hude intimne konflikte pri doraščajoči mladini, ki se, tudi ob prihodu v delovno organizacijo, srečuje z vse drugačnim življenjem. Na drugi strani, v srednji šoli in na univerzi, pa naše izobraževalne ustanove ob pomanjkanju sleherne učinkovite družboslovne vzgoje ustvarjajo rod potencialnih pozitivistov in tehnokratov, ki vidi svojo perspektivo le v čim boljšem materialnem položaju, ne glede na pot, po kateri priti do njega. Vse drugo naj bi bila prazna filozofija in nepotrebno delo, kar življenje žal celo mnogokrat potrjuje.

Če to velja (z mnogimi rezervami, ki v to razmišljanje v tem trenutku ne sodijo) za mlade nasploh, pa moramo v delovnih organizacijah odnos mladih do samoupravljanja nekoliko deliti glede na izobrazbo in delovni položaj.

Mladi vajenci, mladina, ki pride iz osnovne šole, in nekvalificirani delavci, ki osnovne šole ne dokončajo in ki jih je čedalje več, so objektivno v takšnem položaju, da je samoupravljanje zanje čista abstrakcija. Sami ga ne doživljajo kot družbeni odnos, v njegovih mehanizmih ne sodelujejo. Spoznavajo ga kot nekaj, kar je formalno in neučinkovito. Njihov slab materialni položaj in nemožni odnosi (predvsem to velja za vajence) nujno porajajo mezdnost miselnost. Pa tudi brez nje je ta kategorija mladih delavcev pripravljena, z razumljivimi izjemami seveda, brez težav podpreti vse, kar se ji v imenu boljših dohodkov ponuja. Ali je to potem birokratsko ali samoupravno oziroma če ima takšne ali drugačne posledice, je zanje v nekem smislu vseeno.

Večje znanje in boljši materialni položaj postavljata mladega kvalificiranega delavca v rahlo drugačen položaj. Ob naši sedanji kvalifikacijski strukturi in še obstoječi mojstrski mentaliteti pa je le-ta obremenjen s svojim osebnim delovnim položajem, o katerem mnogokrat nima vtisa, da bi samoupravljanje nanj bistveno vplivalo, da postane lahko kaj kmalu tudi nosilec nesamoupravnih tendenc, še posebno, če se pojavljajo v imenu znanja in strokovnosti. Kot nosilcu znanja gre kvalificiranemu delavcu predvsem za čim boljšo vsestransko valorizacijo tega znanja (poudarjena je seveda

materialna), medtem ko družbenih aspektov in posledic posameznih ukrepov mnogokrat ne vidi, ker jih ni zmožen videti ali pa ker jih noče videti oziroma ker ga kratkoročno ne prizadevajo.

Visoko izobraženi kadri se znajdejo v posebnem položaju, ko pridejo v delovne organizacije. Obvladuje jih poudarjen občutek potrebnosti, znanja in največkrat pozitivna želja po uveljavljanju. Ob tem pa so družbeno ekonomski odnosi, odnosi med ljudmi, samoupravljanje za mnoge (predvsem zaradi vzgoje, ki so jo dobili) — »politika«, do katere imajo po večini negativen odnos, kajti važna sta »delo in znanje, ne pa politika«, kot največkrat slišimo. V delovnih organizacijah so potem kaj kmalu postavljeni v vrtnec odnosov, ki mnoge v najkrajšem času utrdijo v prepričanju, da je, če že ne edina, pa vsaj najlažja pot za strokovno in osebno uveljavitev sodelovanje v odločanju in vodenju. Takšno sodelovanje in tudi odločanje samo pa naj bi bilo v okviru takšne mentalitete učinkovito in smiselno le, če bo prepuščeno vodilnim kadrom. Zato naj bo samoupravljanje zvečine omejeno le na dogovarjanje o delitvi osebnih dohodkov, na nekatera vprašanja osebnega standarda, varstvo pri delu in morda še na kaj podobnega.

Tako lahko nekateri mladi strokovnjaki postanejo zaradi odnosov, v katerih se znajdejo, pomanjkanja temeljnega družboslovnega znanja, tehnokratske vzgoje in relativne hitre prilagodljivosti pogosto celo nosilci birokratskih konceptov, ki v zadnji posledici odtujijo delovnega človeka od temeljnih samoupravnih pravic, ga postavijo v neke vrste mezdni položaj in s tem objektivno ogrožajo sam socialistični koncept pri nas. Da so pri tem mladi strokovnjaki največkrat dobri delavci, zavzeti in pošteni, nosilci modernih konceptov proizvodnje, je prav gotovo nesporno, objektivno pa to nič ne spreminja narave odnosov, ki jih soustvarjajo.

In vendar je ob vsem tem v številnih konceptih mladih mnogo pozitivnega. Pozitiven je poudarek, ki ga dajejo delu, pozitivna je poudarjena težnja po polnem vrednotenju znanja in zmožnosti, nesporno pozitivna je stalna zavzetost za natančno izdelan in uveljavljen sistem odgovornosti.

Vse te in še mnoge pozitivne lastnosti postavljajo mlade v položaj potencialno naprednih delavcev, družboslovno neznanje in neizkušenosť pa delata ob že obstoječih družbenoekonomskih odnosih iz njih hkrati tudi potencialne nosilce nesamoupravnih teorij.

Če se, po moji oceni, sedaj mnogi mladi objektivno nagibajo k nesamoupravnim konceptom družbeno ekonomskih odnosov, pa čeprav samoupravljanja formalno ne negirajo, potem to gotovo ni izraz kake zavestne odločenosti. Vsaj v večini primerov ne. Mnogi mladi delavci se teh dimenzij preprosto ne zavedajo. Pa tudi nihče jim jih prepričljivo ne razkrije.

Samoupravljanje v zavesti vseh delovnih ljudi, tudi mladih, še ni prevladujoč družbeni odnos. Samo od sebe tudi ne bo postalo.

Prav tako tega ne bo omogočil sam razvoj proizvodjalnih sil. Brez zavestnega in intenzivnega dela subjektivnih sil, ZK, sindikata, pa tudi ZM, bi bil razvoj samoupravljanja iluzoren.

Prav te sile, kot jim v političnem žargonu pravimo, pa dejansko v številnih delovnih organizacijah še zdaleč niso resnična sila. Premnogokrat so le sformalizirane skupine brez ekspanzivne, privlačne in prepričevalne družbene moči ali pa so celo brez takšnih ambicij. Mnogokrat se pojavljajo le ob konfliktnih situacijah in še za to so največkrat potrebni impulzi od zunaj. In kar je še bolj skrb vzbujajoče, iz najrazličnejših razlogov se lahko pojavljajo celo kot nosilci teženj, proti katerim bi se dejansko morale boriti.

Tudi ZM je v delovnih organizacijah prepogosto formalna tvorba formalnih družbenih odnosov. V ZM smo prepričani, da je takšno stanje nevzdržno. Vzroki zanj izvirajo iz družbenoekonomskih odnosov skupnosti; mnogi presegajo možnosti urejanja, nobeden pa ne ovira ali ne zmanjšuje smisla naše politične akcije.

Mladinska organizacija v delovnih kolektivih, pa tudi v družbi, ne bo imela nobenega smisla, dokler se ne bo ukvarjala z življenjskimi problemi mladih delavcev oziroma mladih nasploh. Ti problemi niso skoraj nikoli specifični za mlade, čeprav je mnogokrat specifičen odnos mladih do njih. Zato bo ZM lahko resnično živel, resnično uspešna ali politična ter zato tudi resnično mladinska le, če mimo nje ne bodo tekli družbeni problemi po vse bolj pričujočni miselnosti: saj je vseeno, saj se nič ne da storiti, in podobno.

Problemi samoupravljanja so dolgoročni problemi perspektive naše družbe. Zato se ZM s stanjem in tendencami, kar je sedaj prisotno pri nas, ne more sprijazniti. Da bi mladi probleme spoznavali, se odločali in družbeno uspešno delovali, bomo v ZM naredili vse, kar je v naših močeh. Razumljivo je, da bo osamljeno bojevninstvo videti donkihotsko, če ga ne bodo spremljale nujno potrebne temeljite spremembe v našem sistemu izobraževanja in vzgoje, intenzivno izobraževanje (tako strokovno kot družboslovno), sprememba kvalifikacijske strukture in drugačna kadrovska politika ter še večja aktivnost vseh družbenopolitičnih organizacij.

Da je razvoj proizvodjalnih sil in uspešno gospodarjenje bistveni pogoj tudi za spreminjanje družbenih odnosov, ni treba posebej poudarjati. Toda tako, kot sem prepričan, da bo samoupravljanje v razvoju proizvodjalnih sil postalo na določeni stopnji razvoja objektivna nujnost, tako sem tudi prepričan, da se vprašanja in uveljavljanje samoupravljanja sedaj kažejo kot resen problem naše družbene zavesti. Nesporna dialektična povezanost med stopnjo proizvodjalnih sil in zavesti me ne ovira v trditvi, da nas sedaj vsaj tolikšne naloge kot na materialnem področju čakajo tudi na področju načrtnega spreminjanja družbene zavesti. Morda so tu naloge v tem trenutku celo večje.

Samoupravna razpotja

Znana ustavna amandmaja¹ sta sprožila vrsto pobud pri iskanju novih poti in vzvodov za nadaljnji vzpon (neredko pa tudi omejevanje) samouprave, posebno v gospodarskih delovnih organizacijah. V zadnjih mesecih dobiva ta aktivnost nove razsežnosti. Srečujemo se z nosilci različnih »mikrosamoupravnih modelov«, ki se praviloma vsi sklicujejo na smotre družbenoekonomske reforme, večjo poslovno učinkovitost in na poglobljanje socialistične samoupravne demokracije; na vse te cilje hkrati ali le na katerega izmed njih. V celoti gledano, je razcvet različic o nadaljnjem razvoju samoupravljanja v bazi v tem trenutku sam po sebi izredno koristen in spodbuden. Vendarle pa po mojem mnenju zasluži mimo strokovne tudi temeljito družbeno in idejnopolično presojo. Poskus slednjega je bil zelo uspešno opravljen na skupni seji sekretariata CK ZKS in predsedstva Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije v začetku novembra. Izhodišča zanj je med drugim dala predvsem VI. seja CK ZKS. S teh stališč želim razpredati tudi svoja nadaljnja razmišljanja.

1. Pospešen razvoj samoupravljanja — bistvena predpostavka napredka

Poznano nam je, da omogočajo ustavne in zakonske spremembe večje bogastvo specifičnih oblik samoupravljanja in razvitejših samoupravnih odnosov. Delovne skupnosti same določajo vprašanja, o katerih odločajo neposredno, ali pa jih zaupajo delavskemu svetu, določene izvršilne funkcije pa njemu odgovornim kolegijskim organom in posameznikom, ki jih voli delavski svet. Torej delovni ljudje s svojo samoupravno normativno dejavnostjo samostojno določajo notranjo strukturo samoupravnih organov (njihovo sestavo, konstituiranje, področje dela, pravic in dolžnosti, trajanje mandata), strukturo notranjih organizacij združenega dela, neposrednost in posrednost v samoupravljanju, vsa temeljna samoupravna razmerja itd. Zato je izredno pomembno, da samoupravnopolitični in strokovni dejavniki to možnost (samostojnost) čimbolj izrabijo za

¹ XIII. in XV. amandma republiške oziroma zvezne ustave.

uveljavljanje naprednih razrešitev, sicer bo močno zasvetila zelena luč za raznovrstne negativne težnje. Pri tem nam je v poglavitno oporo spoznanje, da vidi velika večina naprednih delovnih ljudi v ustavnih in zakonskih spremembah ter v partijskih stališčih prizadevanje ZK in družbe, da konstituiramo samoupravljanje na višji stopnji razvoja proizvodnih sil in socialističnih proizvodnih odnosov. Nenehno je treba utrjevati spoznanje o objektivni nujnosti stalnega izpopolnjevanja in razvijanja samoupravljanja, od temeljnih celic do celotne družbe in vseh njenih bistvenih struktur. Pri tem me posebej zanima, kakšen je in mora biti položaj delovnega človeka v sistemu samoupravljanja in v delovnih procesih in kako vgrajevati znanstvene izsledke na področju organizacije dela in vodenja ekonomskotehnoloških procesov v organizacijo našega samoupravnega sistema kot eno njegovih integralnih, specifičnih in pomembnih funkcij. Že uvodoma želim namreč poudariti, da ne soglašam s tistimi, ki bi radi ZK in drugim subjektivnim silam nalepili etiketo, kot da se zavzemajo za samoupravljanje ekstenzivnega tipa, v katerem bodo vsi o vsem odločali (mimo zakonitosti sodobne tehnologije in organizacije dela), ali pa želijo napraviti iz samoupravljanja zgolj ideološko politično fasado, za katero naj vlada »strokovna elita« v imenu svoje intelektualne nadpoprečnosti, ki da bi najbolj izvirno izražala in zagotavljala interese vseh delovnih ljudi. Sem sodijo tudi tisti, ki zagrizeno kopljejo umetne prepade med samoupravljanjem in racionalnim gospodarjenjem, moderno tehnologijo in organizacijo dela, tisti, ki samoupravljanja ne sprejemajo kot temeljni družbeno-ekonomski odnos, ki dvomijo o tem, da je samoupravljanje zmožno uravnavati kratkoročne in dolgoročne interese delovnih ljudi itd., namesto da bi gradili in dosledno uresničevali samoupravni sistem in tako povečevali vzvode in možnosti za hitrejši razvoj proizvodnih sil in socialističnih samoupravnih odnosov.

Samoupravna struktura odnosov in organizacija samoupravljanja nista nekaj statičnega, ampak se po vsebini, obliki in funkcioniranju stalno spreminjata, hkrati z rastjo materialne podlage in z razvojem človeka, njegove kulture, njegovih zmožnosti, potreb in interesov. Zato je nadaljnji pospešeni razvoj samoupravljanja bistvena predpostavka napredka in izredno pomemben razvojni činitelj. Stagnacija v razvoju samoupravnih odnosov lahko bistveno ovira razvoj proizvodnih sil in narobe. Torej je to tudi neposredna ekonomska kategorija, ker mobilizira človeški faktor ne le v politični sferi, marveč tudi v gospodarski, v procesu dela in ustvarjanju materialnih in duhovnih dobrin; sprošča človeka kot najpomembnejšo, zavestno in odgovorno proizvodno silo. Še več, to ni samo samoupravna ali ideološka fiksna ideja. Tudi sodobna organizacija dela vedno bolj spodbuja vsakega zaposlenega, da aktivno sodeluje z idejami in predlogi v procesu dela. Pri tem sta drugotnega pomena

praktična vrednost predlogov in način njihove selekcije. Le še tehnobirokratska organizacija vztraja pri delitvi na tiste, ki mislijo, in tiste, ki disciplinirano in slepo izpolnjujejo ukaze. Takšna koncepcija pri večini zaposlenih postopno devalvira odnos do dela in ustvarjanja na elemente formalizma, odtujenosti in nezainteresiranosti. Navzven mogoče odsevata red in disciplina, znotraj pa takšen sistem dela neguje gnilobo, malodušje, pasivnost in latentne konflikte. Torej moramo zavreči takšne konzervativne tehnobirokratske konstrukcije, ki so ne le v nasprotju s samoupravljanjem, temveč sploh z napredno organizacijo dela in poslovanja v razmerah znanstvenotehnične revolucije.

Vse preradi še vedno govorimo o samoupravljanju le kot o nujnem ideološkopolitičnem spremljevalcu razvoja oziroma kot o nujnem privesku ekonomskotehničnega razvoja (mnogi mu priznavajo le njegove demokratične in humanistične prvine, kar je nesporno, je pa to vendarle enostranski pogled nanj). Vse take in podobne namerne ali podzavestne enostranskosti so dokaz, da premalo celovito preučujemo ekonomske in sociološke komponente samoupravljanja. Zato moramo pri graditvi samoupravnega sistema mnogo bolj angažirati in uskladiti napore različnih znanstvenih disciplin (od ekonomske vede, sociologije, psihologije in organizacije dela pa do politologije), ker to ni in ne more biti le skrb ali še manj monopol političnih dejavnikov. Le če bo vsakdo svoje opravil na tem področju, bomo lahko dosegali najboljše rezultate pri razvijanju človeških vrednot in ekonomske učinkovitosti samoupravljanja.

Tovariš Edvard Kardelj je že v referatu na VIII. kongresu ZKJ takole dejal: »Usmerili smo se k družbenemu samoupravljanju zato, ker smo hoteli odpreti pota novi logiki družbenega razvoja, drugačni od tiste, ki jo odpira administrativnotehnokratsko upravljanje gospodarstva. Težimo namreč za tem, da odpremo pot taki logiki, ki bo na podlagi družbene lastnine proizvodjalnih sredstev, to je na višji stopnji zgodovinskega razvoja, znova združevala delovnega človeka s pogoji, sredstvi in sadovi njegovega dela in tako takšen družbeno-ekonomski odnos in položaj človeka spreminjala v poglavitno gibalno silo družbenega napredka.«² Če to misel uporabimo za raven delovne organizacije, pridemo do ugotovitve, da razvitejše in učinkovitejše samoupravljanje neogibno zahteva ustvarjalno povezovanje delovnega človeka kot samoupravnega subjekta s prvinami dohodka, znanstveno zasnovane organizacije dela in poslovanja ob predpostavki, da moderna tehnologija zahteva angažiranost delavca.

² Edvard Kardelj: »Družbenoekonomske naloge gospodarskega razvoja v prihodnjem obdobju«; »Problemi naše socialistične graditve«, knjiga VII., stran 45 (DZS. Ljubljana, 1968).

2. Demokratični odnosi in smotrna organizacija upravljskega dela

Podjetje, ki ni uredilo notranjih odnosov, uskladilo funkcije posameznih organizmov in, kot pravimo, ni obvladalo samega sebe, ni zmožno trajnejših in pogumnejših razvojnih prizadevanj, prodora na trg in nove tehnologije. Med pogoji za uspeh torej ni samo modernizacija tehnologije in proizvodnje, marveč tudi posodobljenje sistema samoupravljanja in metod vodenja delovnih procesov. Nasilno kopanje prepada med samoupravljanjem in vodenjem (ravanjem, opravljanjem, organiziranjem) delovnih procesov pomeni odkrito ali prikrito težnjo nosilcev birokratizma, tehnokratizma in primitivizma ter anarhizma. Vsi ti bi radi vladali v imenu delovnega človeka, prvi zaradi njegove nizke stopnje izobrazbe in sploh premalo razvitih proizvodjalnih sil, drugi pa, da bi ga »zaščitili« pred tako imenovano »tehnokratsko elito«. Med mnogimi vzroki za takšne pojave najdemo tudi najbolj preprosto resnico, ki je v tem, da imamo še marsikje premalo razvito samoupravljanje kot tudi poslovnost, strokovnost in organizacijo dela.

V delovnih organizacijah pogosto omenjajo konkretne ovire, ki so v pretekli praksi zmanjševale učinkovitost dela samoupravnih organov, kot npr.:

- neopredeljeni odnosi med samoupravnimi in izvršilnimi ter strokovnimi organi (posledica: zamegljena, nedefinirana in nesankcionirana odgovornost);

- nerazčiščeni odnosi med samoupravnimi organi posameznih delov podjetja in med njimi ter centralnimi samoupravnimi in vodstvenimi organi;

- preobremenjenost z drobnimi, tekočimi, prakticističnimi in formalističnimi vprašanji;

- podcenjevanje in zanemarjanje samoupravnih funkcij;

- pomanjkanje temeljnih družbenoekonomskih znanj;

- skrb za materialno eksistenco, strah pred posledicami na delovnem mestu in v sistemu napredovanja;

- prekratek mandat članov samoupravnih organov itd.

To je le nekaj vprašanj, ki ta čas zaslužijo konkretno preučevanje in razreševanje predvsem znotraj delovnih organizacij. Že sedaj pa v praksi vedno bolj prevladuje spoznanje, da naj v prihodnje sprejemajo delavski sveti s pomočjo svojih organov (odbori in komisije) in vodstvenih kadrov ter strokovnih služb zlasti odločitve s področja samoupravne zakonodaje in odločitve o vprašanjih, ki imajo dolgoročen značaj za globalno razvojno in poslovno politiko ter urejanje notranjih odnosov (statuti in drugi splošni akti, razvojni koncepti, plani in programi, zaključni računi, sistem ustvarjanja in delitve dohodka in osebnih dohodkov, načela organizacije dela in

poslovanja, socialne in kadrovske politike itd.). Pri teh strateških odločitvah je širše družbenoekonomsko in politično vrednotenje (predlogov, variant, dilem) prav tako pomembno in potrebno kot uporaba in upoštevanje posebnih strokovnih znanj. Delavski svet mora tudi pri centralnih poslovnih odločitvah vedeti, kakšni so motivi, cilji in možne posledice takšnega ali drugačnega sklepa; kdo je izdelal predlog in kdo bo nosilec realizacije in odgovornosti za praktične rezultate. To zahteva na eni strani visoko stopnjo moralno-politične odgovornosti članov delavskega sveta in na drugi strani konkretno opredeljene postopke glede priprave, sprejemanja, kontrole in sankcioniranja samoupravnih odločitev. Le tako lahko delavski svet uspešno opravlja svojo globalno, usmerjevalno, kontrolno in sankcijsko funkcijo. Izvršilni organi delavskega sveta in vodstvenostrokovni kadri pa naj v tem okviru sprejemajo odločitve za proces izvrševanja in tekočo poslovno operativno, usmerjajo delo strokovnih služb, organizirajo proces dela in celotnega poslovanja in razrešujejo konkretna vprašanja s posameznih sektorjev dela in problemskih področij. Za svoje delo (ali nedejavnost) so neposredno odgovorni delavskemu svetu.

Sedaj je splošno sprejeto in utrjeno spoznanje o potrebi po bolj smotrni organizaciji upravljalvskega dela. To je nesporno. Toda dileme in problemi se začno že pri podrobnejšem določanju vloge in nalog kolektivnih ter individualnih izvršilnih organov. Zato bi morali biti čimbolj jasni pri določanju posameznih ravni in funkcij v procesu samoupravnega odločanja (»strateško-taktično-operativno«). V nasprotnem primeru bodo dobile posamezne grupe v okviru legalnih odborov in komisij delavskega sveta monopolni položaj tudi v »tekočem« odločanju o družbenopolitičnih vidikih posameznih problemov, ki zadevajo temeljne interese ljudi, kolektiva, družbe. Takšen položaj se poskuša opravičevati z zahtevami po večji operativni učinkovitosti, posebnih znanjih in strokovnosti. Pri razreševanju posameznih problemov verjetno res ni mogoče potegniti demarkacijske črte med strokovnim in družbenoekonomskim aspektom odločanja (o interesih in odnosih med ljudmi). To je ena pomembnih predpostavk za definiranje vseh ravni odločanja, še posebno za poslovnotaktične in operativnostrokovne odločitve, katerih jasno izražen družbenoekonomski vidik bi moral biti izpostavljen permanentni javni kontroli in konfrontaciji s temeljnimi interesi delovnih ljudi v združenem delu. Ta predpostavka je tako tudi v neposrednem nasprotju s težnjami, da bi upravni odbor nadomeščali s kolegijem ali da bi volili kolektivne izvršilne organe le iz vrst izobražencev in posameznikov po položaju ali po izključni predlagateljski pravici direktorja (mandatorja). Ker zadevata vsebina in način odločanja o »stvareh« neposredno ali posredno tudi v interese in odnose med ljudmi, je nujno, da so te odločitve javne, argumentirane, z natančno določeno osebno odgovornostjo glede na dejanski

vpliv posameznika na sklepe. Prav zato tudi ne bi smeli pri izboru kolektivnih izvršilnih organov vnaprej omejevati pasivne volilne pravice nobenemu delu delovne skupnosti.

3. Samoupravljanje in kreatorji sodobne organizacije dela

Kvalitetno samoupravljanje se izraža v boljšem gospodarjenju in naprednejših odnosih med ljudmi. Za kvalitetno samoupravljanje pa je mimo drugega potrebna tudi posebna kategorija zaposlenih, tako imenovanih menažerjev — strokovnjakov za organizacijo in vodenje poslovnih procesov. Funkcija vodenja in sodobnega organiziranja delovnih procesov kot neogibna funkcija samoupravnega sistema ima pri nas predvsem drugačen družbeni status kot v kapitalističnem ali etatističnobirokratskem podjetju, čeprav se v tehniki in metodi vodenja delovnih procesov pojavljajo enakosti ali podobnosti. Bistvena razlika pa je ta, da v samoupravnem podjetju nosilci te funkcije ne morejo imeti oblasti nad ljudmi in da s to funkcijo ne morejo zastopati ter braniti lastnih interesov, interesov države ali interesov lastnikov kapitala. V našem primeru gre za funkcijo organiziranja, načrtovanja in koordiniranja združenega dela na podlagi samoupravljanja, podružbljenih proizvodjalnih sredstev in prisvajanja po delu. Zato bi morali nosilci te funkcije v samoupravnih podjetjih skrbeti predvsem za čimbolj učinkovito organiziranje in obvladovanje vrste opravil v procesu dela oziroma pri sodobni delitvi in koordinaciji dela (in s tem bistveno prispevati k skupnemu rezultatu dela), ne pa da skušajo tu in tam znotraj ali zunaj samoupravljanja oživljati stare odnose podrejanja in mezdnega počutja ljudi.³ Organizatorji dela in sploh strokovni kadri so integralni del samoupravne delovne skupnosti. Zato je povsem logično, da je tudi ta kategorija zaposlenih enakopravno z ostalimi nosilec vseh temeljnih samoupravnih pravic in dolžnosti. Razen tega pa imajo organizatorji dela tiste pravice v tehnološko delovnem procesu v odnosu do drugih ljudi, ki jim jih je zaupala sama delovna skupnost zaradi nujne delitve in koordinacije dela na podlagi ustreznega strokovnega znanja in organizatoričnih sposobnosti.

Politične težnje menažerskotehnokratskega značaja (ali, preprosto povedano, boj za oblast), ki se pojavljajo v praksi in nekaterih teoretičnih razmišljanjih, se lahko spremenijo v resno oviro družbene reforme, nadaljnjega osvobajanja dela, poglobljanja socialistične

³ »Vodenje delovnih procesov pomeni nujno potrebno vrsto aktivnosti v sodobni delitvi dela. Vendar so tudi te aktivnosti le vrsta delovnih opravil v tehnični delitvi dela in kot taka skupaj z drugimi celota upravljanja delovnih organizacij. Vodenja poslovanja in proizvodnih procesov na današnji stopnji tehnologije in materialnih sredstev ne moremo ločiti od organiziranja ljudi, ki je sredstvo za uresničevanje samoupravljanja, ne pa za prisvajanje oblasti. Zatorej tisti, ki izvršujejo funkcijo vodenja, nimajo večjih pravic pri samoupravljanju.« (Sklepi VI. seje CK ZKS, I. poglavje, 1. točka.)

demokracije in samoupravne integracije družbe, če jih ne bomo že v kali zatrli. Prepričan pa sem, da bi bila neodpustljiva napaka, če bi obenem odklanjali objektivno potrebo po večji poslovni zmožnosti, vitalnosti in prodornosti organizatorjev poslovanja in vodenja delovnih procesov. Zato ni cilj samoupravljanja le odpraviti vse pojave birokratizma in tehnokratizma, marveč tudi pojave anarhizma, primitivizma in malomeščanske uravnilovke, iz katerih izvirajo teorije o »socialni enakosti« tam, kjer gre za spoštovanje načel sodobne organizacije in strokovne avtoritete v njej. Kot sem že omenil, morajo imeti organizatorji proizvodnje in poslovanja določena pooblastila, pristojnosti in hkrati s tem večjo in jasno opredeljeno odgovornost, kar je vse skupaj le sestavni del razvitega in učinkovitega samoupravnega sistema. Če tako postavimo stvari, potem ni in ne more biti dileme med samoupravljanjem in vodenjem. Menim, da bi morali v tem okviru še bolj okrepiti zaupanje v zmožne, odgovorne in vitalne vodstvene kadre v delovnih organizacijah, ki imajo občutek za napredno in demokratično, za delovno disciplino in poslovno učinkovitost. Takšni ljudje vendar izvajajo eno najpomembnejših funkcij samoupravnega sistema. Hkrati pa se moramo odločno postaviti po robu tistim, ki skrivajo za samoupravljanjem zgolj lastno nesposobnost, apolitičnost in neodgovornost. Prvih imamo verjetno odločno premalo, medtem ko je drugih veliko preveč.

Med temeljne interese vsake delovne skupnosti sodi gotovo želja, da bi imela napredno, kreativno jedro, nadpoprečno sposobno vodstvo in strokovnjake, ki s svojim znanjem in organizacijskimi zmožnostmi naglo krčijo pota hitrejšega razvoja. Delovni ljudje so pripravljeni nagrajevati takšne skupine ne le s stimulativnim osebnim dohodkom, marveč tudi s spoštovanjem in zaupanjem. Pri tem gre za spoštovanje dejanske sposobnosti, znanja, kreativnosti in socialističnih moralnih vrednot, ne pa za podpiranje formalne avtoritete, ki naj bo avtomatična pritiklina kakega hierarhičnega položaja. To je še toliko bolj pomembno, ker mora samoupravni sistem omogočiti vsem kategorijam zaposlenih položaj ustvarjalnega in odgovornega subjekta, ne glede na to, kje so na lestvici delitve dela. Torej bomo v samoupravljanju tudi v prihodnje negovali avtoriteto strokovnosti, dela in znanja, toda ne za ceno spremembe temeljnih družbeno-ekonomskih odnosov, za ceno uveljavljanja »oblasti elite«.

4. Dve, tri misli o odgovornosti

Kompleksno urejanje odgovornosti je slej ko prej eno najpomembnejših vprašanj nadaljnjega razvoja samoupravljanja. Očitno je, da smo se predolgo obnašali tako, kot da je odgovornost samoupravljanju in samoupravnemu sistemu sama po sebi dana. Sedaj spoznavamo, da mora biti odgovornost rezultat sistema, posledica določenih zavestnih odnosov, samoupravnega normiranja in sankcio-

niranja ter postopnega razvoja socialističnih moralnih vrednot. Dokler ne bomo natančno opredelili, za kaj je kdo (organ, služba, predvsem pa posameznik) pooblaščen, zadolžen in pristojen, v kateri sferi in fazi odločanja in izvrševanja, kje je njegovo mesto pri delitvi in koordinaciji dela in komu polaga račune za (ne)delo — bomo imeli opravka z dokaj razširjenim pojavom neodgovornosti (moralnopolitične, materialne, disciplinske, kazenske itd.).

Ne moremo in ne smemo mimo resnice, da so v mnogih delovnih organizacijah šele sedaj pričeli razmišljati o tem, kako bi določili in sankcionirali individualno odgovornost predvsem vodilnega in strokovnega kadra. Marsikje priznavajo, da so jih k temu spodbudila izredno konkretna in nedvoumna stališča VI. seje CK ZKJ, ki poudarjajo v točki 7. II. poglavja med drugim tudi naslednje: »... V samoupravnih aktih in odločitvah je treba opredeliti, kako je kdo za kaj odgovoren glede na to, koliko je vplival na odločitve in koliko lahko prispeva k uresničevanju odločitev. Zato je treba zmeraj opredeliti tudi odgovornost glede strokovnega in političnega pripravljanja in vplivanja na odločitve...«

Za večino gospodarskih delovnih organizacij za sedaj, žal, še vedno velja ugotovitev, da šele pričenjajo razmišljati o teh vprašanjih, da deklarativno sicer podpirajo tovrstna politična stališča, vendar ostajajo pri njihovi konkretizaciji šele na začetkih. Natančnejša diagnoza nas popelje še naprej: opraviti imamo z zavestnim odporom (prikritim ali odkritim)⁴ zahtevi, da bi podrobneje določili odgovornost oziroma da bi se odločneje postavili po robu pojavu neodgovornosti. Neredko najdemo med nosilci tega odpora tudi komuniste na vodilnih in strokovnih delovnih mestih, ki se očitno ne zmenijo mnogo za ta del izredno pomembnih sklepov in naporov ZK. Pripravljeni so spregledati celo to, da velika večina zaposlenih že dalj časa odločno terja ureditev tega vprašanja, saj ga uvršča med pglavitne ovire hitrejšega uresničevanja ciljev družbene in gospodarske reforme. Zato moramo vztrajati na tem, da se vključijo v samoupravne akte vsaj minimalna določila o individualni in kolektivni odgovornosti in da jih samoupravna praksa pričenja tudi bolj dosledno izvajati (sankcionirati).

5. Nekateri ekonomski vidiki

Nobenega dvoma ni, da je ekonomski (predvsem dohodkovni) vidik nadaljnjega razvoja samoupravljanja eden najpomembnejših. Lahko bi rekli, da je med temeljnimi pogoji za hitrejši razvoj samo-

⁴ Zanimivo je, da se tej zahtevi upirajo tudi tisti kadri na vodilnih in strokovnih delovnih mestih, ki so pogosto očitali ZK (in še zlasti sindikatom), da se zavzema za anarhično organizacijo samoupravljanja. Zdaj pa so nenadoma proti ureditvi vprašanja, ki lahko bistveno vpliva na delovno disciplino, načrtovanje in kontrolo delovnih opravil, podrobno opredelitev pravic in dolžnosti, kar vse skupaj vodi v učinkovitejše samoupravljanje. (Opomba: ZD.)

upravljanja. Pravzaprav šele z reformo postopno nastajajo objektivne možnosti za to, da postajajo delovne skupnosti temeljni nosilci celotne družbene reprodukcije. Zato je logično, da ne moremo celovito razvijati samoupravljanja, ne da bi dosledneje uveljavljali načelo dohodka kot novega družbenoekonomskega odnosa, ki pomeni ekonomsko bistvo samoupravljanja in pomembno kategorijo socialistične blagovne proizvodnje. Načelo dohodka namreč temelji na neposrednih interesih delovnih ljudi in zahteva njihovo aktivno in odgovorno funkcijo pri ustvarjanju in delitvi dohodka.

Znani so poskusi, da bi prikazali razdvojenost ekonomskega interesa delovnega človeka na osebni dohodek in akumulacijo. Če se kje v praksi kaže stvarna ali navidezna razdvojenost, potem je to tudi posledica nedoslednosti in neizgrajenosti samoupravnih in ekonomskih odnosov, ki so delovnemu človeku sicer že dokaj približali problematiko osebnega dohodka, še vedno pa mu precej oddaljujejo (da ne rečem odtujujejo) neposredno razpolaganje, odločujoč vpliv in nadzor nad uporabo akumulacije. Ko omejujemo vlogo in akcijo delovnega človeka večinoma na osebni dohodek, mu resnično razvnamo mezdno in tako imenovano potrošniško miselnost, ki se nato izraža v celotni sferi notranjih odnosov v delovni organizaciji. Takšno miselnost izrabljajo tisti, ki trde, da delovni ljudje niso sposobni doumeti bistva dohodka, ki omogoča zadovoljevanje sedanjih in bodočih potreb. Teza, da mora o »kapitalu« razmišljati kdo zunaj neposrednih proizvajalcev, ne zdrži resne kritike. Enako tudi ne teza, da so nosilci dolgoročnih interesov le vodilni in strokovni kadri. Prepričan sem, da je tudi v delavcih vsaj minimalno objektivno (zavestno) spoznanje o potrebi dolgoročnega razvoja, o potrebi zagotoviti si podlago za jutrišnji dohodek in s tem tudi sebi dohodek.⁴ To je tako imenovano minimalno spoznanje. Od tod dalje pa imamo lahko zelo pisano strukturo bolj ali manj dolgoročnih potreb, interesov, razvojnih ambicij itd. V sistemu družbeno-ekonomskih odnosov (znotraj podjetja in v družbi) je cela vrsta vzvodov in ovir, ki lahko spodbujajo in usmerjajo ali pa zavirajo dolgoročni interes vseh zaposlenih (koncepti in programi družbenega in podjetniškega dolgoročnega razvoja; objektivizirani in usklajeni pogoji družbenoekonomskega razvoja; sistem funkcionalne (pospešene) amortizacije; splošno, strokovno in družbenoekonomsko izobraževanje; možnosti razpolaganja in vplivanja na sredstva za razširjeno reprodukcijo itd.). Pri vsem tem pa se zavedam težav, ki bi nastale, če bi hoteli pri opredeljevanju motivacij za dolgoročne oziroma kratkoročne interese potegniti črto ločnico med tem, kaj je posledica vulgarne ekonomske prisile in kaj odsev resničnih zavestnih spoznanj (posameznika, delovne skupnosti in vse družbe).

⁴ To oceno v marsičem potrjujejo splošen trend družbenoekonomskega razvoja, velike potrebe po sredstvih za razširjeno reprodukcijo in pretežno racionalna delitvena razmerja znotraj gospodarskih organizacij. (Opomba Z. D.)

Temeljni zakon o ugotavljanju in delitvi dohodka prepušča samoupravnim delovnim skupnostim, da samostojno urejajo notranje in medsebojne odnose pri pridobivanju in delitvi dohodka. Pri tem morajo upoštevati, da je pravica do ustvarjanja in delitve dohodka integralni del samoupravnega združenega dela in da to pravico uresničujejo delovni ljudje v vseh oblikah in na vseh ravneh združenega dela. V nekaterih delovnih organizacijah odlagajo strokovno in samoupravno urejanje notranjih ekonomskih odnosov pod krinko različnih izgovorov: da je treba najprej urediti odnose med družbo in delovno organizacijo, da je potrebno najprej realizirati program modernizacije, urediti problem nelikvidnosti itd. Avtorji teh izgovorov pozabljajo, da gre pri tem za soodvisne procese, ki zahtevajo pravočasno, preučeno in skladno razreševanje različnih zunanjih in notranjih ekonomskih pojavov in samoupravnih odnosov. Za to trditev ni treba iskati dokazov v teoriji ali splošnih političnih deklaracijah; najbolj plastično jo potrjuje praksa. V mislih imam mnoge dezintegracijske težnje in konflikte med posameznimi deli podjetja, ki nastajajo zaradi nerazčiščenih ekonomskih odnosov in nejasnih samoupravno normiranih pravic ter obveznosti.

Priznati moramo, da je v naši praksi ostal razvoj delovnih enot in ostalih oblik združenega dela dobesedno na pol poti. Pa še ta del poti vsebuje etape ekstenzivnega, formalističnega razvoja, cvetenja in propagiranja ekonomskih ali delovnih enot za vsako ceno. Marsikdo je upošteval število delovnih enot kot poglavitno merilo ekonomskega napredka in razvite samoupravnosti. V tem času so bile storjene precejšnje ekonomske, organizacijske in politične napake, ki so še današnjim dnevom zapustile dediščino različnih negativnih posledic, odporov in predsodkov. Takšna situacija pa je podpirala nosilce tistih teženj v delovnih organizacijah, ki so se pod zastavo tako imenovanih višjih interesov in obrambe celovitosti podjetja v bistvu vseskozi upirali razvoju različnih notranjih oblik in stopenj združenega dela.

Sedaj je po ustavi in zakonih v pristojnosti delovnih skupnosti, da z vidika specifične proizvodnotehnološke in organizacijske strukture podjetja, skladnosti razvoja podjetja kot celote, z vidika integracijskih procesov in položaja delovnega človeka v sistemu samoupravnoekonomskih odnosov samostojno odločajo, koliko in kakšne oblike združenega dela bodo uvedle in razvijale. Torej gre za proces, ki ima samoupravno, tehnološko, ekonomsko in politično dimenzijo; gre potemtakem predvsem za odgovornost samoupravnih, vodilnih, strokovnih in političnih dejavnikov v delovnih organizacijah. Brž ko pa se odločimo za samostojno organizacijo združenega dela, je zanj značilno, da se v njej oblikuje in deli dohodek, ki pa ne sme biti s tem lokaliziran ali zacementiran, marveč mora biti vedno pripravljen za koncentracijo na podlagi skupnih vlaganj (skupnih interesov), poslovnih dogovorov, programov razvoja itd.

Sploh bi morala skupna vlaganja dela in sredstev ter delitev dosežene-
nega dohodka na tej podlagi (kar pomeni hrbtenico sodobnih inte-
gracijskih procesov) veljati za vse oblike samoupravnih organizacij
— od delovnih enot, obratov, delovnih organizacij, kombinatov,
združenih podjetij do najširših oblik horizontalne in vertikalne inte-
gracije združenega dela, temelječih na samoupravljanju in dohodku.

Vemo, da je gonilna sila integracijskih procesov materialni
interes delovnih ljudi, ki pa ga je mogoče uveljaviti s stalnim po-
večevanjem produktivnosti dela v razmerah vse večje delitve dela in
koncentracije proizvodjalnih sil. Zato tudi v našem sistemu le
učinkovita in funkcionalna organizacija samoupravljanja v celotni
horizontalni in vertikalni strukturi gospodarstva in družbe, ki mora
zagotavljati skladnost in soodvisnost procesov decentralizacije in
integracije (oziroma koncentracije proizvodjalnih sil na samoupravni
podlagi), lahko pomeni boljše nadomestilo centralistično-etatične
organizacije. Tako zasnovani procesi ustvarjajo dodatne ekonomske
učinke in s tem povečujejo družbeni in osebni dohodek zaposlenih,
zato ne morejo biti v nasprotju s temeljnimi interesi delovnih ljudi.
Nasprotno, nosilec teh gibanj postaja slej ko prej delovni človek —
samoupravljaec, motiviran z neprestano težnjo po ekonomskem in
duhovnem napredku. Njegovo lastno znanje, znanost, strokovna in
kreativna jedra pa mu morajo, skupno s sodobnimi tehničnimi pri-
pomočki, pri tem pomagati, saj imajo odločujoč vpliv na hitrost tega
razvoja. Če ne bomo družbenih in ekonomskotehničnih zakonitosti
razumeli in priznali, bomo v samoupravnem socializmu stalno hodili
po robu birokratskega centralizma in etatizma ali anarhizma in
družbenoekonomske atomizacije.

Ko vse te zakonitosti postavimo v okvir konkretnega podjetja,
potem postane jasno, da pri izgrajevanju notranje samoupravne
strukture in dohodkovnih odnosov ni bistveno vprašanje formalnega
odločanja kvantitativnih razmerij v delitvi na centralizirana ali de-
centralizirana sredstva, marveč je odločilno:

— kako prehajajo temeljne gospodarske funkcije (s tem pa tudi
delež v enostavni in razširjeni reprodukciji) na organizem posrednega
samoupravnega odločanja in poslovno-operativnega izvrševanja.

— koliko se resnično povezuje prispevek k ustvarjenemu do-
hodku z deležem v njegovi delitvi;

— ali imamo strateški koncept in plan razvoja, kar je prvi
pogoj za celovitost in skladnost razvoja vsega podjetja;

— kako oblikovati optimalno investicijsko politiko, da bi do-
segli:

a) sinhronizacijo proizvodnih zmogljivosti in maksimalizacijo
dohodka;

b) optimalno izrabljanje zmogljivosti posameznih delov podjetja;

c) prednostno aktiviranje tistih dejavnosti, ki so primarnega
oziroma konjunkturnega pomena.

Pri praktičnem razčiščevanju vprašanj glede neposrednosti ali posrednosti v samoupravnem odločanju je gotovo najbolj sporna točka razpolaganje s sredstvi za razširjeno reprodukcijo. Zato moramo v vsakem podjetju najprej jasno določiti njen pomen (cilj) in uveljaviti takšna razmerja pravic in obveznosti posameznih delov podjetja in takšne odnose, mehanizme in kriterije prelivanja sredstev med njimi (objektivna merila delovnih rezultatov, interni bančni in kreditni odnosi, skupna vlaganja itd.), ki bodo omogočali zavestno in odgovorno odločanje delovnih ljudi, upoštevaše dolgoročnost skupnih interesov in skladnost razvoja podjetja kot celote, ter spodbujali odnos do ustvarjanja dohodka. Bistveno je, da posamezne samoupravne delovne skupnosti v določenih oblikah združenega dela vedo, kakšen je njihov delež pri doseženem dohodku, pod kakšnimi pogoji in v katere namene se uporablja, in da pri tem neposredno ali posredno vplivajo na realizacijo svojih temeljnih interesov. Torej je raven odločanja predvsem stvar samostojnega samoupravnega dogovora znotraj vsake delovne organizacije ali v okviru integracijske skupnosti, pri čemer je neogibno potrebno tudi upoštevati specifiko, strokovno presojo, kriterije naprednega gospodarjenja, načela smotrne organizacije upravljalškega dela itd. Najpomembnejše je, da se pri odločanju opredeli in sankcionira odgovornost tistih, ki odločajo (organi ali posamezniki), da se ugotovi, kdo in koliko vpliva na možne rešitve, kdo mora in more nalogo učinkovito opraviti, in da se zagotovi odločilen vpliv delovnega človeka na temeljne smeri in pogoje razvoja, zlasti pa na usodo rezultatov njegovega dela.

6. Akcija komunistov

Z večjo samostojnostjo delovnih skupnosti in njihovih samoupravnih organov pri oblikovanju splošnih samoupravnih aktov ter urejanju samoupravne prakse se povečuje tudi odgovornost komunistov za nadaljnji konkretni razvoj samoupravljanja in pri zavračanju raznovrstnih negativnih teženj, ki imajo v sedanjih razmerah širšo možnost za legalno uveljavitev. Da bi zmogli to nalogo, moramo seči globlje v bistvene karakteristike, pogoje in dileme sedanje etape v razvoju samoupravljanja v gospodarskih organizacijah. To pomeni, da se moramo stalno usposablјati in se učinkovito organizirati, da bi postali prodornejše idejno in akcijsko jedro vseh samoupravnih struktur. Sedaj pa mnogi komunisti preprosto ne vedo, s katerih idejnopoličnih in družbenoekonomskih izhodišč se je treba boriti ne samo za splošen, marveč predvsem za konkreten — vsakdanji razvoj samoupravljanja. Pri tem se moramo zavedati, da dialektični pogled na razvoj samoupravljanja zanika kakršnokoli idealizacijo ali statičnost. V svetu realnih samoupravnih (človeških) razmerij se spopadajo in usklajujejo različni interesi, pojavlja znanje in neznanje, različne monopolne težnje, navade in potrebe, napredne in konzervativne sile. Biti na čelu vzpona in napredka

samoupravne družbe pomeni, ne samo poznati in razglašati bistvo teh procesov, marveč tudi ustvarjalno prispevati k obvladovanju in razreševanju družbenih problemov in protislovij.

S sklepi VI. seje CK ZKS je bila komunistom dana dokaj konkretna idejnopolitična podlaga za temeljitejše razumevanje sodobnih razpotij in socialističnih smeri pri nadaljnji graditvi samoupravljanja v delovnih organizacijah. Hkrati je plenum zavezal komuniste, da v skladu s sodobno vlogo ZK, vsebinsko in organizacijsko pripravljeni, postavijo težišče svoje praktično politične akcije zunaj organizacijskih okvirov ZK (v vse legalne politične, samoupravne, strokovne, znanstvene organizme). Z dosedanjimi dosežki, po mojem mnenju, ne moremo biti v celoti zadovoljni, čeprav smo dosegli na nekaterih območjih in v posameznih delovnih organizacijah velik napredek. Velika večina komunistov in drugih naprednih dejavnikov je sicer pozitivno ocenila sklepe (posebej njihovo aktualnost in konkretnost), toda zdi se mi, da je fronta učinkovite akcije in resnične pripravljenosti za konkretne rešitve in spopade z negativnimi težnjami še vedno preozka in prešibka.

Samoupravljanju je nedvomno potreben daljši čas, da bi doživelo preporod v skladu s sodobnimi merili. Torej gre za proces, ki ga moramo neprestano pospeševati in učinkoviteje odstranjevati objektivne ter subjektivne ovire, ki se mu postavljajo po robu. Med objektivnimi naj omenim predvsem še vedno relativno nerazvite proizvodne sile (s tehničnotehnološko in človeško dimenzijo), primitivizem in konservatizem v najrazličnejših preoblekah, zastarelo organizacijo dela itd. Pri drugih pa velja ponovno omeniti dokaj močan, pogosto organiziran in žilav odpor tehnobirokratskih in etatističnih sil. Po najnovejši konceptijski ofenzivi ZKS na vseh bistvenih točkah sedanjega političnega položaja so nosilci teh teženj trenutno nekoliko v defenzivi. Prepričan sem, da se večina teh sil v vsebinski platformi in konkretnih ambicijah ni de facto premaknila niti za milimeter. Narobe, nastopajo še bolj preudarno, formalno na zunaj še bolj usklajeno z reformo in samoupravljanjem. Nevarnost torej ni odstranjena. Zato se za komuniste in vse samoupravne napredne sile šele pričinja vztrajna, nič kaj preprosta, zato pa izredno pomembna bitka proti različnim monopolom in težnjam za oblastjo elit. Vsak poraz v tem boju bo delovnega človeka še bolj potisnil v pozicijo objekta, v mezdni odnos, ko mu bodo vladale različne zaprte interesne skupine. Njihovo poglavitno oporišče bo razpolaganje ali odločilno vplivanje na uporabo proizvajalčevega viška dela. Potemtakem bi imele ekonomsko in politično oblast nad njim. To so možnosti (predpostavke), ki jih nikakor ne smemo predimenzionirati in jih fetišizirati, kot da dobesedno ogrožajo naš samoupravni socializem. Prav tako pa bi jih bilo z idejnopolitičnega in družbenega vidika nevarno (nespametno) spregledati ali podcenjevati.

STROKOVNI NASVET KMETU

Ali si srednje velik kmet na svoji kmetiji lahko zagotovi rezultate, ki bodo dostojneje poplačali vloženo delo? Če pogledamo cene kmetijskih pridelkov, v prodaji na drobno, ugotovimo, da je to možno. Edini pogoj je, da kmet opusti zastarele nazore ter upošteva nasvete strokovnjakov. Strokovnjaki vemo, da s »svaštarenjem« tudi kmetje ne morejo modernizirati svoje proizvodnje. Zato jim svetujemo, da upoštevajo zakonitosti ekonomike in se specializirajo za majhno število poljščin, katerih pridelovanje se med seboj tehnološko in organizacijsko dopolnjuje. To je hkrati pot počasnega podružbljanja kmetijske proizvodnje, saj bo kmet prisiljen h kooperaciji z družbenimi delovnimi organizacijami. Sčasoma bo družbeni kooperant vse trdnje povezoval proizvodnjo posameznih kmetij, kar bo tehnologiji in organizaciji prineslo nove in nove možnosti za racionalizacijo proizvodnje in večanje produktivnosti. To je najučinkovitejša in danes edina realna pot podružbljanja kmetijske proizvodnje in vse, kar lahko kmet sam stori za izboljšanje svojega standarda.

Pri odločanju, katere pridelke bo kmet v kakem kraju prideloval za trg, je treba brez dvoma upoštevati ekološke dejavnike. Ugotoviti je treba, za katere rastline sta zemlja in podnebje v danem kraju najugodnejša. Ponekod bodo to zdravilne rastline, droge ali začimbe, ki jih uvažamo za dragocene devize, drugod bo to zelenjava, sadje ali pa razne industrijske rastline. Pri izbiri pa je seveda treba poleg kmetijsko ekoloških kriterijev upoštevati tudi ekonomske pogoje. Od rastlin in živali, ki bi jih svetovali zaradi ugodnih ekoloških pogojev, bomo izbrali le tiste, za katere so tudi ustrezni gospodarski pogoji. Kako bomo tu izbirali? Pri sodobnem pridelovanju določenega pridelka mora imeti kmetovalec možnost, da se poveže s primernim solidnim družbenim partnerjem. Ta partner mora biti sposoben dobaviti kmetovalcu vselej in pravočasno dobro semensko blago, gnojila in drug reprodukcijski material, poskrbeti za strokovno svetovalno službo in za odkup. Vse to mora biti zagotovljeno po stalnih cenah za dalj časa vnaprej, da lahko oba partnerja, zaseben kmet in družbena delovna organizacija, planirata svoje delo za več let.

Toliko teoretično. Kako pa naj svetujemo posameznemu kmetu v konkretnem primeru? Povedati mu moramo, da še celo družbena posestva dobivajo od tovarn ali iz uvoza mineralna gnojila večkrat tudi z večmesečno zamudo, ker pa poljščina z rastjo ne čaka, je ta gnojila treba dati drugim rastlinam. Povedati je treba, da je velikokrat sezidana taka ali drugačna sušilnica ali predelovalnica kmetijskih pridelkov več

mesecev po predvidenem in dogovorjenem roku in da zato odkupna podjetja ne morejo odkupovati zdaj takih, drugič drugačnih pridelkov. Povedati moramo, da predpisov za urejanje razmer na trgu ne planiramo in programiramo za daljši čas, temveč z njimi velikokrat na hitro rešujemo in spreminjamo pogoje gospodarjenja. Povedati moramo kmetu, da dobivajo odkupovalci naših trgovskih podjetij višje dnevnice (in posebne nagrade prodajalca?), kadar se pogajajo za nakup jabolk v Italiji, kot pa tedaj, kadar jih nakupujejo po dolenjskih gričih. Trgovci tudi nočejo posredovati čimveč čim cenejših pridelkov, ker zaslužijo ravno toliko pri preprodaji zmerne količine dragih pridelkov. Pri nas ni potrošniških zadrug, ki bi, zato da zavarujejo kupce, iskale najkrajšo in najcenejšo pot od pridelovalcev do porabnikov. Predelava in trgovina sta največkrat ločeni od kmetijstva. Nekateri veliki agrokombinati zanemarjajo tako kooperacijo kot lastno proizvodnjo, usmerjajo pa se v uvoz, turizem in gradnjo trgovskih hiš industrijskega blaga. Povedati moramo kmetom, da razvojnih služb posredovalcev sploh ne zanima, da je mogoče iz domače ajde poceni pridobivati neko dragoceno kemikalijo, ker več zaslužijo pri preprodaji uvožene kemikalije.

Kako naj torej svetujemo našemu kmetu? Upoštevajmo prav vse zakonitosti tehnologije in ekonomike. Povejmo mu, naj proda vsakokrat tisti pridelek, za katerega bo lahko pravočasno dobil reprodukcijska sredstva ter strokovne in strojne usluge in ki se mu ga bo posrečilo tudi prodati. Če bo prideloval »vsega po malem«, se mu bo vedno posrečilo pridelati in prodati en ali drug pridelek. Predvsem pa svetujmo kmetu, naj na svoji kmetiji pridelava vse, kar potrebuje, da bo čimmanj odvisen od prodaje svojih pridelkov.

V jeziku glose je to »začarani krog«; tako stanje pa lahko presežemo, če dosledno upoštevamo priporočila naše skupščine in drugih dokumentov.

I. J. K.

KMETIJSTVO V ŠOLI

V našem dnevnem in tedenskem časopisju je postalo zelo priljubljeno razpravljanje o kmetijstvu v šoli. Po desetletju, ko smo zapostavljali kmetijsko šolstvo, želimo čim hitreje, hkrati pa tudi čim ceneje in na najpreprostejši način nadomestiti zamujeno. Pri vseh teh razpravah o kmetijstvu v šolah, o tem, ali je potrebno ali ni potrebno navduševati za kmetijski poklic, ter o perspektivnosti in neperspektivnosti zasebnih kmetij pozabljamo, kaj sploh danes kmetijstvo je.

Sodobno kmetijstvo (skupaj z gozdarstvom) je gospodarska dejavnost in družbena služba urejanja človekovega okolja z biološkotehničnimi sredstvi. Glavni namen tega urejanja okolja je pridobivanje in ohranjanje pitne vode in zraka, primerne za dihanje; ohranjanje in negovanje krajine, tako da je primerna za življenje, po možnosti pa tudi za bivanje, rekreacijo in turizem. Med drugim daje kmetijstvo tudi zaposlitev delu

prebivalstva ter ohranja poselitveno strukturo, ki je ugodna iz vojno-strateških razlogov. Iz vsega tega izhaja, da je kmetijstvo dejavnost, neposredno pomembna za vse prebivalce, ne glede na to, ali stanujejo na podeželju ali v mestu, ali ima zasebni kmet perspektivo ali ne, ali se bo posameznik zaposlil na družbenem kmetijskem gospodarstvu ali pa bo ostal zasebni kmetovalec. V obvezni šoli je za vse učence nujen **pouk o kmetijstvu**. Tak pouk bi bil najprimernejši v sklopu pouka biologije. Seveda bi se morala biologija otresti svoje zastarele pozitivistične »čisto-sti« odmaknjene vede o zvončkih in ravnokrilih. Hkrati z razširitvijo in modernizacijo pa bi bilo treba dati biologiji ustrežnejše mesto v učnih načrtih (E. Mayer v »Knjigi plenarnih referatov in povzetkov III. kongresa biologov Jugoslavije«, Ljubljana 1969, str. 13—14). Tak sodobni pouk biologije v osnovni šoli bi tudi kmečkemu otroku dal več kot »pitanje telička« v poskusnem programu pouka kmetijstva v osnovni šoli. Sedanje visoko produktivno kmetijstvo posega s svojimi ukrepi tako drastično v žive sisteme, da bistveno manjša samouravnilno sposobnost teh sistemov. Sodobni kmetovalec mora s svojimi ukrepi skrbeti za najustrežnejše ravnotežje bioloških sistemov, za to pa je potrebno globlje razumevanje bioloških procesov in ne samo priučenost delovnim operacijam, privzgoja delovnih navad in znanje pravil »umnega kmetovanja«.

V šolah je nujno potreben pouk o kmetijstvu. Pouk kmetijstva v osnovni šoli pa bi dal le lažen videz, da je s tem šolanje kmetovalcev urejeno. Za kmetovalce so neizogibno potrebne posebne kmetijske poklicne šole (lahko organizirane kot zimski tečaji), pouk o kmetijstvu v osnovni šoli pa je lahko dobra podlaga za take strokovne šole.

I. KREFT

ALI NASTAJA NOVA MLADINSKA ORGANIZACIJA?

V zadregi, kako preseči krizo ugleda, participacije pri obredih in krizo vere v dobesednem pomenu besede, se Cerkev pri nas vedno bolj usmerja na področja, kjer je družbena laična akcija iz teh ali onih vzrokov manj uspešna.

To so predvsem področja vzgojnega dela z mladino, socialna in interesna dejavnost. Na teh področjih obstoje široke možnosti za delovanje in Cerkev se tudi pri nas vedno bolj usmerja nanje.

Ker z delovanjem na že preskušanih (religiozno-pastoralnih) poljih, kot so dobrodelnost, miloščina in moralno podučevanje, Cerkev ne pritegne dovolj mladine, se usmerja na nova področja. Organizira mladinska srečanja, razna romanja, pevske zборе, srečanje tabornikov, športne dejavnosti in celo popevkarske prireditve. Verski tisk, predvsem »Družina« in »Ognjišče«, ne samo, da o tem delovanju poroča, temveč tako dejavnost celo podpira in spodbuja. »S prijatelji, ki jih boš našel, sestavite klapo in

kmalu se vam bodo pridružili tudi drugi...«, poziva pisec članka v Ognjišču (0-2/66). V »Družini« št. 11/69 pa se pisec reportaže o Bledu I. Merlak odkrito zavzema za organiziranje posebnih klubov za verno mladino: »V okviru veroučne skupine bi bilo treba organizirati klub mladih, kjer bi se ti lahko zbirali v prostem času. Po njem bi lahko prišel do novega stika s cerkvijo marsikdo, ki se ji je odtujil.«

Dejavnost Cerkve na terenu zvesto sledi tej usmeritvi. Da bi pritegnili mladino, vodijo in organizirajo duhovniki različne dejavnosti od pevskih zborov (Sp. Idrija), taborništva, dramskih skupin (Čatež, Otalež) do športnih aktivnosti (Idrija). Vedno več pa je tudi znamenj, ki kažejo, da ob Cerkvi nastajajo prve oblike mladinskih klubov. Duhovniki dajejo mladini na voljo veroučne prostore, v katerih igrajo šah, namizni tenis, berejo knjige in revije, skratka, v teh prostorih potekajo vse tiste oblike dejavnosti, ki so značilne za že obstoječe laične mladinske klube. Take oblike pritegovanja mladine se pojavljajo tako v tistih krajih, kjer dejavnosti laičnih organizacij ni, kot tudi tam, kjer že obstoje laične organizacije. Mladinski klub za verno mladino obstoji na Kostanjevici v Novi Gorici, čeprav ima v tem mestu verna mladina vse možnosti delovanja v novoustanovljenem klubu. Podobno je v Idriji in drugod; tam se prve oblike nastajanja klubov za verno mladino kažejo ob zbiranju mladine v župniščih, kjer se poleg verouka mladini dajejo na voljo tudi razni športni in drugi rekviziti.

V »Kapljah« št. 6 smo že pisali o problemu, nastalem v Otaležu, kjer so mladi ustanovili svoj klub in jim je že ob ustanovitvi nasprotoval tamkajšnji župnik. Takrat smo opozarjali, da lahko taka politika pripelje do ločevanja med verno in neverno mladino. To se je za časa delovanja kluba tudi dogajalo toliko časa, dokler klub ni razpadel, potem ko so v njem ostali samo še neverni, ki so bili kasneje obtoženi vseh »naglavnih grehov«, ki so se dogodili za časa delovanja kluba. Verni mladinci so prešli h »konkurenčnemu« prosvetnemu društvu, ki se je nenadoma zavedelo svojega poslanstva, in tam so pod vodstvom župnika ! naštu-dirali igro »Naša kri«. Tako je prišlo do razsula kluba prav zaradi umetno povzročenih preprek med verno in neverno mladino.

Seveda se ob tem porajajo določena vprašanja. Ustvarjanje posebnih skupin in klubov vernih bodisi tam, kjer so že mladinski klubi in druge laične institucije, bodisi tam, kjer jih ni, pomeni afirmacijo zaprte katoliške politike, ki kljub kritikam od zunaj in od znotraj vztrajno gradi na ustvarjanju prepada med vernimi in nevernimi in spopada med njimi. Žal se to dogaja ravno v času, ko svet teži k premagovanju vseh razlik — k enotnosti.

Taka pot in taka politika Cerkve ne moreta obroditi sadov, ki si jih obetamo od prizadevanj za premagovanje razlik verni — neverni. Vodi lahko le v njihovo negacijo. Sadovi take politike pa so še živi v naših spominih na dogajanja med zadnjo vojno.

SERGIJ PELHAN

ALI TO NI »PRITISK ULICE«?

Pred nekaj več kot dvema letoma sem napisal dokaj obsežen prispevek, v katerem sem razgrnil nekaj misli o zasebni ali privatni zdravniški praksi (»Teorija in praksa« št. 12/66). Bilo je to na pragu sedanjih že močno razgibanih dogajanj, napisano kot opozorilo vsem tistim, ki so imeli možnost sklepati in odločati, da bi dogajanja usmerjali v tokove in jih ne prepuščali stihiji. Na mnogih mestih in pri številnih »dejavnikih« je bil ta prispevek deležen hude kritike, češ mi smo s privatno prakso za zmeraj opravili leta 1957 in zdravstvo bomo drugače urejali.

Komaj nekaj let je minilo in stvari so se popolnoma spremenile. Danes obsojajo tiste, ki ideje o sproščanju zasebne iniciative v zdravstvu ne podpirajo. Če to ni čisto tako, potem je vsaj videti po vsem, kar lahko že mesece ali leto prebiramo v naših časopisih. Skoraj se ne spominim sestavka (razen sestavkov, ki so jih napisali nekateri zdravniki), v katerem bi bral argumente proti. Povečini iščejo izhod iz vsega slabega, kar se je v zadnjih letih v zdravstvu nakopičilo, v privatnih ordinacijah in v uvedbi samoplačniških (»prednostnih«) ordinacij. Osebnostnim nič proti »privatnikom«, kjerkoli so že, in vem, da so lahko celo zelo koristni. Morda tudi v zdravstvu. Vem celo, da bi tudi sam kot privatnik shajal bolje, kot shajam zdaj »z državno plačo«, če bi delal vsaj toliko, kot delam v redni sedemurni zaposlitvi na sedanjem delovnem mestu. Zanesljivo je mogoče »privatno« iniciativo in storilnost odlično včleniti v splošna prizadevanja in tokove in to je lahko družbeno (ne samo zasebniško) koristno. Imam pa vtis, da se ne govori o tem vključevanju in sistemu, pač pa se razpravlja o številnih zasebnih ordinacijah kot o čevljarških delavnicah.

Nisem opustil niti svojega prejšnjega in tolikokrat izpovedanega stališča, da je uvedba zasebne iniciative v zdravstvo in nadaljnji razvoj zdravstvenega varstva pri nas izrazito **politično** in nikakor ne **strokovno** vprašanje. Stroka je svoje povedala. Ne le pri nas, ampak po vsem svetu. Saj priporočilo svetovne zdravstvene organizacije o ciljnih in razvoju zdravstvenega varstva, ki ravno predvideva nadaljnjo socializacijo medicine in preventivno orientacijo, ni iz trte zvito ali plod »ankete« TT v neki skoraj popolnoma potrošniško usmerjeni skupini ljudi. Nikakor ne. Plod znanosti je, plod pozitivnih dognanj.

Končno nisem zoper različne časopisne »ankete«, ker se zavedam, da so ponavadi zelo privlačno sestavljene in zvišujejo naklado. Iz analize »anket« sestavljajo potem različne prispevke, ki še dolgo polnijo vrstice istega ali drugih časopisov, in tako ni treba nikomur iskati nove snovi. Res je, da bi izvedba ankete (o konkretnem vprašanju) bolj sodila v pristojnost inštituta za sociologijo ali centra za proučevanje javnega mnenja kot v Tedensko tribuno. (Pravo presenečenje je, da se te teme še ni oprijela revija »Stop« ali »Adam in Eva« spričo njune naklade in kroga bralcev?) Če pač nekdo ne opravlja anket, jih opravlja kdo drug. Tudi proti podpisnikom, ki si s sestavki o zdravstvu služijo vsakdanji kruh, nimam ničesar, posebno če zvem, da so podučeni o »liniji« in to

linijo v svojih sestavkih podpirajo, bolj ali manj prepričani o tem, kar so napisali.

Sem pa zoper to, in ogorčen sem nad tem, da za področje splošnega družbenega pomena uporabljamo tak način obdelave in dovoljujemo tako kratkovidno politiko pod krinko »vsestranske podpore množice«. Po vsem, kar se je v zdravstvu že zgodilo in kar se dogaja, namreč sploh ni umestno vprašanje, kdo je za privatno prakso in kdo je proti njej oziroma, kdo je za samoplačniške ordinacije v zdravstvenih ustanovah in kdo je proti njim.

Vprašanje bi se moralo glasiti: Zakaj je tako ali kako je do tega moglo in smelo priti?

Zanesljivo drži eno. Razprave o privatni praksi niso prišle iz vrst zdravnikov, in če so se posamezniki vanje vključili, so se samo zato, ker se zavedajo, da v zdravstvu tako ni več mogoče delati. Zdravstvena služba je že nekaj let skrajno revna, saj se v njen razvoj ne vlaga praktično (kvečjemu v kakšno zgradbo — konkretno klinični center v Ljubljani) nič. Zavodi delajo z opremo, ki je v dobrih 50 % zastarela in odpisana, diagnostični postopki so marsikje počasni in zamudni, ravno tako zdravljenje. Novega kadra ne zaposlujejo v skladu s potrebami, ker zanj pač ni sredstev. Financiranje zdravstvene dejavnosti je takšno, da bi ga ne mogla sprejeti prav nobena panoga dejavnosti, saj je zdravstvenemu zavarovanju edini cilj skleniti poslovno leto brez primanjkljaja. Od tod limitiranja storitev v pogodbah, odtod cene, ki so nižje od realnih stroškov zdravstvenega zavoda, itd. Ker ni ravnovesja med potrebami (z zakonom priznane pravice zavarovanca) in možnostmi zavarovanja, se oprijemljejo drugačnih rešitev, ki neposredno prizadenejo bolnika; predvsem večanje prispevka (participacije) pri uporabi posamezne zdravstvene storitve. Delo zdravstvenih delavcev je kar se da razvrednoteno in ga danes ni več moč primerjati z nobeno drugo družbeno dejavnostjo, o čemer nas podučijo tudi katalogi sindikata družbenih dejavnosti.

Do vsega tega so pripeljale družbenopolitične odločitve z limitiranjem sredstev za zdravstveno varstvo do višine, ki sploh ni bila prilagojena razvitosti službe ali pravicam zavarovanja, pač pa baje moči gospodarstva, čeprav o tem ni prepričljivih argumentov. Na tej stopnji se vztraja kljub neštetim kazalcem, ki govorijo o nazadovanju zdravstvene službe in zdravstvenega varstva državljanov.

Medtem ko je proces krčenja splošne porabe v zdravstvu, predvsem na škodo zdravstvenih delavcev in bolnega človeka, napredoval ob istovremnem siromašenju gospodarstva (ki vali še danes največji del krivde na zdravstvo — glej poročilo o razpravah v gospodarski zbornici in v skupščinskih odborih), pa so se osebni dohodki v poprečju večali hitreje kot gospodarska moč.

Še v 1962. letu je od celotne mase denarnega obtoka bilo 19 % v žepih posameznikov (osebni dohodki), 30,5 % pa v gospodarstvu, čeprav je takratna prispevna stopnja za zdravstvo, temelječa na vzajemnosti in solidarnosti, bila daleč nad 5 (med 7 in 9 %) in so se z njo krile potrebe v zdravstvu. V letošnjem letu vidimo skoraj zrcalno podobo dogajanja in premikov. Na osebne dohodke pride 37 %, gospodarstvo razpolaga le z 20 %, prispevna stopnja za zdravstvo pa se je znižala na 5 oziroma 5,2 % mase bruto osebnih dohodkov.

Najbrž bi tudi politično slepemu bilo popolnoma jasno, zakaj — zakaj je osiromašeno zdravstvo (in gospodarstvo) in od kod lahko zdravstvo dobi več denarja za svojo dejavnost. Ker smo se izpodjedali z visokimi dohodki, hkrati pa kot najplemenitejšo vrtnico gojili potrošniško miselnost ravno v tistih krogih, katerim so se dohodki večali hitreje, kot bi to dejansko zaslužili, imamo pred seboj oboje. Kroge, ki imajo dejansko dovolj denarja, ki so se v zadnjih letih obdali z nešteti dobrinami in so objektivne okoliščine v njih razvile čut za kupovanje in ki želijo imeti tudi svoje zdravstvo. Svojega zobozdravnika ali zdravnika, svojega specialista ali celo svoj sanatorij. Saj vse to lahko plačajo »s svojim denarjem« in ne potrebujejo miloščine zdravstvenega zavarovanja. S to miselnostjo kaj hitro navdušijo tudi revnejše kroge, da, celo zelo revne sloje prebivalstva, ki zdravstveno pomoč pogosto potrebujejo, ki pa zdaj z njo niso zadovoljni. Tudi ti krogi se ne bodo poglobljali v to, kaj povzroča dolge vrste v ordinacijah; do njih je prišlo zaradi pomanjkanja sredstev, s katerimi bi plačali nove zdravnike in odpirali nove ordinacije ter ne dopuščali, da nam na stotine strokovnjakov odhaja v tujino, naš delovni človek pa ure in ure čaka na pomoč. Ne bodo niti zvedeli, zakaj ne smejo k zdravniku v drugo regijo: ne zato, ker jim to krati domači zdravnik, ampak je tako zato, ker to krati tudi njihovemu zdravniku predpis zdravstvenega zavarovanja.

Tako se namah znajdeti »revni« in »bogati« na isti liniji, sta istih misli in enako močno pa s skoraj enakimi argumenti pritiskata (po »anketah« ali mimo »anket«, govoreč samo ali skozi usta novinarja) na javnost, ki naj v celoti podpre te zahteve in omogoči odpiranje privatnih ordinacij oziroma takšno zdravstvo, ki si ga bosta sama plačala. Razlika je le v tem, da bodo sloji, ki so v tej kampanji najbolj glasni in vpijoči, ponavadi tudi v letih najbolj trdnega zdravja, zlahka zmogli plačati svojega zdravnika in se jim v osebni standardu to ne bo kaj dosti poznalo. Drugi pa, ki jih v tak odnos sili nezadovoljstvo s sedanjim in kratkovidnost glede na odločitve, h kateri pritegujejo, pa bodo plačevali svoje zdravljenje z velikanskim odrekanjem. Če vzamemo nekatere, potem lahko mirno rečemo z odpovedjo, ki meji že na rojstvo bolezni, kajti zdravstveni delavci dobro vemo, čemu vse se je sposoben odpovedati bolan človek, kadar pričakuje zdravje iz zdravnikovih rok.

Vse to pa samo zaradi tega, ker, žal, naraščanje dohodka ni zajelo vseh slojev ali vsaj ne približno enako, marveč so se razlike večale. Statistično poprečje torej pove, da je veliko denarja v »privatnem« žepu, in tudi odločitev naših vodilnih forumov je logično spletena, da je namreč nujno zajeti prav ta denar in ga kanalizirati tja, kjer je potreben — na primer v zdravstvo. To spet skozi privatne ordinacije, samoplačniške ordinacije ali s povečanjem participacije zavarovanja. Strahotne zmote takšne odločitve pa se zavedajo navsezadnje zdravstveni delavci, ko spoznavajo, da največ denarja priteka iz napol praznih ali skoraj praznih žepov, nikakor pa se ne pojavlja tista masa denarja, ki ga nenehno usmerjamo v korist drugih, a kljub temu nenehno ostaja v žepih istih ljudi.

Tukaj so vzroki in takšna so pota sedanjega pritiska. Napake, ki je bila storjena, torej ne popravljamo, ampak omogočamo še nadaljnje krivice. Prizadevamo revnega, puščamo diferenciacijo in bogatenje že tako in tako privilegirane, a ob vsem tem zanemarjamo zdravstveno službo kot enega bistvenih dejavnikov v boju za enakost in blaginjo

delovnega človeka. Pota, ki naj bi se pod pritiskom odprla, peljejo v nadaljnje podiranje obstoječega, v siromašenje in razsulo. Je mar potrebno vdati se temu pritisku ravno zdaj, ko se z vso treznostjo pripravljamo, da bi sprejeli nove zakone, ki naj bi vnesli na področje skrbi za zdravje ljudi vsaj nekaj normalnejših in sprejemljivejših odnosov? Mar res ni druge poti, da bi zajeli tista sredstva, ki so se natekla v žepe zasebnika, in jih vrnili tja, kjer bi jih pravično porabili v prid najbolj potrebnih. Zanesljivo so pota in načini, samo najti jih je treba. Mnogi zgledi iz drugih držav so dovolj nazorni. Samo — z zdravstvom naj se ubadajo poklicanci, ne pa »ulica«.

STJEPAN BUNTA

TOVARIŠ UREDNIK

Pred nekaj dnevi je bila v zdravniškem domu v Ljubljani, Komenskega 4, skromna, po vsebini pa velika slovesnost. Po poprejšnjem sklepu občnega zbora je vodstvo društva poskrbelo, da se ustanovi posebna sekcija partizanskih zdravnikov, na omenjeni slovesnosti pa je podelilo tej sekciji diplomo — spominsko listino, s katero sprejema sekcija, po njej pa vse partizansko zdravstvo, domicil v hiši, v kateri so se v osrčju Ljubljane, tako rekoč pred očmi okupatorja, zdravili prvi ranjeni partizani.

Skoraj 25 let smo potrebovali, da smo tudi v tej obliki priznali vrednost in prispevek zdravstvenih delavcev našemu boju in zmagi in da smo omogočili še živčim, da se zberejo pod eno streho, da jim nekdo prizna ped zemlje ali streho nad glavo, tako kot se je to zgodilo že zdavnaj z drugimi skupinami, brigadami in enotami. Morala je priti v vodstvo zdravniškega društva nova generacija (v ožjem vodstvu praktično ni udeležencev NOB), ki ji je NOB bolj znana iz šolskih učbenikov kot iz doživetij časa, ko so bili pač še otroci, a vseeno sposobna spoznati veličino boja in žrtev zdravstvenih delavcev v številnih partizanskih bolnišnicah, grapah, na dolгих pohodih in v mrazu.

K slavnosti so bili povabljeni tudi predstavniki sedme sile. Naj bo pač zapisan ta trenutek. Povabili so prav tiste, ki toliko pišejo o zdravstvu, tiste, ki znajo iz drobne napake zdravstvenih delavcev napraviti državni problem, tiste, ki znajo očrniti, ne znajo pa pohvaliti. Naj vsaj zvejo za hvale vredna dejanja. Slovesnost je bila človeško topla in je segla v dušo, tako da je ganila skoraj do solz nekaj predstavnikov zdravnikov-partizanov, ki so listino sprejeli.

In kaj se je zgodilo? Skromne slovesnosti se ni udeležil nihče iz uredništva naših časopisov. Nikjer nismo mogli prebrati ene same črke o tem dogodku. Je mar to politika uredništev?

Vem, tovariš urednik, da nimate rubrike »pisma bralcev« ali njej podobne. Kljub temu Vas prosim, da ravno zaradi odnosa uredništev, ki imajo podobne rubrike, v reviji na nekem mestu objavite to moje pismo z izvlečki iz govora predsednika zdravniškega društva, ki je pod svojo

strepo sprejelo zdravstvene delavce, na katere smo skoraj pozabili in o katerih že vrsto let beremo samo slabo po zaslugi peresa samozvanih sodnikov zdravstva in zdravstvenih delavcev, ki se jim ni zdelo potrebno, da bi se odzvali povabilu na slovesnost. Naj bodo besede in dogodek zapisani:

Spoštovane tovarišice in tovariši, dragi gostje, kolegice in kolegi!

Pozdravljam vas v hiši, kjer so se zdravili prvi ranjeni partizani, v hiši, ki je dom slovenskega zdravništva, v hiši, v katero danes sprejemamo sekcijo partizanskega zdravstva. Več kot četrto stoletje je minilo od dogodkov, ki so slovenskim zdravnikom narekovali zgodovinsko odločitev, da s svojim strokovnim znanjem in s svojo moralno zavestjo in odgovornostjo sodelujejo pri rojstvu novih, pravičnejših odnosov med ljudmi in med narodi.

Usodna povezanost s svojim narodom je odločitev olajšala. Zdravnik je postal borec in zgradil je saniteto partizanskih enot z znanjem in vztrajnostjo, ki nas navdaja s spoštovanjem in občudovanjem.

Ko se srečujemo z vami, dragi tovariši, po četrto stoletje, ko je marsikatera resnica in doževetje obledelo in so se dogodki odmaknili, si priključimo veličino tistih dni in sklonimo glave v tistem spominu na vaše kolege, ki so za vedno obstali na nikoli dokončanih poteh, sredi zimskih polj, jesenskih gozdov, sredi pomladnih trat in poletnih noči, sami ali v trumi, kakor sta hoteli vojna in smrt.

Zlahka ste se odločili, vedoč, da naloge slovenskega zdravnika niso le v tem, »da ohrani svoj narod zdrav in krepak, temveč da ga kot glasnik človečanstva napeljuje k slogi v boju za narodni obstanek in njegove kulturne dobrine«.

Zdravniško delo je takšno, da ga ne moremo predpisati niti kontrolirati, zato je moralnoetično zgrajen zdravnik osnova vsakega zdravljenja, vsakega zdravstvenega sistema. Brez njega ni socialistične skupnosti, kajti zdravje posameznika in skupnosti, prej privilegij, je zdaj neodtujljiva pravica.

Etične normative Hipokratove prisege, ki jih ni mogla omajati niti dvainpoltisooletna nenehna preobrazba ljudi in narodov zaradi njenih humanih načel, je slovensko zdravništvo sprejelo in s svojim delom vedno znova dokazovalo.

Zdravnik je dolžan, »da po svojih možnostih bedi nad medicinskimi etičnimi načeli in si prizadeva, da se bodo uveljavila tudi v zakonskih predpisih in jih obogatila. Kajti geslo, da je za zdravnika zakon hkrati tudi že etika in da je torej uboganje in pokorno izpolnjevanje navodil in ukazov edina zdravnikova dolžnost, to geslo poznamo iz najmračnejše dobe človeštva in medicine«.

Slovenski zdravniki niso pozabili svoje vloge, ne v miru in ne v vojni in ne v obnovi in graditvi, v času, ko se izmed temeljnih človekovih pravic začne dvigati prva, osnovna, najredkeje omenjena in nikdar zapisana pravica do življenja. Prav ta človeška pravica nalaga zdravstvenemu delavcu in posebej zdravniku vrsto nalog, ki so težke in trajne: »prizadevanje zoper lakoto, socialne bolezni, zoper poškodbe in vseh vrst bolezni pri delu, prizadevanje za več postelj za bolnike, poškodovance, porodnice in za več domov in boljše domove za neboljane, neozdravljivo bolne in ostarele. Zdravnik je bil, je in bo vedno tisti, ki mora v imenu pravice do življenja prepričevati družbo in zahtevati od nje, da izpolni

svojo dolžnost do svojih neproduktivnih članov, pa četudi bi se morala zavoljo tega odreči naložb, ki se hitro obrestujejo».

Teh odstavkov nisem povzel iz knjige »Poslanstvo slovenskega zdravnika« le zato, ker vem, da sam ne bi mogel bolj iskreno in bolj človeško povedati creda, ki mu moramo zdravniki služiti, ampak zato, da bi v tem slovesnem trenutku spoznali, da jih je zapisal partizanski zdravnik, da bi se jih zavedeli tudi »tisti, ki poskušajo zdravnikovo in bolnikovo vrednost izraziti s točkami, kupiti in plačati zdravnikov odnos do bolnika in z računskim strojem nadomestiti etični kodeks«.

Vaše delo, partizanski zdravniki, ki ste ga opravljali ne glede na nevarnost ali celo smrt, nas navdaja s ponosom in nam je v opomin in dolžnost, da bomo dali generacijam, ki pridejo jutri, zavest odgovornosti pred časom in pred ljudmi in delati dobro in delati prav.

Zavedam se, da ni mogoče oživeti vsega tistega, kar ste storili, za kar ste trpeli in za kar ste živeli. S to skromno listino, na katero smo odtisnili naše občudovanje in ponos, bi želeli poudariti našo vero in vaše volilo tudi vnaprej: slovensko zdravništvo bo zvesto načelom humanističnega socializma in kodeksa etike hranilo in branilo vaše delo in ga dopolnjevalo, pripravljeno na napore in žrtve, da ne bi bila naša osnovna in največja pridobitev, socialistična skupnost, ogrožena in razvrednotena z deklaracijami in kompromisi.

Socializem naj bo slovenskim zdravnikom neodtujljiva človečanska pravica in slednjega člana naše skupnosti, za kar ste vi z vdanostjo brez primere delali, ne da bi bili vprašali za plačilo, pa čeprav za ceno svojih življenj.

Slovenski partizanski saniteti je čas, ki pravično postavlja delo in ljudi na prava mesta, ki pravično ocenjuje zmage in poraze, dal častno mesto v zgodovini slovenskega naroda prav zaradi vaše brezmejne požrtvovalnosti in ljubezni do svobode, do življenja, do ljudi. Hvala vam!

B. S.

RESOLUCIJA IN ODMEVI

Slovensko javnost je neprijetno presenetilo časnikarsko poročilo, objavljeno v Delu 18. septembra letos, v katerem je govor o resoluciji z občnega zbora slavistov v Kranju. Videti je bilo, da se je absolutna večina navzočih slavistov opredelila ob problemu, kako rešiti vprašanje dvojezičnega šolstva v Prekmurju, za »nacionalni« predlog. Odločili so se za odpravo dvojezičnih šol in za uvedbo manjšinskih. Takšne so bile tudi zahteve staršev otrok s tega območja.

Na ta del resolucije so reagirale politične organizacije koroških Slovencev in objavile v Delu pismo, naslovljeno na slovensko slavistično društvo (Delo, 23. X. 1969). V njem opozarjajo na odmeve in komentarje v tisku zunaj naših meja, ki so z nezadovoljstvom sprejeli takšen sklep

slovenskega slavističnega društva, ker je učinkoval kot voda na mlin močnim ponemčevalnim težnjam, ki se jim koroški Slovenci z velikimi težavami upirajo.

Na to pismo koroških političnih organizacij sta bila v Delu objavljena še izjava Slavističnega društva in pismo dr. B. Pogorelčeve — oboje zgolj pro domo. Problem pa ostaja odprt kljub zagotovitvam funkcionarja IS SR Slovenije. Saj ne gre le za materialno plat, temveč za način gledanja in reagiranja, ob katerem se kaže bolj zamisliti!

Takole pravi dr. Pogorelčeva: »Zahtevne novosti v šolskem sistemu terjajo vsestransko pripravo. Ker v Prekmurju za to ni bilo poskrbljeno in ker ne kaže, da bi bilo v bližnji prihodnosti mogoče poskrbeti, je prišlo do kritičnega položaja, ki vpije po smotrni in hitri rešitvi.« In še naslednji, sklepni stavek, ki organsko nekako ne sodi v pismo: »Če bomo pereča vprašanja reševali izolirano, jih bomo seveda samo gasili — zato je čas, da jasno, pretehtano in naravnost izoblikujemo — seveda na osnovi natančnih in jasnih analiz — svoje skupno stališče do teh vprašanj.«

Ta sklepni klic dr. Pogorelčeve je povsem na mestu in prav bi bilo, da postane motto vseh družbenopolitičnih akcij. Vendar: ta poziv je prišel v javnost po resoluciji slavistov in ne prej! Generalno skupno stališče vsekakor je: to so temeljna ustavna načela, ki konstituirajo našo družbenopolitično skupnost ter njeno vsebino. Razen teoretičnih pa so še praktična načela. Ob tem lahko navedemo Marxovo oceno negativnega nacionalizma, da narod, ki tlači druge narode, tudi sam ne more biti svoboden. Tudi pri majhnem narodu, kakršen je slovenski, ostaja problem uresničevanja nacionalne enakopravnosti zunaj in znotraj dogovorjenih mejnih črt. Tega problema ni moči reševati ločeno, kakor skuša zatrjevati pismo Slavističnega društva Slovenije (Delo, 30. X. 1969). — »Iz naše resolucije je razvidno, da želimo spremeniti žalostne razmere v Prekmurju, prav nič pa se v njej ne dotikamo šolstva na Koroškem.« — Tako tudi dr. Pogorelčeva v svojem pismu Delu:

»Ker sem bila med tistimi, ki smo skupaj s prof. Messnerjem takoj začutili in spoznali, da utegne takó izolirano zastavljeno vprašanje povzročiti neprijetne posledice drugod, najprej verjetno na Koroškem, sem v razpravi podprla misel prof. Messnerja in pri tem nekajkrat poudarila, da mora dokument, ki smo ga sprejemali v uvodnem ali v sklepnem delu vsebovati takšno oceno položaja v prekmurskem dvojezičnem šolstvu, ki ne bo prizadela Slovencev z drugih področij.

Razprava je pobudila predlog za spremembo dokumenta, ki pa ni prodril, ker so bili udeleženci občnega zbora mnenja, da so razmere v Prekmurju bistveno drugačne od razmer na Koroškem.

Tako razpravljanje oziroma reševanje delikatnega vprašanja, kaže, da bi se morali v prvi vrsti dotakniti nekaterih načelnih vprašanj, ki veljajo v vseh slovenskih deželah. Pri tem prvo in osnovno vprašanje najbrž ni le vprašanje materinščine oziroma skupnega kulturnega jezika, ki mu materino narečje pripada, marveč vprašanje, ali slovenska šola vzgaja svoje učence v slovenskem duhu in v slovenski kulturi, da bi jim vcepila spoznanje in občutek narodne enakopravnosti. Šele ko bo to doseženo (tako naša preteklost kakor sedanjost tako oceno naravnost terjata!), bodo namreč Slovenci živeli ob svojih sosedih brez tistega razkrajajočega občutka manjvrednosti, ki v neugodnih okoliščinah (zunaj

SRS in znotraj njenih meja) kaj lahko deluje kot raznarodovalni dejavnik.

Skupni knjižni jezik, ki se ga učenci učijo v šolah, je v okviru te glavne naloge šolske vzgoje eden najmočnejših dejavnikov razvijanja narodne zavesti. V dvojezičnih področjih je seveda razumljivo, da se ni mogoče zadovoljiti samo z znanjem enega jezika (ki je po načelu najmanjšega odpora največkrat jezik večinskega ljudstva), saj bi se ta spremenil v sredstvo raznarodovanja, kar pa prav gotovo ni v skladu z osnovnimi načeli, ki jih razglša vsaj naša družba! Seveda je treba šolska vprašanja v takih krajih reševati premišljeno.¹

In za to gre: ne po poti »smotrnejšega« odpravljanja temeljnih principov socialistične družbene ureditve, ampak po daljši, trši poti, ki terja zavestnost in voljo, da se zastavljeni principi v praksi, v življenju, tudi uveljavijo.

D. KRAIGHER

BRAKADA NA IDEOLOGIJE

V delu slovenske kulturne publicistike že nekaj časa traja prava brakada na ideologije. Zdi se, da je nekatere, predvsem mlajše publiciste prevzela mrzlična lovska vnema. Kar naprej se lotevajo kulturnih pojavov v slovenski srenji, kot se zdi, z enim samim namenom, da bi odkrili v njih navzočnost ali nenavzočnost ideologije. Brž ko jo identificirajo, je pojav okvalificiran kot zablada in anahronizem. Podrobnejše razlage in utemeljitve niso potrebne, kajti predpostavlja se splošna obveščenost, da je za ideologijami izdana tiralica in da so razlogi dobro znani. Rezervat ideologije je politika, če pa se pojavi ideologija v znanosti in kulturi in jo njeni preganjanci tam ugotove, razglase tako kulturo in znanost brez dokazovanja za razvrednoteno, za negacijo resnične znanosti in kulture in za anahronizem.

Problem ideologizacije kulture in znanosti bi terjal kompleksnejše analize. Ta zapisek se omejuje samo na ugotavljanje aktualne manire, ki je nadomestek za kritično in analitično metodo in ki smatra za dokazano to, kar naj bi šele dokazala. Ni čisto jasno, kaj je »ideologija«. V rabi omenjenih publicistov je pojem nedoločen in meglen, prepuščen poljubni subjektivni razlagi. Potem pa se še vsiljuje vprašanje motivov, interesov in ciljev tega manirizma, ki niso čisto jasni. Ljudje imajo radi čiste situacije in pojmi, ki se kar naprej uporabljajo, naj bi imeli, če ne že določen, pa vsaj določljiv pomen. Če je drugače, potem smo sredi poplave velikih besed, ne da bi razumeli, zakaj pravzaprav gre.

Ko produktivni Dimitrij Rupel ocenjuje npr. prozo Vitomila Zupana (primer je poljubno izbran iz »Naših razgledov« z dne 21. novembra 1969

¹ Glej o tem tudi mnenje Draga Družkoviča »Dvojezična vzgoja in izobraževanje«, Teorija in praksa št. 10, 1969.

in enak številnim prejšnjim primerom), predstavlja njegovo podobo sveta in njegovo razumevanje alternative človeka. Rupel ne zavrača niti prikazovanja sveta ne alternativ, temveč s suho objektivnostjo ugotavlja, da se pisatelj postavlja na »militantno humanistično pozicijo« in da piše v temelju ideološko prozo. Implicitno jo ovrednoti kot klicanje boga, kot poskus konstituiranja sveta, kar nedvoumno pomeni mistiko, zablodo, eshatologijo. »Božanska literatura« je sinonim za »ideološko literaturo«. Kajti kdor kliče boga, da bi spremenil svet, je zmeden ali pa živi nekaj sto let zadaj. Po mnenju kritika živi pisec v ideološkem svetu, v svetu človeka-boga in boga-človeka, ne vedoč, da sta bog in človek z Nietzschejem in Foucaultom dokončno umrla, in zaradi te nevednosti ostaja v humanističnem mraku in v iluziji sentimentalnega moralizma.

Ruplova delitev sveta je manihejska: ideološko obremenjen in ideologije osvobojen svet. Sam spada očitno v ta drugi svet čiste objektivitete, kar mu omogoča razumevanje transparentne strukture sveta. To ima tako rekoč na dlani, opazuje njeno »tragično in smešno spreminjanje«, ki poteka brez sodelovanja človeka, tako kot je to zapisano v zvezdah ali kjerkoli že. Ker ve, da sveta ne moreta spreminjati ne bog in ne človek, živi pomirjen v spoznanju, da se kaže svetu prilagajati in v njem obstajati (to pa bi moral vedeti po njegovem tudi pisatelj, ne pa da kliče boga-človeka na pomoč). Ruplova antiideološka resnica je absolutna, nespremenljiva in dokončna — v imenu Michela Foucaulta, Rolanda Bartesa in vseh pri Tel Quel. Amen.

Nekoliko drugače sodi drugi lovec na ideologije Taras Kermavner. Ta je v nekaj številkah »Problemov« soočal z ideologijami Miška Kranjca, Ivana Mraka in drugih svojo lastno ideologijo. Zmotno ideologijo eksistence je soočal s svojo odrešujočo ideologijo eksistence. Vse druge ideologije razen njegove so arhaične in metafizične. Ideologija eksistence Tarasa Kermavnerja pa je ideologija konca vseh ideologij, dezideologizacije funkcionalnega sveta, ki bo po koncu ideologij lahko vzpostavila identiteto med mišljenjem in bivanjem in se ukinila kot ideologija.

Dušan Pirjevec je dobro začutil, da je v tej »metodični in sistematični analizi ideologij« nekaj narobe in da se skriva v tem dialektičnem preobratu določena nevarnost. Zato je Kermavnerja lepo podučil, da njegova ideologija eksistence le ne bi smela biti ideologija, da je kvečjemu lahko samo morda ideologija in morda eksistenca. Dušan Pirjevec ima dosledno svoji logiki seveda prav. Ideologija, ki zanika vse druge ideologije kot anahronizem, sama ne more biti nova ideologija. Lahko je samo morda ideologija.

Toda zdi se mi, da ima bolj prav Taras Kermavner. Konec koncev, če je cilj totalna dezideologizacija zaradi identitete med bivanjem in mišljenjem, je to vendarle ideologija. Za ideologijo je značilno, da ima določen, lahko tudi končni cilj in da je militantno orientirana k vzpostavljanju nekega družbenega stanja, čeprav brez ideologije.

Če pa smo prišli do te točke, je vendarle treba premisliti, kaj je pravzaprav ideologija. V filozofskem jeziku je zavest o svetu, o položaju človeka v svetu in o možnosti obstajanja ali pa spreminjanja sveta, ki je v interesu ideologiziranega človeka. Za Marxa je bil pojem ideologije, mislil je pri tem na ideologijo buržoazije, napačna zavest o svetu. Kasneje se je v marksizmu uporabljal pojem v različnih pomenih. Pri Stalinu je ideologija sinonim za zavest delavskega razreda (dejansko birokracije

in njenega vrha), zavest, ki vzpostavlja identiteto med mišljenjem in bivanjem. V sociološki teoriji je pojem ideologije istoveten s pojmom politične zavesti, zavesti o interesih in ciljih določene družbene skupine. Takšna ideološka zavest ni nujno znanstvena zavest, pa tudi ne neogibno neznanstvena. V vsaki ideologiji je lahko vsebovana tudi znanstvena resnica, toda za ideologijo ni bistveno, da je znanstvena resnica.

V Ruplovi interpretaciji je ideologija a priori neznanstvena, napačna zavest, zavest subjekta, ki ni sposoben uresničiti identitete mišljenja in bivanja. V Kermavnerjevi interpretaciji je ideologija zavest o spoznanju možnosti doseči to identiteto, ekskluzivna in najboljša od vseh obstoječih arhaičnih ideologij. V obeh razlagah je identiteta mišljenja in bivanja dosegljiva po koncu vseh ideologij. Rupel to identiteto že anticipira, vsaj zase, Kermavner pa vidi možnost identitete šele onstran ideologiziranega sveta.

Cilj zasledovanja in preganjanja ideologij je torej konec ideologij, kar je pogoj za svet identitete mišljenja in bivanja. Najbrž je še v spominu, da je za takšen svet razglasil Stalin sovjetski socializem. Bitka gre torej za stanje v družbi, ki bo slej ali prej vzpostavljeno in ki ga je Stalin že imel za doseženo. Taka projekcija je čisti finalizem. Kajti brž ko je odpravljena napetost med mišljenjem in bivanjem, je konec vsakršne človeške akcije: nikakršnega problema ni več, vse je samo linearno obstajanje. To pa je natančno tisto, kar napovedujejo religije, da bo nastopilo po fizični smrti človeka onstran tega sveta, medtem ko je Stalin napovedoval, da bo že na tem svetu doseženo v komunizmu oziroma je že doseženo v socializmu, katerega je on ustvaril.

O subjektivnih motivih, interesih in pobudah te brakade na ideologije je mogoče postavljati samo domneve. Toda najbolj verjetna se zdi tista, ki ugotavlja pri marksistih in bivših marksistih v takšnem mišljenju in v takšni zagnanosti »levo frustracijo«. Tako jo je imenoval nemški napredni katolik Carel Amery in zdi se, da je s to oznako precej zadel bistvo. Ker se je stalinska eshatologija revolucije pokazala za utvaro in ker je s tem padel v vodo končni cilj, ki naj bi vzpostavil absolutno identiteto mišljenja in bivanja, so nekateri ostali praznih rok in brez vere, ki jih je držala pokonci. Ker ne verjamejo v nebo, pa tudi ne v sovjetski socializem, ustvarjajo novo vizijo dezideologiziranega sveta, absolutne identitete, in ta vizija jim je končni cilj. Tiralica za ideologijo je tako ideološka legitimacija za brakado. Ta ima vsa tipična znamenja militantnih ideologij: fanatizem, ki se hrani s fatalistično vero in z vero v eshatološke cilje. Zavzemanje za konec ideologij je ideologija v vse večjem obsegu kot vse druge, ki so preganjane. Zaradi te svoje prozornosti pa je njena vsiljivost že nekoliko nadležna.

VLADO VODOPIVEC

Ivan Hvala

Delavski razred v socializmu

prikazi, recenzije

P

S prvo knjigo »Radniška klasa u socializmu« (»Delavski razred v socializmu«)¹ je začela izhajati posebna knjižnica Naših tem, ki je namenjena isti publiki kot revija in ki bo obravnavala ista vprašanja in probleme, ki so že doslej zaposlovali uredništvo, sodelavce in bralce te revije. S tem je prišla težnja uredništva, da bi od časa do časa številko tematsko organiziralo, do nove kvalitete. Različnost vsebine posameznih števil, ki temeljijo na različnosti tematskih področij, nameravajo dograjevati v posebno publikacijo »Knjižnica Naših tem«, kamor bodo po programu uredništva uvrstili najdragocenejše prispevke s področja temeljne socialne teorije, s tem pa omogočili, da pisci obsežnejše in bolj vsestransko razčlenjujejo probleme, oblikujejo cilje in predvidevajo naš družbeni razvoj.

Prve knjige v tej zbirki niso izdali po naključju. Sodelavci in uredniki Naših tem so objavili dragocene prispevke za izdelavo teoretičnega okvira za proučevanje razrednih sprememb v socializmu. V tem pomenu obsegajo razprave enotno tematsko področje, ne učinkujejo pa kot docela homogena celota. Razprave prinašajo analize

sprememb v razredni strukturi družbe, analize preseganja mezd-nih odnosov, sodelovanja delavcev v upravljanju, njihovega vpliva na delitev dohodka, analize vzrokov in smisla ustavitve dela, rasti samoupravne asociativne moči in razredne solidarnosti delavskega razreda in delovnih ljudi. Del teoretičnih izhodišč je polemičnih in nekatere analogije so dosti sporne. Zaradi praktičnega političnega pomena sklepov bi kazalo v večji meri povezovati spremembe v strukturi delavskega razreda s spremenjeno vlogo in nalogami avantgarde delavskega razreda in delovnih ljudi kot zgodovinskega subjekta te družbe. Uredništvo se je zavedalo te pomanjkljivosti in se ji skušalo izogniti s tem, da je izbralo najpomembnejša stališča in razmišljanja o pojmu, o družbenem položaju in zgodovinskem interesu delavskega razreda; o položaju in vlogi delavskega razreda v socialistični državi in samoupravni skupnosti; in tudi o odnosih med delavskim razredom, njegovo avantgardo in partijo.

Gradivo, ki so ga dodali k objavljenim tekstom, skuša biti vsebinsko zaokroženo in dognano. Noče biti argumentacija k objavljenim razpravam, živo pa odseva polemičnost nekaterih aktualnih stališč in razmišljanj o spremembah

¹ Knjižnica Naših tem »Radniška klasa u socializmu«, Naše teme, Zagreb 1969.

v družbeni biti, v biti delavskega razreda in njegove idejnopolične avantgarde, o vprašanih blagovne proizvodnje in protislovij, ki izvirajo iz značaja proizvodnih odnosov.

Pomemben del razprav se navezuje na kolokvij, ki so ga pod naslovom »Spremembe v biti delavskega razreda in njene idejnopolične vrhnje stavbe« organizirali v Bački Palanki oktobra leta 1967. Nekaj udeležencev te razprave je svoje diskusije in posege v razpravo povežalo v celoto, jih dopolnilo, delno preoblikovalo in z obsežnejšo dokumentacijo priredilo za revijo »Socijalizam« januar-februar 1968. Vse te razprave in tekste, objavljene v pričujoči knjigi, družijo analiza stvarnosti sprememb v naši družbeni biti. Avtorji jih tolmačijo kot revolucionarne fermente v toku družbenih sprememb, izločujoč tiste, ki niso na zgodovinski ravni, zato jim uspeva, da oživljajo nekatere poglobljene Marxove ideje.

Kronologija znanstvenih tekstov v naši publicistiki, ki obravnavajo realizacijo teh idej v procesu socialistične prakse, kaže svojevrstno tendenco. Znanstvena zavest jih je skušala in mogla globlje reflektirati na podlagi razvoja samoupravljanja. Tako so politične analize po letu 1960 v pretežni meri obravnavale odmiranje države, manjše število tudi proces odpravljanja delavskega razreda, zelo redke pa so razčlenjevale spremembe v proizvodnih odnosih z vidika preseganja temeljne družbene delitve dela na proizvodno, družbeno-upravljal-sko in umsko delo.

Posamezne faze tega procesa so v nekakšni prenovljeni obliki navzoče še danes, opazimo pa lahko višjo stopnjo enotnosti indukcije in dedukcije v analizah običajnih družbenih sprememb. Po pravilu so vse redkejši in vedno manj uspešni

tisti poskusi analize sprememb v toku družbenega razvoja, ki temeljijo na načelu razlage in sklepanja iz običajnih tradicionalnih socialističnih idej in s pomočjo zgodovinskih analogij. Ugotavljamo torej lahko, da deluje zakon pojmovnega mišljenja, ki je v prvih fazah izhajalo iz zunanjih splošnih obrisov in podob nastajajočih odnosov, dokler vedno globlje in celoviteje ne zajema njihove vsebine skladno z utrjevanjem družbenega razvoja na lastnih temeljih in idejnih izhodiščih.

Med običajnimi socialističnimi idejami bo nazadnje doživel tovrstno preoblikovanje, če sodimo po nekaterih obetajočih razpravah v tej zvezi, tudi pojem »svobodna skupnost proizvajalcev«. Prav je, če poudarimo, da nam oblikovanje te skupnosti že od vsega začetka ni pomenilo zgolj skupnosti brez buržoazije z uveljavljeno splošno obvezo proizvodnega dela, čeprav se v politični praksi nismo mogli izogniti nekaterim prehodnim fazam. O tako oblikovani skupnosti je Marx sodil, da je samo »pojavnost oblika podlosti privatnega lastništva«, ki se hoče oblikovati kot »pozitivna skupnost«.² Delo in kapital, obe strani odnosa, sta posplošeni, delo »kot določilo, v katerem je vsakdo postavljen«, a kapital kot »priznana splošnost, sila skupnosti«, ki se hoče uveljaviti kot splošen kapitalist. Zato je Marx opozarjal na karakteristike posameznih faz »komunizma« v procesu pozitivnega odpravljanja privatne lastnine, preseganja razrednih karakteristik družbene delitve dela in prilaščanja človekove vsebine od človeka in za človeka.

Po splošnih ocenah avtorjev te knjige samoupravljanje omogoča pozitivno razreševanje zgodovin-

² K. Marx-F. Engels, »Rani radovi«, str. 230–242, Naprijed, Zagreb 1961; nadaljnji citati so iz istega vira.

skega spora v procesu, v katerem se sleherni delavec zave, da je ta proces proces razrešitve. Proizvajalec in družbena skupnost dojemata svoj pojem, da bi lahko končno dojela tudi svojo človeško individualno in družbeno vsebino. Družba, še politične narave, toda vedno bolj demokratična, omogoča delavskemu razredu in delovnim ljudem, da racionalno organizirajo proces dela kot proces lastnega dela. Bila pa bi velika zmota, če bi mislili, da so tendence k večji homogenizaciji, koheziji in približevanju družbenih skupin tudi dejansko neprotisloven tok v razvoju družbenih odnosov. Družbene skupine niso trdno oblikovane, kot je bilo to, recimo, v obdobju administrativnega socializma. Inficirajo jih neenakosti in protislovja, ki nastajajo iz blagovne proizvodnje kot materialne podlage samoupravljanja, podedovane neenakosti in protislovja, tendence birokratizma itd. Nekatere tradicionalne skupine začnajo razpadati in se diferencirati. Delavski razred, ki je politično že dobil samoupravni položaj, se začneja na novo strukturirati, prav tako tudi druge družbene plasti, zlasti inteligenca.

V splošnem so si vsi avtorji enotni, da vedno večji del delavskega razreda zgublja najemni značaj in da prehaja vedno večji del drugih družbenih skupin in slojev, zlasti inteligenca, na pozicije združenih neposrednih proizvajalcev. Ta proces pa ne poteka direktno kot proces zbliževanja gmočnih in siceršnjih interesov posameznih skupin in slojev. Številne posebnosti socialnih skupin in slojev dobivajo v procesu lastne diferenciacije, razpadanja in preoblikovanja in ponovnega razvrščanja tudi politični značaj. V oceni teh sprememb in smeri razvoja nastajajo večje razlike med avtorji pričujočih razprav.

Adolf Dragičević razpravlja o temi »*Delavski razred v socialistični preobrazbi družbe*«. Razredno strukturo družbe v naših sedanjih razmerah utemeljuje z obstojem »razrednih« razlik med neposrednimi in posrednimi proizvajalci. Kot sam pravi, želi poudariti razlike »čiste razredne družbe«, utemeljene na privatni lastnini, in družbe prehodnega obdobja, v kateri se vse bolj uveljavlja »delitev dela«. Temu razlikovanju pa ne pripisuje zgolj analitičnega pomena. Iz obstoja družbene delitve dela sklepa na razredno razslojenost družbe na fizične delavce v družbeni materialni proizvodnji, ki tvorijo »delavski razred«, in na druge člane družbe — družbeno administracijo, tehnično inteligenco in osebe, zaposlene v družbenih službah — ki tvorijo »nasprotni razred«. Argumente za tako razlikovanje išče v delih klasikov marksizma. Po avtorjevi opredelitvi je delavski razred družbena skupina, »ki po svojem položaju in dejavnosti trajno živi v carstvu nujnosti — v neposredni materialni proizvodnji«. Temu »razredu« postavlja za nasprotje »razred« birokracije in ga enači s funkcijami družbenega upravljanja, ne določa pa ga s proizvodnimi odnosi obeh razredov.

Očitno je pisec izoblikoval nov pojem neposrednega proizvajalca, ki se znatno razlikuje od Marxovega pojma. Družbeni skupini, ki proizvaja oziroma ustvarja družbeni proizvod, pripisuje vlogo, ki jo ima v Marxovem pomenu delavski razred.

Vojin Hadžistević v spisu »*Delavski razred in delovni ljudje*« zavrača praktični politični pomen omenjenih opredelitev in jim pripisuje zgolj analitični teoretični pomen, da bi, kot poudarja, »pojmovno reliefneje opredelili strukturo delavskega razreda in njegov odnos do drugih družbenih kate-

gorij«. Natančneje skuša opredeliti termine »delavski razred, neposredni proizvajalci, delovni ljudje«, sestav teh skupin, njihov družbeni vpliv in odstraniti nekatere politične iluzije o družbeni »integraciji« s pomočjo združevanja pojmov.

Zoran Vidaković se v prispevku »Družbena moč delavskega razreda« zavzema za tako strukturo mišljenja, ki bo anticipirala družbeno moč novega tipa. V samoupravnem razvoju družbe ugotavlja pomembne praktične in teoretične napotke za razvoj in utemeljevanje asociativne družbene moči. Sedanje diskusije o oblasti in avtoriteti oziroma o razporeditvi družbene moči v socializmu so ostajale po avtorjevih ugotovitvah v mejah in na ravni razredne strukturiranosti družbene moči. Verno izražajo družbeno neenakopravnost in so predpostavka in sredstvo za dominacijo enega dela družbe nad drugim delom. Tak način mišljenja pa ostaja brez moči, da bi obrazil, predvidel in usmeril družbene procese prek meja razredne strukturiranosti.

Smisel pluralizma revolucionarnih ustanov ni uveljavljanje in konkurenca posebnih skupinskih interesov, ni izražanje različnih »strani« skupnega interesa, temveč je v tem, da se po različnih poteh izražajo iste potrebe v interesu delavskega razreda in celotne družbe. Tekst je razdeljen na več poglavij, v katerih skuša avtor teoretično opredeliti in razvrstiti temeljne razlike med antagonističnim in asociativnim tipom družbene moči.

Razprava Veljka Cvjetičanina »Revolucija — delavski razred — avantgarda« se navezuje na prejšnja avtorja. Predmet razprave je zožil na konkretne odnose med delavskim razredom in komunistično partijo oziroma Zvezo komunistov Jugoslavije v raznih fazah

revolucije s posebnih ozirom na uveljavljanje načela spontanosti mas in revolucionarnega instinkta delavskega razreda, pa tudi na uveljavljanje načela organizacije in transmisije. V samoupravljanju ugotavlja demokratično vsebino diktature proletariata, ki omogoča evolucijo razredne in socialne strukture in sedanje odnose preobrazbe Zveze komunistov.

Znanstveniki se zavedajo nepopolnih teoretičnih izhodišč za analizo teh in drugih procesov. Uveljavljene teoretične analize kažejo dve tendenci: en del jih ugotavlja evolucijo delavskega razreda v brezrazredno enotno kategorijo delovnih ljudi, misleč, da postajata pojma delovni človek in delovno ljudstvo že realnost, druge teorije pa kritizirajo neopredeljenost teh pojmov in zdi se, da so zaenkrat popolnejše.

Stipe Šušar v razpravi »Delavski razred in njegovo delovanje v upravljanju socialistične družbe« uspešno razkriva konservativno ideološko usledino raznih smeri razmišljanja o »splošni ljudski državi in partiji« (v Sovjetski zvezi) in o »delovnih ljudeh«, ki da so enakopravni z vsemi drugimi člani družbe (pri nas). Vse te naivne idealistične teorije — s teoretičnega vidika — kažejo v praksi preračunan pragmatizem, ki preprečuje delavskemu razredu, da bi dejansko prišel na oblast. Razvoj samoupravljanja v razmerah reforme prehaja deklarativno politično opredelitev in postaja resničnost. Pozornost prenašajo na graditev političnega sistema, ki bo afirmiral združeno delo in asociacijo proizvajalcev na račun prevladujočega teritorialnega načela v organizaciji oblasti in monopolizacije odločitev.

Tako zastavljena naloga pa nič manj ne zmanjša tistih nalog, ki pomagajo pri razvoju samoupravljanja v delovnih organizacijah. Ne-

smiselno je vprašanje, ali so delavci zainteresirani in želijo upravljati podjetje, meni Dušan Bilandžić v prispevku *»Kako lahko delavci dejansko upravljajo podjetje«*. Kje so tedaj razlogi za majhno angažiranje delavcev pri upravljanju v delovnih organizacijah? Na podlagi nekaterih analiz ugotavlja avtor, da delavci ne sprejemajo razprave o strokovnih elaboratih svojih direktij na strokoven način. Take razprave so nesmiselne in neracionalne tudi za strokovne službe in vodstvene kadre. Samoupravno odločanje zadeva socialno-ekonomske in politične implikacije posameznih odločitev. To pa predpostavlja strokovnost, znanstveno »neodvisnost« in odgovornost strokovnjakov za podatke, ocene, predloge in argumente.

Samoupravno asociativni proizvodni odnos še vedno ni prevladujoč družbeni odnos, ugotavlja Šime Đodan v spisu *»Delavski razred in delitev«*. Prevladujoča vloga države v razširjeni reprodukciji neprestano prekinja optimalne strukture reprodukcije, ki jih išče domači in svetovni trg. Sedanja neskladnost v gospodarski strukturi zavira razvoj proizvodnih sil in obremenjuje zdravi del gospodarstva z dodatnimi bremenmi. Uveljavljanje samoupravnega načela pa ne zadeva samo razpolaganja s presežno vrednostjo, pomembno je tudi za razvoj prosvete in znanosti. Če gledamo z družbenoekonomskega vidika, sta to dva dejavnika družbene reprodukcije, ki bosta s svojo integracijsko vlogo, uveljavljeno na samoupravnih temeljih, pospešila preseganje etatistične strukture, zagotovila prevladujočo vlogo delavskega razreda, učinkovitost gospodarstva in družbe.

Milana Skrbića zanima *»Razredna solidarnost delavskega razreda v razmerah socialistične blagovne proizvodnje in samoupravljanja«*.

Upravičeno opozarja na pomanjkljivo teoretično razčiščevanje tega načela v posameznih fazah družbenega razvoja naše družbe in v različnih razmerah. To pogosto povzroča, da nekatere ukrepe ekonomske politike upravičujejo z enako vehemenco ali pa jim nasprotujejo. Avtor hoče vnesti jasnejše kriterije za uveljavljanje solidarnosti, opozarja na nosilce, na sredstva in metode. Uspešno razčlenjuje značaj in vsebino razredne solidarnosti delavskega razreda. V razmerah samoupravnega razvoja družbe zagovarja neposredno povezovanje razrednega interesa delavskega razreda z uveljavljanjem neposrednih interesov delavcev. O tem, kdo naj bo nosilec solidarnostnih akcij — ali državni aparat kot izraz in instrument moči delavskega razreda ali pa delavski razred sam, njegovi avtonomni deli, njegova baza — ne more biti dilem. Zagovarja načelo samoorganizacije delavskega razreda. Uveljavljanje tega načela pa zahteva avtonomno dožemanje in uveljavljanje solidarnosti vsakega posameznika, dela razreda, vsakega razrednega organa ali institucije.

Ustavitve dela so dobile poseben pomen pri uveljavljanju neposrednih interesov delavcev. Bistvo teh akcij je ne glede na materialno škodo prerazporeditev rezultatov dela na potrebno in presežno delo. Kakšna je vsebina in katere so karakteristike ustavitve dela v različnih proizvodnih odnosih: v kapitalizmu, v razmerah etatističnega gospodarstva, v razmerah samoupravljanja? Svetozar Vukmanović v razpravi *»Vzroki in smisel ustavitve dela v socialistični samoupravni družbi«* argumentirano in s političnim poslušom za najbolj zastrte fermente teh procesov zapaja bistvene razlike v pojavnih oblikah ustavitve dela.

S posebno pozornostjo analizira obstoječe odnose v delovnih kolektivih, okoliščine gospodarjenja in zadovoljevanje širših družbenih potreb delavcev. Ustavitve dela so izraz protislovij, ki jih ni mogoče razrešiti s sporazumom. Zavzema pa se, da bi predpisali postopek, ki bi predvidel, kdaj in v katerih okoliščinah posamezni samoupravni partnerji lahko ustavijo delo in s tem s skrajnimi sredstvi zaščitijo svoje pravice in interese.

Za razliko od številnih dosedanjih znanstvenih prizadevanj pri proučevanju temeljnih strukturnih elementov delavskega razreda in družbe moramo tokrat ugotoviti, da je poudarjeno prisoten tudi kriterij prakse. Morda se tu in tam trenutno še težko izogibamo nekaterih abstraktnih pojmov, druge dnevnih političnih kriterijev prakse. Opazimo pa lahko, da prevladuje snovna bogatitev in aktualizacija teoretičnih izhodišč.

beleške o tujih revijah

NEW LEFT REVIEW
št. 57, sept.-okt. 1969

Petty Hynynem, »Ljudska fronta na Finskem«; avtor analizira finsko izkušnjo, to je koalicijsko vladno iz leta 1966, v kateri so predstavniki agrarne stranke centra, socialdemokratske stranke in ko-

munistične partije. Po dvajsetih letih je to prvi primer, da so komunisti v eni izmed zahodnih dežel sedli na ministrske stolčke. S tem dejanjem se je v KPF načel razcep, ki ima svoje močne korenine tudi v mednarodnem položaju Finske. Gre predvsem za interese sovjetske politike, ki igrajo pomembno vlogo na tehtnici finskih notranjepolitičnih procesov. Ljudska fronta je odgovor na dilemo finske politične različitve: antikomunizem ali neokapitalistična strategija in racionaliteta. Izход je bil v zadnjem, kar je moralo prisiliti vladajoče kroge k uresničitvi odgovornosti in k sodelovanju z delavskim razredom. Ta izbira je tedaj narekovala, da se v vlado pritegnejo komunisti. Doslej urejena komunistična partija se je s tem dejanjem razklala, vplivna manjšina jo je začela obtoževati, da se partija po letu 1966 čedalje bolj giblje v smer desnega revizionizma, kar se baje kaže v tendencah zanikati razredni boj v prid razrednemu sodelovanju in podpori stabilizacijskim programom, ki podpirajo buržoazno politiko dohodka. »Levica« se je praktično uprla Ljudski fronti, vendar pri tem še zdaleč ni bila sposobna razviti in analizirati vseh vzrokov socialnoekonomske narave, omejevala se je pravzaprav le na kritiko kvantitativnih dimenzij.

Vendar se avtor ne strinja s tezo uradne KPF, češ da prinaša monopolni kapitalizem s seboj neizogibno fašizem. Fašizem da je le izjema, saj se na primer, ni pojavil v deželah, kot so Anglija, Francija in ZDA. Prisotnost KPF v vladi je funkcionalna v odnosu do kapitalizma, prav zato je Ljudska fronta kombinacija različnih iluzij, ki se jih mora delavski razred počasi vendarle otrresti. Sicer pa lahko čas v tem primeru prinese še najrazličnejša presenečenja finskemu političnemu življenju.

Noam Chomsky, »Lingvistika in politika«, pisec odgovarja na vprašanja uredništva, ki se nanašajo na njegova politična stališča in njihovo odvisnost od lingvističnega razumevanja. Pogosta tema pogovora je Vietnam. Študentski upor igra veliko protivojno vlogo, čeprav ne more odtehtati kvalitete boja in vpliva samega vietnamskega prebivalstva. Ameriški interesi v Vietnamu so tudi interesi ZDA na Japonskem, kajti zmaga ZDA v drugi svetovni vojni je pomenila tudi zmago v ekonomskem in političnem smi-

slu v Aziji. Odvisnost Japonske od ZDA je eden izmed temeljnih kamnov ameriške notranje in zunanje politike, vezanost Japonske na Sibirijo in kitajski trg bi močno ogrozila ameriške ekonomske interese.

Ideja, da se je oblast premaknila od kapitala k znanju, je gola iluzija. Zagovorniki te ideje utemeljujejo to z dejstvom, da je v politično odločanje bolj pritegnjena inteligenca. Meje akademsko izobraženim ljudem so v tem, da le-ti uresničujejo le socialno uporabnost tehnologije. Chomsky sodi, da Kitajci precejneje vpliv boljševizma na njihovo revolucijo. Prav tako Lenin ni preprosta uresničitev Stalina, čeprav drži, da sta bila delavska opozicija in upor kronstadt-skih mornarjev zadušena še pod njegovo avtoriteto. O teoriji konvergence trdi, da drži le-ta v primeru, ko gre za pritegnitev tehnične inteligence v centre oblasti. Znanstvena in politična ideja sta enako usmerjeni, vendar pri tem ohranjata logično neodvisnost.

Pišejo še: Jerry Cohen o kritični teoriji oziroma filozofiji Herberta Marcuseja, Fawwaz Trabulsi o palestinskem problemu in M. A. Malik, ki komentira Trabulsijevo ekskluzivno pisanje o palestinskih dilemah.

I. I.

MARXISM TODAY

oktober 1969

Oktoberška številka prinaša dva tehtnejša prispevka. Prvi je Fergusa Nicholsona »Študentske perspektive«; avtor razmišlja o socialnih koreninah angleškega študentskega nemira. Zaskrbljen je predvsem zaradi nezadostnih socialnih ugodnosti, ki bi jih morali imeti študenti: socialno zavarovanje, status nezaposlenosti študentov izenačiti s statusom drugih delovnih kategorij, družbeno priznanje delovnega statusa itd. Angleški tisk dokaj enostransko opredeljuje sedanje nezadovoljstvo študentov, ne zanimajo ga realna vsebina nezadovoljstva in vzroki, temveč predvsem način, kako se pojavlja upor, provokacije itd. V prispevku je nazadnje nekaj predlogov, ki so v bistvu identični z orientacijo angleške komunistične partije. Gre za tele točke: prvič, KP VB se mora preseliti tudi na koledže (večje

kvantitativno povečanje in vpliv); drugič, utrditi je treba organizacijske oblike in področja, saj si je sicer težko zamišljati kakršenkoli uspeh; tretjič, sedanje študentske zveze morajo poglobiti in razširiti demokracijo ter doseči živahnejše sodelovanje članstva; četrtič, treba je razviti trdnješe zveze med študentskim in delavskim gibanjem.

Louis Althusser, »Kako brati Marxov Kapital«; avtor ugotavlja, da je »Kapital« danes bolj aktualen, kot je sploh kdaj bil, kljub naporom buržoaznih ideologov, ki že 100 let poskušajo zmanjšati ali celo zanikati njegov pomen. »Kapital« je razredna biblija delavskega razreda, zato jo delavci razumejo mnogo bolje kot izobraženi buržoazni strokovnjaki. Pri vsakem branju »Kapitala« sta navzoči dve težnji, politična in teoretična. Prva, politična težnja, sloni na neposredni ekonomski skušnji eksploatacije, druga, teoretična, pa v teoretični percepciji, ki pa je najpogostejše prirejena humanistično, kar po Althusserju pomeni veliko nevarnost buržoazne interpretacije, saj so humanistične vede v osemdesetih odstotkih falsifikacija znanosti oziroma produkt buržoazne ideologije. Članek je pravzaprav navodilo delavcem, kako naj berejo »Kapital«. Pri tem je važno dvojje: a) »Kapital« je čista teorija, ni nekaj, kar bi bilo mogoče prijeti; b) »Kapital« je sistematizacija pojmov, ki so v knjigi instrumenti znanstvenega spoznanja, so kot orodje in stroji. Brati je treba tako: 1. izpusti I. del; 2. začni brati II. del; 3. beri III., IV., VI., VIII., z veliko pozornostjo; V. del odloži za kasneje; 4. zdaj začni brati I. del, kasneje tudi V.

Bistveno idejno oporišče »Kapitala« je v Marxovi eksplikaciji interesa delavca, ki da se po mezdli povezuje z razrednim bojem proti temeljnim objektom boja proti podaljševanju delovnega dneva in proti zmanjševanju mezd. Althusser nastopa ostro proti iluziji reformistov, da povečevanje produktivnosti v kapitalizmu avtomatično pelje k povečevanju mezd. Politični boj vključuje neizogibno tudi ekonomski boj, čeprav ta ločitev pri Marxu ni tako eksplicitno izpeljana kot je pri Leninu. Končni cilj političnega boja je socialistična revolucija. Maurice Thorez je na to vedno opozarjal. Politični boj mora prevladati nad golim ekonomskim bojem. Branje »Kapitala« je povezano z Marxovo zahtevo, da imajo

delavci pravico do znanosti, zato je znal pisati preprosto, jasno in neposredno.

Revija objavlja še prispevek Santiaga Carrilla, generalnega sekretarja KP Španije, »Boj v Španiji«, poročilo na moskovski konferenci komunističnih in delavskih partij (lanski). Joan Bellamy piše o politiki in rasi, navezujoč na vprašanje naseljevanja temnopoltnih ljudi v Angliji; poleg tega so še razprave na temo angleška mladina in upor ter o odnosu med marksizmom in znanostjo.

r. r.

Bibliografija knjig in člankov

b

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

MARX Karl: Prilog kritici političke ekonomije. (Zur Kritik der politischen Ökonomie.) 3. izd. (Prev. Moša Pijade, Mara Fran, Miloš Sofrenovič.) Beograd, Kultura 1969. 256 + (II) str. (Biblioteka Marksizam i njegovi izvi. 21.) 1/2250—21.

II. FILOZOFIJA

BARTHES Roland: Roland Barthes. Predio: Branimir Donat. Iz Barthesovih spisa. Telegram, Zagreb, 1969, št. 488.

ĐURIĆ Mihailo: Filozofija u sadašnjem svetu. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 9, str. 196—196.

JASPERS Karl: Mogućnost bez sadržaja. Telegram, Zagreb, 1969, št. 490.

KERMAUNER Taras: Struktura u literaturi i struktura u vremenu. Encyclopaedia moderna Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 31—35.

MUHIĆ Fuad: VI. sesija Korčulanske ljetne škole. Pregled, Sarajevo, 1969, LIX, št. 9, str. 269—270.

PERIĆ Berislav: Strukturalizam. Od ne-dužnog pojma do pretenciozne filozofije. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 21—28.

III. SOCIOLOGIJA

—: DEMOGRAFSKI i ekonomski aspekti prostorne pokretljivosti stanovništva u Jugoslaviji posle drugog svetskog rata. Studiju izradio: Institut društvenih nauka — Centar za demografska istraživanja. Beograd, Savezni biro za poslove zapošljavanja 1968. 141 str. 12.093.

FIRST Ruža: Struktura autoriteta u seoskim domaćinstvima. Sociologija sela, Zagreb, 1969/VII, št. 23—24, str. 53—62.

FIRST Ruža: Tri savetovanja o problemima porodice. Sociologija sela, 1969/VII, št. 23—24, str. 104—109.

HORVAT Branko: Horizontalna struktura jugoslovenskog društva. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 36—45.

JAKSIĆ Božidar: Istorija, kultura, nauka i Veberovo određenje pojma sociologije. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 9, str. 221—237.

MALIC Adolf: Istraživanje modela obnove sela u SR Njemačkoj. Sociologija sela, Zagreb, 1969/VII, št. 23—24, str. 114—118.

MENDRAS Henri: Problemi ankete u selu. Sociologija sela, Zagreb, 1969, VII, št. 23—24, str. 41—52.

OBRADOVIĆ Josip: Razlike u faktorskim strukturama nekih sociopsiholoških spremenljivki pri delavcih in delavcih-članih organov upravljanja. Moderna organizacija, Kranj, 1969/II, št. 8, str. 593—606.

PULJIZ Vlado: Strukture, glavni društveni procesi i njihove socijalne posledice na našem suvremenom selu. Sociologija sela, Zagreb, 1969/VII, št. 23—24, str. 95—99. (Savjetovanja na Zlatiboru 14. svibnja 1969.)

IV. PSIHOLOGIJA

JUNG Karl Gustav: Lavirint u čoveku. (Izbor: Vladeta Jerotić. Prev. Slobodan Janković.) (Beograd, Vuk Karadžić 1969). 185 + (III) str. 80. (Zodijak 16). 11.320—16.

KECMANOVIC Dušan: Duševna bolest i duh vremena. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 9, str. 207—220.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

ALIKAFIC Fazlija: Reformom univerziteta prema jedinstvu čovjeka i svijeta. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 107—111.

—: **AVTONOMIJA** univerze danas. Anketa... Komunist, Lj., 19. sept. 1969, št. 38.

ĐURĐEV Branislav: Autonomija univerziteta u samoupravljačkom društvu. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 9, str. 263—268.

HAUSER Arnold: Socialna zgodovina umetnosti in literature. (Sozialgeschichte der Kunst und Literatur. Prev. Helena Menaše.) V Ljubljani, Cankarjeva založba 1969. 2 knj. (Misel in čas. 10/1,2) I/2484—10/1,2.

HERAK Milan: Znanstvena istraživanja u reformiranom sveučilištu. Telegram, Zagreb, 1969, št. 488.

JEROVŠEK Janez: Čitanje knjiga u gradu i selu. Rezultati istraživanja... Sociologija sela, Zagreb, 1969/VII, št. 23—24, str. 78—84.

KAUZLARIC Zlatko: Prioritet elementarnoj difuziji kulture. Telegram, Zagreb, 1969, št. 492.

KNEŽEVIC Bogić: Kruppov okvir ni načrt za izobraževanje po stopinjah. Moderna organizacija, Kranj, 1969/II, št. 8, str. 624—626.

KOAN-SEA Žilber: Film i humanizam. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 9, str. 239—246.

KOS Janko: Slovenska kultura in socialni sloji. Sodobnost, Lj., 1969/XVII, št. 10, str. 1008—1022.

KRAKAUER Zigfrid: Filmski gledalac. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 6—7, str. 885—899.

LIVADA Svetozar: Savjetovanje o kulturnom životu u našim selima. (Beograd 8. V. 1969). Sociologija sela, Zagreb, 1969/VII, št. 23—24, str. 100—101.

LUKACS Georg: Novo vođenje v gospodarstvu in socialistična kultura. Pogovor z mađarskim marksističnim filozofom G. Lukacsom. Naši razgledi, Lj., 19. sept., 3. okt., 17. okt. 1969, št. 18, 19, 20.

MARENTIČ-POŽARNIK Barica: Enotna šola in individualne razlike med učenci. Naši razgledi, Lj., 3. okt. 1969, št. 19.

MARKOVIC Mihailo: Nauka i međunarodna politika. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 11—14.

—: **OPCE** obrazovanje u sklopu cjelovitog odgojnog obrazovnog sustava. Stav odbora za nastavu Savjeta Sveučilišta u Zagrebu. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 103—107.

MODIC Roman: Moderno sveučilište treba ujediniti znanstveni i nastavni rad. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 111—115.

RUS Vojan: Kultura, politika in morala. Maribor, Obzorja 1969, 210 + (IV) str. 12.072.

—: **SAMOUPRAVLJANJE** na Sveučilištu. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969, IV, št. 8, str. 89—94.

SARTRE Jean-Paul: O demilitarizaciji kulture... govor na svjetskom kongresu za razoružanje i mir u Moskvi. Telegram, Zagreb, 1969, št. 488.

SUPEK Ivan: Reforma sveučilišta. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 86—88.

SUPEK Ivan: Rad i humanistička univerzalnost. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 5—10.

SIFRER Živko: Studij in štipendije. Naši razgledi, Lj., 3. okt. 1969, št. 19.

TOMOVIC Rajko: Sadašnji trenutak tehnologije. *Encyclopaedia moderna*, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 126—127.

TOMOVIC Rajko: Savremena tehnika — iz prošlosti u budućnost. *Encyclopaedia moderna*, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 122—126.

TOMOVIC Rajko: Bez kvalitetnog naučnog rada nema ekonomskog razvoja društva. *Encyclopaedia moderna*, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 115—118.

VIGIER Jean Pierre-Waysand George: Naučno tehnološka revolucija i imperijalizam (I). *Pregled*, Sarajevo, 1969/LIX, št. 9, str. 247—261.

VUKASOVIĆ Ante: Reformu školskog sustava uskladiti s postignućima znanosti i perspektivama privrednog i društvenog razvitka. *Encyclopaedia moderna*, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 94—102.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

BIBIČ Adolf: Kaj je politična znanost? (:O predmetu politologije:). (Ljubljana, »Komunist« 1969.) 67 str. 12.130.

ĐURIC Mihailo: Humanizam kao politički ideal. *Ogled o grčkoj kulturi*. Beograd, (Srpska književna zadruga) 1968. 457 + (III) str. (cir.) Srpska književna zadruga. Kolo 61., knj. 413. 108—61/431.

DUVERGER Maurice: Demokratija bez naroda. (La democratie sans le peuple. Prev. Gordana Popović.) Beograd, Rad 1968. 266 + (I) str. 12.109.

GARAVANI Sergio: Dimenzije in problemi razrednega spopada. Naši razgledi, Lj., 3. okt. 1969, št. 19.

KAMUŠIĆ Mitja: Organizacija in politika. Moderna organizacija, Kranj, 1969/II, št. 8.

VIDAKOVIĆ Zoran: Moč in človečnost. Teoretične razprave. *Komunist*, Lj., 19. sept. 1969, št. 38.

2. Druženopolitični sistem SFRJ:

BAKARIĆ Vladimir: Naš razvoj mora temeljiti na samoupravnem povezovanju. Delo, Lj., 9. okt. 1969.

BUČAR France: Uvod v javno upravo. Ljubljana, (Uradni list SRS) 1969. 796 str. 12.085.

DILIĆ Edhem: Savjetovanje o društvenom položaju seoske omladine. *Sociologija sela*, Zagreb, 1969/VII, št. 23 —24, str. 102—103.

GOSNAR Jože: Družbeno-politični vidiki kadrovske politike. (Ljubljana, »Komunist« 1968.) 61 + (III) str. (Politična knjižnica. 4.) 12.126—4.

HORVAT Branko: Ogled o jugoslovanskom društvu. Zagreb, Mladost 1969. 304 str. (Biblioteka izabranih esaja. 45.) 1/2270—45.

KARDELJ Edvard-Vladimir Bakarić-Veljko Vlahović: Delavski razred, birokratizem in ZKJ. (Prev. Štefan Kališnik.) (Ljubljana, »Komunist« 1968.) 76 + (I) str. (Politična knjižnica. 1.) 12.126—1.

KARDELJ Edvard: Govor E. K. na srečanju slovenske mladine v Kozjem. Delo, Lj., 15. sept. 1969.

KARDELJ Edvard: Razpotja v razvoju naše socialistične družbe. *Komunist*, Lj., 3. in 10. okt. 1969, št. 40 in 41.

KRAIGHER Sergej: Z našo revolucijo je bil uresničen program taborov. Govor... na vižmarskem taboru, Delo, Lj., 5. okt. 1969.

MARINC Andrej: Demokratičen dogovor naj zagotovi večjo učinkovitost. Intervju... Delo, Lj., 3. okt. 1969.

MIKELN Miloš: Brez družbe ni mogoče uresničiti gospodarske reforme. Polemika. *Komunist*, Lj., 10. okt. 1969, št. 41.

MILOSAVLEVSKI Slavko: Večja enakopravnost narodov — skladnejši razvoj federacije. *Komunist*, Lj., 26. sept. 1969, št. 39.

NIKEŽIĆ Marko: Brez enotnega prepričanja ni resnične akcijske enotnosti. Delo, Lj., 28. sept. 1969.

—: **PARTIJA i omladina.** Ekonomska politika, Beograd, 1969, št. 914.

PERAZIĆ Gavro: Samoupravno društvo i narodna odbrana. *Gledišta*, Beograd, 1969/X, št. 6—7, str. 871 do 884.

PLEŠ Dušan: Nekatere oblike marksističnega izobraževanja v Zvezi mladine. *Komunist*, Lj., 19., 26. sept. in 3. okt. 1969, št. 38, 39, 40.

- PODMENIK Slavko:** Za učinkovitost Zveze komunistov (:Zakaj reorganizacija ZK:) (Ljubljana, »Komunist« 1968. 147 + (III) str. (Politična knjižnica. 3.) 12.126-3.
- : **POLITICKA** objašnjavanja. Ekonom-ska politika, Beograd, 1969, št. 912.
- POPIT Franc:** Revolucionaarna vloga komunistov je v tem, da prispevajo k organiziranosti boja in vplivajo na zavest množic. Delo, Lj., 10. okt. 1969.
- POPIT Franc:** Osnova za naš nadaljnji demokratični razvoj je idejno-politična enotnost. Delo, Lj., 3. sept. 1969. Komunist, Lj., 10. okt. 1969, št. 41.
- PURIVATRA Atif:** Muslimani včeraj in danes. Zgodovinski in kulturni temelji nacionalne neodvisnosti. Delo, Lj., 20. sept. 1969.
- PUSIĆ Evgen:** Teorija i praksa samoupravljanja. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 15—20.
- RATKOVIĆ Radoslav:** Nekatera načelna ideološka vprašanja. Komunist, Lj., 26. sept. 1969, št. 39.
- : **SAMOUPRAVLJAČKO** društvo — jamstvo ravnopravnosti i slobode. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 65—85.
- : **SAMOUPRAVLJANJE** od baze do federacije. Komunist, Lj., 26. sept. 1969, št. 39.
- STANIĆ Gojko:** Komunisti včeraj, danes in jutri. (Ljubljana, »Komunist« 1969). 164 str. 12.127.
- STOJANOV Mladen:** Dva indikatora samoupravnog odnosa u radničkim savetima na poljoprivrednim dobrima u Vojvodini. Sociologija sela, Zagreb, 1969, št. 23—24, str. 62—76.
- STROBL Majda:** Misli ob XV. amandmaju ustave SFRJ. Pravnik, Ljubljana, 1969/XXIV, št. 7—9, str. 217 do 233.
- ŠVAB Mitja:** Družbeni dogovori o zaposlovanju. Občan, Lj., 1969/VIII, št. 14.
- TITO:** Revolucionaarna dejavnost SKOJ je od začetka neločljivo povezana z dejavnostjo in usodo KPJ. Delo, Lj., 11. okt. 1969.
- TITO:** Najtrdnjši temelj družbe so prav naši proizvajalci. Delo, Lj., 23. sept. 1969.
- VIPOTNIK Janez:** Žarišče samoupravne vzgoje. Delo, Lj., 8. sept. 1969.
- VODOPIVEC Katja:** Odgovornost vseh in odgovornost nikogar. Komunist, Lj., 19. sept. 1969, št. 38.
- : **ZA** uresničevanje načel občinske samouprave. Posvetovanje. Občan, Lj., 1969/VII, št. 14.

3. Politični sistemi in organizacije:

- : **BREZ** posebne zakonske zaščite ni mogoč skladen narodnostni razvoj manjšin. Iz ankete (Sodobnosti). Delo, Lj., 4. okt. 1969.

GUSTINCIC Jurij: Češkoslovaška 1968. Ljubljana, DZS 1969. 124 + (II) str. 12.122.

HAROCHE Charles: Vzpon neonacizma. NPD deluje povsem zakonito ter ob finančni podpori kapitala in oblasti. Naši razgledi, Lj., 19. sept. 1969, št. 18.

4. Delavska in progresivna gibanja:

BURCHETT Wilfred G.: Druga vstaja v Vietnamu. (Vietnam-Inside Story of the Guerilla War. Prev. iz franc. France Šušteršič.) V Ljubljani, Borec 1968. 366 + (III) str. Ilustr. 12.133.

—: **ČESKOSLOVAŠKA** pot v socializem. (Urednik: Vinko Trček. Prev. iz češčine: Janko Liška. Prev. iz srbh.: Štefan Kališnik.) (Ljubljana, »Komunist« 1968.) 103 str. (Socializem in demokracija. 1.) 12.128-1.

—: **ITALIJANSKA** pot v socializem. (Urednik: Anton Žun.) (Ljubljana, Komunist 1969.) 103 + (IV) str. (Socializem in demokracija. 2.) 12.128-2.

—: **UZROCI**, značenje i domašaji savremenog studentskog pokreta. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 6—7, str. 901 do 976.

5. Mednarodni odnosi:

ĐERĐA Josip: Ujedinjene nacije dana. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1969/IV, št. 8, str. 146—150.

GIRILAL Jain: Spopad nacionalnih interesov. Med LR Kitajsko in ZSSR ... Naši razgledi, Lj., 3. okt. 1969, št. 19.

JERI Janko: Jugoslovansko-italijanski odnosi. Naši razgledi, Lj., 3. okt. 1969, št. 19.

MAKSIMOVIC Ljubomir: Historia magistra vitae est. (Povodom najnovije bugarske kampanje oko Makedonije.) Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 6—7, str. 996—999.

MATES Leo: Poreklo i uloga nesvrstano. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 129—134.

PANCER Oton: Sloboda informacije i međunarodno sporazumevanje. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 159—162.

RADOVANOVIC Ljubomir: Problem reforme Ujedinjenih nacija. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 134—146.

SARAGAT Giuseppe: Dali smo zgled reševanja velikih problemov Evrope. Delo, Lj., 3. okt. 1969.

TEPAVAC Mirko: Razlike u društveni ureditvi ne ogrožaju svetovnog mira. Delo, Lj., 25. sept. 1969.

TITO: Odrpte meje spodbujajo k najširšemu sodelovanju. Delo, Lj., 3. okt. 1969.

VII. POLITICNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

ALBREHT Roman: Kje se reforma zatika in zakaj? Komunist, Lj., 26. sept. 1969, št. 39.

BARIŠIĆ Anto: O regulativni funkciji minimalnega osebnega dohodka. Moderna organizacija, Kranj, 1969/II, št. 8, str. 585—591.

BELOGRLIĆ Ljubomir: Programiranje srednjeročnog razvoja radnih organizacija i njihovih asocijacija. Produktivnost, Beograd, 1969/XI, št. 9, str. 567—572.

BICANIC Rudolf: Pregled teorija o agrarnoj prenapučenosti. Sociologija sela, Zagreb, 1969/VII, št. 23—24, str. 21.

BUBLE Marin: Osnovni pogoji formiranja in delitve dohodka na ravni delovnih enot. Moderna organizacija, Kranj, 1969/II, št. 8, str. 571—584.

CHUNG Kae H.: Ka opštoj teoriji motivacije i učinka na radnom mestu. Produktivnost, Beograd, 1969/XI, št. 9, str. 632—636.

CVJETIČANIN Vlado: Istraživanje društvenih posljedica uvođenja mehani-

zacije na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima u osam evropskih zemalja. Sociologija sela, Zagreb, 1969/VII, št. 21—24, 110—113.

CALIĆ Dušan: Osnivanje, zadaci i razvoj SEV-a. Zagreb, Naprijed 1969. 189 + (III) str. + 1 pril. 12.095.

ČERNE France: Uvod u ekonomsko vedo. 1. knj. Temelji politične ekonomije. Ljubljana, Uradni list SRS 1969. XVI + 421 + (II) str. 12.079.

DINKIĆ Dušan: Lični dohoci u zavisnosti od kretanja zaposlenosti, produktivnosti rada i troškova života, u periodu od 1952. do 1968 godine. Produktivnost, Beograd, št. 9, str. 595 do 599.

ĐODAN Šime: Modeli provođenja zakona gospodarske ravnoteže kao modeli primarne razdiobe. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1969/IV, št. 8, str. 46—56.

ĐORĐEVIĆ Žarko: Malo seljačko gazdinstvo. Sociologija sela, Zagreb, 1969/VII, št. 23—24, str. 85—93.

DUBIĆ Slavoljub: Vizija sela i poljoprivrede u 2000 godini. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 9, str. 276—281.

GLIGOROV Kiro: Smo na križištu nadaljnega izvajanja reforme. Delo, Lj., 15. okt. 1969.

KOTOV V.: Metodološki problemi planiranja dobiti u industriji. Produktivnost, Beograd, 1969/XI, št. 9, str. 600—604.

MAČUS Rasto: Ukrepi za poživitev inventivne dejavnosti. Moderna organizacija, Kranj, 1969/II, št. 8, str. 626 do 628.

MERHAR Viljem: Kadri in gospodarski napredek. Naši razgledi, Lj., 19. sept. 1969, št. 18.

MLADENOVSKI Dragan: Finansiranje investicija u zdravstvu. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 6—7, str. 987—995.

MLINAR Zdravko: Majhna in razdrobljena posest. Slovensko javno mnenje o problemih kmetov in kmetijstva. Delo, Lj., 20. sept. 1969.

RADUNOVIĆ Dragutin: Teorijski koncepti i dileme oko sadržine produktivnosti rada. Produktivnost, Beograd, 1969/XI, št. 9, str. 611—614.

SIMONETI Rino: Močnejša vloga republike pri usmerjevanju razvoja. Delo, Lj., 2. okt. 1969.

—: SPOROČILO slovenskega izvršnega sveta glede možnosti in dinamike gradnje cestnih odsekov. Delo, Lj., 6. sept. 1969.

STANOVNIK Janez: Recipročnost možnosti namesto recipročnosti koncesij. Komunist, Lj., 26. sept. 1969, št. 39.

STIPETIĆ Vladimir: Privredni razvoj i poljoprivredno stanovništvo. Sociologija sela, Zagreb, 1969/VII, št. 23 do 24, str. 22—40.

VIKUSANOVIĆ Radoslav: Kretanje robno-novčanih odnosa. Produktivnost, Beograd, 1969/XI, št. 9, str. 622 do 624.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

STANIĆ Janez: »Molčeča cerkev, ki ne molči«. Kakšen je položaj cerkve na Poljskem in kaj hoče. Delo, Lj., 20. sept. 1969.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

CVETKOVIC Slavoljub: Petdesetletnica ustanovitve SKOJ. Komunist, Lj., 10. okt. 1969, št. 41.

GAULLE Charles de: Vojni spomini. 1940—1946. 3 knj. (Memoires de guerre.) Ljubljana-Beograd, DZS — Prosveta 1968—1969. 12.092-1,2,3.

KERMAVNER Dušan: Spomini na mladinsko gibanje. Delo, Lj., 13. sept. 1969.

KOLAR Vilko: Spomini na ustanovitev NDR. Delo, Lj., 9. okt. 1969 dalje.

PLETERSKI Janko: Komunistična partija Jugoslavije in nacionalno vprašanje v prvi jugoslovanski državi. Naši razgledi, Lj., 19. sept. 1969 in 3. okt. 1969, št. 18 in 19.

SAJE Franček: V vrhovih belogardističnega narodnega izdajstva. Delo, Lj., 13., 20., 27. sept. in 4., 11. okt. 1969.

STANKOVIĆ Živomir: Tvorci morale. Pol stoletja od ustanovitve Zveze komunistične mladine Jugoslavije. Komunist, Lj., 3. okt. 1969, št. 40.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

HO SI MINH: 1890—1969. Od mornarja in težaka do vodje vietnamskega ljudstva ter njegove revolucije in osvobodilnega boja. Naši razgledi, Lj., 19. sept. 1969, št. 18.

HO SI MINH: »Vse svoje življenje sem posvetil revoluciji«. Politična oporoka predsednika DR Vietnama. Naši razgledi, Lj., 19. sept. 1969, št. 18.

JAVORSEK Jože: Spomin na Ho Si Minha. Delo, Lj., 13. sept. 1969.

VILFAN Marija: Mahatma Gandi. Ob stoletnici... Naši razgledi, Lj., 3. okt. 1969, št. 19.

VOSNJAK Sergej: Major William Morris Jones. Delo, Lj., 6. sept. 1969.

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

—: FREILIGRATHS Briefwechsel mit Marx und Engels. Bearbeitet und eingeleitet von Manfred Häckel. Berlin, Akademie Vlg 1968. 2 Bde. III/2497—1, 2.

MARX Karl: Bibliografija. Moskva, (Izdvo političeskoj literatury) 1968. XIII + 746 str. 51 sl. (cir.) II/10.867.

MARX Karl: Das Kapital. 1867—1967. Beiträge über »Das Kapital« und marxistische politische Ökonomie. Veröffentlicht anlässlich des 100. Jahrestages des Erscheinens des Hauptwerkes von Karl Marx. (Frankfurt a. M., August-Bebel-Gesellschaft) 1967. 88 str. (Marxistische Blätter. Sonderhefte. 2.) II/10.131-9/Sh-2.

II. FILOZOFIJA

—: AMERICAN Philosophy in the Twentieth Century. A Sourcebook. From Pragmatism to Philosophical Analysis. Edited, with an Introductory Survey, Notes, and Bibliographies, by Paul

Kurtz. (3. print.) New York—London, The Macmillan Co.—Collier—Macmillan (1967.) 573 str. II/10.882.

BIROU Alain: Vocabulaire pratique des sciences sociales. Paris, Ed. Economie et Humanisme, les Ed. Ouvrières (1966.) 214 + (I) str. II/10.874.

BENNER Dietrich: Theorie und Praxis. Systemtheoretische Betrachtungen zu Hegel und Marx. Wien—München, Oldenburg 1966. 188 str. (Überlieferung und Aufgabe. 4.) II/10.870—4.

BOCHENSKI Innocent Marie: Formale Logik. (2., erw. Aufl.) Freiburg—München, Karl Alber (1962.) XXIII + 647 str. 4 sl. (Orbis Academicus. Bd. 3, Teil 2.) II/4490-3/2.

ENDOVICKIJ V. D.: Kritika filosofii amerikanskogo kritičeskogo realizma. (:Filosofija kul'tury Džordža Santajana:). Moskva, »Vysšaja škola« 1968. 104 str. (cir.) 12.112.

HEINTEL Peter: System und Ideologie. Der Austromarxismus im Spiegel der Philosophie Max Adlers. Wien—München, Oldenburg 1967. 412 str. (Überlieferung und Aufgabe. 5.) II/10.870-5.

HUCH Kurt Jürgen: Philosophiegeschichtlichen Voraussetzungen der Heideggerischen Ontologie. (Frankfurt a. M.), Europäische Verlagsanstalt (1967.) 72 str. (Kritische Studien zur Philosophie.) 12.061.

—: KLASSIFIKATION der Wissenschaften als philosophisches Problem. Hrsg. von Rudolf Rochhausen. Berlin, VEB Deutscher Vlg der Wissenschaften 1968. 158 str. 12.107.

LUKACS Georg: Probleme der Ästhetik. (Neuwied—Berlin), Luchterhand (1969.) 811 str. (Georg Lukacs Werke. 10.) II/9945-10.

MAMARDAŠVILI M. K.: Formy i sodržanie myšlenija. Moskva, Vysšaja škola 1968. 189 + (III) str. 80. (cir.) — I/2508.

PODKORYTOV Gennadij Aleksejev: Istozizm kak metod naučnogo poznavanja. (Leningrad) Izd-vo Leningradskogo un-ta 1967. 188 + (III) str. (cir.) II/10.885.

—: SCIENCES et matérialisme dialectique. (Paris, La Nouvelle Critique.) 1966. 197 str. 80. (Recherches internationales à la lumière du marxisme. 9/54.) — II/4488-9/54.

III. SOCIOLOGIJA

—: HANDBUCH der empirischen Sozialforschung. 2. Band. Stuttgart, F. Enke 1969. 1395 str. III/1933-2.

—: MACHTSTRUKTUREN des heutigen Kapitalismus. Referate und Beiträge zu der wissenschaftlichen Tagung »Machtstrukturen des heutigen Kapitalismus:«, veranstaltet von der Redaktion der Zeitschrift Marxistische Blätter vom 7. bis 9. April 1967 in Frankfurt am Main. (Frankfurt a. M., August-Bebel-Gesellschaft) 1967. 156 str. (Marxistische Blätter. Sonderhefte. 1) II/10.131-9/Sh-1.

MERTON Robert King: On Theoretical Sociology. Five Essays, Old and New. Including Part I of Social Theory and Social Structure. New York—London, The Free Press — Collier—Macmillan (1967.) IX + 180 str. 12.062.

PARSONS Talcott: Sociological Theory and Modern Society. New York & London, The Free Press & Collier—Macmillan (1967.) XII + 564 str. 80. — III/2626.

VERBA Sidney: Small Groups and Political Behavior. A study of leadership. Princeton, University Press 1961. XII + 273 str. — II/10.699.

—: ZUR Soziologie der Wahl. Hrsg. von Erwin K. Scheuch & Rudolf Wildenmann. Köln & Opladen, Westdeutscher Vlg (1965). 358 + (I) str. 80. (Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. Sonderheft. 9.) — II/3109-9.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

SCHNEIDER Peter K.: Die Begründung der Wissenschaften durch Philosophie und Kybernetik. Idee, Umriss und Grundprinzip einer axiomatischen Strukturtheorie. Stuttgart (i.d.), W. Kohlhammer (1966.) 120 str. — I/2503.

SOKOLOV Aleksandr Nikolaevič: Vnutrennaja reč' i myšlenije. Moskva, »Prosvetšenie« 1968. 248 str. 40. (cir.) — III/2602.

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela:

—: IL PENSIERO politico dalle origini ai nostri giorni a cura di Umberto Cerroni. (Roma), Riuniti (1966). LXXX + 1324 str. II/10.873.

—: Le ROLE des femmes dans la nation. Supplément au Cahiers du communisme. (Paris, Comité Central du Parti communiste français) (1968). 172 + (I) str. 80. (Cahiers du communisme. 44.) — II/831-44.

BAKUNIN Mihail Aleksandrovič: Philosophie der Tat. Auswahl aus seinem Werk. Eingeleitet und hrsg. von Rainer Beer. Köln, Jakob Hegner (1968). 382 str. 80. — I/2504.

BELL Daniel: Marxian Socialism in the United States. By Daniel Bell. Princeton, University Press 1967. XV + 212 str. 12.076.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

PALMER A. W.: Yugoslavia. (London), Oxford University Press 1964. 128 str. + 8 sl. (The Modern World. 6.) — 12.043-6.

SHOUP Paul: Communism and the Yugoslav National Question. New York & London, Columbia University Press 1968. (XII) + 308 str. 80. — III/2593.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

—: BIBLIOGRAPHIE marxiste internationale. Dossier trimestriel d'information publié par la revue Recherches internationales et le Centre d'études et de recherches marxistes. (Paris, La Nouvelle Critique) (19..)-. 40. — IV/2005.

—: SOCIAL Science Information. — Information sur les sciences sociales. Published six times a year under the auspices of the International Social Science Council. (Paris, Mouton) (196..)-. 80. — II/10.801.

—: REPERTOIRE bibliographique de la philosophie publié sous les auspices de l'Institut International de Philosophie avec le patronage de l'UNESCO et avec l'appui du Ministère de l'éducation nationale et de la culture. Publication trimestrielle. Louvain, Ed. de l'Institut Supérieur de Philosophie (19...)-. 40. — III/2584.

TRANSPORTNO PODJETJE

Metlikatrans

opravlja prevoze razsutega in gradbenega materiala po konkurenčnih cenah.

Podjetje se priporoča in želi srečno in uspeha polno novo leto 1970.

Cankarjeva založba

Vas želi opozoriti na prospekt ekonomske literature, ki je priložen tej številki.

Prosimo, preberite ga, premislite in odločite se. Podprite naše prizadevanje za izhajanje res kakovostnih ekonomskih del. Cena izvoda posameznega dela bo tem nižja, čim več bo naročnikov. V knjigarnah bo na voljo le omejeno število izvodov, ker bomo naklado uravnavali po naročilih.

gledišta

revija za družbeno kritiko in teorijo
Beograd, Kralja Milutina 8, tel. 24-481

V letošnjih desetih številkah so GLEDIŠTA med drugim objavila: • F. MUHIĆ: Kaj je stalinizem? — delo je bilo nagrajeno na II. vsejugoslovanskem nagradnem natečaju revije za razprave na to temo — št. 10 • Vzroki, pomen in doseg sodobnega študentskega gibanja — pri nas prva in doslej največja javna razprava 25 avtorjev — št. 6/7 • M. MARKOVIĆ: Osnovne značilnosti marksistične filozofije, št. 1 • B. PAVLOVIĆ: Tri perspektive — metafizična, fizična in zgodovinska — št. 8/9 • L. KOLAKOWSKY: Veliki in mali kompleksi humanistov — št. 4 • M. DJURIĆ: Politika, znanost in filozofija — št. 5 • R. LUKIĆ: Politika in znanost — št. 8/9 • S. VRACAR: Derivativne tvorbe v funkcioniranju predstavniških teles — št. 4 • J. RODIĆ: Vzroki za nelikvidnost jugoslovanskih podjetij — št. 1 • M. JOVANOVIĆ: Problemi likvidnosti jugoslovanskega gospodarstva — št. 10 • M. KOROSIĆ: Ekonomisti in politiki — št. 8/9 • M. TRKLJA: Prelivanje dohodka in davčni sistem — št. 3 • Z. BALETIĆ: Sweczy in Bettelheim o socializmu, trgu in Češkoslovaški — št. 8/9 • S. BEZDANOV: Zmote o avtomatizaciji — št. 2 • I. ADIZES: Odnosi med organi samoupravljanja in organi vodenja — št. 4 in polemika I. Adizes-J. Županov o isti temi — št. 5 • G. PERAZIĆ: Samoupravna družba in narodna obramba — št. 6/7 — ter številne druge članke, eseje, polemike, poglede, kronike ter prispevke s področja filozofije in vseh družbenih znanosti.

Rubrika »Iz domačih revij« vas seznaja z vsem, kar objavlja približno 30 najbolj znanih revij iz vseh republik in objavlja najbolj zanimive odlomke.

Naročnina za leto 1970 znaša:	
za dijake in študente	25 N din
za druge indiv. naroč.	40 N din
za organizacije	80 N din
za tujino	160 N din

Stare letnike lahko dobite za ceno:	
1964	6 N din
1965	10 N din
1966	15 N din
1967	20 N din
1968	30 N din

Na revijo se lahko naročite prek telefona (št. 24-481), z naročilnico (ki je objavljena v št. 10/69), s pismom, dopisnico ali z direktnim vplačilom ustreznega zneska na tekoči račun revije št. 608-8-864-4, z oznako namena vplačila ter z naslovom, na kateri naj se pošilja revija.

Spoštovani naročniki, bralci in sodelavci revije!

Na zadnji seji me je uredniški odbor zadolžil, da vam, cenjeni naročniki, pa tudi bralcem, ki niso naročniki, in vsem, ki sodelujejo pri delu revije, pojasnim, zakaj revija zadnjega pol leta ne izhaja več tako redno in zakaj so letos izšle kar tri dvojne številke. Praviloma smo namreč vsako leto izdali deset zvezkov, in sicer: 8 enojnih števil (vsaka je imela 11 tiskarskih pol) in 2 dvojni številki (vsaka po 14 tiskovnih pol). Zdaj smo to pravilo prekršili in pred vami je dvojna številka 11/12 z 11 tiskovnimi polami!

Razlogi, da ravnamo tako, so materialno-finančne narave. Sklad za pospeševanje založništva SRS je sicer tudi letos izdatno podprl revijo, saj je ekonomska cena številke precej višja od cene, po kateri jo dobe naročniki. Toda višina podpore sklada ni bila tolikšna, da bi, poleg naročnine, zadoščala za normalno izhajanje. Poleg tega pa so se tudi letos podražile nekatere storitve v zvezi z izdajanjem revije (npr. PTT, grafične storitve itd.). Čeprav je redakcija vse leto varčevala, so nastale ob 9-mesečni bilanci razlike med dohodki in izdatki. Zato smo se odločili še za eno dvojno številko (11/12), da bi te razlike vsaj omilili, če že ne odpravili. Uredništvo je naredilo še druge korake, da bi preprečilo izgubo oziroma nastalo izgubo pokrilo. Tako upamo, da bomo lahko prihodnje leto izhajali redno in normalno.

O finančnem položaju revije bomo še podrobneje poročali, ko bo sprejet zaključni račun.

Vam pa, spoštovani naročniki, bralci in sodelavci, se zahvaljujemo za vso materialno in moralno pomoč, ki ste nam jo dali letos bodisi z rednim plačevanjem naročnine, s pisanjem v revijo ali kako drugače. Hkrati vam ob tej priložnosti želimo srečno in zadovoljno novo leto 1970.

Odgovorni urednik
Zdenko Roter